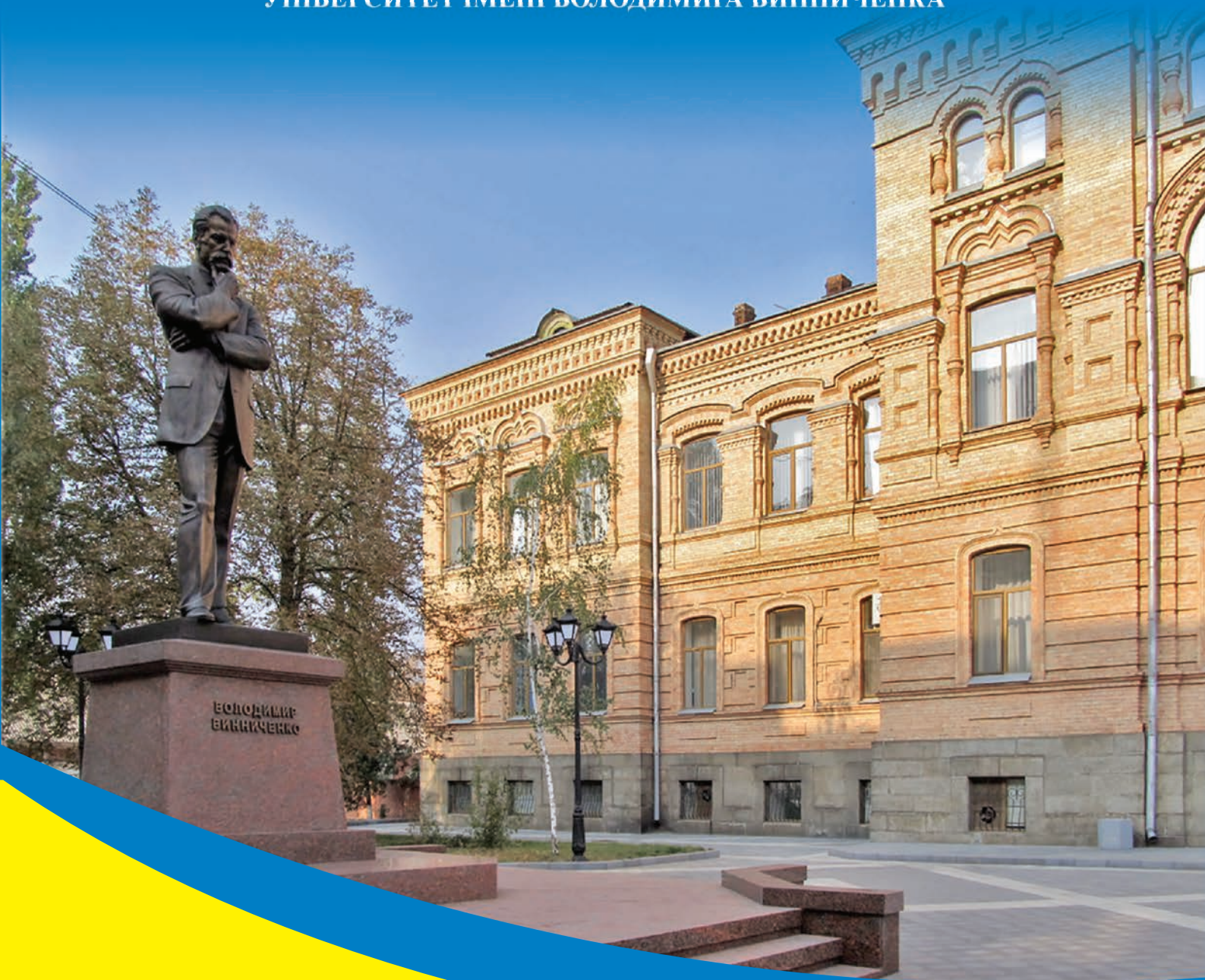

ISSN 2522-40-77 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI :10.36550/2522-4077

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 202

ISSN 2522 - 4077 (Print)
ISSN 2522 - 4085 (Online)
DOI: 10.36550/2522-4077

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

*Героїчному Українському Народові
у російсько-українській війні присвячується.
Слава Україні! Героям слава!*

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск 202

**м. Кропивницький
«КОД»
2022**

Наукові записки. – Випуск 202. – Серія: Філологічні науки – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2022. – 217 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань мовних систем: проблем розвитку та функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі (актуальних проблем загального мовознавства, лексичної семантики, граматики, фонетики та фонології, полікритики художніх і фахових текстів, дискурсознавства), теорії та практики перекладу та прикладної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокогнітивістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, тексту та дискурсу; аспектів фахової підготовки сучасного вчителя іноземних мов та зарубіжної літератури, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики на матеріалі слов'янських та германських мов.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів факультетів іноземних мов та філологічних факультетів, учителів іноземних мов і учителів-словесників.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

Рецензента:

Іваницька М.Л., доктор філологічних наук, професор (м. Київ);

Черноватий Л.М., доктор педагогічних наук, професор (м. Харків);

Бялик В.Д., доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);

Мізіш К.І., доктор філологічних наук, професор (м. Переяслав-Хмельницький).

Іноземні рецензенти:

Рenate Бройнінгер, доктор філософії habilit, професор Гумбольдт-Центру (Ульм, Німеччина);

Штефан Шіргольц, доктор філософії habilit, професор (Ерланген, Німеччина).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Науковий редактор:

Клочек Григорій – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Заступник наукового редактора:

Білоус Олександр – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Відповідальний секретар:

Ковтюх Світлана – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та журналістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Семенюк Олег – доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ріхард Й. Бруннер – доктор філософії, професор Гумбольдт-Центру університету Ульм/Німеччина.

Енді Гао – доктор філософії, професор університету Нью Саус Уельс в місті Сідней.

Гурбанська Антоніна – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Ніца Давідовіч – доктор філософії, професор, голова ради оцінювання якості навчання в університеті міста Аріель, голова консорціуму центрів професійного розвитку викладачів вишів Ізраїля.

Мартіне Далмас – доктор філософії, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов університету Париж IV Сорбона, Франція.

Гліаді Олександр – доктор філологічних наук, професор кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Міщенко Алла – доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької мови факультету іноземних мов Південного науково-технологічного університету Шеньчжена, Китай.

Михида Сергій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ожоган Василь – доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Паращук Валентина – кандидат філологічних наук, професор кафедри германських мов та методик їхнього викладання ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістик Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Артур Творек – доктор філософії, професор кафедри німецької мови Інституту германської філології університету міста Вроцлав, Польща. Голова дослідного центру фонетики.

Мейрін Хенербі-Леунг – доктор філософії, професор, викладач іноземних мов та англійської як іноземної в університеті Тасманії, Австралія.

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 10 від 07.02.2022 року).

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022
© Видавництво «КОД», 2022

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.36550/2522-4077

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

*Dedicated to heroic Ukrainian people
in the russian-Ukrainian war.
Glory to Ukraine! Glory to Heroes!*

RESEARCH BULLETIN

Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES

Issue 202

Kropyvnytskyi
«KOD»
2022

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI issue: 10.36550/2522-4077-2022-202-1

Research Bulletin. – Issue 202. – Series: Philological Sciences – Kropyvnytskyi: Publisher «KOD», 2022. – 217 p.

Research Bulletin includes papers researching current issues in Language Systems: Problems of Their Development and Functioning in the Polyethnic and Multicultural Space (General Linguistics, Lexical Semantics, Phonology, Grammar, Vocabulary, Polycritics of Fiction and Specialized Texts, Discourse Studies); Language Mappings of the World: Linguacultural, Linguacognitive and Ethnolinguistic Aspects; Linguacultural, Sociocultural and Intercultural Problems of Translation; Applied Linguistics; Methodological Aspects of the Professional Training of Foreign Language Teachers, Foreign Literature Teachers, Translators, and Applied Linguistics Specialists.

The edition is intended for scholars, instructors, postgraduates and postdocs as well as students of language departments.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database Index COPERNICUS, Academic Journals, Research Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

Reviewers:

Prof. **Mariia Ivanytska**, Doctor of Philology (Kyiv);
Prof. **Leonid Chernovatyi**, Doctor of Pedagogy (Kharkiv);
Prof. **Vasyl Bialyk**, Doctor of Philology (Chernivtsi);
Prof. **Kostiantyn Mizin**, Doctor of Philology (Perejaslav-Hmelnytskyj).

Foreign reviewers:

Renate Breuninger, Prof. PhD habil of the Humboldt-Centre (Ulm, Germany);
Stefan Schierholz, Prof. PhD habil (Erlangen, Germany).

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor:

Prof. **Hryhorii Klochek** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Deputy Chief Editor:

Prof. **Oleksandr Bilous** – Ph.D., Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Editorial Secretary:

Prof. **Svitlana Kovtiukh** – Ph.D., Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

EDITORIAL BOARD:

Prof. **Oleg Semeniuk** – Doctor of Philology, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Richard J. Brunner** – PhD, Professor of the Humboldt-Centre, University Ulm, **Germany**.

Prof. **Nitza Davidovitch** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor, Head of Quality Assessment and Academic Instruction in Ariel University, Head of the Israel Consortium of Faculty Development Centers of the Teaching Training Program in the Education Department (**Israel**).

Prof. **Martine Dalmas** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor, Department of Modern German Linguistics, School of Germanic and Scandinavian Languages, Paris-Sorbonne University IV (**France**).

Prof. **Andy Gao** – Ph.D., Professor at the University of New South Wales in **Sydney**.

Prof. **Mairin Hennebry-Leung** – PhD, Professor in English Language and TESOL at the University of Tasmania, **Australia**.

Prof. **Antonina Hurbanska** – Doctor of Philology, Professor, Director of the Institute of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts.

Prof. **Oleksandr Iliadi** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education Methods, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Ass. Prof. **Alia Mishchenko** – Doctor of Philology, Docent at the Department of German, School of Foreign Languages, Shenzhen Technology University, PRC, **China**.

Prof. **Serhii Mykhyda** – Doctor of Philology, Professor of the Department of the Ukrainian and Foreign Literature, Vice-President for Science and Research of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Vasyl Ozhohan** – Doctor of Philology, Professor, Vice-President for Academic Affairs of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy".

Prof. **Valentyna Parashchuk** – Candidate of Philology, Department of the English Language and Methods of its Teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Prof. **Iryna Rusnak** – Doctor of Philology, Professor, Chair of the Ukrainian literature and Comparativistics, Institute of Philology of the Borys Grinchenko Kyiv University.

Prof. **Artur Tworek** – Ph.D., Univ.-Prof. at the Department of German Language, Institute of German Philology at the University of Wrocław/**Polen**. Head of the Research Center for Phonetics.

Approved by the Senate of the Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
(Protocol Record № 10 07.02.2022)

The papers are presented in the authors' version

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State
Pedagogical University, 2022
© Publisher«KOD», 2022

ISBN 978-617-653-07: -9

ЗМІСТ

БЕЗУГЛА Лілія, МАЛАЯ Олеся. КУЛЬТУРНО-СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.	9
БІЛОУС Олександр, БРУННЕР Ріхард, БІЛОУС Ольга. ЛЕКСИКА ТА ГРАМАТИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯДИ.	18
ДАЛМАС Мартіне. ХТО МАЄ СЛОВО, ... МОВНІ СТРАТЕГІЇ УПОДІБНЕННЯ.	26
ДОРОФЄЄВА Маргарита. КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОБРОБКИ Й ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.	34
ІВАНИЦЬКА Марія. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ.	44
ІПАДІ Олександр, СНІСАРЕНКО Ірина. ПРАГЕРМ. *HUGI- У КОМПОЗИТАХ.	53
МАКСИМЧУК Богдан, АРАБСЬКА Ірина. ПСИХОГЕНЕЗИС МОВНОГО МИСЛЕННЯ І ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВАЛЬНОГО СТАТУСУ КВАЛІФІКАТИВНИХ СЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.	62
ПРУШКОВСЬКА Ірина. ЛІНГВО / СОЦІО / МІЖКУЛЬТУРНІ КВЕСТІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ Т. ДЖЮДЖЕНОГЛУ «ЖІНОЧКИ»).	68
СЕМЕНЮК Олег, ПАТЛАТА Ганна. ЛАТИНІЗМИ ЯК ЧИННИК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.	76
ЧЕРНОВАТИЙ Леонід. ПРОБЛЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.	84
ШКОЛЯРЕНКО Віра. РОЛЬ СИМВОЛІВ-СОМАТИЗМІВ У ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ.	93
БАРАНОВА Світлана, СУВОРОВ Віталій. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ.	100
ВЕРЕЗУБЕНКО Микола, ОЛЕКСІЄНКО Тетяна. СПЕЦИФІКА МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТУРИСТИЧНОГО БУКЛЕТУ «AIDASOL WELTREISE 2022»).	105
ГАВРИШ Олена. СПРИЙНЯТТЯ АКУСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВЛЕННЄВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ НА ПЕРЦЕПТИВНОМУ РІВНІ.	111
ГЛАДКА Олена. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.	118
ГОНЧАРУК Руслана. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «FREUNDSCHAFT» В РОМАНІ АНГЕЛИ ЗОММЕР-БОДЕНБУРГ «DER KLEINE VAMPIR».	123
ДЕЙЧАКІВСЬКА Олександра. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ КОМПЛІМЕНТУ, ПОХВАЛИ І ЛЕСТОЦІВ ВИРАЖЕНИХ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ.	130

ЗІНЧЕНКО Анна, РУДЕНКО Марія. МАРКЕРИ РАСОВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ.	135
ІВАНЕНКО Надія. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТУЛЬНОГО ПОЛЯ MARRIAGE У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	140
КУЧМАК Катерина. МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ ГІДРОНІМІВ ЖІНОЧОГО РОДУ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ.	146
ЛЕЛЕКА Тетяна. РОЛЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ КОМП'ЮТЕРНОМУ СЛЕНГУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	153
ЛІШТАБА Тетяна, ОГАРЄНКО Тетяна. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА. ...	159
ЛОПУШАНСЬКИЙ Ярослав. АВСТРІЙСЬКІ ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ: ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ І КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ.....	165
ПЕРЦОВА Інна. ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ В. СТУСА В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ.	178
РУДНИЦЬКА Наталія. ІДЕОЛОГІЧНО ВМОТИВОВАНА АСИМЕТРІЯ В ПЕРЕКЛАДІ ЯК ОСНОВНИЙ ПАРАМЕТР ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.....	184
СКЛЯНІЧЕНКО Ганна. ТИПОЛОГІЯ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ТЕОРІЇ АНАЛІЗУ ПОМИЛОК.....	188
ТОКАРЄВА Тетяна. ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ СТИЛІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЛОВЕСНОГО ТВОРУ.....	196
ФЕДОРОВА Юлія. КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ СВІТУ У ВІДКРИТИХ ПРОМОВАХ ГРЕТИ ТУНБЕРГ.....	202
ШПІТЬКО Ірина. ПРОСКЦІЯ НАЗВ СВІТУ ПРИРОДИ НА СЛОВ'ЯНСЬКІ СОМАТИЗМИ.....	208

CONTENT

BEZUGLA Liliia, MALAYA Olesya. CULTURAL SEMIOTIC APPROACH TO THE ANALYSIS OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS.....	9
BILOUS Oleksandr, BRUNNER Richard, BILOUS Olha. HISTORICAL AND CRITICAL VIEWS ON LEXICO-GRAMMATICAL STRUCTURE OF THE GERMAN LANGUAGE	18
DALMAS Martine. WHO HAS THE WORD ... LINGUISTIC APPROACH STRATEGIES.....	26
DOROFIEVA Marharyta. COGNITIVE MECHANISMS OF INFORMATION PROCESSING AND REPRODUCTION IN AUDIOVISUAL TRANSLATION.....	34
IVANYTSKA Mariia. INTERCULTURAL COMPETENCE OF THE TRANSLATOR IN THE REFLECTION OF MODERN INTERNATIONAL CONTACTS.....	44
ILIADI Alexander, SNISARENKO Iryna. PROTO-GERM. *HUGI- IN COMPOUND WORDS.	53
MAKSYMCHUK Bohdan, ARABSKA Iryna. PSYCHOGENESIS OF LINGUISTIC THINKING AND THE EVOLUTION OF THE LINGUAL STATUS OF QUALIFYING WORDS IN THE GERMAN LANGUAGE.	62
PRUSHKOVSKA Iryna. LINGUOS / SOCIO / INTERCULTURAL QUESTIONS OF ARTISTIC TRANSLATION FROM TURKISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF T. DZUDZHENOGLU'S PLAY "POOR WOMEN").	68
SEMENIUK Oleg, PATLATA Hanna. LATINISMS AS THE FACTOR OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE INTELLECTUALISATION.	76
CHERNOVATY Leonid. PROBLEMS OF MACHINE TRANSLATION AND ITS APPLICATION IN TRANSLATOR TRAINING.	84
SHKOLYARENKO Vira. THE ROLE OF SOMATIC SYMBOLS IN THE FORMATION OF PHRASEOLOGICAL WORLD REPRESENTATION OF MIDDLE HIGH GERMAN.	93
BARANOVA Svitlana. SUVOROV Vitalii. PECULIARITIES OF TRANSLATING SPORT DISCOURSE.	100
VEREZUBENKO Mykola, OLEKSIENKO Tetiana. SPECIFICS OF MACHINE TRANSLATION OF TOURIST TEXTS IN THE GERMAN LANGUAGE (BASED ON THE TOURIST BOOKLET "AIDASOL WELTREISE 2022").	105
GAWRISCH Olena. PERCEPTION OF ACOUSTIC CHARACTERISTICS OF SPEECH MESSAGE.....	111
HLADKA Olena. THE PECULIARITIES OF FORMATION OF STUDENTS-PHILOLOGISTS' FOREIGN LANGUAGE DISCOURSE COMPETENCE IN DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT.	118
HONCHARUK Ruslana. REPRESENTATION OF THE «FREUNDSCHAFT» CONCEPT IN THE ANGEL OF SOMMER-BODENBURG'S ANGEL «DER KLEINE VAMPIR».....	123

DEYCHAKIVSKA Oleksandra. DIFFERENTIATION OF THE SPEECH ACTS OF COMPLIMENT, PRAISE AND FLATTERY EXPRESSED BY PREDICATIVE ADJECTIVES.....	130
ZINCHENKO Anna, RUDENKO Maria. MARKERS OF RACIAL IDENTIFICATION IN ENGLISH PUBLICISTICS: TRANSLATION SOLUTIONS.....	135
IVANENKO Nadiya. PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE CONCEPTUAL FIELD MARRIAGE IN THE BRITISH PICTURE OF THE WORLD.....	140
KUCHMAK Kateryna. MORPHOLOGICAL PARADIGMATIC OF UKRAINIAN FEMININE HYDRONYMS FIRST DECLINATION OF FIRM GROUP. ...	146
LELEKA Tetiana. THE ROLE OF THE ANGLO-AMERICAN LOANWORDS IN THE UKRAINIAN COMPUTER SLANG AT THE BEGINNING OF THE 21 st CENTURY.	153
LISHTABA Tetiana, OHARIENKO Tetiana. LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF VLADIMIR VYNNYCHENKO'S DIARY DISCOURSE.....	159
LOPUSHANSKYI Yaroslav. AUSTRIAN NOBEL PRIZE WINNERS IN LITERATURE IN UKRAINE: ARTISTIC INTERPRETATION AND CRITICAL RECEPTION.....	165
Inna PERTSOVA. PECULIARITIES OF ANALYSING EXISTENTIAL POEMS BY VASYL STUS WITHIN THE CONTEXT OF LITERATURE STUDY METHOD....	178
RUDNYTSKA Nataliia. IDEOLOGICALLY MOTIVATED ASYMMETRY AS A MAJOR PARAMETER OF IDEOLOGICAL INFLUENCE.	184
SKLIANICHENKO Hanna. LANGUAGE TYPOLOGY AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE THEORY OF ERROR ANALYSIS.	188
TOKARYEVA Tetyana. ON THE QUESTION OF THE ACTIVITY OF THE STYLISTIC SYSTEM OF A VERBAL WORK.	196
FEDOROVA Yuliya. CONSTRUCTING THE IMAGE OF THE WORLD IN GRETA TUNBERG'S OPEN SPEECHES.....	202
SHPIITKO Iryna. THE PROJECTION OF NAMES OF THE WORLD OF NATURE ON SLAVIC SOMATISMS.....	208

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВНИХ СИСТЕМ: ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ (АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА, ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ, ГРАМАТИКИ, ФОНЕТИКИ ТА ФОНОЛОГІЇ, ПОЛКРИТИКИ ХУДОЖНИХ І ФАХОВИХ ТЕКСТІВ, ДИСКУРСОЗНАВСТВА), ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, СОЦІОЛІНГВІСТИКИ, ЛІНГВОКОГНІТИВІСТИКИ, ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЕТНОЛІНГВІСТИКИ, ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ; АСПЕКТІВ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ФАХІВЦЯ З ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ НА МАТЕРІАЛІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ГЕРМАНСЬКИХ МОВ

CURRENT ISSUES IN LANGUAGE SYSTEMS: PROBLEMS OF THEIR DEVELOPMENT AND FUNCTIONING IN THE POLYETHNIC AND MULTICULTURAL SPACE (GENERAL LINGUISTICS, LEXICAL SEMANTICS, PHONOLOGY, GRAMMAR, VOCABULARY, POLYCRITICS OF FICTION AND SPECIALIZED TEXTS, DISCOURSE STUDIES); LANGUAGE MAPPINGS OF THE WORLD: LINGUACULTURAL, LINGUACOGNITIVE AND ETHNOLINGUISTIC ASPECTS; LINGUACULTURAL, SOCIOCULTURAL AND INTERCULTURAL PROBLEMS OF TRANSLATION; APPLIED LINGUISTICS; METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS, FOREIGN LITERATURE TEACHERS, TRANSLATORS, AND APPLIED LINGUISTICS SPECIALISTS

УДК 811.112'255.4:801.112

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-9-18

КУЛЬТУРНО-СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Лілія БЕЗУГЛА (Харків, Україна)

ORCID: 0000-0002-7102-7337
e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua

Олеся МАЛАЯ (Харків, Україна)

ORCID: 0000-0002-8363-6017
e-mail: olesya.malaya@karazin.ua

БЕЗУГЛА Лілія, МАЛАЯ Олеся. КУЛЬТУРНО-СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.

У статті обґрунтовується культурно-семіотичний підхід до аналізу перекладацьких трансформацій із урахуванням перекладацьких стратегій і когнітивних операцій, що їх супроводжують, на матеріалі російськомовних поетичних мініатюр та їхніх перекладів Генріха Сігера. Відповідно рівням семіозису, виокремлено п'ять типів перекладацьких трансформацій: денотативний, семантичний, сигматичний, синтагматичний і прагматичний. В окремому художньому тексті здебільшого наявна взаємодія трансформацій різних рівнів.

Ключові слова: когнітивна операція; мініатюра; перекладацька стратегія; перекладацькі трансформації; прагматика; семіозис.

BEZUGLA Liliia, MALAYA Olesya. CULTURAL SEMIOTIC APPROACH TO THE ANALYSIS OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS.

This article explores the cultural semiotic approach to the analysis of translation transformations, taking into account translation strategies and the relevant cognitive operations. The data for this study were collected using Russian poetic miniatures and their translations by Genrikh Yeyger. Miniatures are small poems of a finished form with deep content. Translation transformations are sign transformations of the source text into the translated text with due regard for the interaction of their denotative, semantic, sigmatic, syntagmatic and pragmatic characteristics. Each level of semiosis corresponds to an aspect of the analysis of the translation of a literary text: denotative, semantic, sigmatic, syntagmatic and pragmatic. The analysis of each aspect takes place taking into consideration the ethnocultural indicators of semiosis, which serve as the background of the translation process. Accordingly, the following levels (types) of translation transformations are singled out: denotative (designated objects), semantic (meanings), sigmatic (signs), syntagmatic (connectivity of signs) and pragmatic (interpreter of signs). In a separate literary text, the interaction of transformations of different levels prevails. In Heinrich Yeyger's translations of Russian poetic miniatures into German, all transformations are justified in terms of the correlation of the content and form of texts and determined by the strategy of domestication. The interaction of transformations of different levels is based on the cognitive operations of addition, generalization, concretization, displacement, replacement and omission. Cognitive operations are carried out within the framework of the general types of translation transformations suggested by L. S. Barkhudarov (permutations, substitutions, additions and omissions).

Keywords: cognitive operation; miniature; pragmatics; semiosis; translation strategy; translation transformations.

Постановка проблеми. Перекладацькі трансформації як «конкретні прийоми <...>, що утворюють технологію перекладу» (Швейцер, 1988: 65), є популярним і актуальним об'єктом і предметом перекладознавчих досліджень. За визначенням, поданим у лінгвістичній енциклопедії О. О. Селіванової, трансформація – «основа більшості прийомів перекладу, яка полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі» (Селіванова, 2011: 536). Ця дефініція ґрунтується на розмежуванні в теорії перекладу плану вираження і плану змісту, в термінології Л. Єльмслева (Єльмслев 2006). У ній акцентовано, що трансформуватися може і форма, і зміст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують і такі дефініції й класифікації перекладацьких трансформацій, які передбачають міжмовне перетворення лише на рівні плану вираження. Зокрема, В. Комиссаров розглядає перекладацькі трансформації як «способи перекладу, які перекладач використовує, відтворюючи різні оригінали у випадках, коли словникова відповідність відсутня або не може бути використаною в умовах контексту» (Комиссаров, 1990: 171). У цьому зв'язку існуючі класифікації розпадаються на три групи: 1) такі, що ґрунтуються на відхиленні лише у плані вираження (морфологічні, синтаксичні, лексичні, стилістичні трансформації) (Комиссаров, 1990: 171; Левицкая, 1963: 56; Рецкер, 1982: 87); 2) такі, що ґрунтуються на відхиленні і в плані вираження, і в плані змісту (додаються семантичні та змішані типи) (Латышев, 1980: 78; Миньяр-Белоручев, 1980: 96); 3) такі, що передбачають єдність плану вираження і плану змісту (референціальний, категоріальний і стилістичний, поверхневий і глибинний рівні тощо) (Бархударов 1975, 190–231; Гарбовский, 2004: 507; Донец, 2017; Рахматуллина, 1995; Швейцер, 1988: 113). Останній підхід дозволяє обмежитися переліком найзагальніших типів трансляторних перетворень, що охоплює перестановки, заміни, додавання і пропуски (Бархударов, 1975: 190) та базується на певних когнітивних операціях (генералізації, конкретизації, опущення, ускладнення, спрощення тощо).

Однак наявні класифікації не можна вважати повними з огляду на ігнорування прагматичного аспекту перекладу. Тому доцільним є залучення до такої класифікації концепції культурно-семіотичного аналізу перекладу художніх текстів (Panasiuk, 2006: 12).

Мета статті – обґрунтувати культурно-семіотичний підхід до аналізу перекладацьких трансформацій із урахуванням перекладацьких стратегій і когнітивних операцій, що їх супроводжують. **Матеріалом** аналізу слугують російськомовні поетичні мініатюри – невеликі вірші закінченої форми з глибоким змістом – у перекладі Генріха Єйгера.

Концепція культурно-семіотичного аналізу перекладу художніх текстів базується на п'яти рівнях семіозису – денотативному (позначуваний об'єкт), семантичному (значення), сигматичному (знаки), синтагматичному (зв'язність знаків) та прагматичному (інтерпретатор знаків) (Panasiuk, 2006: 12). Кожному з рівнів семіозису відповідають аспекти аналізу перекладу художнього тексту: денотативний, семантичний, сигматичний, синтагматичний та прагматичний. Отже, можна виокремити денотативний, семантичний, сигматичний, синтагматичний і прагматичний рівні (типи) перекладацьких трансформацій. Аналіз кожного аспекту відбувається з урахуванням етнокультурних показників семіозису, які слугують фоном, підґрунтям перекладацького процесу. В окремому художньому тексті здебільшого наявна взаємодія трансформацій різних рівнів.

На **денотативному** рівні трансформації стосуються комунікативної ситуації, яка охоплює хронотоп в розумінні М. Бахтіна (Бахтин, 1979), соціальну ситуацію, рівні комунікації, комунікантів (автора і читача, з одного боку, і персонажів – протагоністів, з іншого) та канал комунікації. Денотативні трансформації ілюструє переклад мініатюри Ренати Мухи «Ученый» („Ein Gelehrter“):

<i>Один наш Ученый,</i>	<i>Mir sagte vertraulich</i>
<i>От всех по секрету,</i>	<i>Ein Doktor aus Pommern,</i>
<i>Считал, что зима</i>	<i>Der Winter sei kälter</i>
<i>Холоднее, чем лето.</i>	<i>Doch als der Sommer.</i>
<i>Но как-то,</i>	<i>Im Winter spazierend,</i>
<i>гуляя зимой по аллее,</i>	<i>Erkannte er ferner:</i>
<i>Он понял,</i>	<i>„Im Sommer ist es</i>
<i>Что все-таки</i>	<i>Bedeutend wärmer“.</i>
<i>Лето</i>	
<i>Теплее.</i>	

Протагоніст тексту – *Один наш Ученый*. Г. Єйгер застосовує стратегію одомашнення, конкретизуючи його походження (*наш* → *aus Pommern*), і статус (*ученый* → *Doktor*). Крім того, опускається місце дії (*по аллее*).

Денотативні трансформації здійснено і в перекладі мініатюри Р. Мухи з назвою «Орлы», трансформованою у „Die Giraffen“:

<i>На вершине два Орла</i>	<i>Auf dem Hügel zwei Giraffen</i>
<i>Пили «пепси» из горла.</i>	<i>Tranken „Pepsi“ aus Karaffen.</i>

Г. Єйгер заміняє орлів на жирафів (*два орла* → *zwei Giraffen*), а також конкретизує елемент ситуації завдяки заміні культурно конотованої фразеологічної одиниці *из горла* на лексему *aus Karaffen*. Саме так говорять у схожій ситуації німці. Крім того, графін за зовнішнім виглядом має певну схожість із жирафом, що підсилює комічний ефект. Отже, застосовано стратегію одомашнення.

Етнокультурні показники перекладацьких трансформацій враховано і в перекладі такої мініатюри Ігоря Губермана:

Однажды летом в январе
 Слона увидел я в ведре.
 Слон закурил, пустил дымок
 И мне сказал: «Не пей, сынок».
 (+> Рассказчик был пьян)

*Im Sommer bei Frost in Weimar
 Ein Elefant saß im Eimer.
 Er rauchte trotz Schnee und Wind
 Und sagte: „Trink nicht, mein Kind“.
 (+> Der Erzähler war betrunken)*

Перекладач додає назву місцевості (*in Weimar*), узагальнює час (*в январе* → *bei Frost, trotz Wind und Schnee*) і статус персонажу (*сынок* → *mein Kind*), а також вилучає ліричного суб'єкта-наратора із комунікативної ситуації (*я, мне*). Імплікатура про те, що оповідач був п'яний, зберігається.

Семантичний тип трансформацій стосується смислу висловлень або всього тексту. Семантичні трансформації зазвичай взаємодіють із трансформаціями інших рівнів. Взаємодію семантичних і прагматичних трансформацій ілюструє мініатюра Р. Мухи «Молоко» („Die Milch“):

*Наверное, я молоко обижала.
 С чего бы оно из кастрюли сбежало?* *Ich liebte die Milch und ließ sie gern kaufen.
 Warum und zu wem ist sie übergelaufen?*

Спостерігаємо заміну смислу: якщо у вихідному тексті причиною побігу молока є образа, то в тексті перекладу ображається не молоко, а ліричний суб'єкт – він любить молоко і охоче його покував, але воно збігло.

У вихідному тексті за допомогою лексеми *Наверное* виражено припущення, у тексті перекладу ступінь впевненості мовця у зворотному підвищується через опущення відповідної лексеми. Крім того, питання у вихідному тексті є риторичним, а у тексті перекладу – дійсним (прагматичний рівень), підсиленням додаванням смислу: ліричного суб'єкта цікавить не тільки, чому збігло молоко, але й до кого.

У перекладі наступної мініатюри Р. Мухи «Сосулька» („Der Zapfen“) взаємодіють трансформації денотативного, семантичного, прагматичного і сигматичного рівнів:

*«По-моему, уже не та я», –
 Сосулька прошептала, тая.* *„Ich werde seltsam schlank über
 Nacht“, –
 Hat der Zapfen tauend gedacht.
 (+> Der Zapfen staunt und freut sich
 darüber, dass er schlank wird)*

На денотативному рівні перекладач додає час дії: *über Nacht*. Заміна *прошептала* → *hat gedacht* і додавання прикметника *schlank* зумовлюють зміну смислу всього тексту: якщо у вихідному тексті Бурулька неприємно здивована і стурбована тим, що змінює форму, то в тексті перекладу завдяки позитивно-оцінній конотації лексеми *schlank* і нейтральному *hat gedacht* це приємне здивування, що вона стає стрункою. Втім, зміна статі персонажу через зміну роду іменника робить ситуацію нетиповою – зазвичай стрункими хочуть бути саме жінки. У такий спосіб додається імплікатура (на прагматичному рівні трансформацій). Трансформація на сигматичному рівні полягає у заміні складеної омонімічної рими вихідного тексту *та я – тая* на звичайну риму в тексті перекладу: *Nacht – gedacht*.

Сигматичний рівень стосується аналізу безпосередньо трансформацій мовного коду – засобів виразності та ідіостилю автора. Особливої вагомості сигматичні трансформації набувають у перекладах саме поетичних текстів, де автореференція переважає над референцією і втілюються естетична і метамовна функції мови. Високу художню цінність у поетичних текстах мають фігури звукопису, каламбури на основі паронімів, омонімів і двозначності, буквализація фразеологізмів тощо.

Оригінальна мовна гра наявна у назві збірки І. Губермана – «Гарики». Г. Сйгер знаходить вдалий варіант перекладу цієї назви – „*Harrysman*“. Хоча зменшувальне

значення суфіксу *-ик* не відтворюється, це компенсується у німецькому варіанті співзвучністю оказіоналізму *Harrysmen* зі словом *Charismen*.

Трансформації у втіленні рими ілюструє така мініатюра І. Губермана:

<i>В сердцах кому-нибудь грубя,</i>	<i>Nach einem bösen Streit</i>
<i>Ужасно вероятно</i>	<i>Steht mancher sehr beklommen:</i>
<i>Однажды выйти из себя</i>	<i>Er ist aus der Haut gefahren</i>
<i>И не войти обратно.</i>	<i>Und nicht zurückgekommen.</i>

У тексті перекладу випущено одну риму, хоча буквалізацію і розгортання фразеологізму *выйти из себя* передано точно, оскільки в німецькій мові існує фразеологізм-відповідник – *aus der Haut fahren*. Мають місце трансформації на семантичному рівні: опущена семантика імовірності (*вероятно*) і додано смисл пригніченості узагальненого протагоніста (*bekommen*).

Особливо значущими є перекладацькі трансформації у таких текстах, де денотативний аспект поступається сигматичному на користь словесній естетиці, тобто зміст не відіграє суттєвої ролі, є абсурдним, як у мініатюрі Р. Мухи «Разговор» („Ein Gespräch“):

<i>Сказала летом Роца Чаще:</i>	<i>Im Sommer sagte der Hain zur Heide:</i>
<i>«Ты одеваешься кричаще».</i>	<i>„Du darfst dich nicht so knallig kleiden!“</i>
<i>«Ну что ж, –</i>	<i>Die Heide sagte dem Hain gewandt:</i>
<i>Сказала Чаща Роце, –</i>	<i>„Im Winter trag ich ein schlichtes</i>
<i>Придет зима – оденусь проще».</i>	<i>Gewand“.</i>

Автор обіграє алітерацію Щ. Лексичний повтор із хіазмом *Роца Чаще – Чаща Роце* вилучено, натомість Г. Єйгер, реалізуючи стратегію одомашнення, додає парні алітеровані словосполучення *Hain zur Heide* і *knallig kleiden*, типові для германської системи віршування, зокрема для поезії давніх германців – тонічних віршів з чотирма наголосами, де декілька наголошених складів об'єднані звуковим повтором (Жирмунский, 1975: 381). Отже, використання таких парних словосполучень у перекладі на німецьку проявляє національну специфіку німецького віршування.

Перекладач додає також омофонічну риму *gewandt – Gewand*. До того ж лексема *Gewand* має культурну конотацію – це, зазвичай, національний одяг, тому переклад набуває національного колориту. Додавання лексеми *gewandt* викликає трансформацію на семантичному рівні – надається характеристика відповіді протагоніста. Заміна слова *Чаща* на *Heide* не має суттєвого значення для смислу усього тексту.

Мініатюра Р. Мухи «Ужаленный уж» („Die gestochene Natter“) ґрунтується на складоповторах УЖ, Ж і алітерації Ж:

<i>Бывают в жизни чудеса –</i>	<i>Hört, Wunder gibt's heute auch –</i>
<i>Ужа ужалила Оса.</i>	<i>Die Wespe stach in Nattersbauch –</i>
<i>Ужалила его в живот.</i>	<i>Au! Ach!</i>
<i>Ужу ужасно больно.</i>	<i>Die Schmerzen in dem Magen –</i>
<i>Вот.</i>	<i>Man kann sie kaum ertragen,</i>
<i>А доктор Еж сказал Ужу:</i>	<i>Damit ist nicht zu scherzen,</i>
<i>“Я ничего не нахожу,</i>	<i>Der Schmerz steigt bis zum Herzen</i>
<i>Но все же, думается мне,</i>	<i>Und ist nicht auszumerzen.</i>
<i>Вам лучше ползать на спине,</i>	<i>Der Doktor Igel sagte nur:</i>
<i>Пока живот не заживет.”</i>	<i>„Von Krankheit seh' ich keine Spur,</i>
<i>Вот.</i>	<i>Doch kriechen Sie mit Krücken</i>
	<i>Oder auf dem Rücken,</i>
	<i>Und wieder schöner wird die Welt,</i>
	<i>Gelt?“</i>

Алітерація Ж слугує у вихідному тексті ще і засобом ономапопейї, передаючи наслідування шипіння вужа. У перекладі ця властивість втрачається – складоповтори ERZ і KR не є звуконаслідувальними, до того ж, повторюються не 11, а лише 7 разів. Г. Сйгер знаходить блискучий вихід: кільцевий лексичний повтор *Vom* він трансформує у звуконаслідувальні вигуки *Au! Ach!* і додає лексему *mit Krücken*. Оскільки смисл *Вуж повзає на милицях* є абсурдним і комічним, у такий спосіб посилюється гумористична тональність тексту.

Трансформації на **синтагматичному** рівні стосуються зв'язності знаків, в ньому слід розрізняти внутрішню і зовнішню синтагматику, інакше – синтагматику у вузькому і широкому розумінні.

Внутрішня синтагматика передбачає трансформації синтаксичної зв'язності знаків у тексті. У поетичному тексті синтаксис перебуває у тісному зв'язку з метрикою, створюючи ритміко-синтаксичні конфігурації рядків. У цьому аспекті перекладацькі трансформації є неминучими, як у перекладі мініатюри Р. Мухи «Осьминог» („Die Kraken“):

*Один осьминог подошел к осьминогу
И в знак уваженья пожал ему ногу.*

*Ein Krake sagte dem anderen „Tschüs!“
Und hob dann zum Gruß
Ehrerbietig den Fuß.*

Чіткий чотиристопний амфібрахій у перекладі передано тонічним віршом. Зміна силабо-тонічної метрики на тонічний ритм є типовою трансформацією при перекладі на німецьку мову. Тільки у перекладі мініатюри Р. Мухи «Два орла» зберігається метрика – чотиристопний хорей, утім, і там є національна специфіка хорей, що ґрунтується на наявності довготи голосних звуків. На думку В. М. Жирмунського, хоча німецька й російська системи віршування є спорідненими, російські ямби й хорей метрично є більш гнучкими й рухомим, що зумовлено пірихіями (пропусками наголосу на парних складах) (якщо обсяг слова – три склади). Німецькі ж двоскладні розміри рідше відступають від метричної схеми, оскільки середній обсяг слова у німецькій мові – два склади, тож вони звучать більш монотонно (Жирмунский, 1975: 28 ff., 71 f.).

У перекладах інших розглянутих мініатюр, як і в перекладі мініатюри «Осьминог», силаботонічний розмір трансформується у тонічний. Тонічний вірш є органічним для німецької поезії і має глибоке історичне коріння (Жирмунский, 1975: 173). А в російській поезії він з'явився тільки на початку ХХ ст. Тому перекладацькі трансформації ритму є виправданими як прояв стратегії одомашнення.

У перекладі цієї мініатюри спостерігаємо ще одну трансформацію на синтагматичному рівні – порушення принципу еквілінеарності (лат. *aequus* 'рівний' и *linea* 'лінія'), тобто невідповідність кількості рядків в оригіналі й перекладі. Ще К. І. Чуковський вказував на необов'язковість цього принципу: не слід «застосовувати його, не рахуючись ні з чим, завжди і за усіх обставин – навіть у збиток смислу й стилю» (Чуковский, 1988: 190).

Еквілінеарність порушується за рахунок додавання переставлених місцями ритуалів – спочатку прощання (*Tschüs!*), а потім привітання (*zum Gruß*), що підсилює абсурдність ситуації і, отже, комічний ефект тексту.

Зовнішня синтагматика передбачає трансформації інтертекстуальних зв'язків тексту – алюзій, ремінісценцій, цитат. Алюзію ілюструє переклад такої мініатюри Валентина Берстова:

*Как быстро юность пролетела –
И дух уже сильнее тела.
(+> В здоровом теле здоровый дух, поэтому*

*Die Zeit hat Jugend weggerafft –
Und weicht dem Geist die
Leibeskraft.*

надо заниматься спортом.

+> В старости тело уже не может управлять духом. +> Спортот заниматься бесполезно)

(+> *Mens sana in corpore sano.*

+> *In hohem Alter herrscht der Geist nicht mehr über den Leib.*

+> *Es gibt keine Harmonie mehr)*

Спостерігаємо трансформацію на сигматичному рівні: заміну конвенціональної метафори *юность пролетела* живою метафорою *Die Zeit hat Jugend weggerafft* та додавання метафори: *die Leibeskraft weicht dem Geist*, яка спричиняє трансформацію на зовнішньо-синтагматичному рівні. У вихідному тексті другий рядок викликає алюзію на крилатий вислів радянських часів *У здоровому тілі здоровий дух* – це був лозунг, який закликав громадян займатися спортом. Відповідно, ця алюзія викликає низку імплікатур, які у тексті перекладу завдяки метафорі трансформуються. По-перше, це вже алюзія не на радянський лозунг, а на крилатий латинський вислів *Mens sana in corpore sano*, який підкреслював необхідність гармонійного розвитку тіла й духа людини (Децим Юній Ювенал, 61–127 рр., сатира X, рядок 356). Власне, цей вислів ліг в основу і радянського лозунгу, але про це мало хто знав. Має місце так звана вторинна прецедентність тексту. Наступні імплікатури у ланцюжку тексту перекладу змінені. На рівні внутрішньої синтагматики трансформації немає: чотиристопний ямб зберігається.

Трансформації імплікатур стосуються **прагматичного** рівня, який заторкує також інтенції мовців, іллокутивні типи і перлокутивний ефект висловлень і тексту, знову ж таки з урахуванням етнокультурних розбіжностей. Посилення перлокутивного ефекту, зокрема комічного, ілюструють розглянуті переклади мініатюр Р. Мухи «Ужаленный уж», «Орлы» та «Осьминог». Трансформацію інтенції автора спостерігаємо у перекладі такої мініатюри Майї Борисової:

*Бедным классикам не везет –
Переводит их часто не тот.*

*Der schlimmste Poesievernichter
Oft übersetzt die besten Dichter.*

У вихідному тексті класики *бідні*, а в перекладі це *найкращі поети* – інтенція співчуття зникає. Крім того, нейтральне *не тот* перетворюється у *Der schlimmste Poesievernichter*. З'являється вкрай негативна авторська оцінка протагоніста. Однак загальний смисл тексту збережено. Наявна трансформація і на внутрішньо-синтагматичному рівні: чотиристопний ямб з випадінням складу передано чистим чотиристопним ямбом.

Зміна авторської інтенції може торкатися також іллокутивного смислу висловлення або усього тексту. Приклад – мініатюра Самуїла Маршака:

*Хорошо, что с чужим языком ты знаком.
Но не будь во вражде со своим языком!*

*Wer fremde Sprachen beherrschen
kann,*

Der tut keinen Zwang seiner eigenen an.

Перший рядок становить мовленнєвий акт евалюатив – схвалення читача, який знає іноземну мову, а другий є директивом – закликом плекати і рідну мову. У тексті перекладу ці іллокуції замінюються на констатив. Отже, семантика зберігається, а прагматика трансформується. Крім того, тут наявна трансформація синтагмаки: чотиристопний анапест передано поєднанням дольника з чотиристопним амфібрахієм.

Трансформації імплікатур мають такі різновиди, як додавання, зміна та експлікація. Зміну імплікатури представлено у перекладі мініатюри В. Берестова про дух і тіло, додавання – у перекладі мініатюри Р. Мухи «Сосулька». Експлікацію імплікатур ілюструє мініатюра Фелікса Кривіна:

*Сосед – ровесник Галилея –
Был Галилея не глупее.*

Auch Galileos Nachbar wusste:

Die Erde dreht sich um die Sonne.

Он знал, что вертится земля,

Doch er um Kinder sorgen musste

Но у него была семья.

(+> Он молчал об этом +> Он молчал потому, что боялся инквизиции, которая могла его покарать +> Семья – помеха прогрессу)

Und schwieg besonnen.

(+> Er hatte Angst vor Inquisition, die ihn hinrichten konnte +> Familie verhindert den Fortschritt)

Перша імплікатура в ланцюжку ескплікується в останньому рядку тексту перекладу: *Und schwieg besonnen*. Лексема *besonnen* передає позитивну авторську оцінку протагоніста (уявного сусіда Галілея), яку в оригіналі виражено виразом *был не глупее*. У цьому випадку смисл і прагматика зберігається, а мовне вираження трансформується – переміщується до проспективного мовного контексту. Є невелика трансформація і на синтагматичному рівні: чотиристопний ямб передається спочатку чотиристопним ямбом, а останній рядок скорочено до тристопного ямбу, що є композиційно зумовленим.

Таким чином, взаємодія широкого кола перекладацьких трансформацій, по-перше, забезпечує поетичним перекладам високий ступінь адекватності та еквівалентності або, за словами О. І. Чередниченка, вірності перекладу, а по-друге, надає можливість перекладу «бути засобом діалогу культур» (Чередниченко, 2007: 160).

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що культурно-семіотичний підхід уможлиблює всебічний аналіз перекладацьких трансформацій на усіх рівнях сімеозису, який відбувається на етнокультурному фоні. З точки зору цього підходу, перекладацькі трансформації становлять перетворення знаків вихідного тексту в тексті перекладу з урахуванням взаємодії їхніх денотативних, семантичних, сигматичних, синтагматичних і прагматичних характеристик. У перекладах російськомовних поетичних мініатюр на німецьку мову Г. Ейгера усі трансформації виявляються виправданими з точки зору кореляції змісту й форми текстів та зумовленими стратегією одомашнення. Взаємодія трансформацій різних рівнів ґрунтується на когнітивних операціях додавання, генералізації, конкретизації, переміщення, заміни та опущення.

Перспективним є застосування культурно-семіотичного підходу до аналізу перекладацьких трансформацій у перекладах текстів інших жанрів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – Москва : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – Москва : Наука, 1979. – 423 с.
3. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Грабовский. – Москва : Изд-во МГУ, 2004. – 544 с.
4. Донец П. Н. Лингвокультурные контрасты и переводческие трансформации / П. Н. Донец // Висник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2017. – Вип. 85. – С. 6–10.
5. Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка / Л. Ельмслев ; пер. с англ. – Москва : КомКнига, 2006. – 248 с.
6. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский. Ленинград : Советский писатель, 1975. – 664 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Латышев Л. К. Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения / Л. К. Латышев. – Москва : Просвещение, 1980. – 160 с.
9. Левицкая Т. Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1963. – 263 с.
10. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – Москва : Воениздат, 1980. – 237 с.
11. Рахматуллина Д. Р. Англо-русские переводные несоответствия в художественном тексте : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Д. Р. Рахматуллина. – Оренбург, 1995. – 20 с.
12. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык / Я. И. Рецкер. – Москва : Просвещение, 1982. – 104 с.

13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
14. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – Київ : Либідь, 2007. – 248 с.
15. Чуковский К. И. Высокое искусство / К. И. Чуковский. – Москва : Советский писатель, 1988. – 349 с.
16. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – Москва : Наука, 1988. – 215 с.
17. Panasiuk I. Kultursemiotische Überlegungen zur Analyse poetischer Übersetzungstexte (Statt eines Vorwortes) / Panasiuk I., Schröder H. // Yeyger G. Augenblicke: Nachdichtungen russischer und deutscher Lyrik. – Berlin : Lit Verl., 2006. – S. 11–17.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Yeyger G. Augenblicke: Nachdichtungen russischer und deutscher Lyrik / G. Yeyger. – Berlin: Lit Verl., 2006. – 101 S.
2. Yeyger G. Einblicke: Nachdichtungen russischer, ukrainischer und deutscher Lyrik / G. Yeyger. – Berlin: Edita Gelsen, 2009. – 163 S.

REFERENCES

1. Barhudarov, L. S. (1975). Jazyk i perevod. [Language and translation]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.
2. Bahtin, M. M. (1979). Estetika slovesnogo tvorchestva. [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow: Nauka.
3. Garbovskij, N. K. (2004). Teorija perevoda. [Translation theory]. Moscow: Moscow University Press.
4. Donec, P. N. (2017). Lingvokul'turnye kontrasty i perevodcheskie transformacii // Visnyk Xarkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. V. N. Karazina. Vyp. 85. [Linguistic and cultural contrasts and translation transformations // Bulletin of Kharkiv National V. N. Karazin University. Issue 85]. pp. 6–10.
5. El'mselev, L. (2006). Prolegomeny k teorii jazyka. [Prolegomena to the Theory of Language]; translated from English. Moscow: KomKniga.
6. Zhirmunskij, V. M. (1975). Teorija stiha. [Verse theory]. Leningrad: Sovetskij pisatel'.
7. Komissarov, V. N. (1990). Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty). [Translation theory (linguistic aspects)]. Moscow: Vysshaja shkola.
8. Latshev, L. K. (1980). Kurs perevoda: jekvivalentnost' perevoda i jetapy ego dostizhenija. [Translation Course: Translation Equivalence and Steps to Achieve it]. Moscow: Prosveshhenie.
9. Levickaja, T. R., Fiterman A. M. (1963.) Teorija i praktika perevoda s anglijskogo jazyka na russkij. [Theory and practice of translation from English into Russian]. Moscow: Izdatel'stvo literatury na inostrannyh jazykah.
10. Min'jar-Beloručev, R. K. (1980). Obshhaja teorija perevoda i ustnyj perevod. [General Translation Theory and Interpretation]. Moscow: Voenizdat.
11. Rahmatullina, D. R. (1995). Anglo-russkie perevodnye nesootvetstviya v hudozhestvennom tekste: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 «Germanskije jazyki». [English-Russian translation inconsistencies in a literary text: Abstract of the candidate of sciences theses]. Orenburg.
12. Recker, Ja. I. (1982). Posobie po perevodu s anglijskogo jazyka na russkij jazyk. [A guide to translation from English into Russian]. Moscow: Prosveshhenie.
13. Selivanova, O. O. (2011). Lingvistychna encyklopediya. [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K.
14. Cherednychenko, O. I. (2007). Pro movu i pereklad. [About language and translation]. Kyiv: Lybid'.
15. Chukovskij, K. I. (1988). Vysokoe iskusstvo. [High art]. Moscow: Sovetskij pisatel'.
16. Shvejcer, A. D. (1988). Perevod i lingvistika: Status, problemy, aspekty. [Translation and Linguistics: Status, Problems, Aspects]. Moscow: Nauka.
17. Panasiuk, I., Schröder, H. (2006). Kultursemiotische Überlegungen zur Analyse poetischer Übersetzungstexte // Yeyger G. Augenblicke: Nachdichtungen russischer und deutscher Lyrik. Berlin: Lit Verl., S. 11–17.

ILLUSTRATORY REFERENCES

1. Yeyger, G. (2006). Augenblicke: Nachdichtungen russischer und deutscher Lyrik. Berlin: Lit Verl., 101 S.
2. Yeyger, G. (2009). Einblicke: Nachdichtungen russischer, ukrainischer und deutscher Lyrik. Berlin: Edita Gelsen. 163 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лілія Безугла – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, лінгвопоетика, транслятологія.

Олеся Малая – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, медіалінгвістика, філософія мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Liliia Bezugla – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of German Philology and Translation at the V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: linguistic pragmatics, linguistic poetics, historical linguistics.

Olesya Malaya – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of German Philology and Translation at the V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: linguistic pragmatics, media linguistics, philosophy of language.

УДК 821.112.2; 811.112.2'246.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-18-26

ZUM WORTSCHATZ UND ZUR GRAMMATIK DES DEUTSCHEN: HISTORISCHE UND KRITISCHE BETRACHTUNGEN

BILOUS Oleksandr (Kropywnyzkyj, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-9574-4402

Scopus Author ID: 57211910793

E-mail: obilous1955@gmail.com

BRUNNER Richard (Neu Ulm, Deutschland)

ORCID: 0000-0003-1436-7404

E-mail: richard.brunner@extern.uni-ulm.de

BILOUS Olha (Kropywnyzkyj, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-6762-3673

Scopus Author ID: 57211910792

E-mail: olga_bilous@yahoo.com

БІЛОУС Олександр, БРУННЕР Річард, БІЛОУС Ольга. ЛЕКСИКА ТА ГРАМАТИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯДИ.

У статті розглядаються особливості лексичного складу німецької мови та її граматики з історично-критичного кута зору.

Ключові слова: літературна німецька мова, розмовна німецька мова, діалект, запозичення, неологізми, фахова мова, граматика.

BILOUS Oleksandr, BRUNNER Richard, BILOUS Olha. HISTORICAL AND CRITICAL VIEWS ON LEXICO-GRAMMATICAL STRUCTURE OF THE GERMAN LANGUAGE.

German is a European language whose future will be determined primarily in Europe, because it is here where this language is used most of all. Although the German language's usage wasn't expanded due to colonial achievements the number of the speakers who consider it their mother tongue makes nearly 95 million people in Europe and 120 million throughout the world. Seven European nations provide German language with official status. When they speak about this language in European context globalisation issues come forth at once. First of all it designates not only the intertwined economical and environmental development processes, but also discovery of new sales markets and borders opening, deeper integration of new nations due to scientific and economical exchange between them and "Old Europe" countries, technological progress, cultural impact and didactic attraction of the German language as well as the exchange and dissemination of ideas, thoughts, and views leading to mutual understanding between nations.

Keywords: literary German, colloquial German, dialect, borrowings, neologisms, professional language, grammar.

Einleitung.

Die deutsche Sprache wie alle anderen Sprachen der Welt, die menschlichste aller Eigenschaften des Menschen, ist ein *äußerst komplexes Phänomen*. Wie ein Gegenstand, je nachdem von welcher Seite her das Licht auf ihn fällt, unterschiedliche Erscheinungsweisen zeigt, so auch die Sprache gemäß der ihr gegenüber eingenommenen Perspektive: Wir können z. B. *nur ihre lautliche Seite, ihre Formbildung oder ihren Satzbau ins Auge fassen*. Die Komplexität der Sprache lässt also eine methodische Reduzierung zu, indem man sie in eine *Anzahl sprachwissenschaftlicher Aspekte* aufteilt. Traditionell werden solchen Aspekten linguistische Disziplinen zugeordnet wie „**Phonetik/Phonologie**“ (Lautlehre), „**Morphologie**“ (Formenlehre), „**Syntax**“ (Satzlehre) usw. Eine dieser vielen möglichen Betrachtungsweisen von Sprache ist die Betrachtung des **Wortschatzes**.

Die Sprache gehört zu jenen Dingen von alltäglicher Selbstverständlichkeit, über die man sich selten Gedanken macht – ähnlich wie bei der Brille, durch die man zwar sieht, ohne sie selbst noch zur Kenntnis zu nehmen. *Wer weiß schon, welch eines komplizierten Zusammenspiels zahlloser Gehirnpulse, Muskel-innervationen und Organreaktionen es bedarf, um einen einzigen Laut zu artikulieren, und bei normalem Sprechtempo bilden wir deren mehr als 800 in einer einzigen Minute* (vgl. E. H. Lenneberg, 1974: 102). Die entstehenden Klanggebilde sind durchaus keine zufälligen „*Geräusche*“, sondern sie formieren sich zu jenen festen, sinntragenden Lautketten, die wir „**Wörter**“ nennen. *Diese dienen ihrerseits, in nahezu uneingeschränkter Wortarchitektur, als Bausteine immer neuer, komplexer Ausdruckseinheiten: Wortfolgen, Sätze, Texte*.

Gleichwohl artikulieren wir nicht Laute um ihrer selbst Willen und reihen auch keine Wörter sinnlos aneinander: Alles, was wir sagen, steht innersprachlich in einem mehr oder minder engen Zusammenhang inhaltlicher Beziehungen („**Kontext**“) und nimmt außersprachlich Bezug auf Sachverhalte oder Vorgänge der Wirklichkeit („**Referenz**“). Mit anderen Worten: die von uns geäußerten Wörter, Sätze, Texte „bedeuten“ etwas – sie haben im sprachwissenschaftlichen Sinn „Bedeutung“, die Gegenstand der „**Semantik**“ (Bedeutungslehre) ist. Die linguistischen Disziplinen **Phonetik/Phonologie, Morphologie, Syntax und Semantik** werden herkömmlich zusammengefasst unter dem Begriff der „**Grammatik**“. *Eine Grammatik beschreibt, allgemein formuliert die Organisation der Sprachstruktur, ihrer Elemente und Regeln – kurz: das „Sprachsystem“*. Eine **deutsche Grammatik hat es konkret mit den Lauten, Formen und Wörtern der deutschen Sprache als ihren Elementen sowie den grammatischen Regeln ihrer sinnvollen Verknüpfung zu Sätzen und Texten zu tun.**

Forschungsmaterial und Methoden.

Das Deutsche wird heute von etwa 100-110 Mill. Menschen gesprochen (im Vergleich dazu das Englische von 250 Mill.). Es zählt auch zu den wortreichsten Sprachen. Man schätzt den deutschen Wortschatz auf etwa 300.000 – 500.000 Wörter. **Johannes Erben** gibt in seinem „Abriss der deutschen Sprache“ den Bestand des deutschen Wortschatzes mit ungefähr 400 000 Wörtern an (Erben 1996:18). Verben machen schätzungsweise ein Viertel (Erben 1996:63), die Substantive mehr als zwei Viertel (50–60%) (Erben 1996:624), das Adjektiv und das Adverb fast ein Sechstel (Erben 1996: 66) des Gesamtwortschatzes aus. Die Zahl der Präpositionen und Konjunktionen beläuft sich auf fast 200 (Erben 1996: 89), die der Pronomen auf nicht einmal 100 Wörter (Erben 1996: 211). Der Durchschnittssprecher verfügt über einen Wortschatz von ca. 6000 bis 10 000 Wörtern, wobei zwischen aktivem und passivem (nur verstehenden) Gebrauch große Unterschiede bestehen.

Die deutsche **Hochsprache oder Schriftsprache**, als historische Einzelsprache, war

im 19. Jahrhundert im Wesentlichen eine geschriebene Sprache, gesprochen aber wurde Mundart. Im 20. Jahrhundert ist diese Sprache auch eine gesprochene Sprache geworden. Sie hat heute zwei Existenzweisen, eine *geschriebene* und eine *gesprochene*, die man unter dem Begriff **Standardsprache** zusammenfasst. Sie ist durch ein kodifiziertes Regelwerk standardisiert und in der Schrift festgelegt und wird nicht nur in deutschsprachigen Ländern sondern auch weltweit in der Schule gelehrt.

„Wir sollten uns bewusst sein, dass die deutsche Standardsprache eine auf schriftlicher Ebene aus verschiedenen Dialekten etwa seit dem 15. Jh. auf schwierigen Wegen geschaffene labile Einheitssprache ist“ (Albert GREULE, beim Sprachforum der Hanns-Seidel-Stiftung, 2006). Nach 1945 hat sich die *Hochsprache* infolge eines wachsenden Desinteresses und der Unfähigkeit zum korrekten Gebrauch in Wort und Schrift weit gegenüber der kleinräumigen, regional geprägten Stil niedrigen **Alltagssprache** oder vielfach auch **Umgangssprache** geöffnet.

WALTER PORZIG (1895-1961) hat in seinem Buch „Das Wunder der Sprache“ (1950, 1962) Vorzügliches zur Kenntnis der beschriebenen Redeweise beigetragen. In der ersten Auflage des Buches, 1950, hat er sie **Umgangssprache** genannt, in der zweiten und dritten, 1962, nennt er sie **Alltagssprache**, und dieser Benennung folgen wir hier.

Von **Porzig** stammt auch die Anekdote: Eine Frau sagt zu der Nachbarin: „Denken Sie nur, der Professor nebenan, der zehn Sprachen spricht, hat vor Schreck die Sprache verloren!“ Die Nachbarin: „Ach, welche denn?“

Aber Sie sehen nun im Folgenden wie schwebend einstweilen noch die Terminologie ist. Es sind ja auch nicht alle bereit, den neuen *Terminus* **Alltagssprache** anzunehmen, der im Wesentlichen auf den bekannten Germanisten **HUGO MOSER** (1909-1989) mit seiner Deutschen Sprachgeschichte zurückgeht.

Unter deutscher Sprache im engeren Sinn versteht man die allgemeine deutsche Hochsprache oder Schriftsprache. Wesentlicher Teil der deutschen Sprache sind aber auch die *Umgangssprache* oder *Alltagssprache*, die Mundarten, die landschaftlich geprägten Formen der Hochsprache und die Fachsprachen. Durch den ständigen Austausch sowie durch die gemeinsame Grundlage in der Sprachgeschichte und im grammatischen System bilden diese Sprachformen zusammen die Gesamtheit der deutschen Sprache. Daher können die Bereiche nicht scharf voneinander getrennt werden.

Der zentrale Teil einer Sprache – das, was man ihre „Mechanik“ oder ihr „Kalkül“ nennen könnte – besteht in ihrer **Grammatik**, die für jeden intelligenten und gebildeten Menschen von besonderem Interesse sein sollte. Wenn sie ein solches Interesse nicht geweckt hat, dann kann der Fehler nur in der Art ihrer Vermittlung liegen oder darin, dass man ihre Bedeutung für die Sprache, diese wichtige menschliche Tätigkeit, bislang noch nicht richtig erkannt hat.

Der Mensch als „*homo sapiens*“ (als Mensch mit Weisheit) hebt sich aus dem Reich der übrigen Lebewesen durch seine Fähigkeit zu sprechen hervor; er ist das sprechende Lebewesen – *homo loquens*. Da aber erst die **Grammatik** die Sprache zu einem wesentlichen Charakteristikum macht, ist der Mensch auch ein *homo grammaticus*. Das wird deutlicher, wenn wir die Kommunikation mit einbeziehen und von der Prämisse ausgehen, die Sprache sei ein Kommunikationssystem.

Die **Grammatik** ist ein Hilfsmittel, das unendlich viele wohlgeformte Sätze spezifiziert und jedem von ihnen eine oder mehrere strukturelle Beschreibungen zuweist. Diese Aufgabe ist keinesfalls zu unterschätzen und erfordert große menschliche Anstrengungen. Dabei herrscht große Verwirrung über den Begriff „GRAMMATIK“, weil der Terminus in der **Umgangssprache** in so vielfältiger und unterschiedlicher Weise verwendet wird.

Der Ausdruck „**Grammatik**“ leitet sich aus dem griechischen Wort für „*schreiben*“ her, wodurch die falsche Vorstellung noch unterstützt wird, Grammatik habe mit der Schriftsprache zu tun. Das griechische Wort für „*Grammatik*“ lautet *γραμματική* (*grammatike*) oder *γραμματική τέχνη* (*grammatike téchne*), „*die Kunst des Schreibens*“. Vom Standpunkt der deskriptiven Sprachwissenschaft aus besteht kein Grund, den Begriff auf die Schriftsprache zu beschränken. Schließlich gibt es hunderte von Sprachen in der Welt, die nicht schriftlich fixiert sind: sie alle haben eine Grammatik in dem von uns verstandenen Sinne.

Das Wesen der Sprache erschöpft sich indes keineswegs in solchen syntaktisch und semantisch wohlorganisierten Äußerungen, die „nur“ formal korrekt gebaut und inhaltlich sinnvoll sein müssen. Ihr **Herzstück** ist vielmehr die **kommunikative Funktion** – die aktuelle Verwendung der Sprache als Verständigungsmittel unter Menschen. Mit diesem Begriff der „Sprachverwendung“ ist der des Sprachbenutzers gekoppelt.

Sprache lässt sich nicht steuern. Sprache ist ein Produkt der unsichtbaren Hand. Nach der Statistik spricht ein Mensch durchschnittlich 20.000 – 25.000 Wörter pro Tag – Frauen mehr, sie reden im Durchschnitt 30.000 Wörter/Tag, Männer weniger, ~ 25.000 Wörter/Tag. Der Grund ist nach Erkenntnissen der neurologischen Forschung, dass das weibliche Gehirn 11 Prozent mehr Nervenzellen hat als das männliche – besonders in jenen Arealen, die für Gefühle und Erinnerungen zuständig sind. Frauen haben quasi eine achtspurige Autobahn, um Gefühle zu entwickeln, Männer „nur“ eine Landstraße.

Die Deutschlernenden wollen sich Wissen und Können in der deutschen Sprache aneignen. Diese sprachpraktische Zielsetzung bestimmt auch die didaktisch-methodische Konzeption für die *Rolle und Bedeutung der Grammatik* im Unterricht „Deutsch als Fremdsprache“.

In der Regel wird eine Fremdsprache auf der Basis einer schon vorhandenen Muttersprache erworben. Für den Fremdsprachenunterricht ist die Grammatik notwendig und auch von Bedeutung. Die Frage ist allerdings, was unter „**Grammatik**“ zu verstehen ist und in welchem Verhältnis linguistische und didaktische Grammatik zu einander stehen, welche Beziehungen zwischen Linguistik und Fremdsprachen-Didaktik in Bezug auf die Grammatik bestehen?

Eine Grammatik für den Fremdsprachenunterricht kann sich nicht auf vorhandene Sprachkompetenz verlassen und muss daher explizitere Regeln angeben. Sie muss viele Sachverhalte aufnehmen, die in einer Grammatik für den Muttersprachenunterricht entweder nicht oder nur am Rande dargestellt werden, z. B. Perfektbildung mit *haben* und *sein*; Artikelgebrauch, Vorgangs- und Zustandspassiv; Modalverben; Modalwörter; Imperativbildung; Satzgliedstellung u. a. (Jewgenenko et al, 2008; Jewgenenko et al, 2018; Bilous et al, 2019). Im Deutschen gibt es keine doppelte Negation wie etwa im Spanischen: *No dije nada: Ich sagte nichts* (wörtlich: *Nicht sagte ich nichts*), oder im Englischen: *I didn't see nobody. Ich sah niemand*. (Wörtlich: *Ich sah niemand nicht*). Und im Ukrainischen heißt es *ніхто не працював* (*nichto ne prazuwaw*). *Niemand arbeitete*. (Wörtlich: *niemand nicht arbeitete*). Und auch im Bayerischen: *kein Geld nicht haben = kein Geld haben*. Im Deutschen wie im Lateinischen hebt eine Negation die andere auf.

Ein Fremdsprachenunterricht muss kommunikativ ausgerichtet sein. Zu dessen Gegenstand gehört unabdingbar die didaktisch-methodische Vermittlung und Aneignung der Grammatik.

Bei der Gestaltung des Unterrichtsprozesses ist von der Grundposition auszugehen, dass grammatische Kenntnisse eine basale Komponente für die Entwicklung des sprachlich-kommunikativen Könnens sind. Je nach Ziel- und Niveaustufe (Anfangs-, Mittel-, Oberstufe; allgemeiner oder fachsprachlicher Unterricht) werden dabei Ergebnisse

aus bestimmten Zweigen der linguistischen Forschung herangezogen, beispielsweise aus der Kasus- (Ch. J. FILLMORE) und der generativen Transformations-Grammatik (N. CHOMSKY, 1957), aus der Phrasenstruktur- oder Konstituentenstruktur-Grammatik, aus der Verbdependenz- (L. TESNIÈRE, 1959) und der Konfrontations- (kontrastiven) Grammatik, der Textlinguistik, aus theoretischen Konzeptionen der kommunikativ-funktionalen Sprachbeschreibung und aus sprach-handlungstheoretischen Ansätzen.

Aufgabe der grammatischen „Unterweisung“ ist es, die Deutschlernenden zur Bildung wohlgeformter fremdsprachiger Sätze/Texte zu befähigen und sie dabei vor Fehlern zu bewahren.

Die Arbeit an der Grammatik gestaltet sich so, dass die Lernenden angehalten werden, die grammatische Erscheinung in der Einheit von Form, Bedeutung und Funktion zu erfassen. Sprachliche Regularitäten, das heißt, das spezifische Funktionieren der grammatischen Mittel, werden den Lernenden bewusst gemacht. Hier ergibt sich jeweils das Problem, wie „linguistische“ Regeln in „sprachdidaktische“ Regeln umzusetzen sind. Linguistische Regeln und vor allem ihre Formulierung sind also weitgehend zu vereinfachen, damit sie den Lernenden verständlich werden. Im Grunde muss für jede grammatische Erscheinung neu durchdacht werden, wie eine sprachliche Regularität für die Lernenden hinreichend „veranschaulicht“ wird, sodass das Allgemeine, das Wesentliche erkennbar und das Auffassen und Einprägen erleichtert wird. Für die metasprachlichen Erklärungen werden Merksätze, Sprachmuster, Schemamodelle eingesetzt.

Das Evangelium von *Johannes* beginnt mit dem Satz: „*Im Anfang war das Wort*“. Er lässt also mit dem Wort Gottes die Schöpfung beginnen und deutet in religiöser Sicht die enge Verbindung von Wort und Geist an. Die biblische Aussage weist zugleich, wenn auch unausgesprochen, auf die Tatsache hin, dass der Mensch erst wahrhaft Mensch geworden ist durch das Wort, d. h. durch die Entfaltung der Sprache und der Sprechfähigkeit.

Die Leistung der Sprache ist nicht nur für den Geist des Individuums wichtig. Menschliches Dasein ist nicht denkbar ohne Bindung an soziale Gruppen.

Zur Sprache gehört einmal der *Wortschatz*. **Ernst LEISI**: „*Das Wort ist das wichtigste Element der Sprache; weder der Laut noch der Satz sind von so großer Bedeutung. Beobachten wir ein Kind bei seinen ersten Sprechversuchen, so sagen wir dann: >es spricht<, wenn es Wörter hervorbringt. Sprechen heißt also in erster Linie: Wörter gebrauchen*“. Die „**Wort-Schatzkammer**“ einer Sprache ist gleichsam der **Bienenkorb der unsichtbaren Welt**; und als **Honigsammler** des Geistes sind wir unterwegs, um möglichst viel aufzunehmen und heimzubringen. Jedes Wort hat einen dreifachen Charakter. Jedes Wort ist die Synthese: **1.** einer begrifflichen Vorstellung (das heißt eines Konzepts); **2.** einer Äußerung und **3.** einer synthetischen Rolle [**1.** Jemand, der ein Wort kennt, weiß, was es bedeutet, **2.** wie man es ausspricht und **3.** in welcher sprachlichen Umgebung, das heißt in welchem Kontext man es verwenden kann].

Wortschatz. Die Wörter sind, [mit **Leo Weisgerber** zu sprechen,] „**Zugriff**“ auf die Welt; *der Wortschatz einer Sprache ist für das Bewusstsein nicht nur ein Aggregat von Wörtern, sondern so etwas wie ein großer, niemals abgeschlossener „Katalog der Welt*“. Alle Wörter unserer Muttersprache zusammen bilden ihren **Wortschatz**. Da sich die Sprache unablässig und unaufhaltsam entwickelt, ändert sich ihr Wortschatz unaufhörlich. Das gilt zunächst für den Wortschatz des einzelnen Sprechers: er trifft eine Auswahl aus dem Gesamtvorrat der Sprache, die durch seine Herkunft, seine Umwelt, seine Erlebnisse und seine Erfahrungen bedingt ist. Genau genommen gibt es nicht zwei Personen der gleichen Sprachgemeinschaft, deren Wortschatz sich ganz deckt.

Aber auch der Wortschatz des einzelnen Sprechers wandelt sich im Ablauf seines Lebens: das Kind verfügt (nicht nur über weniger, sondern auch) über andere Wörter als der Erwachsene, der junge Mensch über andere als der alte usw.

Entscheidend für den Wortschatz des einzelnen ist der Sprachkreis, dem er angehört. Wir unterscheiden zunächst:

Mundart – Umgangssprache – Hochsprache

Die deutsche Sprache tritt uns von ihrem ersten Auftreten an in Mundarten gespalten entgegen. Streng genommen gibt es für die *ahd.* und *mhd.* Zeit überhaupt nur Mundarten, wenn sich auch in der *Kunstsprache der höfisch-ritterlichen Dichtung* Ansätze zu einer Gemeinsprache durch Vermeidung des grob Mundartlichen zeigen. Bis zum Ausgang des Mittelalters ist der deutsche Wortschatz mehr oder weniger mundartlich gefärbt. Erst vom Zeitalter des Humanismus und der Reformation an breitet sich, zunächst für den schriftlichen Verkehr, die Verwendung einer Gemeinsprache der hochdeutschen Schriftsprache aus, die durch die Übertagende Bedeutung unserer klassischen Dichter im 18. Jahrhundert schließlich auch im mündlichen Verkehr durchdringt, ohne dass freilich landschaftliche Eigentümlichkeiten des Sprachgebrauchs bis heute gänzlich verschwunden wären. So kommen auch heute, trotz anerkannter Herrschaft der Hochsprache im Wortschatz süddeutscher, schweizerischer oder niederdeutscher Dichter noch Landschaftswörter vor (z.B. *Pecher* „*Pechsucher*“, *rauschig* „*berauscht*“, *handsam* „*handlich, bequem, umgänglich*“ bei **Peter ROSEGER** (1843-1918); *Gegenschwäher* bei **Gottfried KELLER** (1819-1890)). Noch stärker als in der Schriftsprache sind bis heute die landschaftlichen Abweichungen im Wortschatz der gesprochenen **Umgangssprache**. Für manche Begriffe des Alltagslebens hat sich ein gemeinsamer hochdeutscher Ausdruck **Alltagssprache** herausgebildet. So stehen **Sonnabend** und **Samstag**, **Fleischer** und **Metzger**, **Schlachter** und **Selcher**, **Tischler** und **Schreiner**, **Töpfer** und **Hafner**, **Klempner** und **Spengler**, **Treppe** und **Stiege**, **Semmel**, **Schrippe** und **Brötchen**, **fegen** und **kehren**, **klingleln**, **läuten** und **schellen**, **Sahne** und **Rahm**, **Mütze** und **Kappe** geographisch getrennt, aber zumeist gleichberechtigt neben einander.

Aber nicht nur landschaftlich ist der Wortschatz der hochdeutsch Sprechenden gegliedert, sondern auch nach Geschlecht, Altersstufe, Bildungsgrad, Stand und Beruf bestehen Abweichungen im Wortschatz (sog. Gruppen- und Sondersprachen). Wenn es auch bei Deutschen keine ausdrückliche „Weibersprache“ (wie etwa bei den Kariben) gibt, aber gewisse Wörter gelten doch als kennzeichnend für das weibliche Geschlecht, besonders im Backfischalter (vgl. z.B. Steigerungswörter wie **rasend**, **wahnsinnig**, **phantastisch**); während die gleiche Altersstufe männlichen Geschlechts kräftigere Ausdrücke (**zackig**, **pfundig**, **super** und Ausdrücke der Fäkalien-sprache) bevorzugt.

Schlussfolgerungen.

Die reinen **Mundartspreeher** der deutschen Sprache gehören überwiegend bäuerlichen, Arbeiter- oder kleinbürgerlichen Kreisen an, anders in Österreich; ihre Anzahl verringert sich von Jahrzehnt zu Jahrzehnt, neuerdings sprunghaft.

1. Die **Umgangssprache**, gegen Ende des 18. Jahrhunderts entstanden, strebt von der Mundart fort und zur schriftlichen Form hin; gerade im Wortschatz weist sie mundartlich bedingte landschaftliche Unterschiede auf. So bezeichnen **Schwaben** und **Schweizer** das Junge des Pferdes als *Füllen*, **Hessen** und **Niederdeutsche** als *Fohlen*; der **Berliner** nennt die beschmierte Brotschnitte eine *Stulle*, der **Sachse** *Bemme*, der **Thüringer** *Fladen*, der **Schlesier** *Schnitte*, der **Rheinländer** *Butterram* usw. Die **Umgangssprache** ist heute die eigentliche Haus- und Herzenssprache des überwiegenden Teils der deutschen Sprecher.

2. Die **Hochsprache** endlich versucht, Schriftsprache in gesprochene Sprache umzusetzen; sie wird nur in einer verhältnismäßig schmalen Schicht der geistigen Führung

und auch von dieser (zumal in Süddeutschland) nur bei besonderen Gelegenheiten gesprochen (*Kanzel, Rede, Schule, Uni* usw.). Der Gebrauch von Mundart, Umgangs- und Hochsprache regelt sich also für die meisten Gegenwartsdeutschen nach der Sprachgelegenheit.

3. Zu den Lebenskreisen, die den Wortschatz des einzelnen mitbestimmen, gehören auch sein **Beruf** und seine **Standesgruppe**. Auch sie haben für ihre Bedingtheiten eigene Wort- und Bedeutungssprachen gebildet, die wir als **Sondersprachen** bezeichnen und bei denen wir zwischen **Berufs-** und **Gruppensprachen** unterscheiden. **Berufssprachen** sind z. B. die Jäger-, Seemanns-, Tischler-, Bergmanns- oder Druckersprache; auch Gelehrte, Ärzte, Pfarrer, Techniker usw. haben ihren eigenen Berufswortschatz. **Gruppensprachen** sind z.B. die Soldaten-, die Studenten- oder die Gaunersprache (das sogenannte Rotwelsch, d. h. der Wortschatz der Landstreicher und Ganoven).

4. Ist schon der Begriff „**Wortschatz**“ beim einzelnen Sprecher eine schwerbestimmbare, flutende und uneinheitliche Größe, so wird er im geschichtlichen Ablauf eine nur wissenschaftlich fassbare Vorstellung, die alle erreichbaren Tatsachen zu einem im Grunde unwirklichen Bild vereinigt.

Der Wortschatz einer Zeit, einer Landschaft oder einer Person (im Gesamtablauf oder zu einer bestimmten Zeit ihres Lebens) wird nur im Wörterbuch greifbar; ein Wörterbuch aber, das den ganzen Wortschatz einer Sprache in Geschichte und Gegenwart erfasst, ist nicht *denkbar*; auch das „Deutsche Wörterbuch“ der **Brüder Grimm**, das vor hundertfünfzig Jahren (1854) zu erscheinen begonnen hat und erst vor noch nicht langer Zeit abgeschlossen ist, enthält nur eine Auswahl der in unserer Geschichte und Gegenwart vorhandenen deutschen Wörter.

5. Der Wortschatz der deutschen Sprache ist aus **Erbgut** – **Neugut** – **Fremdgut** zusammengewachsen.

Als **Erbgut** bezeichnet man die Wörter, die die Vorväter aus ihrer *idg.* Urzeit mitgenommen haben und beibehalten haben.

Die Wörter, die man aus eigenem Sprachgut und ohne fremde Vorbilder dann im Lauf der deutschen Geschichte gebildet hat, nennt man **Neugut**. Es entsteht entweder durch Wortschöpfung, d. h. durch Nutzung einer bisher noch nicht als sinnvoll empfundenen Lautgruppe (etwa Zusammensetzungen und Ableitungen). Je älter eine Sprache ist, umso seltener sind ihre Wortschöpfungen, umso häufiger ihre Wortbildungen.

Das **Fremdgut** schließlich besteht aus Wörtern, die aus fremden Sprachen in die deutsche herüber genommen oder nach dem Vorbild fremdsprachlicher Wörter gebildet sind.

Hat ein Wort, das aus einer anderen in die deutsche Sprache hinüber genommen wurde, Lautentwicklungen der deutschen Sprache mitgebracht, so bezeichnet man es als **Lehnwort**; ist das nicht der Fall, nennt man es **Fremdwort**. Das Wort *Fenster* z.B. entstammt dem lat. *fenestra*; es hat den Ton auf die erste Silbe zurückgezogen und sich damit den deutschen Betonungsgesetzen unterworfen; es ist also ein **Lehnwort**. Das Wort *Paragraph*, das über das Lateinische aus dem Griechischen ins Deutsche gekommen ist, hat zwar die griechische Endung (-os) abgeworfen, aber die fremde Endbetonung beibehalten und auch sonst lautlich nichts geändert; es ist ein **Fremdwort** geblieben.

Ein deutsches Wort, das ein fremdsprachiges Wort aus eigenem Sprachstoff nachzuahmen sucht, heißt **Übersetzungslehnwort** oder **Lehnübersetzung**. So ist das Wort **Gewissen** genau dem lat. *conscientia* nachgeformt (*con* = *Ge-*; *scire* = *wissen*); es ist eine Lehnübersetzung.

Manchmal sind die Fremdwörter, die ins Deutsche kommen, ursprünglich germanischer oder deutscher Herkunft, Teile des alten Wortschatzes, die auf die

Wanderschaft gegangen sind und nun zurückgeholt werden. Man nennt sie **Rückwanderer**. So ist das Lehnwort **Banner**, im Mittelalter aus dem frz. *bannière* herübergeholt, aus dem westgermanischen Wort *banda* = Zeichen ins Romanische gedrungen; etwa gleichzeitig kehrte auch das Wort **Galopp** zu uns zurück, das die Romanen der altfränkischen Heeressprache des 8. Jahrhunderts entlehnt hatten (eigentlich hieß es: *wala hlaupit* = es läuft gut, wohl).

6. Der Bedeutungswandel ist immer das Ergebnis einer kulturellen, wirtschaftlichen, geistigen oder politischen Änderung; er betrifft daher niemals nur *ein* Wort, sondern verschiebt die Sinngehalte aller Wörter, die zum gleichen Bedeutungskreis gehören. So kann der Inhaltswandel, der z. B. dem Wort **Elend** im Lauf der Jahrhunderte einen ganz anderen Sinngehalt zugeschoben hat, als es ursprünglich hatte (nämlich = **Ausland, Fremde**), nur dann verstanden werden, wenn man den ganzen Bedeutungskreis des alten Wortes **Elend**, sein sog. Wortfeld, mitbetrachtet. Dann wird z.B. deutlich, dass „**Elend**“ für „**Ausland**“ etwa in der gleichen Zeit abkommt, in der „**Vaterland**“ sich an Stelle von „**Heimat**“ setzt, d. h. als eine nüchterne Vernunftzeit allzu gefühlsbetonten Wörtern abhold wurde. Dadurch wurde **Elend** für den Gefühlsbereich frei, in dem es sich nun weiterentwickelte (= hochgradige Not; als Adjektiv *elend* später auch = **erbärmlich, schurkisch**).

7. Der deutsche Wortschatz lässt sich also **soziologisch begreifen**; dann gliedert er sich in **MUNDART**

umgangssprachliche	}	
sondersprachliche	}	Wörter.
hochsprachliche	}	

Oder man kann ihn

geschichtlich betrachten; dann zeigt er ein Nebeneinander, Ineinander und Nacheinander von

Erbgut	
Neugut	{Fremdwort
	Fremdgut {Lehnwort
	{Lehnübersetzung.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Bilous, Oleksandr; Piankovska, Iryna. Nationalni varianty nimetskoji mowy (u lingvogeografichnomu, sociolingvistychnomu, lingvistuycnomu ta lingvokulturnomu aspectah): Kyjiw: Centr uchboboi literatury, 2019. Print.
2. CHOMSKY, NOAM. THE LOGICAL STRUCTURE OF LINGUISTIC THEORY. Springer US, 1975. Print.
3. Erben, Johannes. Deutsche Grammatik. Ein Abriss. Max Hueber Verlag, 1996. Print.
4. Fillmore, Charles J. Cognitive Linguistics: Basic Readings. Chapter 10 Frame semantics. De Gruyter Mouton, 2006. Print.
5. Jewgenenko, Dmytro, Boleslaw Kutschynskyj, Oleksandr Bilous und Nina Woronkowa. „Lingwokrajinoznawstwo“ nimezkomownych krajyn: Posibnyk dlja studentiv wyschtschych zakladiv osvity ta serednich nawtschalnych zakladiv. Winnytsja: Nowa Knyha, 2008. Print.
6. Jewgenenko, Dmytro; Bilous, Oleksandr; Kutschynskyj, Boleslaw; Bilous, Olha. Gramatyka nimetskoji mowy: teoretytschnyj material, komunikatywni wprawy si zawdanja. Winnytsja: Nowa Knyha, 2018. Print.
7. Leisi, Ernst. Paar und Sprache: Linguistische Aspekte der Zweierbeziehung. Narr Francke; 5. Auflage, 2016. Print.
8. Lenneberg, E. H. Die biologischen Grundlagen der Sprache, in : H. Bühler/G. Mühle (Hrsg.), Sprachentwicklungspsychologie, Weinheim/Basel, 1974. Print.
9. Moser, Hugo. Deutsche Sprachgeschichte. Mit einer Einführung in die Fragen der Sprachbetrachtung. Max Niemeyer Verlag, 1969. Print.
10. Porzig, Walter. Das Wunder der Sprache. Francke Verlag, 1971. Print.
11. Tesnière, Lucien. Les Éléments de syntaxe structurale. Année, 1969.
12. Weisgerber, Leo. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik. Düsseldorf: Schwann, 1962. Print.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький. Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: семантико-стилістичний аналіз художніх творів, теорія і практика перекладу германських мов.

Ріхард Бруннер – професор, доктор *habilit* університету м. Ульм та Українського Вільного Університету м. Мюнхен, Німеччина; *PROFESSOR, DOCTOR HONORIS CAUSA* Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (сьогодні: Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький).

Наукові інтереси: історія німецької мови, германське мовознавство.

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький.

Наукові інтереси: українсько-німецькі міжлітературні зв'язки, теорія і практика перекладу германських мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oleksandr Bilous – Doktor of Philosophy (Ph.D.), Full Professor, Professor at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi, Honoured Educator of Ukraine.

Scientific interests: semantic and stylistic analysis of fiction texts, theory and practice of translation of Germanic languages.

Richard Brunner – Doktor of Philosophy *habilit*, Full Professor of the Free university of Munich and University of Neu Ulm (Germany), *PROFESSOR, DOCTOR HONORIS CAUSA* of the Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University in Kirovograd (now: the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi).

Scientific interests: general linguistics in german.

Olha Bilous – Senior Lecturer at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: German-Ukrainian interliterary relations, theory and practice of translation of Germanic languages.

УДК 811.162.3

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-26-34

**WER DAS SAGEN HAT, ...
SPRACHLICHE ANNÄHERUNGSSTRATEGIEN**

Martine DALMAS (Sorbonne Université, Paris)¹

ORCID: 0000-0002-9161-7537

e-mail: martine.dalmas@sorbonne-universite.fr

ДАЛМАС Мартіне. ХТО МАЄ СЛОВО, ... МОВНІ СТРАТЕГІЇ УПОДІБНЕННЯ.

У статті розглядаються метадискурсивні формульні послідовності і форми, які відносяться до "висловлення" і сигналізують про мовно-рефлексивний процес. Також у цій статті обговорюються випадки, коли мовець/письменник безпосередньо звертається до формулювальної роботи, а також випадки, коли він/вона звертається до ресурсів мови, включаючи використання образних форм.

Ключові слова: дискурсивні маркери, автономія, хеджінг, процес формулювання, позначення.

¹ Mitglied der Forschungseinheit "Centre de Linguistique en Sorbonne" (UR 7332) - Maison de la recherche - 28, rue Serpente - F-75006 Paris.

DALMAS Martine. WER DAS SAGEN HAT, ... SPRACHLICHE ANNÄHERUNGSSTRATEGIEN.
Der Beitrag befasst sich mit metadiskursiven Formeln und Formen, die auf das "Sagen" verweisen und ein sprachreflexives Verfahren markieren. Es geht sowohl um Fälle, bei denen der Sprecher/Schreiber direkt auf die Formulierungsarbeit verweist, als auch um Fälle, bei denen er auf die Ressourcen der Sprache, u.a. auf den Gebrauch von bildlichen Formen hinweist.

Key words: Diskursmarker, Autonymie, Hecken Ausdruck, Formulierungsprozess, Bezeichnung.

DALMAS Martine. WHO HAS THE WORD ... LINGUISTIC APPROACH STRATEGIES.
This paper deals with metadiscursive formulaic sequences and forms that refer to "saying" and signal a language-reflexive procedure. It discusses cases in which the speaker/writer refers directly to formulation work, as well as cases in which he/she refers to the resources of language, including the use of figurative forms.

Key words: discourse markers, autonymy, hedge, formulation process, designation.

1. Der Sprecher als Brückenbauer

Die folgenden Überlegungen drehen sich um die Aktivität des Sprechers/Schreibers. Jede Äußerung kann als Akt und als Ergebnis dieses Aktes betrachtet werden: Die in den 1960er Jahren entwickelte Sprechakttheorie hat das Sprechen als Handeln in den Vordergrund gestellt und dadurch die tragende Rolle des Sprechers sowie die unverzichtbare Miteinbeziehung des Adressaten betont. Die interaktive Dimension des Sprechens/Schreibens spielt bei der Analyse vieler sprachlicher Phänomene eine zentrale Rolle. Die intendierte Wirkung der Äußerung (die illokutionäre Kraft bzw. der perlokutionäre Effekt) hängt u.a. mit deren Form zusammen, die vom Sprecher gewählt wird. Sowohl die Satzform (*Satzmodus*) als auch der lexikalische Gehalt sind – neben der kontextuellen Einbettung, die bei der Interpretation eine wichtige Hilfe sein kann – von Bedeutung: Letzterer Aspekt ist der Ausgangspunkt der folgenden Ausführungen.

1.1. Darstellungsfunktion der Sprache

Äußerungen in Form von Aussagen (Verbzweit-Sätze) kommen vornehmlich in narrativen und deskriptiven Sequenzen vor und dienen dem Sprecher/Schreiber dazu, die "Welt" so darzustellen, wie er sie wahrnimmt bzw. wie er sie vermitteln möchte. Die Darstellungsfunktion ist in bestimmten Diskursen die am meisten vertretene Funktion: Dem Sprecher geht es dann darum, durch seine Aussage ein Abbild der Welt zu vermitteln und seinem Adressaten dieses Abbild weiterzugeben. Seine Aktivität bei dieser Aufgabe ist in vielen Fällen sichtbar, denn er hinterlässt mehr oder weniger bewusst Spuren, die nicht nur an der Wahl der Wörter und Strukturen feststellbar sind, sondern auch durch andere Elemente, vor allem lexikalische, zu erkennen sind.

1.2. Die zwei Ebenen des Textes

Somit kann man in einem Text zwischen zwei Ebenen unterscheiden, der Ebene der Sachverhalte und der sog. enunziativen Ebene. Letztere ist mehr oder weniger sichtbar und betrifft den Sprecher/Schreiber in seiner Sprach-/Schreibaktivität. Spuren dieser Aktivität sind unterschiedlicher Art, in der geschriebenen Sprache können es auch typografische Zeichen sein. Interessant für uns sind bestimmte lexikalische Elemente, die unterschiedliche Operationen markieren wie z. B. die Fokussierung einer Komponente unter diversen semantischen Aspekten, die (chronologische oder diskursive) Reihenfolge der Sachverhalte, die Modalisierung des betreffenden Sachverhalts, usw.

1.3. Der allgegenwärtige Sprecher

Der Einsatz solcher Marker hängt zum Teil mit der Kommunikationsform zusammen, d.h. mit dem Medium und der Konzeption sowie mit der Text- bzw. Diskurssorte, und kann auch thematisch bedingt sein, er hängt aber auch mit dem soziokulturellen Status der Kommunikationspartner zusammen (vgl. Koch/Österreicher (1985: 19 ff.). Und *last, but not least*: Es passiert immer wieder, dass das Sprachmaterial, das dem Sprecher/Schreiber für seine Versprachlichungsaufgabe zur Verfügung steht, nicht hinreichend oder in der

betreffenden Interaktion nicht adäquat ist. In solchen Fällen muss der Sprecher/Schreiber mit dem lexikalischen Material auskommen, das er gerade parat hat, und vor allem: Er muss dieses lexikalische Material so verwenden, dass es seine Bezeichnungsfunktion erfüllt, wenn auch nur annähernd.

2. Die Dinge beim Namen nennen: Strategien der Annäherung

Die Suche nach der richtigen Benennung bzw. Bezeichnung sollte unbemerkt, d.h. "kurz und schmerzlos" erfolgen, dennoch ist – wie gerade erwähnt – die Wahl des treffenden Ausdrucks keine Selbstverständlichkeit. Es ist für den Sprecher/Schreiber aus verschiedenen Gründen nicht immer einfach oder gar möglich, "die Dinge beim Namen zu nennen", wie die Redewendung lautet. Haben "die Dinge" schon einen Namen (sprich: eine passende Bezeichnung), muss dieser Name dem Sprecher/Schreiber im richtigen Augenblick einfallen – vorausgesetzt, er kennt ihn. Aber auch dann müssen weitere Parameter berücksichtigt werden, die zum "Nennen" gehören – und darauf weist eigentlich die zitierte Redewendung implizit hin. Es erfolgt nämlich beim Sprecher/Schreiber ein reflexiver Blick auf sein Diskursmaterial, das entweder vor- oder zurückgreifend zur Verwendung von metadiskursiven Ausdrücken mit autonymischem Charakter führt. Ich verweise hier auf die ausführliche Beschreibung der diversen Formen und Funktionen bei Cortès (2001)².

In manchen Fällen kann der Sprecher/Schreiber eine gewisse Distanz zur benutzten Benennung markieren, entweder weil ihm die Benennung nicht vertraut ist und/oder weil z. B. unerwünschte Assoziationen mitschwingen und die Benennung semantisch-pragmatisch nicht genau das ausdrückt, was er ausdrücken möchte. Der Marker *sogenannt-* ist in solchen Fällen am Werk, er weist darauf hin, dass der Sprecher/Schreiber eine Benennung benutzt, die nicht seine eigene ist, die aber – bei allen Vorbehalten – ihre Bezeichnungsfunktion erfüllen soll.³

In anderen Fällen geht es dem Sprecher/Schreiber darum, auf die Wahl einer Ausdrucksweise bzw. eines Ausdrucks hinzuweisen⁴. Es sind hier verschiedene Marker möglich, die sich semantisch-pragmatisch unterscheiden.

- Eine erste Gruppe solcher Marker betrifft die Art und Weise des "Sagens" und charakterisiert sich durch ihre Form: Es sind *gesagt*-Partizipialphrasen mit einem qualifizierenden Adjektiv⁵ (*besser gesagt, gelinde gesagt, modern gesagt, plakativ gesagt, positiv gesagt, salopp gesagt; genauer gesagt, kurz gesagt, schlicht gesagt, vereinfacht gesagt; ehrlich gesagt, höflich gesagt*). Solche Phrasen neigen zur Festigkeit, und das Muster bleibt produktiv. Die Ausdrücke dienen unterschiedlichen Zwecken, in erster Linie der Reformulierung und dadurch auch der Verdeutlichung des Mitgeteilten, dadurch tragen Sie auch zur Textstrukturierung bei.

² Die Autorin verweist auf das Buch von Authier-Revuz und schreibt: "Die doppelte Präsentation des autonymisch verwendeten Zeichens sieht Jacqueline Authier-Revuz als eine semiotische Verdoppelung des Äußerungsaktes, wobei die Aussage mit einer Inszenierung des Gesagten verbunden wird, die durch eine spontan produzierte "Selbstreflexivität" über den eigenen Diskurs vermittelt wird." (Cortès 2001: 44)

³ Hier drei Gründe für den Gebrauch von "sogenannt-":

- die Bezeichnung ist neu oder ist ein Terminus, den nicht jeder auf Anhieb versteht;
- die Bezeichnung scheint dem Sprecher übertrieben oder verhüllend;
- die Bezeichnung ist zwar üblich, aber der Sprecher findet sie unpassend oder gar falsch.

S. auch Dalmas/Schmale (2016) und Schmale (2019).

⁴ Solche Ausdrücke können als "Heckenausdrücke" (*hedges*) betrachtet werden. Lakoff (1972) unterscheidet zwei Typen, je nach dem, ob der Ausdruck sich auf die Haltung des Sprechers oder auf die Adäquatheit der gewählten Bezeichnung bezieht.

⁵ Das Adjektiv bezieht sich syntaktisch auf das Partizip, semantisch kann es aber die Ausdrucksweise und/oder den Sprecher (*ehrlich, höflich*) bezeichnen.

• Lexikalisch verwandt sind zwei weitere Typen von Markern, die das "Sagen" als Akt thematisieren und dabei den gewählten Ausdruck als nicht selbstverständlich, evtl. als nicht ganz passend, jedoch als bestmögliche Bezeichnung markieren. Es sind einerseits feste Phrasen (Phraseme) mit dem Verb *sagen*, die vor allem in der gesprochenen Sprache⁶ verwendet werden, und andererseits das Lexem *sozusagen*, das weiter lexikalisiert ist und sich sowohl in der geschriebenen als auch in der gesprochenen Sprache findet. Damit werden wir uns im nächsten Abschnitt (Abschnitt 3) genauer befassen.

Die festen Phrasen, die den Akt des Sagens thematisieren und dadurch die lexikalische Wahl fokussieren, sind *sagen wir (mal)*, *ich sag mal* oder auch *wie soll ich sagen*. Wie man es an ihrer Form sehen kann, verweisen sie auf die Sprecher-/Schreiberrolle und schließen zum Teil – mit dem deiktischen Pronomen *wir* und durch den Gebrauch des Modalverbs *sollen* – auch den Adressaten ein. Sie sind vor allem in der spontan gesprochenen Sprache zu finden, wo sie den Redefluss unterbrechen:

1) also noch mal zwei fragen vielleicht erst mal frau habenschaden ganz kurz und zwar ((Sprechansatz)) wenn wirklich nur einundneunzig hektar verbaut werden dann könnten sie doch auch jetzt heute sagen wir verzichten auf die sem 0103 TS / FOLK_E_00391_SE_01_T_06

Und sie können dadurch für den Sprecher zugleich ein Mittel sein, den Formulierungsprozess zu verlangsamen, entweder um eine Pause vor dem Gebrauch eines Wortes zu markieren:

2) und wir haben schließlich auch gesagt ,+ dass hier manchmal ideologische +g+ oder (sagen wir einmal) +g+ sozialistische +g+ Elemente eine Rolle +g+ gespielt haben oder spielen könnten + 0100 S3 / FR--_E_00132_SE_01_T_01

3) wie läuft^ n dis da so ehm: * gab es da * wie soll ich sagen austausch von * ideen von oda wurde azählt ja * ich glaube wir ham uns angeglichen BL 079 / BW--_E_00024_SE_01_T_01

oder um der Verfertigung der Gedanken mehr Zeit zu lassen:

4) und an DEM tag als ich nach wéstberlin gegangen bin; da hab ich dit parteiabzeichen angemacht, hehehe ((lacht)) und bin und bin rüber einfach um um um eh sagen wir mal ja ich weeß nich warum um sich selber müt zu beweisen oder was, ich ich weiß nich; oder n zeichen zu setzen; 0057 Wolf / BW--_E_00027_SE_01_T_01

5) und ich hab da * WEnig leute kennengelernt; * eh die eh die * sagen wir mal intresse für mích zeigten. 0443 Wolf / BW--_E_00027_SE_01_T_01

6) und kamen dann wieder sag ich mal doch so (0.3) ins freie * da standen dann auch wieder ne menge leute (0.9) an diesem grenzübergang die dann (2.0) eh doch beifall klatschten (2.9) (2.0) was was doch auch wieder unbehagen gleichzeitig in mir auslöste (1.1) (2.0) na ja und * wir dann doch eigentlich fast etwas (0.4) betreten davongeschlichen sind (2.0) eh von diesen ich sag mal doch klatschenden leuten_ jetzt im nachhinein denk ich natürlich daß diese leute

(0.8) die uns ich sag mal oßsis * damals beklatscht ham wie wir dort über die grenze gekommen sind * daß diese leute * daß doch eh ehrlichen herzens getan haben aus freude * über die grenzöffnung * oder maueröffnung (2.0) damals * ham wirs doch nich ganz so (0.8) (2.0) aufgenommen_ vielleicht och grade deswegen (2.0) weil * wir doch mit zwispältigen gefühlen unterwegs warn_ (0.9) (2.0) tja und (2.0) nach ich sag mal einem drei bis vierstündigen fußmarsch durch den westteil der stadt nachdem wir einiges dort

⁶ Gemeint ist hier die spontan gesprochene Sprache. Die folgenden Belege (1)-(6) sind alle der Digitalbank Gesprochenes Deutsch (DGD, IDS Mannheim) entnommen.

gesehn ham sind wir dann natürlich wieder wohlbehalten zu hause bei unsern frauen angekommen_ (0.8) (2.0) die doch schon mit einigem herzklopfen auf uns gewartet haben_

Der Gebrauch solcher Formeln kann aber auch zum Sprachtick werden; eine Art Parodie davon findet sich z. B. im Kriminalroman *Auferstehung der Toten* von Wolf Haas, der sich durch einen besonders präsenten Erzähler auszeichnet, der immer wieder über seine Ausdrucksweise reflektiert. Ich gebe hier hier aus Platzgründen nur einige Beispiele, die unterschiedliche Stellungen dieser Phraseme illustrieren⁷:

7) Wie soll ich sagen. Der Mandl hat keinem was in den Weg gelegt. (W. Haas, *Auferstehung*, 20)

8) Und konzentrieren, sagen wir, auf das Wesentliche, das ist überhaupt nicht dem seine Stärke gewesen. (W. Haas, *Auferstehung*, 23)

9) Und da ist es ihm dann langsam spanisch, also, wie soll ich sagen: gedämmt. (W. Haas, *Auferstehung*, 27)

10) Es ist natürlich unmöglich, daß eine Mauer wirklich bricht. Aber sagen wir einmal so. Wenn die bricht, da brauchst du nicht glauben, daß ein einziger Zeller das überlebt. (W. Haas, *Auferstehung*, 32)

Auf das Lexem *sozusagen*, das sich aus dem Zusammenwachsen von drei Lexemen ergibt und ebenfalls auf das "Sagen" verweist, d.h. eine sprechaktreflektierende Funktion hat, wird im nächsten Abschnitt genauer eingegangen.

3. Aus der Not eine Tugend machen: der Gebrauch von *sozusagen*

Das lexikalisierte Kompositum *sozusagen* kann ebenfalls als "Heckenausdruck" (*hedge*)⁸ betrachtet werden. Es bezieht sich auf den Akt der Bezeichnung und hat eine kommentierende Funktion. Diese komplexe Form betrifft nämlich die Wahl und den Gebrauch des folgenden – oder vorhergehenden – Ausdrucks. Sie markiert einen reflektierten Sprachgebrauch, wenn das treffende Wort fehlt, der vorhandene Ausdruck nicht hinreicht und der Sprecher sich auf der Suche nach der passenden Formulierung bzw. nach dem passenden Bild befindet, das er eventuell auch anpassen oder gar selbst 'basteln'⁹ muss. Vgl. Rey-Debove (1978), Authier-Revuz (1995), Cortès (2001). So in folgendem Beleg, in dem das Verständnis der bildlichen Verwendung der Bezeichnung "Pfarrer der Landstraße" dem Sprecher durch den Einsatz von *sozusagen* erleichtert wird:

11) "Es gibt keinen Beruf, in dem man mit so vielen verschiedenen Menschen in Kontakt kommt, wie in meinem Beruf", sagt der selbständige Taxihalter. "Ich weiss, wo bei vielen der Schuh drückt. Als Taxifahrer erlebe ich viel, ich bin sozusagen der Pfarrer der Landstrasse." (St. Galler Tagblatt, 07.10.1997)

Der Marker *sozusagen* findet sich sowohl in der gesprochenen als auch in der geschriebenen Sprache, vor allem in narrativ-beschreibenden oder erklärenden Sequenzen, und kommt im journalistischen Diskurs (Kommentare oder Reportagen) relativ häufig vor. Seine verschiedenen Verwendungsweisen können wie folgt beschrieben werden:

- *sozusagen* bezieht sich auf die paradigmatische Wahl einer Konstituente, der es vor- oder nachgestellt wird; es kann sich dabei um eine syntaktisch notwendige Konstituente (= Ergänzung, vgl. Beleg (12)) oder um eine syntaktisch fakultative (= Angabe, vgl. Beleg (13)) handeln:

⁷ Zwar ist der Roman ein geschriebener Text, in dem die spontan gesprochene Sprache nur nachgeahmt wird, aber ich gehe davon aus, dass sie sehr nah an authentischen Äußerungen ist.

⁸ Genau wie die oben zitierten Formen *sagen wir*, *wie soll ich sagen*, *sozusagen*, *ich sage mal* gehört *sozusagen* eindeutig zum zweiten Typ der *hedges*.

⁹ Mit diesem Verb wird auf die individuelle Formulierungsarbeit hingewiesen, vor allem wenn ganze Syntagma gebildet werden.

12) Die Bundesrepublik und Frankreich haben im Rahmen des "Realis Projektes" sozusagen einen "Zugtausch" vereinbart, der nach erfolgter Testphase das Einsetzen des TGV (Train de Grande Vitesse) auf deutscher und des ICE (Inter-City-Express) auf französischer Seite ermöglichen soll. (Aachener Nachrichten, 4.8.2006)

13) Auch wenn die Messe in erster Linie von Schülern besucht wird, die in zwei oder drei Jahren vor der Berufs- oder Studienwahl stehen, so finden auch aktuelle Schulabgänger mitunter noch in letzter Sekunde sozusagen einen Ausbildungsplatz. (Badische Zeitung, 17.04.2013)

- *sozusagen* bezieht sich auf die Hauptprädikation; es sind hier meistens definitivische, charakterisierende Aussagen vom Typ "X ist sozusagen Y":

14) Wenn am Sonnabend die Türen der Air-France-Lounge im Terminal A am Flughafen Tegel endgültig schließen, endet auch ein Kapitel der deutsch-französischen Geschichte in Berlin. Denn TXL war sozusagen ein Franzose: Der Flughafen lag zu Zeiten der Teilung im französischen Sektor Berlins. (Berliner Morgenpost, 7.11.2020)

15) Nobel war sozusagen der Bill Gates seiner Epoche. (Luxemburger Tageblatt, 5.10.2020)

Bei dem oben angeführten Beleg (13) sowie hier in (14) oder – noch deutlicher – in (15) geht der Einsatz von *sozusagen* semantisch mit dem Gebrauch einer bildlichen, metaphorischen Ausdrucksweise einher. Der markierte Ausdruck ist nur teilweise passend, aber das Bild ermöglicht die Fokussierung einer relevanten Bedeutungskomponente.

- In selteneren Fällen bezieht sich *sozusagen* auf eine sekundäre Prädikation, meistens bezieht es sich auf ein attributives Adjektiv:

16) Jedenfalls ist aufgefallen, dass die Männer allesamt sozusagen "männerfigurgerechte" Schürzen umgebunden hatten, was soviel heisst wie: nicht zu lang und nicht zu kurz und durchwegs pflegeleicht, falls doch noch etwas verschüttet würde. (St. Galler Tagblatt, 11.05.1998)

Neben diesen Fällen ((12)-(16)), bei denen der Marker und sein Bezugsausdruck syntaktisch integriert sind, bleibt noch der Gebrauch von *sozusagen* bei einem Zusatz zu erwähnen. Der Zusatz dient dazu, den gerade erwähnten Sachverhalt nachträglich zu evaluieren oder eine Konstituente wiederaufzunehmen und den Sachverhalt aus einer anderen Perspektive zu beleuchten – in beiden Fällen oft durch Rückgriff auf eine bildliche Formulierung bzw. ein Idiom, wie in den folgenden Belegen ((17)-(20)):

17) Aber die Kontroverse ist schon ziemlich angejährt, akademischer Schnee von gestern sozusagen. (WDD11/J12.80606: http://de.wikipedia.org/wiki/Diskussion:Junge_Freiheit/Archiv/2007: Wikipedia, 2011)

18) In jungen Jahren lebte Alfred Broger einige Jahre in Paris, mit wenig Geld, sozusagen von der Hand in den Mund, aber dafür mit einem unbezähmbaren Drang, immerfort zu malen. (St. Galler Tagblatt, 10.05.1997)

19) Der Sozialdemokrat wollte nichts Geringeres, als das Unmögliche möglich machen, sozusagen einen Wolf zum Vegetarier. (Basler Zeitung, 16.04.2014)

20) Das sind bloße Behauptungen, deklamatorischer Leerlauf sozusagen. (http://de.wikipedia.org/wiki/Diskussion:Deutsche_Sprachwelt/Archiv/001: Wikipedia, 2011)

In diesen letzten Fällen sind die diskursive Funktion und die Art des Zusatzes interessant. Es kann sich um eine Reformulierung handeln, oder um die Hinzufügung eines neuen Inhalts in einer markierten Form – welche nicht die Standardform ist –, die entweder als approximativ oder umgekehrt durch die bildliche Komponente als besonders relevant gelten soll.

Vor allem bei der Reformulierung spielt das Bildliche eine wichtige Rolle; indem es bestimmte Merkmale fokussiert, macht es den Inhalt zugänglicher. Dies ist besonders

auffällig beim Rückgriff auf Idiome, die unverändert übernommen werden oder remotiviert werden oder eine kontextuell bedingte Modifikation enthalten ((21)-(22)), aber auch bei Neuschöpfungen ((23)-(11)):

21) "Wir finanzieren uns ausschließlich aus Kirchensteuereinnahmen – sozusagen von der Hand in den Mund", erklärt der Finanzchef.

(<https://www.bistum-essen.de/pressemenu/artikel/bistum-essen-spart-und-investiert-in-die-zukunft>)

22) Man kann ihn roh essen, sozusagen von der Hand in den Mund, aber auch gebacken im Kuchen, gekocht, gebraten oder sogar frisch vom Grill.

(<https://www.toastenstein.com/locker-leichte-vegane-pfirsich-mousse/>)

23) Aber die Kontroverse ist schon ziemlich angejährt, akademischer Schnee von gestern sozusagen. (WDD11/J12.80606:

http://de.wikipedia.org/wiki/Diskussion:Junge_Freiheit/Archiv/2007: Wikipedia, 2011)

(11) "Es gibt keinen Beruf, in dem man mit so vielen verschiedenen Menschen in Kontakt kommt, wie in meinem Beruf", sagt der selbständige Taxihalter. "Ich weiss, wo bei vielen der Schuh drückt. Als Taxifahrer erlebe ich viel, ich bin sozusagen der Pfarrer der Landstrasse." (St. Galler Tagblatt, 07.10.1997)

Im Beleg (11), der weiter oben schon angeführt wurde, wird der Ausdruck "Pfarrer der Landstraße" neu geprägt, um etwas zu fokussieren, was vorher schon durch ein Idiom ausgedrückt wurde ("wissen, wo der Schuh drückt"), aber mit dem Ausdruck "Pfarrer der Landstraße" wird das Mitteilen als Beichten interpretiert, d.h. es geht um das Mitteilen persönlicher Probleme, die man sonst nicht ohne weiteres erzählt.

Auch bei bestimmten Prädikationen mit charakterisierender Funktion (vom Typ "NP SEIN *sozusagen* NP") findet sich häufig *sozusagen*, wenn dann eine Bezeichnung verwendet wird, die als nicht ganz adäquat markiert wird, weil etwas übertrieben bzw. zeitlich verschoben. So die Bezeichnung des Berliner Flughafens Tegel als "Franzose" oben in Beleg (14) und die Bezeichnung einer Person durch den Namen einer anderen, die uns zeitlich näher ist und einen Symbolcharakter hat wie "Bill Gates" oben in Beleg (15) oder auch hier "Steve Jobs" in (24):

24) Der Mann war sozusagen der Steve Jobs der Kurzschrift. (Tages-Anzeiger, 12.03.2012)

Dieses Verfahren findet sich auch bei unbelebten Entitäten, vgl. (25):

25) "Der Wagen übertrug den american dream auf deutsche Verhältnisse, die Isabella war sozusagen der Cadillac von der Weser", sagt Tumminelli. (Spiegel-Online, 27.02.2015)

Wie man es anhand dieser wenigen Beispiele feststellen kann, ermöglicht das Einsetzen von *sozusagen* im prädikativen Teil der Äußerung oft den Gebrauch eines bildlichen Ausdrucks, sei es durch eine schon etablierte übertragene/figurative Bedeutung eines Lexems (z.B. *Leerlauf* in (20)) oder durch ein schon etabliertes Idiom oder durch einen bei Bedarf neu geprägten bildlichen Ausdruck. *Sozusagen* markiert und erlaubt die Diskrepanz, die durch die Bildlichkeit entsteht, die aber gleichzeitig die Fokussierung der relevanten Merkmale bewirkt.

Der Sprecher/Schreiber gibt zu, dass er für den Sachverhalt, den er meint, nicht die standardmäßige Bezeichnung verwendet. Dass er es trotzdem tut, hängt – zumal bei einer bildlichen Ausdrucksweise – mit dem semantischen Gewinn zusammen. Gleichzeitig profiliert er sich als besonders 'sprachgewandt'.

Dadurch, dass eine nicht adäquate bzw. nicht standardmäßige, oft unerwartete Bezeichnung, die verwendet wird, wird auch der Adressat als Interpret besonders herausgefordert. Er muss bei dem Bild, das ihm angeboten wird, die relevanten Merkmale verarbeiten.

4. Schlussbetrachtungen

Was Gardt (2018) die "Forderung nach *Eigentlichkeit* im Verhältnis von Sprache, Sprecher und Welt" nennt, führt den Sprecher/Schreiber bewusst oder unbewusst zum Gebrauch von Formen, die sichtbare Spuren seiner Sprech- bzw. Schreib-Aktivität sind. Neben 'grammatischen' Markierungen wie dem Modus-Gebrauch sind auch lexikalische Formen vorhanden, die das "Sagen" als Akt hervorheben und kommentieren. Im Mittelpunkt meiner Untersuchung standen einerseits die Formeln, die sich direkt auf die Wahl der passenden Formulierung beziehen, und andererseits der Marker *sozusagen*, mit dem auf den approximativen Charakter einer Bezeichnung hingewiesen wird. Durch den expliziten reflexiven Verweis auf die Wahl einer Bezeichnung gibt sich der Sprecher/Schreiber nämlich die Möglichkeit, die Grenzen des Usus zu sprengen und eigene Formulierungen zu wählen. Während er in manchen Fällen mit nur annähernd Passendem auskommen muss, kann er in anderen Fällen bestimmte Ressourcen der Sprache nutzen, die seinen kommunikativen Zwecken dienen. Wenn Annäherung den Weg über Bildhaftigkeit einschlägt, wird der Nagel auf den Kopf getroffen. Und wenn der Sprecher außerdem auf den Hammer hinweist, spricht: eine explizite metasprachliche Geste verwendet, stärkt er seine Position. Die hier (nur teilweise) analysierten Formen und Formeln erweitern die Toleranzschwelle, sie unterstützen den (relativ freien) Umgang des Sprechers mit dem Sprachmaterial und ermöglichen prägnante Formulierungen.

QUELLEN

- Korpora:
- DGD – IDS, Datenbank für Gesprochenes Deutsch
<https://dgd.ids-mannheim.de>
 - DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart, hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, <<https://www.dwds.de/>>, abgerufen am 16.02.2022.
 - Das Deutsche Referenzkorpus DeReKo,
<http://www.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/>, am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim.
Software: COSMAS I/II (*Corpus Search, Management and Analysis System*),
<http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/>, © 1991-2021 Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim.
Haas, Wolf (1996): *Auferstehung der Toten*. Rowohlt: Reinbek (rororo thriller 43244).

ZITIERTER ARBEITEN

- Authier-Revuz, Jacqueline (1995): *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non-coïncidences du dire*. Paris: Larousse.
- Cortès, Colette (2001): „Sozusagen im doppelten Sinne“. Zur Klassifikation metasprachlicher autonymisch verwendeter Phraseme im Deutschen. In: Häcki Buhofer, Annelies/ Burger, Harald/ Gautier, Laurent (Hrsg.). *Phraseologiae Amor. Aspekte europäischer Phraseologie. Festschrift für Gertrud Gréciano zum 60. Geburtstag*. Baltmannsweiler: Schneider. (= Phraseologie und Parömiologie 8), 43–63.
- Dalmas, Martine/ Schmale, Günter (2016): Formen und Funktionen der metadiskursiven Formeln *sogenannt* und *sozusagen* in mündlichen und schriftlichen Texten. Vortrag auf dem Internationalen Symposium ‚Die kommentative Funktion‘. Universität Lille 3 vom 4. bis 5. November 2016.
- Gardt, Andreas (2018): *Eigentlichkeit. Eine Universalie der Sprachreflexion*. In: Wengeler, Martin/ Ziem, Alexander (Hrsg.). *Diskurs, Wissen, Sprache: Linguistische Annäherungen an kulturwissenschaftliche Fragen*. Berlin, Boston: De Gruyter, 89–114.
<https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110551853-005/html>
- Koch, Peter/ Oesterreicher, Wulf (1985): Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte. In: *Romanistisches Jahrbuch* 36, 15–43.
- Lakoff, George (1972): Hedges. A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. In: *Papers From The Eighth Regional Meeting Chicago Linguistic Society* 8-1, April 14-16, 1972: 183–228.
- Rey-Debove, Josette (1978): *Le métalangage*. Paris: Le Robert.
- Schmale, Günter (2019): eine sogenannte *carte blanche* (*sozusagen* eine Freikarte zum Drucken) – Formen und Funktionen von *sogenannt* und *sozusagen* in mündlichen Texten. In: Ehrhard-Macris, Anne-Françoise/ Magnus, Gilbert (Hrsg.). *Text und Kommentieren im Deutschen*. Tübingen: Stauffenburg. 69–89.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Мартін Далмас – доктор філософії, професор, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов Університету Париж IV Сорбона (Франція).

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови, германське мовознавство, когнітивна лінгвістика, прагматика тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Martine Dalmas – Ph.D., Habil., Emeritus Professor of the Department of Modern Germanic Linguistics at the Institute for Germanic and Nordic Studies, Sorbonne Université - Member of the Sorbonne University Linguistics Center (UR 7332) - Member of the International Scientific Council of the Leibniz-Institute for German Language (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache) in Mannheim (Germany).

Scientific interests: German syntax, lexicology, phraseology, text linguistics, pragmatics, contrastive linguistics.

УДК 81'25 =112.2 : 811.161.2'25

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-34-44

**КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОБРОБКИ Й ВІДТВОРЕННЯ
ІНФОРМАЦІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Маргарита ДОРОФЄЄВА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-2024-4806

Scopus ID – 57215605995

e-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com

**ДОРОФЄЄВА Маргарита. КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОБРОБКИ Й ВІДТВОРЕННЯ
ІНФОРМАЦІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.**

У статті здійснено спробу встановити взаємозв'язок ментальних процесів розуміння вихідного тексту, екстрагування і конструювання смислу, відбору релевантної інформації, з подальшим формулюванням тексту перекладу. Розвідка узагальнено висвітлює механізми сприйняття, селекції та продукування інформації перекладачем на матеріалі множинних аудіовізуальних перекладів. З позицій теорії сприйняття інформації було виявлено когнітивні стратегії асинхронного аудіовізуального перекладу і типові помилки перекладачів. На підставі результатів аналізу було надано рекомендації щодо оптимізації продукування цільового тексту для підвищення його зрозумілості.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад; розуміння вихідного тексту; процес bottom-up; процес top-down; когнітивна стратегія перекладу; когнітивний конструктивізм; повнота передачі інформації.

**DOROFEEVA Marharyta. COGNITIVE MECHANISMS OF INFORMATION PROCESSING
AND REPRODUCTION IN AUDIOVISUAL TRANSLATION.**

This research is an attempt to establish the relationship between the mental processes of the source text's comprehension, extracting and constructing meaning, selecting relevant information for translation, with the further formulation of the target text. The research object builds cognitive audiovisual translation strategies from German into Ukrainian both on the macro- and micro-level. The research aim is to highlight the mechanisms of information perception, selection and production by semi-professional translators (master students) on the basis of multiple audiovisual translations. The source text for asynchronous audiovisual translation was a video lecture by H. Siever at the Johan Gutenberg University in Mainz-Germersheim (Germany) on «Modern Translation Theories: Funktionalism and Interpretationism», posted on the university's educational platform for German students. The task was to test the subject competence of master's students in the methodology of translation studies. The students performed audiovisual translation asynchronously in the form of written answers to the questions in the modular test during the semester assessment. The test consisted of several parts. A video lecture in German was uploaded to the Google classroom platform, to which several questions in Ukrainian were added. The time for students' work on the platform was automatically limited to 90 minutes. At first students had selective listening, they listened to the given fragments of the lecture in German and selected the necessary information in the source language to

answer the questions. Then the participants translated the selected information from German into Ukrainian. At last students formulated answers in Ukrainian and uploaded them to the Google classroom platform. Cognitive strategies of asynchronous audiovisual translation and typical translator's mistakes were revealed on the basis of the cognitive constructivism paradigm and cognitive translation model according to criterion of completeness in the information transfer. Based on the research results, recommendations were given on optimizing the production of the target text to increase its intelligibility.

Keywords: *audiovisual translation; comprehension of the source text; bottom-up process; top-down process; cognitive translation strategy; cognitive constructivism; completeness of information transfer.*

Вступ. Феномен перекладання нерозривно пов'язаний з когніцією суб'єкта перекладу, тобто розумом, де об'єднуються надскладні процеси сприйняття, мислення і мовлення. Тому не випадково переклад як «образ когнітивної діяльності» (Дорофєєва 2020: 77–78) привертає увагу дослідників, починаючи з часів когнітивного повороту в гуманітарних науках другої половини ХХ століття. Завдання міждисциплінарної когнітивної науки, когнітивної психології (психолінгвістики) і загальної теорії перекладу значною мірою перехрещуються, оскільки об'єктом когнітивних наук виступає когніція людини, об'єктом вивчення психолінгвістики слугує мовленнєва діяльність, а об'єкт перекладознавства охоплює процес і результат особливого виду мовленнєвої діяльності – перекладу. В когнітивному аспекті підкреслюється психологічна природа перекладацького процесу, який має чотири основні етапи: розуміння вихідного тексту, абстрагування від форми оригіналу (ментальна репрезентація ВТ), ментальна репрезентація цільового тексту («проспективний ЦТ») (Prunč 2012: 202–203), продукування транслята цільовою мовою.

Попри певні успіхи в галузі когнітивного моделювання процесу перекладу (див., напр., Kubmaul 2020; Siever 2015; Баранов 2007), ментальні процеси сприйняття, розуміння, екстрагування та обробки інформації, пригадування, селекції, переходу від репрезентації концептів та/або сценаріїв до формулювання цільового тексту, дотепер залишаються недостатньо з'ясованими, утворюючи «чорну скриньку» в мозку перекладача. Викладені вище проблемні питання зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Об'єкт нашої розвідки складають когнітивні мікро- та макростратегії перекладу німецького аудіовізуального контенту українською мовою.

Предмет дослідження становить взаємозв'язок ментальних процесів розуміння вихідного тексту, екстрагування та відбору інформації, релевантної для перекладу, вихідною мовою, з подальшим формулюванням тексту цільовою мовою.

Матеріал розвідки утворює вступна відеолекція д-ра Гольгера Зівера, викладача факультету перекладознавства, мовознавства і культурології університету імені Йогана Гутенберга у м. Майнц-Гермерсгайм (ФРН) на тему «Сучасні теорії перекладу: функціоналізм та інтерпретаціонізм», а також множинні переклади фрагментів відеолекції українською мовою, виконані студентами-магістрами кафедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пропонована стаття має на **меті** узагальнено висвітлити механізми сприйняття, розуміння, відбору та продукування інформації з боку перекладача на прикладі аудіовізуального перекладу.

Заявлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

уточнення поняття «аудіовізуальний переклад» (далі – АВП) з огляду на використаний матеріал дослідження;

представлення двох парадигм когнітивного перекладознавства як методологічної бази проведення дослідження і оцінки його результатів;

аналіз аудіовізуальних трансляцій, виконаних студентами, з позицій теорії сприйняття інформації (нім. *Verständlichkeitsforschung*);

виявлення когнітивних стратегій перекладу і типових помилок у множинних студентських транслятах;

рекомендації щодо оптимізації продукування цільового тексту під час асинхронного аудіовізуального перекладу.

Поняття аудіовізуального перекладу ще до початку XXI століття становило відносно маргінальну галузь прикладного перекладознавства і традиційно об'єднувало у собі такі різновиди усного перекладу, як субтитрування, дублювання і закадровий переклад (Ремал, 2020: 33). Однак із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій палітра АВП стрімко розширилась, увібравши у себе всі види міжмовного та міжкультурного посередництва шляхом відтворення аудіовізуального контенту на електронних носіях для іншомовних адресатів. Так, окрім «звичного» перекладу кіно- та телепродукції з'явилися суртитри для сцени, аматорське субтитрування та дублювання контенту в мережі Інтернет, аудіоопис для осіб, позбавлених зору, а також мовна локалізація відеоігор (там само: 34). Серед багатьох новітніх визначень відтворення аудіовізуального продукту шляхом перекладу, як-то: екранний переклад, мультимедійний переклад, мультимедійна локалізація, технічна комунікація і навіть медіа-доступність (див. Gambier, Gottlib 2001; Diaz Cintas 2007) ми надаємо перевагу усталеному терміну «аудіовізуальний переклад», який виступає гіперонімом по відношенню до інших часткових компонентів цього виду перекладацької діяльності.

Утім, на периферії уваги науковців залишається переклад і локалізація мультимедійного контенту веб-сайтів та освітніх платформ, які стали частиною повсякденного життя за часів пандемії. Названі види відтворення аудіовізуальних продуктів досі не отримали належну класифікацію у розгалуженій структурі АВП. Водночас на перекладацьких відділеннях вищих навчальних закладів України все більшої популярності набуває робота з відеолекціями (презентаціями) викладачів провідних університетів світу як один з напрямків зовнішньо- та внутрішньофахової комунікації. Міжкультурний трансфер знань через цифрові джерела інформації стає новим об'єктом досліджень в галузі АВП.

За умов дистанційного використання АВП може включати як усний послідовний і синхронний переклад аудіовізуального контенту, так і хронологічно віддалену (асинхронну) роботу з мультимедійними матеріалами. Наприклад, письмовий переклад слайдів презентації, або письмовий реферативний переклад основних положень лекції з дидактичною метою. Саме асинхронний реферативний переклад відеолекції як варіація АВП складає матеріал пропонованого дослідження.

Розглянемо детальніше умови здійснення АВП з боку студентів-магістрів. Завдання, запропоноване виконавцям, не передбачало традиційний АВП, а мало на меті перевірку загальної предметної компетентності магістрів з методології перекладознавчих досліджень. Сам переклад студенти виконували самостійно у формі письмових відповідей на питання модульної контрольної роботи (далі – МКР) під час семестрового оцінювання.

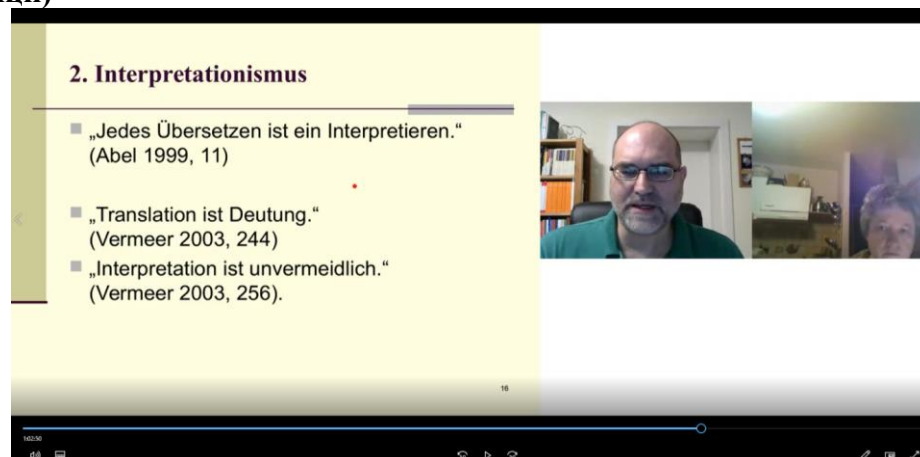
Контрольна робота складалась із кількох етапів. На платформу Google classroom було завантажено відеолекцію німецькою мовою, до якої додавались декілька теоретичних запитань українською мовою. Час виконання завдання на платформі автоматично обмежувався: він складав 90 хвилин. На першому етапі студенти здійснювали селективне аудіювання, тобто прослуховували задані фрагменти лекції німецькою мовою і відбирали необхідну інформацію мовою оригіналу для відповідей

на поставлені запитання. На другому етапі учасники перекладали відібрану інформацію з німецької українською мовою. На останньому етапі студенти формулювали відповіді на запитання українською мовою і завантажували свої роботи на платформу Google classroom.

Перейдемо до аналізу матеріалу дослідження і конкретних інструкцій. Відеолекція Гольгера Зівера, надана для перекладу, становить прототиповий зразок аудіовізуального тексту, оскільки охоплює чотири конститутивні риси цього виду текстової продукції: 1) два синхронні канали зв'язку, тобто (а) аудіо- та (б) відеоканали передачі інформації; 2) відповідно, два типи знаків, а саме: (аа) аудіовербальні знаки (слова) та аудіоневербальні знаки (інші шуми, музика); (бб) візуально-вербальні знаки (письмові повідомлення) та візуально-невербальні знаки (рисунок, графіки, таблиці, фото та ін.) (Zabalbeascoa 2008: 24).

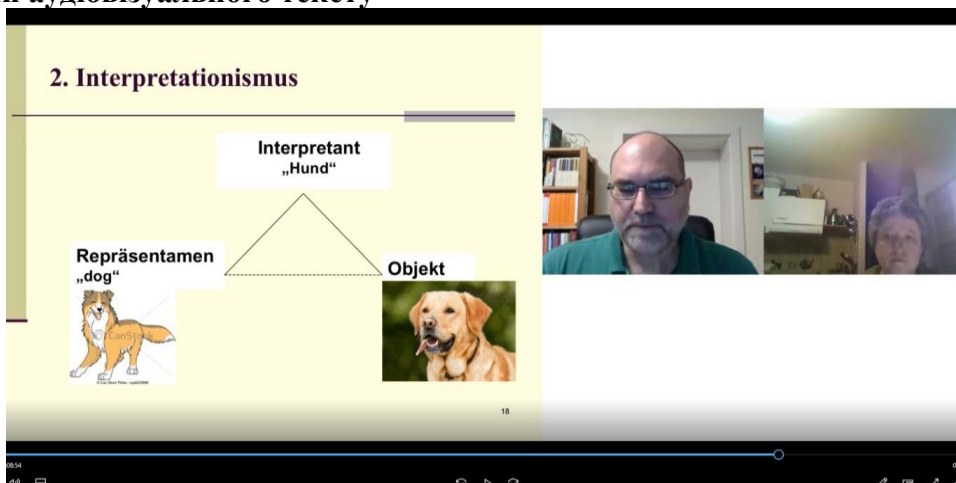
Слід підкреслити, що за наявності аудіо- та відеоканалів трансферу інформації типи знаків у відеолекції були представлені нерівномірно – переважно використовувались аудіовербальні знаки (словесне оформлення теоретичних положень у монологічному мовленні лектора, так звана «розмовляюча голова») з опорою на візуально-вербальні знаки у вигляді цитат і тез (див. Рис. 1):

Рис. 1. Візуально-вербальні знаки в аудіовізуальному тексті (скріншот відеолекції)

Меншою мірою зустрічались візуально-невербальні знаки у вигляді малюнків, схем і таблиць у комбінації з візуально-вербальними знаками та аудіовербальним коментарем (див. Рис. 2):

Рис. 2. Візуально-невербальні знаки в комбінації з візуально-вербальними знаками аудіовізуального тексту

Крім того, спостерігалась наявність візуально-невербальних індикаторів у вигляді комп'ютерних віконць з гостями лекції (колега лектора – вільна відвідувачка, а також на початку – керівниця факультету, які виступали відволікаючими факторами від змісту лекції) (див. Рис. 3):

Рис. 3. Візуально-невербальні знаки в аудіовізуальному тексті

Аудіоневербальні знаки (музика, шуми) у лекції зафіксовані не були.

Як було згадано вище, в контрольних завданнях з дисципліни «Методологічні основи досліджень перекладу» студенти отримали хронометраж для перегляду відеолекції та п'ять теоретичних запитань до її змісту (див. Рис. 4):

Рис. 4. Інструкції до МКР з методологічних основ досліджень перекладу (скріншот сторінки з платформи Google classroom)

2021-Методологічні основи досліджень...
ОНП "Галузевий переклад з німецької та англійської ...

Інструкції Робота учня

МКР до теми "Теоретичний етап дослідження. Новітні парадигми перекладознавства"

Маргарита Дорофеева · 29 лист. 2021 р.

100 балів Дата здачі: 29 лист. 2021 р., 18:00

I. Подивіться відеолекцію (початок перегляду 49: 25 - до самого кінця відеофайлу 1: 25).
II. Дайте відповіді на запитання, спираючись на зміст наведеного фрагмента лекції:

1. Що утворює сутність інтерпретаціонізму як парадигми перекладознавства?
2. Назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму.
3. Поясніть цитату Г.Абеля "Jedes Übersetzen ist ein Interpretieren".
4. Наведіть недоліки функціонального підходу до перекладу і теорії скопусу у порівнянні з інтерпретаціонізмом.
5. Назвіть основні розбіжності між лінгвістичною та інтерпретаційною моделями перекладу.

Обсяг відповіді на кожне запитання - мін. 2 повних речення.

Holger Siever Moderne Tran...
Відео

Виконавці мали можливість у самостійному режимі повторно подивитись і послухати фрагменти лекції, але обмежений час виконання МКР, кількість і складність запитань не дозволяли робити це багаторазово.

Зважаючи на завдання нашого дослідження, методологічну основу для аналізу та інтерпретації результатів МКР склали дві актуальні парадигми когнітивного перекладознавства: 1) когнітивний конструктивізм (Hönig 1995; Görferich 2008; Siever 2015: 166; Kußmaul 2020: 83-84); 2) когнітивна модель перекладу А. Баранова та Д. Добровольського за критерієм повноти й осмислення відтворюваної інформації

(Баранов 2007: 139-140; Шелестюк & Яковлева 2019: 281-282). Коротко представимо згадані парадигми.

Ключовими поняттями парадигми конструктивізму є розуміння, тлумачення та інтерпретація, причому ментальний процес розуміння вихідного тексту по-різному визначається у класичній рецептивній теорії (нім. *Lesbarkeitsforschung*, буквально: теорія мовно-стилістичної читабельності тексту) та когнітивно- і психологічно орієнтованій теорії сприйняття інформації (нім. *Verständlichkeitsforschung*, буквально: теорія зрозумілості тексту), що має «парасольковий» характер і включає здобутки когнітивних наук, психолінгвістики, штучного інтелекту і когнітивного перекладознавства. Так, рецептивна теорія розглядає феномен розуміння тексту як пасивний процес *екстрагування смислу* (нім. *Sinnentnahme*) з боку реципієнта лише на підставі інформаційного змісту тексту і значення мовних знаків лексичного, граматичного і стилістичного рівнів (Siever 2015: 166). Натомість в теорії сприйняття інформації розуміння становить активний процес *конструювання смислу* тексту реципієнтом (нім. *Sinnkonstruktion*) через інтерпретацію, яка під час перекладу проходить складний шлях від рецепції мультимодальних знаків тексту оригіналу, розпізнавання зразків, схематизації, тлумачення, обґрунтування до висновків, і завершується продукуванням тексту цільовою мовою.

Різниця в обробці інформації за двома моделями полягає в пасивній або активній ролі реципієнта тексту. Так, в моделі екстрагування смислу реципієнт дорівнює пасивному отримувачу інформації, а процес розуміння тексту протікає «знизу догори» (англ. *bottom-up process*), тобто від поверхневих мовно-семіотичних структур тексту до когнітивних структур у мозку перекладача. Таким чином, перекладач відтворює лише те, що «сказано» в тексті, надмірно орієнтуючись на оригінал. На противагу цьому модель конструювання смислу передбачає доповнення процесу розуміння «знизу догори» напрямком руху «згори донизу» (англ. *top-down process*). Тут мається на увазі взаємозв'язок між досягненням поверхневих структур тексту (*bottom-up*) і одночасною активацією знань у довгостроковій пам'яті реципієнта, тобто відбувається зворотній рух від вищого рівня обробки інформації до нижчого рівня розуміння (*top-down*). Відтак, перекладач активно «конструює» смисл оригіналу за рахунок не лише розуміння змісту вихідного тексту, а й осмислення інформації з урахуванням фонових знань, досвіду, ментальних репрезентацій стандартних ситуацій (сценаріїв) дискурсу, власних фахових компетентностей. Названі ментальні операції приводять до закономірних трансформаційних змін у тексті перекладу без викривлення первинного смислу і надмірного буквалізму.

Звернімось до когнітивної моделі перекладу А. Баранова та Д. Добровольського. Автори стверджують, що в перекладі існують три схеми передачі інформації за критерієм її повноти й осмислення з боку перекладача: повна, скорочена та коротка схеми (Баранов 2007: 138-140).

Повна схема утворює рух від (а) розуміння вихідного тексту через (б) ментальний синтез ВТ мовою оригіналу; до (в) концептуального уявлення про текст, не «прив'язаного» до вихідної або цільової мов; за яким слідує (г) ментальний синтез цільового тексту мовою перекладу; та (д) остаточне оформлення (формулювання) ЦТ. Центральною ланкою схеми виступає концептуальне уявлення про текст, що реалізується за допомогою мовних знань і фахових компетентностей на тлі екстралінгвістичних знань. Концептуальне уявлення про текст пояснюється як ментальний конструкт, що містить схематично структуровані й водночас мінливі уявлення про позамовну дійсність у формі образів універсально-предметного коду, що супроводжують внутрішнє мовлення (Шелестюк & Яковлева 2019: 282).

Скорочена схема передбачає встановлення міжмовних відповідників між висловленнями ВТ і ЦТ, які обмежуються системно-мовними значеннями, без «підключення» концептуального уявлення про текст.

Коротка схема становить автоматизовані «прямі» відповідники у формі кліше, етикетних формул, ідіом та прецедентних висловлень.

У контексті розвідки нас цікавлять три когнітивні стратегії перекладу, висунуті О. Шелестюк, що відповідають схемам передачі інформації А. Баранова та О. Добровольського: 1) «трансформаційний» переклад за повною схемою; 2) «суцільне калькування» за скороченою схемою; 3) «клішований переклад» за короткою схемою.

Розгляньмо приклади хибного розуміння інформації у множинних аудіовізуальних перекладах студентів, що призвело до помилок у відтворенні смислу оригіналу цільовою мовою. Як вже було згадано, згідно з інструкцією до модульної контрольної роботи студенти мали знайти відповіді на п'ять запитань у відеолекції німецькою мовою і сформулювати відповіді на них українською мовою (див. Рис. 4 вище). Контрольне завдання виконували дев'ять учасниць.

Серед поставлених запитань найбільші труднощі для розуміння оригіналу, інтерпретації змісту, й, відповідно, формулювання тексту цільовою мовою викликали такі запитання: (а) (питання №2) *назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму*; (б) (питання №5) *назвіть основні розбіжності між лінгвістичною та інтерпретаційною моделями перекладу*; (в) (питання №3) *поясніть цитату Г. Абеля «Jedes Übersetzen ist ein Interpretieren»*. Якщо на підставі результатів перекладу реконструювати процесуальні механізми розуміння оригіналу, можна встановити основні типи допущених помилок: 1) контекстні помилки у відтворенні перекладознавчої термінології та/або помилкова експлікація термінів; 2) невмотивовані додавання, що призвели до викривлення змісту пропозиції авторських висловлень; 3) значні змістові випущення, які призвели до порушення семантичної когерентності висловлень у трансляті.

Проілюструємо типи помилок на прикладі відповідей на запитання №2: *Назвіть ключові поняття інтерпретаціонізму*. Для демонстрації правильної відповіді надамо скріншот відеолекції (див. Рис. 5):

Рис. 5. Ключові поняття інтерпретаціонізму

(1) (відповідь студента 1) – тут і далі хибні/невдалі перекладацькі рішення виділено жирним шрифтом і відмічено символами* або (?)

Поняття «інтерпретаціонізм»* позначає і дію, і когнітивні процеси. До ключових термінів інтерпретаціонізму належать:

Знаки (слова, речення, тексти). Усі перераховані знаки мають різний рівень складності (слова складніші, ніж букви; речення складніші, ніж слова; тексти набагато складніші, ніж інші знаки).

Диференція* (Differenz) — **тексти не ідентичні***

Імплікація (Implikation) — термін, протилежний поняттю «еквівалентність» (?).

Інференція* (когнітивний процес, пов'язаний із обробкою інформації та висновками щодо отриманої інформації)

У наведеному прикладі спостерігаємо: (а) некоректне відтворення термінології (калькування **диференція***, **інференція***); (б) нерозуміння змісту вихідного висловлення (поняття «інтерпретаціонізм»*); в) порушення логіки висловлення через випущення релевантної інформації (**тексти не ідентичні***) – *які тексти?* г) незрозумілість визначення терміна «імплікація» через занадто узагальнене формулювання. У випадку (а) маємо справу з процесом розуміння за моделлю *bottom-up*, тобто орієнтацією перекладача на поверхневу структуру іменування термінів, що призвело до їх некоректного калькування. Помилки (б), (в) свідчать про неуважність реципієнта, оскільки у (б) малося на увазі поняття «інтерпретації» в межах напрямку інтерпретаціонізму, а (в) експлікує неідентичність між текстами оригіналу і перекладу. Хибне рішення (г) вказує на дефіцит розуміння за моделлю *top-down*, тобто недостатність фонових знань перекладача для контекстного тлумачення багатозначного поняття «імплікація».

(2) (відповідь студента 2)

Ключовими поняттями інтерпретаціонізму є:

- інтерпретація – дії та процеси, що відбуваються під час перекладу;
- знак(и) – знаки різного ступеню складності – слова, речення, тексти, які можна перекласти;
- **диференція*** – особливі риси та відмінності, що розмежовують вихідний та цільовий текст
- імплікація – протилежне поняття еквівалентності (**додатковий смисл, який не прописаний прямо у тексті, але мається на увазі та може бути «декодований»***)
- **інференція*** – висновки, які робляться у процесі перекладу (вибір одного певного значення серед значень багатозначних слів або визначення певної функції тексту)

У відповіді (2) так само, як і у відповіді (1), відмічаємо: (а) недоречне калькування термінів **диференція***, **інференція***; (б) невмотивоване додавання, що мало на меті пояснення терміна «імплікація», але призвело до його помилкового трактування. Випадок (б) особливо цікавий, тому що становить приклад негативного впливу фонових знань перекладача на результат перекладу, який можемо назвати дефіцитом контекстного розуміння (нім. kontextsensitives Verstehen) (Siever 2015: 98).

Лектор визначає поняття «імплікації» в межах інтерпретаціонізму як *логічний умовивід у перекладі знаків за формулою «якщо а, тоді б»*, причому переклад відбувається лише в одному напрямку («якщо б, тоді а» неможливе). Цей термін протилежний поняттю еквівалентності, де переклад може відбуватись в обох напрямках («якщо а, тоді б, якщо б, тоді а»), тобто одиниці оригіналу і перекладу ідентичні. Можна висувати, що студентка неправильно зрозуміла контекстний зміст терміна «імплікація» і помилково сплутала його з пресупозиціями та імплікатурами в

дусі прагматики Г. Грайса. Очевидно, фонові та асоціативні знання про ці прагматичні терміни призвели до хибного перекладацького рішення.

(3) (відповідь студента 3)

Ключовими поняттями інтерпретаціонізму є такі:

інтерпретація – поняття, що поєднує розуміння перекладу як дії та як процесу;

знак – об'єднує в собі всі три поняття лінгвістичної моделі (слово, речення та текст); коли розглядати ці три поняття окремо, то йдеться лише про знаки різної складності.

незбіжність – *на противагу** поняття *ідентичність* в лінгвістичній моделі (?). Немає сенсу перекладати тексти, якщо вони є ідентичними, але якщо вони є незбіжними, різними – то сенс є.

умовивід – *на противагу** поняття *еквівалентність* в лінгвістичній моделі (?);

інференція (висновок) – наприклад, перекладач має дійти висновку про те, про яку функцію йдеться або що мається на увазі в певному формулюванні?

У прикладі (3) спостерігаємо правильне відтворення термінології, зумовлене розумінням за моделлю *top-down*, тобто накладанням фонових знань і досвіду перекладача на контекст відеолекції (*Differenz – незбіжність; Implikation – умовивід; Inferenz – висновок*). Утім, у перекладі мають місце невдалі стилістичні формулювання і незначні випущення, які спотворюють зрозумілість цільового тексту для адресатів: *на противагу* поняття ідентичність в лінгвістичній моделі (моделі чого?); на противагу* поняття еквівалентність в лінгвістичній моделі (моделі чого?)* Вочевидь, тут ми маємо справу з калькуванням усних висловлень лектора (*Im Gegensatz zum Begriff «Identität» im linguistischen Modell...*)

(4) (відповідь студента 4)

Існує п'ять ключових понять інтерпретаціонізму. Інтерпретація (?), знаки (слова, речення та тексти) (*це все знаки?*), відмінності між текстами (*якими?*), імплікація(?), а також висновки щодо значень слів (*що мається на увазі?*).

Переклад (4) демонструє лише назви понять без пояснень (*інтерпретація, імплікація*), а також невдалі генералізації понять, які допускають неоднозначне трактування (*відмінності між текстами; знаки (слова, речення та тексти); висновки щодо значень слів*). У даному випадку можна припустити дефіцит розуміння змісту за моделлю *top-down*, що призводить до відсутності експлікації термінів та розпливчастих формулювань з боку перекладача.

Підсумовуючи результати аналізу АВП студентів з позицій когнітивної методології, можна зробити такі **висновки**.

Оптимальною когнітивною стратегією АВП залишається трансформаційний переклад за моделлю *bottom-up + top-down*, який передбачає розуміння тексту у напрямку від поверхневих мовних структур оригіналу до структур знань у мозку перекладача в комбінації зі зворотнім рухом від когнітивних структур знань до поверхневих структур цільового тексту.

Використання лише моделі *bottom-up* під час перекладу асоціюється зі скороченою стратегією когнітивного перекладу (калькування) і призводить до виникнення системних помилок у відтворенні термінології та викривленню змістових пропозицій оригіналу у вигляді випущень та розпливчастих формулювань.

Автоматичне конструювання смислу за моделлю *top-down* може призводити до асоціативних помилок у вигляді невмотивованих додавань, що свідчить про неконтекстне розуміння матеріалу.

Дефіцити розуміння перекладача підвищують рівень незрозумілості цільового тексту для адресата через порушення когерентності транслята.

Рекомендаціями для перекладачів можуть слугувати: а) свідомо рефлексія власної перекладацької діяльності та відмова від автоматизованих процесів встановлення міжмовних відповідників, що можливо за умов асинхронного перекладу; б) перевірка власних фонових знань шляхом звернення до перекладових та спеціалізованих артефактів (фахових довідників), а також до замовника перекладу; в) застосування комп'ютерних систем пам'яті перекладу і термінологічних баз даних; г) саморедагування та експертне або партнерське редагування цільового тексту з метою корекції мовно-стилістичних формулювань та підвищення зрозумілості тексту для адресатів.

Перспективою досліджень процесу перекладу, в тому числі АВП, вважаємо верифікацію когнітивних моделей перекладу на матеріалі технічних текстів з використанням технологій психолінгвістичного експерименту (анкетування, опитування, ТАР-протоколи), а також оцінювання цільових текстів за критеріями зрозумілості, розробленими в межах когнітивно-психологічних підходів до перекладу.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Баранов А.Н. *Введение в прикладную лингвистику*. Изд. 3-е. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 360 с.
2. Дорофеева Маргарита. *Методология перекладознавчих досліджень*. Навчально-методичний посібник для студентів-магістрів. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. 156 с.
3. Ремал А. Аудіовізуальний переклад / *Енциклопедія перекладознавства*: у 4 т. Т. 1: пер. з англ. / за ред.: Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О.А. Кальниченка та Л.М. Черноватого. Вінниця: нова Книга, 2020. С. 33-39.
4. Шелестюк Е.В., Яковлева Е.С. Когнитивно-психолінгвістические парадигмы перевода как билингвальной речевой деятельности. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. Том 12. Выпуск 10. С. 279-290.
5. Diaz Cintas J., Orero P., Remael A. *Media for All. Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam & New York: Rodopi, 2007.
6. Gambier I., Gottlib H. *(Multi) Media Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 2001.
7. Göpferich S. *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung. Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfers*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2008. 499 S.
8. Hönig H. *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1995. 267 S.
9. Kußmaul P. *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2020. 215 S.
10. Prunč E. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme, 2012. 518 S.
11. Siever H. *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr, 2015. 238 S.
12. Zabalbeascoa P. The nature of the audiovisual text and its parameters / J. Diaz Cintas (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 2008. pp. 21-38.

REFERENCES

1. Baranov, A. (2007). *Vvedenie v prikladnyuyu lingvistiku [Introduction to applied linguistics]*. Moscow: LKI.
2. Dorofeieva, M. (2020). *Metodolohiia perekladoznavchykh doslidzhen [Methodology of translation studies]*. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-mahistriv. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho.
3. Remal, A. (2020). *Audiovizualnyi pereklad [Audiovisual Translation]*. In *Entsyklopediia perekladoznavstva*: u 4 t. T. 1: per. z anhl. / za red.: Iva Hambie ta Liuka van Dorslara; za zah. red.: O.A. Kalnychenka ta L.M. Chernovatoho. Vinnytsia: Nova Knyha.
4. Shelestyuk, E. & Yakovleva, E. (2019). *Kognitivno-psixolingvisticheskie paradigmy` perevoda kak bilingval`noy rechevoj deyatel`nosti [Cognitive-psycholinguistic paradigms of translation as a bilingual speech activity]*. *Filologicheskie nauki. Voprosy` teorii i praktiki*. Tom 12. Vy`pusk 10. Tambov: Gramota.
5. Diaz Cintas, J., Orero, P. & Remael, A. (2007). *Media for All. Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language*. Amsterdam & New York: Rodopi.
6. Gambier, I. & Gottlib, H. (2001). *(Multi) Media Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.
7. Göpferich, S. (2008). *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung*. Tübingen: Stauffenburg.
8. Hönig, H. (1995). *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
9. Kußmaul, P. (2020). *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

10. Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
11. Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
12. Zabalbeascoa, P. (2008). The nature of the audiovisual text and its parameters. In J. Diaz Cintas (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: синергетика перекладу, галузевий переклад, методологія перекладознавчих досліджень.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marharyta Dorofeieva – Doctor of Philological Sciences, Professor, Full professor of the Department of Germanic Philology and Translation, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: translation synergetics, specialized translation, methodology of translation studies.

УДК 81'255.4-05=161.2=112.2:82'03

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-44-53

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-4870-431X

Researcher ID AAC-7349-2020, Scopus ID – 56199507900

e-mail: ivanytska@ukr.net

ІВАНИЦЬКА Марія. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ.

У статті розглядаються постаті перекладачів української літератури Ф.Боденштедта, О.Кобиланської, А.-Г.Горбач, З.Штюр, К.Дате крізь призму їхньої міжкультурної компетентності. Доводиться, що в історії українсько-німецького перекладу домінували дві тенденції, які мають вплив і на сучасне бачення України та її культури на міжнародній арені. Перекладачі, які первинно знайомилися з російською мовою та літературою, частіше за все ретранслювали російські погляди і в своїх перекладах з української та їхніх паратекстах, зокрема, заклали традицію відтворення української ономастики відповідно до російської вимови. Ця тенденція проявилася у другій половині XIX ст. та дуже яскраво у радянський час. Перекладачі, що працювали без посередництва російської мови (перекладачі Західної України, українські перекладачі-емігранти та нове покоління носіїв німецької мови), протистояли такій тенденції, зокрема завдяки додатковим зусиллям у царині промоції української літератури.

Ключові слова: українсько-німецький переклад, міжкультурна компетентність, національний колорит, стратегія перекладу, паратекст, лінгвокультура.

IVANYTSKA Mariia. INTERCULTURAL COMPETENCE OF THE TRANSLATOR IN THE REFLECTION OF MODERN INTERNATIONAL CONTACTS

This article considers the figures of the translators of Ukrainian literature (Friedrich Bodenstedt, Olga Kobylanska, Anna-Halja Horbatsch, Sabine Stör, Claudia Dathe) through the prism of their intercultural competence. It turns out that the history of Ukrainian-German translation was dominated by two trends that affected the modern vision of Ukraine and its culture in the international arena.

Translators who first became acquainted with Russian language and literature most often retransmitted Russian views in their translations from Ukrainian and, particularly in their paratexts, established a tradition of reproducing Ukrainian onomastics in accordance with Russian pronunciation. This trend manifested itself in the second half of the nineteenth century and, especially brightly, during the Soviet times. Substitution of the Ukrainian national character with the Russian one is mostly represented in the rendering of onyms (anthroponyms and toponyms), according to the norms of Russian phonetics, which marked the Ukrainian

literature as part of the Russian cultural space. This kind of rewriting had the effect of German-speaking readers forming a corresponding impression on the Ukrainian culture.

Translators working without the mediation of the Russian language (translators from Western Ukraine, Ukrainian emigrant translators, and a new generation of German speakers) opposed this trend due to the additional efforts to promote Ukrainian literature. Only because of the intercultural competence of the above-mentioned translators, Ukraine has gained its voice on the cultural map of Europe.

Keywords: *Ukrainian-German translation, intercultural competence, national character, translation strategy, paratext, linguo-culture.*

Постановка проблеми. За останній час до мене зверталось багато німецьких колег та журналістів із питанням, чому Україна наполягає на іншому написанні своєї столиці, тобто, не Кієв, як звикли і пишуть німці, а Куїв чи Куїїв. Проблема ця не нова, але має вона глибоке коріння і безпосередній зв'язок із перекладом, а, власне, із міжкультурною компетентністю перекладачів та суспільною функцією перекладу. Адже саме перекладачі, що знайомили світ із українською літературою, культурою, соціальним чи політичним життям, несуть відповідальність за те, як сприймає нас іншомовний світ і як зчитує наші коди. Тому я спробую продемонструвати, яким чином посередництво перекладача межи двома (чи трьома) культурами впродовж історії українсько-німецьких контактів впливає на сучасний стан розуміння України у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема може розглядатися з точки зору як культурології, так і соціології перекладу. Я спираюся у цьому контексті на погляди А. Лефевра, Л. Венуті, С. Баснет, які аналізують взаємозв'язок перекладу з політичними, суспільними та ідеологічними чинниками, дотичними до міжнародних контактів. Про важливість соціальних впливів на процес та результат перекладу вказували К. Норд, Н. Бахляйтнер, М. Вольф та інші перекладознавці. Відповідно до поглядів Н. Бахляйтнера, який покликається на теорію П. Бурд'є, перекладач є гравцем / агенсом на глобальному перекладацькому полі і взаємодіє з іншими агенсами цього поля, підпорядковуючись при цьому «правилам гри» (Bachleitner, 2010: 7-14). У даній розвідці я аналізую українсько-німецьке перекладацьке поле, розуміючи його як соціокультурний простір, що знаходиться на перетині української та німецької культур, формується різнорівневими зв'язками між агенсами цього поля, які взаємодіють між собою заради представлення однієї соціокультурної спільноти іншій. Це система певних відносин між гравцями поля, в якій постає своя ієрархія цінностей, орієнтирів, завдань та правил гри (Іваницька, 2015: 48).

Соціокультурні та політично-ідеологічні чинники мають вплив не лише на діяльність перекладачів на макрорівні (вибір твору / автора для перекладу, просування перекладу, орієнтація на певну цільову групу з її світоглядом та ідеологією, обрамлення перекладу додатковими текстами), але й на перекладацькі рішення на макрорівні (прийоми відтворення певних одиниць, передача імен та номенклатури, збереження / незбереження національного колориту тощо). Вслід за А. Лефевром я досліджую перекладацьке поле також і з огляду на ідеологію (див.: Lefevere, 1992), причому вважаю, що особливу увагу слід приділяти пара- та метатекстам, за термінологією І. Женетта (Genette 2003), оскільки саме вони пропонують певну точку зору як на самі переклади, так і на вихідну соціокультурну.

Досі українське перекладознавство не звертало особливої уваги на ці чинники впливу на переклад, а от культурологічні чи лінгвокультурні проблеми перекладу висвітлені доволі широко і в різних контекстах. Так само є достатньо наукових публікацій про міжкультурну компетентність перекладача, та більшість з них – переважно в дидактичному аспекті (Л. Черноватий, М. Антонівська, Г. Кравченко та ін.), але не в історичному.

Тому **нерозглянутим** залишається питання про те, як міжкультурна компетентність перекладачів впливала на розвиток українсько-німецького перекладацького поля та досі впливає на представлення України у німецькомовному культурному просторі.

Отже, **завданням** цієї розвідки є висвітлення впливу міжкультурної компетентності представників кількох поколінь перекладачів української літератури в Німеччині та демонстрація різних підходів до перекладу у залежності від позиції перекладача на перекладацькому полі.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших перекладів з української, що вийшли в Німеччині, став збірник українських пісень і дум "Die poetische Ukraine" ("Поетична Україна"), підготований і опублікований німецьким славістом Фрідріхом Боденштедтом у Штуттгарті (1845 р.), котрий жив деякий час у Росії та працював у князя Голіцина, але завдяки знайомству з українцями захопився українським фольклором. Звичайно, його міжкультурна компетентність формувалася передусім в німецько-російському полі, він перекладав також і вірші російських поетів. Тому не дивно, що на Україну Боденштедт дивився через російські окуляри.

Окрім самих перекладів, він подає також і передмови до збірки, в яких намагається пояснити німецьким читачам історію України й козацтва та свої рефлексії щодо української мови. Зокрема, такі: "Малоруська мова – дочка польської та російської, на мою думку, наймилозвучніший з усіх слов'янських діалектів, з великою мелодійною силою" (Bodenstedt 1845, X), або ж "козацький народ, який, хоч і складався з різних племен, але перебрав собі російську (*руську?* – *М.І.*) мову та греко-католицьку віру" (Bodenstedt 1845, 7). Ці міркування Боденштедта, що видаються досить суперечливими, мають за основу російські та польські джерела, а також певну романтизацію далекого і невідомого німецькому читачеві краю з народом-бунтарем, "сонце слави якого зайшло, але згадка про неї живе в піснях [...]" (там само, 16).

Разом з тим, у передмові Боденштедт вказує, що з перекладами йому допомагали двоє українських учених – Росковшенко (перекладач драм Шекспіра) та письменник Афанасьєв (-Чужбинський), а сам він "допоміг знайомому польському вченому перекласти цю збірку французькою мовою" (Bodenstedt 1845, VIII). Очевидно, цей чинник сприяв тому, що і на макрорівні перекладацькі рішення також неоднорідні. З одного боку, транслітеруються багато українських реалій, як от "джура", "курені" чи "чумак" (також із поясненнями у виносках), з іншого боку, укладач відтворює більшість антропонімів та топонімів, відштовхуючись від російської вимови, тому вже у передмові зустрічаємо "Kiew", "Tschernigow". У виносці він сам пояснює підстави для передачі власних назв, чого зазвичай пізніші перекладачі не роблять: "Я писав назви міст, річок та ін. у відповідності до загальноприйнятої російської вимови, яка багато в чому відрізняється від української" (Bodenstedt 1845, 4). Разом з тим, лінгвіст постійно пояснює свої перекладацькі рішення щодо конкретних випадків, наприклад, "Імена героїв дум мають часто особливе значення, так "Безродний" одначає "сирота", "Скалозуб" – "той, хто скалить зуби", "Перебийніс" ... Я вважав за доцільне імена, багато з яких є історичними, залишати без перекладу" (Bodenstedt 1845, друга частина, 6).

Історична неузгодженість проявляється у Боденштедта при використанні етнонімів, причому хоча домінує етнонім "Russen", перекладач чітко заявляє про народ малоросів або українців, основу яких склали запорожці ("Saporoschen").

Загалом варто зазначити, що книга мала величезне значення для популяризації України, її самобутності, її народної поезії, але заклала традицію передавати українські власні назви на основі російської вимови, що маркувало для західного

світу належність української культури до більшої – російської, що підтверджував також і етнонім "Kleinrussen".

На початку ХХ століття українсько-німецькі переклади здійснювали переважно письменники та культурні діячі Західної України, що належала на той час до Австро-Угорської монархії. Переклади друкувалися, зокрема, в українському німецькомовному часописі "Ruthenische Revue" (1903-1905), який виходив у Відні кожні два тижні, та на сторінках його наступника – щомісячника "Ukrainische Rundschau" (1905-1915). Перекладачі, які працювали для цих часописів, були переважно двомовними, оскільки, виростаючи у Галичині чи на Буковині, часто отримували освіту в німецькомовних закладах. Тому їхня міжкультурна компетентність була досить розвинутою і вони могли орієнтуватися на свої знання як вихідної, так і цільової культури, знання про очікування та ерудицію цільової аудиторії.

Серед перекладів цих часописів часто трапляються переклади Ольги Кобилянської, міжкультурна компетентність якої є досить цікавим феноменом на українсько-німецькому літературному полі. Кобилянська володіла кількома мовами, адже її батько, свідомий українець, наполягав на українському вихованні доньки, мати, полячка, спілкувалася польською, але заради чоловіка – також і українською, а освіту молода Ольга отримала німецькою мовою, якою писала також свої щоденники. Дослідниця мовного феномену Кобилянської О. Палінська вважає, що мовою, яка сприймалася О. Кобилянською як рідна, як носій генетико-антропологічної спадщини роду, і мовою самоідентифікації письменниці була українська, функціонально першою й мовою емоційного самовираження – німецька, а мовою матері – польська (Палінська 2003, 218-221). Безперечно, така гібридна особистість Кобилянської мала вплив на її підходи до перекладу, адже розуміння оригіналу, його соціокультурного тла відбувається на рівні носія вихідної культури, а продукування тексту перекладу – на рівні носія цільової мови. Окрім володіння мовами та письменницького таланту, базою для її міжкультурної компетентності була й обізнаність з європейською літературою, філософією та смаками читачів.

Докладно перекладацьку діяльність Кобилянської проаналізувала О. Матвіїшин, зробивши висновки про вірність перекладів першотвору з погляду відтворення змісту та когерентності тексту, про відсутність чітких принципів у перекладацькій діяльності письменниці та деякий буквалізм у відтворенні оригіналу, а також указавши на випадки українізації або випущення національно маркованих одиниць, на переважання таких трансформацій, як конкретизація та додавання (експлікація) (Матвіїшин 2011, 184-185). Звичайно, не всі прийоми, виокремлені дослідницею як недоліки, можна розцінювати як такі, адже об'єктивно оцінити перекладений текст може лише носій німецької мови. Водночас зауважимо, що такі тактики перекладачки можна пояснити з огляду на гібридність її мовної особистості. Так, відтворюючи оніми, вона здебільшого зберігає їхню українську форму, транскрибуючи українські власні назви, навіть пестливі чи андроніми (типу "Семениха"): "Katrussja", "Marijka", "Wassylko", "Semenycha", "Iwanycha", зрідка передає українські імена німецькими (відповідниками чи навіть фонетично подібними, але іншими іменами): "Митер" – "Demeter", "Калина" – "Katharine", "Мотря" – "Marhta" або поєднує обидва способи, подаючи німецькі відповідники у виносці: "Katrussja (Kätchen)", "Hrytz (Georg)", "Nikola (Nikolaus)", і лише зрідка послуговується ономастичними одиницями, відомими в німецькому культурному просторі з російської літератури: "Nikolaj" чи заміняє власну назву загальною: "Андрійко не такий" – "Das gerade Gegenteil ist sein Bruder". Схожі підходи перекладачка використовує при відтворенні реалій. Близько половини з них вона передає зі збереженням колориту, зокрема за допомогою дескриптивної виноски, у якій розлого

пояснює значення невідомої лінгвокультури, або за допомогою комбінованої реномінації (напр.: "Es hielt um sie ein prächtiger Mann an, ein junger Sotnik (Anführer einer Abteilung von hundert Mann im Kosakenheere)" (Wowtschok, 1903: 101)). Інші реалії та етнокультури перекладачка відтворює без збереження колориту: за допомогою гіпероніма, (ситуативного) відповідника або дескриптивної перифрази, напр.: "макітра" – "Schüssel", "барвінок" – "Immergrün / Primeln / Frühlingsblumen".

На нашу думку, перекладач, котрий експліцитно чи імпліцитно ідентифікує себе з двома (чи більше) культурами, як ми спостерігаємо у випадку з Кобилянською, підсвідомо бажає – як носій вихідної культури – передати максимум лінгвокультурної інформації, закладеної в оригіналі, але оцінює текст перекладу як читач культури-реципієнта і носій цільової мови. Чужість першотвору він сприймає по-іншому, ніж перекладач – лише носій цільової мови. Тому міжкультурна компетентність такого перекладача сприяє тому, що він балансує між відтворенням колориту оригіналу та готовністю читача перекладу сприйняти чужість іншої культури. У будь-якому випадку, завдяки Кобилянській німецькомовний читач початку ХХ століття познайомився із самобутньою українською літературою як самостійним явищем.

Переклади з української, що робилися у радянський час, знову позиціонували українську літературу як частину російськомовного культурного простору через те, що левова частка таких перекладів робилася або через російську мову або перекладачами-славістами, що спеціалізувалися на перекладах з російської. Це проявлялося як у передачі українських антропонімів відповідно до російської фонетики та в елімінації національно маркованих одиниць: "Nikola Semjonow", "Fjodor", "борщу" – "Brühe". Особливо велике значення у такій "русифікації" української літератури для споживання німецькомовним читачем мали мета- та паратексти, зокрема, передмови чи післямови, заголовки та коментарі. Яскравий приклад цьому, видана у 1931 р. антологія молодих письменників нової Росії "Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa", до якої серед творів російських авторів увійшло оповідання П. Панча "Муха Макар" у перекладі з російської М. Светлого. У найкоротшій з-поміж інших біографічній довідці зазначено: "Петро Панч – українець і належить до тієї молоді генерації письменників, яка покликана до життя національною самостійністю України. Сільського походження, автор численних романів та новел українською мовою" (Dreissig 1931, 614).

До тенденції того часу належить і нищівна критика перекладачів української літератури, які працювали в еміграції, зокрема у Західній Німеччині чи Швейцарії, адже вони перекладали і письменників, заборонених в СРСР, вони ж писали тексти про українську національну літературу не з позицій радянських ідеологічних настанов.

Однією з таких перекладачок була Анна-Галя Горбач, котра працювала на представлення України у Західній Німеччині з початку 50-их років. Горбач – науковця із Західної України, яка виїхала юнкою до Німеччини, присвятила все своє життя популяризації України, намагаючись донести до європейської спільноти думку про те, що Україна не є частиною російськомовного світу та має свою культуру, свої традиції та свою ментальність. Тим часом Німеччина, багаторічно годувана інформацією з російських рук, дуже стримано сприймала потуги Горбач чи то у сфері перекладання, чи то у науковій сфері, особливо починаючи із 70-их років, коли намагалася налагодити культурні стосунки з Росією та боялася спровокувати її публікаціями українських емігрантів. За свідченням А.-Г. Горбач, до неї не звернулося жодне німецьке видавництво з пропозицією видати українську книжку, більше того, вже перекладені книги західнонімецькі видавництва відхиляли, тож

конкурувати з російською літературою українській було дуже важко (Горбач 1973, 200). Перекладачка бачила основну причину цього в тому, що "видавці і літературні редактори вчилися російської мови у славістів старої школи, для якої українська література й культура не існували" (там само). Тому вона була впевнена, що навіть покращення культурних взаємин, про яке почали говорити в 70-их рр., нічого не змінить, "поки Москва й Ленінград матимуть монополію на експорт культурних вартостей" (там само). Як виявилось, і самі українські радянські інституції не були зацікавлені в тому, щоб у ФРН популяризувалася українська література. Про це дізнаємося зі статті перекладачки для журналу "Сучасність" "Печальні хоч і повчальні перипетії однієї антології" (Горбач 1973).

Тим не менше, її переклади та наукові й науково-популярні публікації стали джерелом інформації про Україну для німецькомовних дипломатів після проголошення Україною незалежності.

У перекладах Горбач присутній український колорит дещо більше, ніж у Кобилянської: назви страв та напоїв вона здебільшого транскрибує: "Borstch", "Galuschky", так само і топоніми, антропоніми, назви грошових одиниць та одиниць виміру: "Wesselyj Bir", "Beresa", "Maritschka", "Marzynowa". У деяких випадках перекладачка допомагає читачеві, подаючи власну назву в комбінації із загальною: "шум Черемошу" – "Rauschen des Tschermoschflusses", у деяких випадках використовує приблизний переклад за допомогою аналога: "паляниця" – "Semmel", а діалектну лексику відтворює нейтральними літературними одиницями: "царинка" – "Wiese", "гаджуки" – "Tannen", "бербениця" – "Käsebotich", "путин" – "Eimer" тощо.

Міфічний світ українців відтворюється перекладачкою теж непослідовно, вона почасти комбінує транскрипцію з поясненням (пом'якшене очуження) (1), почасти використовує аналоги (одомашнення) (2), почасти нейтралізує марковану лексику (3) або експлікує й інтерпретує авторське висловлювання (4), наприклад:

Оригінал: "[...] розумів, про що канькає каня, [...] і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку(6), [...] що там блукає веселий чугайстир, який [...] роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. [...] а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок" (Коцюбинський 1979, т. 3, 136).

Переклад: "Er konnte das Klagen der Gabelweide deuten (3) [...]; und wenn er daheim über all diese Dinge redete, blickten ihm seine Mutter verängstigt an; war es "ER", der Böse (4), der ich alles zuflüsterte?" Iwan wußte wohl, daß unreine Geister die Welt beherrschten und Aridnyk, der Erzfeind (1), über alles gebot, daß die Wälder voller Geister stecken, die dort ihr Vieh weideten [...]; daß der lustige behaarte Berggeist Tschuhajster (1) im Wald herumschweifte [...], daß er die Elfen (2) in Stücke riß und daß im Wald die Axtstimme lebte [...] und in den Felsspalten hielt sich der Unhold (2) verborgen. Er hätte auch von den Russalkamädchen (1) erzählen können" (Kozjubynskij 1966, 7).

Домінування нейтралізації можна пояснити, очевидно, тим, що сам факт презентації незнайомої української літератури вже був явищем чужості на німецькому літературному полі. Прагнення познайомити німецькомовного читача з цією чужою літературою визначило ієрархію перекладацьких стратегій щодо відтворення національно маркованої лексики. Отже, при відтворенні одиниць із національними маркерами також і Горбач балансує між двома стратегіями: перенасичення тексту елементами чужої культури може призвести до його нечитабельності, а невідтворення реалій – до втрати національного колориту. Продемонструвати останній для неї досить важливо. Тому якщо серед маркерів

національного колориту трапляються важливі етнокультурними, перекладачка надає їм перевагу, а в інших випадках орієнтується на узус німецької мови.

Зрештою, за останні 15 років на українсько-німецьке перекладацьке поле вийшли перекладачі з рідною мовою німецькою, які не лише досконало вивчили українську мову, але й глибоко занурилися в українську культуру, які зрозуміли українську ментальність та процеси, що відбуваються в Україні, які товаришують з українськими митцями і популяризують їх у Європі. Серед таких перекладачок варто назвати перед усім Клавдію Дате та Забіне Штьор.

Надзвичайно показовим для оцінки міжкультурної компетентності цих перекладочок є виступ З. Штьор під час вручення їй премії ім. Йоганна Гайнріха Фоса у 2014, якраз після початку російсько-української війни:

"Те, що журі вирішило відзначити мої переклади з української, тішить мене саме тому, що завдяки цій відзнаці було привернуто увагу до української літератури і до самої України. Звичайно, зараз не бракує згадок про Україну [...], немає й дня, коли до нас не приходять сумні звістки з Києва, Харкова, Одеси, Маріуполя чи з Криму, не кажучи вже про Слов'янськ чи Донецьк. Не минає жодного тижня, коли в ток-шоу не зустрічалися б ті, "хто розуміє Росію", з тими, кого називають "експерт по Україні". Але відкритим залишається питання, наскільки ми справді розуміємо Україну, зрештою, як і Росію, їхні культури й менталітети, і множину я вживаю свідомо [...] Бракує не повідомлень і дискусій про Україну, бракує розуміння цієї країни, яка подарувала Європі 2004 року мирну, барвисту Помаранчеву революцію і яку ми залишили наодинці з її корупцією, бандитськими кланами, з її радянською спадщиною і з її сусідкою Росією [...] Я думаю, література й письменники можуть нам допомогти зрозуміти цю країну. Література дає можливість ширше бачити різноманітність і багатство, трагічне й комічне, розуміти доленосне. Вона може вберегти нас від того, щоб бачити лише й виключно "країну в крові" [...] Мені випало велике щастя перекладати двох найважливіших сучасних українських прозаїків і поетів, друзів, однодумців, і все ж – антиподів: Юрія Андруховича та Сергія Жадана. [...] Між Андруховичем і Жаданом пролягли не лише 14 років, майже покоління, і понад 1300 км території, але й багато "кордонів", які начебто існують в Україні: кордон Австро-Угорщини, уявна межа Просвітництва, Дніпро як межа з "Диким полем", кордон з так званим "руським миром", постульованим і дефінованим Путіним. [...] Андрухович і Жадан: обидва – українські автори (обидва пишуть українською), обидва відкривають нам горизонти, що дають можливість пізнати Україну як суб'єкт культури й історії" (Stöhr 2014).

Цей виступ красномовно характеризує міжкультурну компетентність перекладачки як координативного білінгва з усіма ознаками полікультурності: перекладачка не лише вільно володіє українською, відчуває тонкі нюанси мовлення українських авторів, але й прекрасно орієнтується в українській культурі, історії, у проблемах сучасності, їй близький український менталітет і світогляд українця. Мотиви й настанови її перекладацької діяльності визначаються метою не лише познайомити німецькомовну аудиторію з українською літературою, до чого прагнули перекладачі старших поколінь, а сприяти глибокому й диференційованому пізнанню й розумінню України в її культурній різноманітності.

К. Дате можна вважати першим професійним гравцем українсько-німецького перекладацького поля, не лише за спеціальною освітою перекладача, але й через домінування в її діяльності планомірної промоції української літератури в Німеччині. Завдяки її діяльності в Німеччині та Австрії вийшли низка творів С. Жадана, Т. Малярчук, С. Андрухович, О. Ірванця, Г. Крук, О. Ушкалова, В. Неборака,

М. Матіос, а з початком протестних акцій в Україні наприкінці 2013 р. перекладачка активно включилася в підтримку Майдану, відгукнулася низкою перекладів текстів різних жанрів, ініціювала видання збірки "Majdan! Ukraine, Europa" (2014), ставши авторитетним голосом проукраїнських сил у німецькомовному просторі. Разом з колегами-перекладачами з української К.Дате реалізувала заснувала Спілку перекладачів української літератури Translit. Можна з впевненістю стверджувати, що наполеглива праця К. Дате над встановленням контактів з українськими й німецькими культурними діячами – агенсами перекладацького поля – і послідовне залучення до цієї мережі нових гравців підняли українсько-німецьке перекладацьке поле на новий якісний рівень: переклади творів української літератури супроводжуються потужною підтримкою в перекладознавчому (зустрічі перекладачів, майстерні, воркшопи), маркетинговому (літературні читання, зустрічі з авторами, концерти українських літературних груп), науковому (статті, огляди, наукові проекти) та літературно-критичному плані. За свою працю перекладачка К.Дате стала у 2021 р. **першою в історії лауреаткою премії Drahořan Prize для перекладачів та перекладачок з української мови на мови світу.**

Якщо порівняти підходи Дате до відтворення оноімів, то єдиною стратегією є транскрипція, покликаючи відтворити український колорит: "Slawko", "Semen", "Tscheremoschne", "Wyzhnyzja", "Tschornohora", "Paraska Danyljukowa" / "Parasotschka" / "Danyljutschka". Виняток складає ім'я головної героїні роману М. Матіос «Солодка Даруся». Даруся отримала в німецькомовному варіанті повне ім'я – "Darina". Це виявляється дивним та незрозумілим, оскільки діаметрально відрізняється від стратегії, обраної перекладачкою для відтворення власних назв цього твору. І лише інтерв'ю з перекладачкою та авторкою виявило, що видавництво пропонувало німецьку назву твору "Dascha". Очевидно, видавці керувалися принципом поміркованої чужості або ж ім'я "Даша" було знайомим редакторові завдяки роботі з перекладною російською (російськомовною) літературою. У будь-якому випадку, додаткова конотація пестливої форми українського антропоніма "Даруся" не прочитується німецьким реципієнтом, але онім "Даша" відносив би твір до іншого – російського – культурного простору. Тому авторка й перекладачка виступили проти такої заміни, і після довгих перемовин авторка, перекладачка і видавництво зупинилися на варіанті "Дарина" як компромісному. Отже, навіть у наш час над українсько-німецьким перекладом тяжіє потреба відмежовуватися від сусідньої лінгвокультури. І цю роботу продовжує виконувати молоде покоління перекладачів.

Висновки. Аналіз міжкультурної компетентності перекладачів різних епох засвідчує, що в українсько-німецькому перекладі яскраво проявилися дві тенденції: 1) Перекладачі, що познайомилися з Україною та її культурою за посередництва російської мови чи літератури, завдяки контактам із російськомовним соціумом, стали своєрідними ретрансляторами російських поглядів на українство як таке. І хоча вони представили німецькомовному читачеві українські твори, пробудили зацікавлення українською літературою, але і заклали певні традиції рецепції української літератури як «дочки російської», що проявлялося як на макрорівні через вибір творів та завдяки ідеологічному обрамленню у паратекстах, так і у перекладацьких рішеннях на мікрорівні, зокрема, через передачу онімів на основі російської вимови. 2) Перекладачі, що були вихідцями з України (початок та середина ХХ століття), а також молоді німецькомовні перекладачі, що потужно увійшли на перекладацьке поле після 2000 р., намагалися протистояти такому погляду на Україну та її лінгвокультуру. Саме завдяки їхній міжкультурній компетентності Україна отримала свій голос на культурній мапі Європи.

Перспективи дослідження вбачаємо у залученні до аналізу перекладів останніх років не лише в Німеччині, але й в інших німецькомовних країнах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горбач А.-Г. Печальні хоч і повчальні перипетії однієї антології / Анна-Галя Горбач // Сучасність. – (Мюнхен). – 1973. – № 7-8. – С. 196 – 215.
2. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних відносинах: [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2015. – 604 с.
3. Коцюбинський М. Твори в трьох томах / Михайло Коцюбинський. – Т. 3: Повісті. Оповідання (1910-1912). Статті. Листи. – К.: Дніпро, 1979. – 375 с.
4. Матвіїшин О. М. Українська проза початку ХХ століття в перекладах німецькою мовою: лінгвокультурний вимір: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Оксана Миколаївна Матвіїшин; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2011. – 222 с.
5. Палінська О. Теоретичні та прикладні аспекти визначення рідної мови білінгва (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) / Олеся Палінська // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія філологічна. – Львів: Видавничий центр при ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – Вип. 30. – С. 213–221.
6. Bachleitner N. Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum / Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) // Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. – Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 2010. – 376 S.
7. Bodenstedt F. Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder / Friedrich Bodenstedt. – Stuttgart, Tübingen: Cotta'scher Verlag, 1845. – XII, 132 S.
8. Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa / [Autorisierte Übersetzungen aus dem Russischen]. – Dritte, veränderte Auflage. – Berlin: Malik-Verlag, 1931. – 619 S.
9. Genette G. Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches / Gerard Genette; [übersetzt von Dieter Hornig, mit einem Vorwort von Harald Weinrich] . – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003. – 401 S.
10. Kozjubynskij M. Schatten vergessener Ahnen / Mychajlo Kozjubynskij; [übers.v. A.-H. Horbatsch]. – Göttingen: Sachse & Pohl, 1966. – 108 S.
11. Lefevere A. Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame / A. Lefevere. – London and New York: Routledge, 1992. – 151 p.
12. Stöhr S. Dankrede [Електронний ресурс] / Sabine Stöhr // Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. – 24.05.2014. – Режим доступу: <http://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/johannheinrich-voss-preis/sabine-stoehr/dankrede>

REFERENCES

1. Bachleitner N. (2010). Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. / Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) // Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 376 p.
2. Bodenstedt F. (1845). Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Stuttgart, Tübingen: Cotta'scher Verlag, XII, 132 S.
3. Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa (1931). [Autorisierte Übersetzungen aus dem Russischen]. Dritte, veränderte Auflage. Berlin: Malik-Verlag, 619 p.
4. Genette G. (2003). Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 401 p.
5. Horbach A.-H. (1973). Pechalni khoch I povchalni perypetii odniiei antolohii [Sad though instructive vicissitudes of one anthology]. Suchasnist. (Munich). № 7-8. P. p. 196-215.
6. Ivanytska, M. (2015). Osobystist perekladacha v ukrainsko-nimetskykh literaturnykh vidnosynakh. [The Personality of a Translator in Ukrainian-German literature contacts]. Chernivtsi: Knyhy XXI, 2015. 604 p.
7. Kozjubynskij M. (1966). Schatten vergessener Ahnen. [übers.v. A.-H. Horbatsch]. Göttingen: Sachse & Pohl, 108 p.
8. Kotsiubynskiy, M. (1979). Tvory v trokh tomakh [Works in 3 Volumes]. Vol. 3: Stories, shot novels (1910-1912). Articles, letters. Kyiv: Dnipro, 375 p.
9. Lefevere A. (1992). Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame. London and New York: Routledge, 151 p.
10. Matviishyn O. (2011). M. Ukrainska proza pochatku XX stolittia v perekladakh nimetskoiu movoiu: lnhvokulturnyi vymir: dys. ... kand. filol. nauk: [Ukrainian prose of the early twentieth century translated into German: linguistic and cultural dimension: Diss.]. Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka. Kyiv, 222 p.
11. Palinska O. (2003). Teoretychni ta prykladni aspekty vyznachennia ridnoi movy bilinhva (na materialii idiolektu Olhy Kobylianskoi) [Theoretical and applied aspects of determining the native language of

bilingual (based on the idiolect of Olga Kobylyanska)]. Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii filolohichna. Lviv: Vydavnychi tsestr pry LNU im. I. Franka. Vyp. 30. P. 213-221.

12. Stöhr S. (2014). Dankrede. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. 24.05.2014. <http://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/johann-heinrich-voss-preis/sabine-stoehr/dankrede>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваницька – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дослідження художнього перекладу, літературних контактів, соціології перекладу, особистості перекладача.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mariia Ivanytska – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Germanic Philology and Translation at the Taras Shevchenko National University of Kyiv .

Scientific interests: literary translation, literature contacts, sociology of translation, translator's personality.

УДК: 811.111'01'366.52

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-53-61

ПРАГЕРМ. *HUGI- У КОМПОЗИТАХ

Александр ИЛИАДИ (Кропивницький, Украина)

ORCID: 0000-0001-5078-8316

e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

Ірина СНИСАРЕНКО (Кропивницький, Украина)

ORCID: 0000-0002-1045-9291

e-mail: irynasnis72@gmail.com

*ИЛИАДИ Александр, СНИСАРЕНКО Ирина. ПРАГЕРМ. *HUGI- У КОМПОЗИТАХ.*

*Статтю присвячено актуальній проблемі германського порівняльно-історичного мовознавства – вивченню словотвірної активності етимологічного гнізда з базовими *huzi-/ *huzi- ‘розум’, ‘думка’, ‘смысл’, ‘дух’. Автори відновлюють суму композитних утворень (антропонімів), які теоретично сягають прагерманського рівня, розглядають їхні морфологічні особливості (у вигляді класифікації), реконструюють гіпотетичні культурні концепти, позначені двоосновними антропонімічними лексемами. Увага звертається на ряд компонентів, які при їхньому комбінуванні з *huzi-/ *huzi- створювали складний семіотичний комплекс, що вписував відповідний складний антропонім у культурний код називання іменем, чинний у германській ономазіологічній системі. Робиться висновок, за яким зсув функціональних акцентів усередині розглянутої лексико-словотвірної мікросистеми спричинив вихід прагерм. *huzi-/ *huzi- зі статусу її (системи) «ядра» і відсування на периферію як одного з ряду компонентів-модифікаторів ядра. Таким чином, відповідне гніздо слів довгий час існувало як відкрита парадигма з вільною позицією компонентів, аж доки її внутрішні зв'язки не були дезактуалізовані.*

Ключові слова: антропонім, давньоанглійський, прагерманський, структура, семантика, прототип, реконструкція.

*ILIADI Alexander, SNISARENKO Iryna. PROTO-GERM. *HUGI- IN COMPOUND WORDS.*

*The paper focuses on the topical problem of Germanic comparative-historical linguistics, that is on the study of word-building potential of etymological family of words with basic *huzi-/ *huzi- ‘intelligence’, ‘thought’, ‘sense’, ‘spirit’. The authors renew the sum of composite units (anthroponyms) which theoretically go back to Proto-Germanic level, regard their morphological peculiarities (in terms of classification), reconstruct hypothetical cultural concepts marked by heteroclitic anthroponymic lexemes. Attention is paid on some components which being combined with *huzi-/ *huzi- formed a complicated semiotic complex which inserted a certain complex anthroponym into a naming cultural code, the latter being valid in Germanic onomasiological system. The conclusion is made according to which the shift of functional accents in the middle of the studied lexico-wordbuilding microsystem caused the exit of proto-germ. *huzi-/ *huzi- from the status of its (system) core, and pushed it aside onto the periphery as one of the components-modifiers of the*

core. Thus, the corresponding family of words has been existing for a long time as an open paradigm with free position of components until its inner relations were not disactualized. In particular, the reconstruction of such Proto-Germanic archetypes as *anda-huziz, *apala-huziz, *gaiza-huziz, *huzi-balþaz, *huzi-berhtaz, *huzi-bernuz, *huzi-brandaz, *huzi-burgz, *huzi-friþuz, *huzi-gaizaz, *huzi-guð(a)z, *huzi-haiðuz, *huzi-harduz, *huzi-harjaz, *huzi-lakaz, *huzi-laikaz, *huzi-lenþaz/-ð, *huzi-mannz, *huzi-mērjaz, *huzi-mōðaz, *huzi-munduz, *huzi-nanþaz, *huzi-rēðaz, *huzi-swinþaz/-ð, *huzi-sundaz, *huzi-þezwaz appear to be possible. Each of them in our research gets not only morphological interpretation but undergo semantic reconstruction.

Key words: anthroponym, Old English, Proto-Germanic, structure, semantics, prototype, reconstruction.

Введение. Словообразовательное гнездо прагерманской корневой основы *huzi-/ *huzi- ('разум', 'мысль', 'смысл', 'дух' (ср. двн. *hugi*, *hugu* 'разум', 'смысл', 'чувство'; Graff, 1838: IV, 782; да. *hyge* 'разум', 'сердце', 'дух', дс. *hugi*, исл. *hugi*, *hugr*; Bosworth, 1921: 579), насколько нам известно из доступной научной литературы, ещё не получило монографического описания. Вероятной причиной, по которой этот лексический кластер был обделён вниманием исследователей, была относительная немногочисленность его состава. Действительно, известных из письменных памятников апеллятивов с этимоном *huzi-/ *huzi- не так много: он достоверно определяется в корневых (ставших таковыми в определённый период) словах, в некотором количестве суффиксальных (именных) и префиксальных (глагольных) дериватов (разного времени) с прозрачной словообразовательной структурой и в лексемах, образованных сложением основ. Формальный аспект их деривации не вызывает трудностей, как и понимание семантики композитов, т. к. каждый из актантов сложения обычно отмечается как самостоятельное слово. Другое дело – антропонимические композиты: их семантика определяется весьма условно и нередко предусматривает альтернативные трактовки, ввиду чего разбор дитематических личных имён даже при чёткой отождествимости их частей с идентичными апеллятивными вокабулами (германское имянаречение – «сложение значимых элементов, сумма которых должна быть семантически прозрачной, выводимой с большой степенью очевидности из семантики слагаемых» (Гутиева, 2017: 84) не даёт целостной картины значения, которое уже *не толкуется*, а *реконструируется*. В сущности, это едва ли не самый сложный элемент процедуры анализа со спорным результатом: индоевропейские личные имена-композиты продолжают древние традиции имянаречения, принципы которого в эпоху истории отдельных языков постепенно забывались. Последующие поколения носителей языка всё меньше понимали семантико-идеологические шаблоны комбинирования частей композитов и критерии их отбора (валентность), потому подходили к сложению чисто технически, т. е. используя как образец имена «старшей серии» – прагерманское (в нашем случае) наследие. Антропонимы же «младшей серии», как правило, оказываются ограничены именником одного языка, а сумма их элементов может отсылать к реалиям более поздней культуры. Подобная ситуация с имятворчеством намекает на некоторые ограничения в использовании германцами исторической эпохи культурно-языкового опыта их предков, в чём они схожи со славянами. Последние также постепенно растеряли древние «семантические паттерны», по которым создавались их собственные антропонимические композиты, и в дальнейшем опирались преимущественно на готовые клише, что привело к комбинации элементов, ранее не сочетавшихся (см.: Топоров, 2006). Итак, отсутствие специальных работ о составе гнезда прагерм. *huzi-/ *huzi- в целом и сумме сформированных в нём имён-композитов в частности говорит об **актуальности** любых исследований, направленных на его (гнезда) описание.

Целью нашей штудии будет разбор лексического состава германских дитематических антропонимов, восстановление гипотетической семантики самых архаичных из них. За **объект** изучения взяты германские личные имена-компози́ты с указанной выше основой, тогда как непосредственно интересующий нас **предмет** – экспоненты дитематических имён, характер семантического взаимоотношения между ними, а также получаемый из суммы их значений культурный концепт. **Методы исследования** – метод сплошной выборки материала из источников, описательный метод, этимологический, сравнительно-исторический, метод реконструкции.

Анализ материала

1. Пре- и постпозитивные компоненты. Во второй и (реже) первой части анализируемых сложений с большой долей вероятности распознаются рефлексы (репрезентанты) таких прагерманских прототипов. Они, равно как их рефлексы в эпоху раздельного существования германских языков, регулярно использовались как конститутивные единицы для композитов:

**anda-* ‘(на)против’ (да., дс. *and-*, двн. *ant-*; (Левицкий, 2000: I, 81; Orel, 2003: 18): **andā*);

**abalaz* ‘знатный (род)’ (Левицкий, 2000: I, 88; Orel, 2003: 27): **abal(j)az*; Kroonen, 2013: 40);

**balþaz* ‘смелый, храбрый’, ‘дерзкий’ (да. *beald*, дс. *bald*, двн. *bald* ‘то же’; Orel, 2003: 34; Kroonen, 2013: 50): **balþ/da-* adj.);

**berhtaz* ‘яркий, ясный’ (ср. да. *beorht*, *berht*, *byrht*, *briht*, *bryht*, *bierht* ‘блестящий, светлый, ясный, красивый, благородный’; (Bosworth, 1921: 86, 89, 140); дс. *berht* ‘то же’; (Orel, 2003: 42; Kroonen, 2013: 60): **berhta-*);

**bernuz* ‘медведь’ (др.-сев. *bjorn* ‘медведь’, да. *beorn* (только поэт.) ‘мужчина, муж’, ‘дворянин’, ‘воин’, ‘солдат’, ‘богач, богатый’; (Bosworth, 1921: 86; Orel, 2003: 43);

**brandaz* ‘меч, клинок’ (да. *brand* ‘меч’, др.-сев. *brandr* ‘лезвие меча’; (Orel, 2003: 54; Топорова, 1996: 43, 51): **brandaz*);

**burgz* ‘укреплённое место’, ‘защита’ (да. *burg*, *burh* ‘город’, ‘твёрдыня’, ‘укреплённое место’; (Bosworth, 1921: 134; Wyatt, 1919: 294);

**friþuz* ‘защита’, ‘мир’ (ср. *friþ*, *fryþ*, дс. *friðu* ‘мир’, ‘свобода’, ‘защита, гарантируемая законом’; (Bosworth, 1921: 338); др.-сев. *friðr* ‘мир’, ‘безопасность’, д.-в.-н. *fridu* ‘то же’, ‘защита’; (Orel, 2003: 115; Kroonen, 2013: 156): **friþu-*);

gaizaz*/gaisaz* ‘копье’ (да. *gār*, дс. *gēr*, двн. *gēr*; (Левицкий, 2000: I, 180; Orel, 2003: 123: **zaizaz*; (Kroonen, 2013): **gaiza-*);

**gud(a)z* ‘бог’ (двн. *caoz* – один из начертательных вариантов для *got* ‘бог’; подробнее см. ниже);

**haiðuz* ‘звание’, ‘социальный статус’ (в да. это слово имело форму *hād* ‘ранг, звание’, ‘положение’, ‘состояние’; (Bosworth, 1921: 497). В современных германских языках как самостоятельное слово отсутствует (Левицкий, 2000: I, 207);

**harduz* ‘твёрдый, жёсткий’, ‘суровый’ (ср. да. *heard*, дс. *hard* ‘твёрдый’, ‘суровый’; (Bosworth, 1921: 521); гот. *hardus* ‘жёсткий, твёрдый’, двн. *hart* ‘то же’; (Orel, 2003: 162): **xarduz*; (Kroonen, 2013: 211): **hardu-* adj.);

**harjaz* ‘множество’, ‘народ’, ‘армия, отряд’ (да. *here*, дс. *heri* ‘армия’; (Orel, 2003: 163): **xariz*, **xarjaz*; (Kroonen, 2013: 211): **harja-*);

**lakaz*, **laikaz* ‘муж(чина)’, ‘воин’, ‘народ’ (ср. герм. **Gaiza-laikaz*, др.-норв. *Ásleikr* и **battle-lag*, норв. *Aslak*; (Гутиева, 2017: 88-89);

**lenþaz* ‘змея’ (др.-сев. *linnr* ‘то же’; Orel, 2003: 241; двн. *lint* ‘змея’, ‘василиск’; (Ferguson, 1864: 109–110);

*mannz ‘муж(чина)’ (да. *mann*, дс. *man*, двн. *man*; Левицкий, 2000: II, 54; (Orel, 2003: 260); (Kroonen, 2013: 353–354): *mannan-);

*mērjaz ‘известный’, ‘прославленный’ (Orel, 2003: 270; Kroonen, 2013: 366): *mēri- adj.;

*mōðaz ‘разум’, ‘дух’ (да. *mód*, дс. *mōd* ‘то же’; (Левицкий, 2000: II, 69; Orel, 2003: 273);

*munduz ‘защита’ (да. *mund* ‘защита, покровительство’, двн. *mnt* ‘защита’, ‘опекун’; (Левицкий, 2000: II, 71; Orel, 2003: 275): *mundō; (Топорова, 1996: 59, 64–65): *munduz);

*nanþ- ‘отважиться’, ‘иметь мужество’, *nanþaz ‘мужество’ (да. *nōð* ‘мужество’; (Левицкий, 2000: II, 77–78); *nōþ* (только в составе личных имён); (Bosworth, 1921: 726); (Orel, 2003: 281; Kroonen, 2013: 383);

*rēðaz, *ræðaz, *rēðiz ‘совет’ (да. *ræd* ‘совет’, двн. *rāt* ‘совет’, ‘забота’; (Левицкий, 2000: II, 96–97; Топорова, 1996: 40): *rēðaz);

*swinþaz/-ō, *sundaz ‘сильный’, ‘здоровый’ (двн. *swind*- (в именах), да. *swīð* ‘сильный, строгий’, (*ge*)*sund* ‘здоровый’; (Левицкий, 2000: II, 189; Holthausen, 1963: 338): *swenta; Orel, 2003: 394: *swenþaz, *sundaz). О герм. именах с этой базой см. ещё: (Ferguson, 1864: 456);

*þezwaz ‘слуга, раб’ (ср. двн. *deo*, *dio* (~ гот. *thius*) ‘слуга, раб’; подробнее см. ниже);

*þrūþiz ‘сила, мощь’ (да. *þrūd* ‘то же’; (Orel, 2003: 428);

*waldaz ‘власть’, ‘властвующий’ (да. *weald* ‘власть’, ‘сила’, *weald* adj. ‘мощный’, ‘сильный, могущественный’, дс. *wald*);

*warðaz ‘страж’ (да. *weard* ‘хранитель, страж’, дс. *ward*, англ. *ward*; (Bosworth, 1921: 1176; Holthausen, 1963: 386; Orel, 2003: 448);

*weniz ‘друг’ (дс. *wini*, двн. *wini*; Orel, 2003: 455; Kroonen, 2013: 579);

*wulfaz ‘волк’ (да. *wulf* ‘волк’; (Bosworth, 1921: 1280); двн. *wolf* ‘то же’; (Левицкий, 2000: II, 257; Orel, 2003: 473; Kroonen, 2013: 598).

Здесь нужно сделать некоторые замечания касательно этимологии нескольких экспонентов.

1. Постпозитивное *-deo* в двн. *Hugi-deo* вычленяется в целом комплексе двн. дитематических антропонимов: *Ellan-deo*, *Angil-deo*, *Bago-deo*, *Para-deo*, *Pera-deo*, *Peren-deo*, *Taga-deo*, *Ten-deo* (?), *Frige-deo* (?), *Gota-deo*, *Grim-deo*, *Goma-deo*, *Hama-deo*, *Heri-deo*, *Helm-theo*, *Hofa-deo*, *Hugi-deo*, *Erme-deo*, *Isan-deo*, *Lupe-deo*, *Lopa-deo*, *Mil-deo* (?), *Reve-deo*, *Rih-deo*, *Rimi-deo*, *Sigi-deo*, *Sin-deo* (?), *Un-deo* (?), *Wini-deo*, *Wing-deo*, *Wola-deo*. Э. Фёрстеманн связывает *-deo* с гот. *þius* ‘раб, слуга’ (Försteman, 1856: 1155–1156), что формально согласуется с орфографией нарицательного двн. *deo*, *dio*, генетически соотносительного с гот. *thius* (Graff, 1840: V, 87). Разумеется, каждый случай из приведённого списка нужно проверять отдельно на случай неточности начертания или графической омонимии, однако *Hugi-deo* в согласии с таким прочтением удовлетворительно толкуется как **huzi-þezwaz* ‘духа слуга/раб’, ср. аналогичное прагерм. сложение **segez-þegwaz* > двн. *Sigi-deo* ‘победы слуга’ (Топорова, 1996: 61).

2. Основа *-caoz*, также регистрируемая в качестве второй части именных сложений, имеет поддержку в орфографии древних немецких номенов *Alh-caoz*, *Aostar-gaoz*, *Awi-gaoz*, *Oadal-gaoz*, *Gegin-gaoz*, *Gaoz-pald*, *Kaoz-pald*, *Caoz-perht*, *Gaoz-bert*, *Caoz-flat*, *Caoz-heid*, *Kaoz-heid*, *Gaoz-har*, *Caoz-hari*, *Caoz-harih*, *Caoz-heri*, *Kaoz-heri*, *Caoz-hilt*, *Kaoz-hilt*, *Caoz-munt*, *Caoz-olt* а также суффиговых *Caoz-ilo*, *Kaoz-ilo*, *Caoz-ni*. Э. Фёрстеманн небезосновательно считает, что за *-caoz* в этих

именах стоит слово, идентичное двн. *got* 'бог' ~ гот. *gud* 'то же' (Förstemann, 1856: 493-504).

2. Предположительно прагерманские композиты. Список прототипов:

*anda-huziz: двн. *Anthugi* (Graff, 1838: IV, 784) = «Противо-мысл», «Против(о)-дух», «Против(о)-умный» ср. **Anda-hapun* 'Против битву (имеющий)', **Anda-weniz* 'Против(о)-друг', **Anda-witaz* 'Противоумный' (Топорова, 1996: 38). В (Förstemann, 1856: 84–87, 113–114) имена с формально близким компонентом трактуются иначе.

*apala-huziz: двн. *Adalhugi* (Graff, 1838: IV, 784) = «Знатного рода дух (имеющий)». Препозитивное **Adal-* в солидном списке двн. композитов с *Athal-*, *Othil-*, *Uothal-* и некоторыми др. Э. Фёрстеманн уверенно отождествляет с двн. *adal* 'знатного рода' (Förstemann, 1856: 136–160).

*gaiza-huziz: двн. *Gerhuc* (Graff, 1838: IV, 784) = «Копья дух (имеющий)», ср. инвертированные **Hugi-gaizaz* 'мужества копье (имеющий)' и **Witja-gaizaz* 'разума копье (имеющий)' (Топорова, 1996: 21, 55).

*huzi-balpaz: да. *Hygebeald*, др.-сак. *Hubald*, *Higebald* (Searle, 1897: 310), *Hygbald* (Sweet, 1885: 142, 156), двн. *Hugibald*, *U bald*, *Hugibalt*, *Hugbald* (Förstemann, 1856: 752), *Hubald*, VIII в. (Ferguson, 1864: 357), *Hugibal*, *Hugibold* (Graff, 1838: IV, 784), др.-герм. (Франция) *Hubault*, (Италия) *Ubaldo* (Ferguson, 1864: 357) = «Духом храбрый». Ср. ещё пример с суффиксированной первой частью – двн. *Hug-in-bald* (Förstemann, 1856: 755).

*huzi-berhtaz: дс. *Hugbertus*, *Hugibrechtus*, да. *Hygebeorht* (Searle, 1897: 304, 310, 466, 562), *Hygebercht*, *Hygeberct*, *Hygeberht*, *Hygeberht* (Sweet, 1885: 155, 157, 162, 433), двн. *Hugubert*, *Hugibert*, *Hugbert* (Förstemann, 1856: 752–753), *Hugiberaht* (Graff, 1838: IV, 784), *Hubert*, VII в., англ. *Hubert* (Ferguson, 1864: 357) = «Ум ясный/светлый (имеющий)». Ср. ещё пример с суффиксированным рефлексом **huzi-* в *Chug-li-bert* (Förstemann, 1856: 755).

*huzi-bernuz: да. *Hygebeorn*, *Hghebernus* (Searle, 1897: 311), двн. *Hugibern* (Förstemann, 1856: 752), др.-исл. *Hug-biörn* (Топорова, 1996: 54: **Hugi-bernuz* 'мужества медведь') = «Дух медведя (имеющий)».

*huzi-brandaz: да. *Hygebrand*, дс. *Hugibrant* (Searle, 1897: 311), двн. *Hugibrant* (Förstemann, 1856: 753) = «Мужества меч / Духа клинок (имеющий)», ср. **Hugi-gaizaz* 'мужества копье (имеющий)' (Топорова, 1996: 55).

*huzi-burgz: да. *Hygeburh* (Searle, 1897: 311), *Hygburg*, *Hyge-burg* (Sweet, 1885: 155, 553) = «Духа защиту (имеющий)».

*huzi-friþuz: да. *Hygefrith* (Searle, 1897: 311), *Hyge-friþ*, *Hygfrith*, *Hygferth*, *Hygferð* (Sweet, 1885: 158, 160, 162, 165, 500) = «Духа защиту (имеющий)», «Духом свободный».

*huzi-gaizaz: др.-исл. *Hug-geirr*, двн. *Huc-gēr* 'мужества копье (имеющий)' (Топорова, 1996: 55, 84: **Hugi-gaizaz* 'мужества копье (имеющий)', 'разума копье (имеющий)') = «Духа/разума копье (имеющий)». Апеллативный двойник представлен в древнеанглийском вокабулярии, ср. образное слово *hyge-gār* '«дротик, острие» ума', 'хитрость, уловка', 'приём' (Bosworth, 1921: 580).

*huzi-guð(a)z: д.-в.н. *Hugicaoz* (Förstemann, 1856: 754), где вторая часть, определённо, воспроизводит прагерм. **guð(a)z* 'бог'. «Дух бога (имеющий)», «Мысль бога (имеющий)»?

*huzi-haiðuz: англ. *Huggett* (*heit* 'статус, положение') (Ferguson, 1864: 358) = «Духовное звание (имеющий)». Семантика, отсылающая к христианской культуре, делает сомнительным прагерманский возраст слова.

*huzi-harduz: двн. *Hugihart, Hughard* (Graff, 1838: IV, 784; Förstemann, 1856: 754), др.-герм. *Hugard*, IX в., англ. *Huggard* (Ferguson, 1864: 357) = «Духом твёрдый».

*huzi-harjaz: да. *Hygehere, Highere* (Searle, 1897: 311), англ. *Hewer, Hewry*, др.-герм. (Франция) *Huchery* (Ferguson, 1864: 358) = «Дух войска (имеющий)».

*huzi-lakaz, *huzi-laikaz: да. *Hugelac* (Searle, 1897: 311), *Hyglac* (Sweet, 1885: 157), *Hugelæo* (Ferguson, 1864: 358), др.-сев. *Hugleikr*, др.-герм. *Hugilaih*, VII в. (Förstemann, 1856: 754) = «Духа воин» или (Гутиева, 2017: 87): «*Ума воин», «Умный мужчина».

*huzi-lenþaz/-ō: двн. *Hugilind* (fem.), VIII в. (Graff, 1838: IV, 784; Förstemann, 1856: 754), англ. *Hewland* (Ferguson, 1864: 358) = «Дух змеи (имеющий/-ая)». Ср. с этим же компонентом в препозиции да. *Lindwin, Lindwulf* (Searle, 1897: 338) = «Змѣя друг» и «(Кто со) змеем и волком», «Змей, волк».

*huzi-mannz: англ.-сакс. *Hiccetmann* (в составе *Hiccetmannesstæn*), англ. *Hugman, Hughman*, др.-герм. (Франция) *Humann, Hieckmann* (Ferguson, 1864: 358) = «Духа воин», «Ума воин» или «Умный мужчина».

*huzi-mērgjaz: да. *Hugemær* («*Hyketeres strem*»), дс. *Hugemar* (Searle, 1897: 311), др.-герм. *Hugimar*, X в. (Graff, 1838: IV, 784; Förstemann, 1856: 755; Ferguson, 1864: 358: *mar* 'известный', 'прославленный'), англ. *Hogmire* (Ferguson, 1864: 358) = «Духом славный».

*huzi-mōðaz: др.-герм. *Hugimot*, IX в. (Förstemann, 1856: 755, 933: *mot* 'храбрость', 'отвага'), англ. *Hickmott* (Ferguson, 1864: 358). К репрезентантам этого же композита, видимо, нужно причислять и двн. *Hugimat* (Graff, 1838: IV, 784; Förstemann, 1856: 755, 917): постпозитивное *-mat* формально согласуется с двн. *mat*, которое в словаре Э. Г. Граффа толкуется через отождествление с *môt* 'дух', 'разум', 'мысль': «*Vielleicht Wurzel zu môt, animus; cf. sanskr. math, commovere*» (Graff, 1836: II, 657) = «Духом отважный».

*huzi-munduz: да. *Hygemund* (Searle, 1897: 311), *Hygmund* (Sweet, 1885: 164), двн. *Hugimund*, VIII в., *Hugimunt* (Förstemann, 1856: 755) = «Духа защиту (имеющий)».

*huzi-nanþaz: древнее герм. имя (во Франции) *Hugnot* (*not* 'смелый, храбрый') (Ferguson, 1864: 358) = «Духом отважный/смелый». Во второй части – незасвидетельствованный по памятникам адъектив **nanþa-* 'смелый, отважный', восстанавливаемый по производному от него фактитиву **nanþjan-* (Kroonen, 2013: 383).

*huzi-rēdaz: да. *Hygered* (Searle, 1897: 311), *Hyge-red, Hygred* (Sweet, 1885: 162, 604), двн. *Hugirat*, VIII в., *Hughrat* (Förstemann, 1856: 755) = «Духа совет (имеющий)».

*huzi-swinþaz/-ō, *huzi-sunðaz: да. *Hygeswith*, дс. *Hugisind* (Searle, 1897: 311), двн. *Hugisinda* (fem.), IX в., *Hugiswint* (fem.), IX в., *Hugusind, Hugisind, Hugesind, Hucusind* (Förstemann, 1856: 755) = «Духом сильный/-ая».

*huzi-þezwaz: двн. *Hugideo*, IX в. (Förstemann, 1856: 755) = «Духа слуга».

*huzi-þrūþiz: да. *Hygethryth* (Searle, 1897: 311), *Hyge-þrūþ, Hygðryð* (Sweet, 1885: 155, 638) = «Духа силу (имеющий)».

*huzi-waldaz: да. *Hygeweald* (Searle, 1897: 311; Sweet, 1885: 492), *Hyguald* (Sweet, 1885: 159), двн. *Hugold*, IX в. (Förstemann, 1856: 755), др.-герм. (Франция) *Huault* (Ferguson, 1864: 358) = «Духом/мыслью властвующий».

*huzi-warðaz: двн. *Huguard*, н.-в.-н. *Huvart* (Förstemann, 1856: 755), англ. *Heward* (Ferguson, 1864: 357: во второй части видит *hard*) = «Духа страж».

*huzi-weniz: да. *Hygewine* (Searle, 1897: 311), *Hyguini, Hygine* (Sweet, 1885: 157, 507) = «Духа друг».

*huzi-wulfaz: да. *Hygewulf* (Searle, 1897: 311), *Hyguulf* (Sweet, 1885: 165, 166), двн. *Hugiwolf*, IX в., *Hugewolf*, *Hugolf* (Graff, 1838: IV: 784; Förstemann, 1856: 755) = «Духа волк». Ср. **Mōda-wulbaz* ‘мужества волк’ (Топорова, 1996: 78).

*wulfa-huziz: двн. *Wolfhugi* (Graff, 1838: IV, 784) = «Волка дух (имеющий)».

Рассматривая двусосновные антропонимы с интересующим нас этимологом, мы не можем оставить в стороне те примеры, в которых представлено употребление прагерм. **huzi-/huzi-* как самостоятельного имени, ср.: дс. *Hug*, *Huga*, *Hugi*, *Hugo*, да. *Hyg*, *Hyge* (Searle, 1897: 304, 310), двн. *Hug*, *Hugo* ~ двн. *hugu* ‘дух’, ‘ум’ (Förstemann, 1856: 750) и пр. При первом знакомстве с ними возникает догадка об онимизации репрезентантов указанного прототипа, что довольно логично. Но мы бы (А.И.) предложили иной взгляд на их этиологию: в частности, имена *Hug*, *Hyg* и их парадигматические варианты могли быть выабстрагированы из состава композитов уже как *самодостаточные* номены. Будучи использованными в композитах лишь строительный компонент (апеллатив) для формирования суммы культурных смыслов, они после отчуждения от первоначальных фоно-морфологических комплексов стали независимыми единицами антропонимической системы. Сложнее высказаться о суффиксальных дериватах вроде да. *Hygd wife of Hygelac* (Searle, 1897: 310), двн. *Huoching*, *Huochinc*, *Huohing*, *Huaching*, *Huohhing*, *Hocing*, *Huacing* (*Huaching*) (Förstemann, 1856: 755), *Hugili* (Graff, 1838: IV, 784) и пр., т. к. не вполне ясно, имеем ли мы дело с производными от антропонимов *Hug*, *Hyg* или же с результатом гипокористического словообразования – усечения полного имени-композита с дооформлением его суффиксом гипокористиков.

3. Поздние композиты. Небольшая группа именных сложений с указанной основой может быть отнесена к позднему слою дитематических антропонимов. Это: двн. *Hugi-leuba* fem. (Graff, 1838: IV, 784; Förstemann, 1856: 754), *Hugu-lust*, *Hugu-sang*, *Hugu-screi* (Graff, 1838: IV, 784), англ. *Hodg-kiss* (*gis*, *kis* ‘заложник’, ‘залог’) (Ferguson, 1864: 358). Для них не отмечены буквальные или близкие аналоги за пределами английского или древневерхненемецкого ономастиконов, ввиду чего можно полагать в них локальные инновации в рамках имянаречения отдельных германских языков исторической эпохи. Но введение нового материала может изменить их хронологическую атрибуцию.

4. Морфология прагерманских двусосновных антропонимов с экспонентом *huzi-/huzi-

4.1. *Композиты с управлением* (tatpuruṣa):

а) Them. subst. + subst (**huzi-lakaz*, **huzi-laikaz* «Духа воин», **huzi-mannz* «Духа воин», «Ума воин» (или «Умный мужчина»; см. выше), **huzi-þezwaz* «Духа слуга», **huzi-warðaz* «Духа страж», **huzi-weniz* «Духа друг», **huzi-wulfaz* «Духа волк»);

б) Them. subst + adj. (**huzi-balþaz* «Духом храбрый», **huzi-frīþuz* «Духом свободный» (или «Духа защиту (имеющий)»; см. ниже), **huzi-harðuz* «Духом твёрдый», **huzi-mēgjaz* «Духом славный», **huzi-mōðaz* «Духом отважный», **huzi-panþaz* «Духом отважный/смелый», **huzi-swinþaz/-ō*, **huzi-sunðaz* «Духом сильный/-ая»);

в) Them. subst. + Them. verb. (**huzi-waldaz* «Духом/мыслью властвующий»).

4.2. *Дескриптивные детерминативы* (karmadhāraya): **huzi-mannz* «Умный мужчина» (или «Духа воин», «Ума воин»; см. выше).

4.3. *Посессивные композиты* (bahuvrīhi). Наличны только посессивные tatpuruṣa: **arala-huziz* «Знатного рода дух (имеющий)», **gaiza-huziz* «Копья дух (имеющий)», **huzi-berhtaz* «Ум ясный/светлый (имеющий)», **huzi-bernuz* «Дух медведя (имеющий)», **huzi-brandaz* «Мужества меч / Духа клинок (имеющий)», **huzi-burgz*

«Духа защиту (имеющий)», *huzi-frīþuz «Духа защиту (имеющий)» (или «Духом свободный»; см. выше), *huzi-gaizaz «Духа/разума копье (имеющий)», *huzi-guð(a)z «Дух бога (имеющий)», «Мысль бога (имеющий)», *huzi-haiðuz «Духовное звание (имеющий)», *huzi-harjaz «Дух войска (имеющий)», *huzi-lenþaz/-ō «Дух змеи (имеющий/-ая)», *huzi-munduz «Духа защиту (имеющий)», *huzi-rēdaz «Духа совет (имеющий)», *huzi-þrūþiz «Духа силу (имеющий)», *wulfa-huziz «Волка дух (имеющий)».

4.4. *Композиты с управлением* «Prepos. + subst.»: *anda-huziz «Противо-мысл», «Против(о)-дух», «Против(о)-умный».

Выводы. Предварительная оценка доступного для наблюдения корпуса германских имён-композиций с основой *huzi-/ *huzi- показывает разнообразие заключённой в них культурной и собственно языковой информации, представляющей ценность как для германской этимологии и сравнительно-исторического изучения германских языков, так и для лингвистической типологии. Вопреки подавляющему большинству случаев препозитивного использования интересующего нас этимона нельзя делать вывод о принадлежности его к категории детерминантов при ядерных компонентах антропонимической системы, поскольку имеются достаточно архаичные примеры, где наша основа сама выступает как ядерный (постпозитивный) член. Кажется, нет объективных препятствий предполагать смещение функциональных акцентов внутри рассматриваемой лексико-словообразовательной микросистемы, что повлекло выход *huzi-/ *huzi- из статуса её «ядра» и оттеснение на периферию как одного из ряда компонентов-расширителей ядра. *Перспективу* дальнейшей работы в этом направлении мы видим в привлечении данных антропонимиконных языков германской группы и в первую очередь – северогерманских, чей фактаж пока остаётся мало известным практике исследования указанной микросистемы.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Гутиева Э. Т. Экспонент *-lac* в германском ономастиконе / Э. Т. Гутиева // Известия СОИГСИ. – 2017. – 23 (62). – С. 84–91.
2. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2000. – Т. 1–2.
3. Топоров В. Н. Праславянская культура в зеркале собственных имён (элемент *mir-) // Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Т. 2: Индоевропейские языки и индоевропеистика. Кн. 2. – М. : Языки славянских культур, 2006. – С. 11–141.
4. Топорова Т. В. Культура в зеркале языка: древнегерманские двучленные имена собственные / Т. В. Топорова. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 253 с.
5. Bosworth J. D.D. An Anglo-Saxon Dictionary (Based on the manuscript collections). – Oxford : Clarendon press, 1921. – 1302 p.
6. Ferguson R. The Teutonic Name-System applied to the Family Names of France, England & Germany. – London : Williams & Norgate, 1864. – 606 p.
7. Förstemann E. Altdeutsches Namenbuch. Erster Band: Personennamen. – Nordhausen : Verlag von Ferd. Förstemann, 1856. – 1400 s.
8. Graff E. G. Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache / E. G. Graff / [Etymologisch und grammatisch bearbeitet Dr. E. G. Graff]. Berlin, 1834–1842. – Th. I–VI.
9. Holthausen F. Altenglisches Etymologisches Wörterbuch / F. Holthausen. Heidelberg : Carl Winter ; Universitätsverlag, 1963. – XXXVI, 428 s.
10. Kroonen G. Etymological Dictionary of Proto-Germanic / G. Kroonen. – Leiden ; Boston : Brill, 2013. – 795 p.
11. Orel V. A Handbook of Germanic Etymology / V. Orel. – Leiden ; Boston : Brill, 2003. – 683 p.
12. Searle W. G. Onomasticon Anglo-Saxonicum. A List of Anglo-Saxon Proper Names from the Time of Bede to that of King John. – Cambridge : University Press, 1897. – 601 p.
13. The Oldest English Texts / [Edited with introductions and a glossary by Henry Sweet, M. A.]. – London : N. Trübner & Co., 1885. – 668 p.

14. Wyatt Alfred J. An Anglo-Saxon Reader / [Edited with notes and glossary by Alfred J. Wyatt]. – Cambridge : University press, 1919. – 360 p.

REFERENCES

1. Gutieva, È. T. (2017). Èksponent *-lac* v germanskom onomastikone // Izvestia SOIGSI [The Exponent *-lac* in the Germanic Onomasticon // Bulletin of SOIGSI], №23 (62), pp. 84–91.
2. Levitskiy, V. V. (2000). Ètimologicheskii slovar' germanskikh àzykov [An Etymological Dictionary of Germanic Languages]. Chernovtsy : Ruta, T. I–II.
3. Toporov, V. N. (2006). Praslav'anskaâ kul'tura v zerkale sobstvennykh imen (èlement **mir-*) [Proto-Slavic Culture in the Mirror of Proper Names (component **mir-*)]. *Toporov, V. N. Issledovaniâ po ètimologii i semantike* [Research on Etymology and Semantics]. T. 2, vol. 2. Moscow : Àzyki slav'anskikh kul'tur, pp. 11–141.
4. Toporova, T. V. (1996). Kul'tura v zerkale àzyka: drevnegermanskiè dvuchlennyè imena sobstvennyè [Culture in the Mirror of Language: Old Germanic Compound Proper Names]. Moscow : Shkola «Àzyki russkoy kul'tury», 253 p.
5. Bosworth, J. D.D. (1921). An Anglo-Saxon Dictionary (Based on the manuscript collections). Oxford : Clarendon press, 1302 p.
6. Ferguson, R. (1864). The Teutonic Name-System applied to the Family Names of France, England & Germany. London : Williams & Norgate, 606 p.
7. Förstemann, E. (1856). Altdeutsches Namenbuch. Erster Band: Personennamen. Nordhausen : Verlag von Ferd. Förstemann, 1400 s.
8. Graff, E. G. (1834–1842). Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache / [Etymologisch und grammatisch bearbeitet Dr. E. G. Graff]. Berlin, 1834–1842, Th. I–VI.
9. Holthausen, F. (1963). Altenglisches Etymologisches Wörterbuch. Heidelberg : Carl Winter ; Universitätsverlag, XXXVI, 428 s.
10. Kroonen, G. (2013). Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden ; Boston : Brill, 795 p.
11. Orel V. (2003). A Handbook of Germanic Etymology. Leiden ; Boston : Brill, 683 p.
12. Searle, W. G. (1897). Onomasticon Anglo-Saxonicum. A List of Anglo-Saxon Proper Names from the Time of Beda to that of King John. Cambridge : University Press, 601 p.
13. Sweet, H. (ed.) (1885). The Oldest English Texts / [Edited with introductions and a glossary by Henry Sweet, M. A.]. London : N. Trübner & Co., 668 p.
14. Wyatt, Alfred J. (ed.) (1919). An Anglo-Saxon Reader / [Edited with notes and glossary by Alfred J. Wyatt]. Cambridge : University press, 360 p.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

Александр Илиади – доктор филологических наук, профессор кафедры методик дошкольного и начального обучения Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

Научные интересы: проблемы индоевропейской этимологии, сравнительной грамматики индоевропейских языков и общего языкознания.

Ирина Снисаренко – кандидат филологических наук, доцент кафедры германских языков и методик их преподавания Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

Научные интересы: проблемы истории английского языка, теоретическая грамматика английского языка, основы научных исследований.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Alexandr Iliadi – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problems of Indo-European etymology, comparative grammar of Indo-European languages and general linguistics.

Iryna Snisarenko – Candidate of Philological Sciences, Assistant professor of the Department of Germanic Languages and Methods of their Teaching at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problems of the history of English, theoretical grammar of English, basics of scientific research.

УДК [811.112.2'34'373.2'22:81 (100)]'06

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-62-68

ПСИХОГЕНЕЗИС МОВНОГО МИСЛЕННЯ І ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВАЛЬНОГО СТАТУСУ КВАЛІФІКАТИВНИХ СЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Богдан МАКСИМЧУК (Львів, Україна)

ORCID:0000-0002-6603-5703

e-mail: bohdan.MAKSYMITSCHUK@lnu.edu.ua

Ірина АРАБСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: 0000-0001-5673-5223

e-mail: arabskiy@online.ua

МАКСИМЧУК Богдан, АРАБСЬКА Ірина. ПСИХОГЕНЕЗИС МОВНОГО МИСЛЕННЯ І ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВАЛЬНОГО СТАТУСУ КВАЛІФІКАТИВНИХ СЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.

У статті зроблено спробу дослідити еволюцію лінгвального статусу кваліфікативних слів у взаємозв'язку з генезою мовного мислення і розвитком граматичної будови німецької мови.

Ключові слова: *предикація, предикативність, кваліфікативне слово, вербалізовані логічні операції, елементарний знак, морфологічна емансипація прикметника, синтаксична експансія кваліфікатора.*

MAKSYMCHUK Bohdan, ARABSKA Iryna. PSYCHOGENESIS OF LINGUISTIC THINKING AND THE EVOLUTION OF THE LINGUAL STATUS OF QUALIFYING WORDS IN THE GERMAN LANGUAGE.

The article attempts to investigate the evolution of the linguistic status of qualifying words in relation to the genesis of language-determined thinking and the development of the grammatical structure of the German language. This process is based on the evolution of human thinking from the concept of predicativity to the idea of predication, and, correspondingly, from the concept of substance to the distinguishing of its property characteristics, hence, it is a generator of parts of speech – the grammatical markers of the word that determine its role in verbalized logical operations and undergo historical changes as regards a broadening of both its intensional and extensional. The adjective, which came from the depths of the ancient substantive (Nomen) due to the processes of pronominalization of the nominal paradigm, preserved some archaic elements of this paradigm that gave rise to the development of qualifying elementary signs (short forms); these as historically one of the morphological manifestations of the lexeme have become its original form at the level of the lexicon and expanded their syntactic positions in the predicate group by "absorbing" same-root short forms of a qualitative adverb. Unlike traditional adjectives and adverbs, which were identified at the morphological level (qualifying word + noun = adjective, verb + qualifying word = adverb), a qualifying elementary sign whose syntagmatic meaning is implicitly incorporated in the lexical meaning as grammatical information about its syntax is bestowed with a communicative-logical two-functions relatedness to the subject-predicate structure of actual and potential sentences (K + S... V + K). This process is directly related to the creation of syntagmatic proportions between the noun group and the verb group as well as to the tendency of the German sentence at nominalization of the predicate loaded with the purpose of enhancing the analyticity contours of communication. The relationship of the qualifying word with the components of the subject-predicate structure of the sentence has engendered a new form of grammatical thinking in the structure of the German language, which expresses an attributive relatedness as opposed to the situational-categorical meaning of the adverb. Ancient bahuvrihi compound → emancipated adjective → derivational qualitative adverb → qualifying elementary sign – a new part of speech the "qualifier" (ARTWORT) reproduce an evolutionary path of the development of a new grammatical form of thinking in the grammatical structure of the German language.

Keywords: *predication, predicativity, qualifying word, verbalized logical operations, elementary sign, morphological emancipation of an adjective, syntactic expansion of a qualifier.*

EINLEITUNG. Psychogenesis des sprachlichen Denkens und der Wandel des lingualen Status der qualitativen Wörter im Deutschen. Entwicklung des sprachlichen Denkens in Form der Wortarten und die Erweiterung ihres denotativen Umfangs.

Bekanntlich enthält der menschliche Intellekt zwei Bestandteile: das Bewusstsein – das System der Kenntnisse von der Außenwelt und das sprachliche Denken – verbalisierte logische Operationen an dem außersprachlichen Sachverhalt in Form von sprachlichen Äußerungen, die über bestimmte logisch-sprachliche Strukturen verfügen. Während die Wahrnehmung der Außenwelt in globalen Bildern erfolgt, ist das sprachliche Denken linear (schriftlich und mündlich in Reihenfolgen von Buchstaben bzw. Lauten aufgebaut. Die Etalons der Erkenntnis werden nicht mit den Objekten der außersprachlichen Realität gleichgesetzt; sie haben den abstrakten Charakter und werden in Form von den sprachlichen Zeichen realisiert, die die bestimmten logisch-sprachlichen Strukturen darstellen. Diese Strukturen (phonetische, grammatische, lexikalische) sind in der ständigen Evolution begriffen und nehmen an der Manifestation des Denkprozesses teil, indem sie das globale Bild der Wahrnehmung in bestimmte logische Bestandteile – Substanzen und Akzidenzien (Merkmale) zerlegen. Diese sprachlichen Strukturen widerspiegeln die Evolution des menschlichen Denkens und legen gleichzeitig dem Denkprozess bestimmte Einschränkungen. Dem Denkprozess ist ursprünglich zwei Formen des Denkens eigen: Prädikativität und Prädikation. Geschichtlich gesehen geht die Prädikativität der Prädikation voraus: die Prädikativität ist nicht strukturiert, sie ist amorph und stellt die nichtdiskrete Form des Denkens dar: Krieg, холодно, зима, au! Solche nominativen Sätze repräsentieren ganze Situationen. In diesem Fall geht die Sprache dem Denken voraus; später hielten sie das Gleichgewicht und heutzutage hat das Denken in dieser Dualität den Vorrang: während die Sprache in vieler Hinsicht konservativ ist, sucht das Denken neue Realisationsformen: Musik, Bildhauerei, bildende Kunst usw. Im Vergleich mit der Prädikativität ist die Prädikation strukturiert: sie besteht aus dem Subjekt und dem Prädikat des sprachlichen Denkens: er ist jung, das Kind weint (Myhyryn, 1973: 56-57). Somit verkörpert sich das Denken in den sprachlichen Phänomenen: Substantiv, Verb, Adjektiv (das Adverb ist eine spätere Erscheinung, die auf Grund des Adjektivs entstanden ist): die ursprünglichen qualitativen Adverbien sind erstarrte Kasusformen der Adjektive, die im adverbialen Gebrauch morphologisiert sind: lat. bonus > bono, ukr. гарний > гарно, ahd. guot > guoto. Die adverbialen Formen mit der identischen lexikalischen Bedeutung repräsentieren den ide. Ablativ (wie z. B. russ. красно, пусто) und sind Relikte des ursprünglichen Akkusatives sächlichen Geschlechts. Gestützt auf die bestehenden Wortarten formiert das Denken logische Strukturen: Prädikation, Modifikation, Koordination und Komplementation (Жаборюк, 2008: 44) Die Struktur der Prädikation widerspiegelt das Verhältnis zwischen der Materie und der Bewegung, die Struktur der Modifikation – das Verhältnis zwischen der Materie und ihrer Eigenschaft, die Struktur der Koordination verbindet gleiche identische Einheiten, die Struktur der Komplementation erweitert den Begriff der Prädikation auf Kosten verschiedener verbaler Rektionen, pragmatischer Elemente usw. Der Prozess der sprachlichen Strukturierung des menschlichen Denkens setzt sich fort. Die Entwicklung des sprachlichen Denkens verlief in zwei Richtungen: von der Kategorie der Substanz zu der Kategorie der Energie (des Prozesses), von der Form der sprachlichen Verallgemeinerung (kategoriale Prägung) einer Wortart zur Erweiterung des denotativen Umfangs dieser Verallgemeinerung. In erster Linie geht es um die Aussonderung verschiedener Merkmale der Substanz: Adjektive, Verben, Adverbien, Numeralien drücken das Merkmal des ersten Grades aus, Adverbien bei den Verben und Adjektiven sind Merkmale des zweiten Grades, Adverbien bei den

Adverbien representieren das Merkmal des dritten Grades (vgl. z. B. den Satz „Das kleine Kind weint laut“). Somit ist das menschliche sprachliche Denken zur Erkenntnis des Merkmals des dritten Grades gestiegen.

Solch eine Entwicklung betrifft auch die Erweiterung des denotativen Umfangs einer Wortart: so z. B. sind im Vergleich mit den relativen Adjektiven die qualitativen Adjektive spätere Erscheinungen. Das traditionelle qualitative Adjektiv-Adverb hat sein denotatives Feld erweitert und verallgemeinert (vgl. solche Sachverhalte wie Farbe (grün), Form (rund), Dimension (groß), Gewicht (leicht), Geschmack (bitter), Geruch (angenehm), Zustand des Stoffes (hart), physische Eigenschaften (gesund), mentale Eigenschaften (klug), Eigenschaften des Stoffes (hölzern), Prozess (langsam), Aggregatzustände (feucht), Alter (jung), Qualität (schön) und andere Erscheinungen der Außenwelt), deren Begriffe einen geschichtlichen Wandel erfahren haben. Aber nicht nur der Bedeutungsumfang (Extension) des ursprünglichen Adjektiv-Adverbs, sondern auch der Bedeutungsgehalt (Intension) seiner lexikalischen Bestandteile erweitert sich mit der Zeit: so z. B. bezeichnete im 8. Jahrhundert u. Z. das Adjektiv „kühn“ die äußere Erscheinungsformen der Kühnheit-Handhabung von Waffe, später aber entwickelte es durch den Begriff „mâze“ (das Maß) die abstrakte Bedeutung „Heldenmut > heldenmütig“. Solch einen Bedeutungswandel erfahren auch andere qualifikative Wörter, darunter die mhd. „vruot“, „kluoc“, „bald“ u. a. m. Dieser Umstand ist auch mit dem Erkenntnisprozess verbunden, der vom Konkreten zum Abstrakten aufsteigt. Gleichzeitig ist dieser Wandel mit der Evolution der gesellschaftlichen Auffassung solcher Begriffe wie „Ehre“, „Tugend“, „Wagemut“ verbunden, die insbesondere in der ritterlichen Literatur vertreten sind. Aber bei Luther erfährt das qualifikative Wort „kühn“ Verschlechterung der Bedeutung, weil die Kühnheit die gültigen moralischen Normen übersteigt: „sie sind küne widder Gott und fürchten Gott nicht“. (Oryŭ, 2008: 92-101). Auch die anderen Wortarten darunter die Präpositionen erweitern den Kreis der Beziehungen zwischen der Erscheinungen der Außenwelt: den räumlichen und zeitlichen Bedeutungen schließen sich mit der Zeit die anderen Bedeutungen an: restriktive, konditionale, kausale, finale (Myhyryn, 1973: 56-57). Auch der lexikalische Umfang anderer Wortarten wird allmählich erweitert: der lexikalische Bestand der Adverbien greift z. B. durch die Kasus der Substantive und Adjektive in der adverbialen Funktion um sich: anders, rings, keinesfalls, andererseits, seit kurzem, im allgemeinen, bei weitem usw. Die ursprünglichen qualitativen Adverbien sind erstarrte Kasusformen des Adjektivs (vgl. lat. „bonō“ vom Adjektiv „bonus“ oder das ahd. „guoto“ vom Adjektiv „guot“, die den ide. Ablativ representieren) (Жирмунский, 1968: 27). Es gibt Substantive, die in den pronominalen Bereich (z. B. man, jemand, niemand) oder in die adjektivische Sphäre hinübergerückt sind (z. B. rosa, lila). Ehemalige Adjektive werden heutzutage als Substantive gebraucht (z. B. Bär < ahd. bero, Herr < hēiro uam.). Auch die Präpositionen sind aus anderen Wortklassen hervorgegangen (Substantiven, Adjektiven, Partizipien: dann, trotz, mittels, innerhalb, längs, ungeachtet, während). Nur die Zahlwörter sind in ihrer Entwicklung stehengeblieben.

Differenzierung des alten Nomens und die Emanzipation des Adjektivs

Auch die Adjektive sind infolge der Differenzierung des alten Nomens entstanden, was mit der Entwicklung des menschlichen Denkens vom Konkreten zum Abstrakten zusammenhängt. Im alten Nomen wurde der erste Bestandteil als Eigenschaft aufgefasst (vgl. ukr. сон-трава, russ. царь-колокол, lat. bōs-ārador, got. figgra-guld). Da der erste Teil die attributive Funktion ausübte, so hat er sich in eine besondere Wortart emanzipiert. Dass das Substantiv und das Adjektiv einst eine Wortklasse bildeten, zeugt ihre ähnliche Deklination im Lateinischen (vgl. z. B. das Adjektiv bonus (M), bona (F), bonum (N) und das Substantiv hortus (M), rosa (F), jugum (N)). Dasselbe gilt auch für das germanische

Adjektiv (z. B. blinds (M), blinda (F), blind (N)), dessen Deklination der eines Substantivs (dags (M), giba (F), juk (N)) entspricht. Das Eindringen der pronominalen Flexion in das adjektivische Paradigma (ca. 100 u. Z.) erschütterte das nominale Flexionssystem (got. blinds (Nom.), blindich (Gen.) sind nominale Formen und blindamma (Dat.), blindana (Akk.) sind pronominale Formen). Die Kurzform (got. blind – Neutrum Nom. Sg.) wurde im Westgermanischen auf alle drei Geschlechter im Sg. und Pl. ausgedehnt: blint (M), blint (F), blint (N). Parallel existierte die Langform: blintēr (M), blintiu (F), blintaz (N). Während im Gotischen die adjektivische Kurzform ein Einzelfall des Paradigmas darstellte, wurde sie im Althochdeutschen zum Vertreter des Lexems. Die flektierten Formen sind als syntagmatische Representanten der Kurzform anzusehen. Dazu verhalf die Tatsache, dass im 10. Jahrhundert u. Z. die unflektierte Form im prädikativen Bereich und die flektierte im attributiven vorwiegend verwendet werden, während sie früher wahllos fungieren konnte. Da infolge der Reduktion der Endsilben das qualitative Adverb im Mhd. untergegangen war (guoto > guot), hat die Kurzform ihre syntaktischen Positionen auf den verbalen Bereich ausgedehnt und somit eine neue Wortklasse im System der Wortarten („charakterisierendes Beiwort“ – J. Erben, „Artwort“ – H. Glinz) bildete. Die Aufhebung der Opposition „Merkmal des Gegenstandes: Merkmal des Merkmals“ und die Herausbildung der neuen kategorialen Prägung im System der Wortarten widerspricht dem sprachlichen Denken nicht. Im menschlichen Bewusstsein sind beide kategorialen Prägungen möglich. Darüber entscheidet der grammatische Aufbau der jeweiligen Sprache (Савченко_1968: 189).

Herausbildung der qualitativen Elementarzeichen und die semantische Struktur ihres Signifikats.

Somit wurde die Kurzform zum Vertreter einer neuen Wortart und zum Elementarzeichen, dessen strukturelle Bedeutung in der syntagmatischen Bifunktionalität zum Vorschein kommt, in der lexikalischen Bedeutung des Wortes verdeckt ist und als das Wissen um die potenziellen Positionen, die es zu besetzen vermag, verstanden wird. Das betrifft alle Inflexibilia, die ungegliedert sowohl die lexikalische als auch strukturelle Bedeutung ausdrücken. So enthält z. B. das Wort „hier“ nicht nur die Bedeutung der relativen Nähe in Bezug auf die Teilnehmer des Äußerungsaktes, sondern auch die Adverbialität (Общее языкознание, 1972: 211).

Die kategoriale Bedeutung der adjektivischen Kurzformen hat sich in zwei entgegengesetzten Richtungen herausgebildet: während im System der verbalisierten logischen Operation am außersprachlichen Sachverhalt das grammatische Konzept des Elementarzeichens auf die Realisation in der kommunikativ-logischen Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze ausgerichtet war (der kalte Wind – der Wind ist kalt – er antwortete kalt), und mehr an Abstraktheit gewann, wurde sein semantischer Hintergrund ontologisch konkretisiert (Merkmal – als Erkenntniskategorie > lexikalische Bedeutung als Widerspiegelung der Elemente der Außenwelt: Dimension, Farbe, Aggregatzustand, Schnelligkeit usw.). Die Entwicklung solcher Begriffe wie Eigenschaft, Qualität, Quantität und anderer Akzidenzien führte zu ihrer Selbständigkeit im sprachlichen Denkprozess. In dieser Hinsicht gewannen die morphologisch gebundenen adjektivischen Kurz- und Langformen an syntagmatischer Labilität in der Subjekt-Prädikat-Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze. Während die Kategorie der Substanz undifferenziert bei den Denkprozessen bleibt, wird die Kategorie des Merkmals fein bis ins Einzelne abgestuft und nuanciert. Die angeführten Prozesse förderten den Werdegang der grammatischen Prägung der bifunktionalen qualitativen Wörter aber ihre innere Sprachform wurde durch die systemhaften Beziehungen der Elementarzeichen in der Subjekt-Prädikat-Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze bedingt. Zu dem zweiten gnoseologischen Faktor, der die Herausbildung der qualitativen bifunktionalen Elementarzeichen förderte, war ihre

Fähigkeit zum dominanten Variieren der begrifflichen und syntagmatischen Komponenten ihres Signifikats. So diente z. B. im Althochdeutschen, wo die flektierte Form das Lexem repräsentierte und die Kurzform als Einzelfall fungierte, die lexikalische Bedeutung des Wortes nur als ein Hintergrund in der grammatischen Prägung eines Adjektivs, welche durch die morphologischen Merkmale repräsentierte wurde (Vgl. got. blinds, ahd. blint̄r, ukr. сліпий).

Die syntaktische Expansion und die Ausdehnung der Kurzform auf die verbale Sphäre der aktuellen und potenziellen Sätze, die Verwandlung der Kurzform aus dem Einzelfall der flektierten Form zum Vertreter des Lexems mit der verdeckten grammatischen Prägung führte zur Umverteilung der Gewichtung der nominativen und syntagmatischen Bedeutung im Begriffsgehalt des qualitativen Wortes: zwischen diesen Komponenten wird ein Gleichgewicht hergestellt. Das Signifikant einer Kurzform expliziert die nominative Bedeutung und impliziert zugleich sein syntagmatisches Verhalten in den verbalisierten logischen Operationen am außersprachlichen Sachverhalt, welches sich im Rahmen der Subjekt-Prädikat-Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze vollzieht. Innerhalb der syntagmatischen Grenzen behält die nominative Bedeutung ihre semantische Identität (vgl. z. B: der kalte Wind weht vom Norden – der Wind ist kalt – er fragte mich kalt (im Gegensatz zu: der ebene Weg – das wollte ich eben sagen).

Somit erfüllt das qualitative Wort eine nominative und eine kommunikative Funktion. Selbst die Benennung ist nicht nur ein Prozess der Bezeichnung eines Denonats, sondern auch ein Prozess der Erkenntnis und folglich der Kommunikation. Auf diese Weise schließt die Bedeutungsfunktion des Wortes als Informationseinheit ein Element der Erkenntnis ein, d. h. die Bildung des Begriffes und die Übermittlung der entsprechenden Denkweise im Kommunikationsprozess. (Stepanowa, 1981: 17) Daran anknüpfend kann die kommunikative Funktion der Inflexibilia als Summe der syntaktischen Funktionen, verstanden werden, die die „amorphen Wörter“ in aktuellen und potenziellen Sätzen einzunehmen vermögen. Das sind syntaktische Modelle „K (qualitatives Wort) + S (Substantiv), Vcop (kopulatives Verb) + K, Vvoll (Vollverb) + K“. Die qualitativen Wörter, die nur eine von diesen Positionen besetzen können, gehören entweder zu Attributiva (hiesig) oder zu der Zustandskategorie (leid) oder zum qualitativen Adverb (er liegt rücklings). Auf solche Weise kann die kommunikative Funktion eines qualitativen Wortes als das mentale Wissen eines Sprachträgers um die Möglichkeiten der syntagmatischen Verwendung der jeweiligen Kurzform aufgefasst werden. Mit anderen Worten geht es hier im Allgemeinen um die Sprachkompetenz, d. h. die Gesamtheit der linguistischen Kenntnisse eines Muttersprachlers, die ihn befähigen, alle richtigen Sätze zu erzeugen und die Wörter in den richtigen syntaktischen Positionen zu gebrauchen. Es gibt aber Fälle, wo die nominative Bedeutung im Ausdruck der kategorialen Prägung eines qualitativen Wortes den Vorrang hat. Das gilt für die homonymen sprachlichen Einheiten, die die rein nominative Funktion erfüllen: Schaltwörter (Gut, ich werde einem Kameraden die Nachricht mitgeben) oder substantivierte qualitative Wörter (die Ampel zeigt Rot). Der dritte Grund, der die Herausbildung der qualitativen Elementarzeichen förderte, war die Tendenz der deutschen Sprache zur Nominalisierung des Prädikats, die zwei Ziele verfolgt: die Schaffung der syntaktisch-morphologischen Proportionen zwischen dem verbalen und substantivischen Bereich (der Wind rüttelte stoßweise an den Fenstern > der stoßweise Wind; das Fenster ist zu > das zuene Fenster) und die Hebung der intellektuellen Schwelle der Kommunikation (die Geige klingt hölzern > der hölzerne Klang der Geige geht mir auf die Nerven).

Auf solche Weise wurde die adjektivische Kurzform zu dem potenziellen qualitativen Zeichen der Lexikonebene und des mentalen Lexikons eines Sprachträgers,

welches auf die Realisation in der Subjekt-Prädikat-Struktur der aktuellen und potenziellen Sätze ausgerichtet ist und die bifunktionale syntaktische Fähigkeit besitzt, sowohl im substantivischen (Langform) als auch im verbalen Bereich (Kurzform) realisiert zu werden. Die morphologischen Erscheinungsformen (Kurzform, Langform) sind mit den Gesetzmäßigkeiten des deutschen Sprachbaus verbunden und zwar mit der Morphologisierung der attributiven Positionen (Langform) und mit der Semantisierung der adverbialen Positionen (Kurzform).

Entstehung eines neuen intellektuellen Modells im System der Wortarten im Zusammenhang mit dem Wandel des deutschen sprachlichen Denkens.

Dieser Umstand führte zum Wechsel der Strukturebenen der qualitativen Wörter: während das Adjektiv-Adverb auf der morphologischen Ebene als Adjektiv und Adverb platziert war, hat das qualitative Elementarzeichen den logisch-kommunikativen Charakter angenommen und erscheint als eine Wortart – das “Artwort” (H. Glinz) oder als charakterisierendes “Beiwort” (J. Erben). Im sprachlichen Denken vollzieht sich dieser Wandel in Form einer neuen grammatischen Denkform, eines neuen intellektuellen Modells, das die logische Dichotomie „Merkmal der Substanz“ (Adjektiv) : „Merkmal des Merkmals“ (Adverb) modifiziert und in Form eines qualitativen Verhältnisses zwischen dem qualitativen Elementarzeichen und den substantivischen und verbalen Merkmalsträgern grammatisch verallgemeinert. Auf solche Weise wurden die logischen Kategorien durch die neue Sprachform grammatisch verallgemeinert und die herkömmliche Opposition zwischen dem qualitativen Adjektiv und dem qualitativen Adverb aufgehoben. An ihrer Stelle entstand eine neue Opposition: „das qualitative Verhältnis“ (Artwort) und „das situative Verhältnis“ (Adverb). Den Werdegang einer neuen Wortart im deutschen Sprachbau kann man folgenderweise veranschaulichen: das ungliederte Nomen → das emanzipierte Adjektiv → das Adjektiv-Adverb → das Artwort. Dieser Prozess ist mit der Entwicklung des deutschen Sprachbaues und des deutschen sprachlichen Denkens von der Idee der Substanz zu der Idee der Energie in Form der verbalisierten logischen Operationen verbunden.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жирмунский В. М. О природе частей речи и их классификации - Вопросы теории частей речи. Изд-во «Наука», Ленинград, 1968, с. 27.
2. Жаборюк О. А. Теоретична лінгвістика: фундаментальні проблеми та ймовірні шляхи їх вирішення. - Записки з романо-германської філології. Випуск 22, «Фенікс», Одеса, 2008, с. 37. 44.
3. Мигирин В. Н. Язык как система категорий отражения. Изд-во «Штиинца», Кишинев, 1973, с. 56-57.
4. Савченко А. Н. Части речи как грамматические и лексико-грамматические классы слов. – Вопросы теории частей речи. Изд-во «Наука», Ленинград, 1968, с. 189.
5. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Изд-во «Наука», Москва, 1972, с. 211.
6. Огуй О. Німецький прикметник “kühn”: тенденції семантичного розвитку (750-1750 р.р.) Записки з романо-германської філології. Вип. 22, Одеса, “Фенікс”, 2008, с. 92-101.
7. Stepanowa M. D., Helbig G. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache.- VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1981. S.17.

REFERENCES

1. Zhyrmunskiy V. M. (1968). O pryrode chastei rechyu y ykh klasyfykatsyy - Voprosy teoryy chastei rechyu. [On the nature of parts of speech and their classification - Questions of the theory of parts of speech] Lenynhrad: «Nauka», 27 p.
2. Zhaboriuk O. A. (2008) Teoretychna lnhvistyka: fundamentalni problemy ta ymovirni shliakhy yikh vyrishennia. [Theoretical Linguistics: Fundamental Problems and the Ways of Their Alignment] - Zapysky z romano-hermanskoj filolohii. Vypusk 22, «Feniks», Odessa, 37. p.
3. Myhyryn V. N.(1973). Yazyk kak systema katehoryi otrazheniya. [Language as a system of reflection categories] Kyshynev: «Shtyynntsa», p. 56-57.

4. Savchenko A. (1968) N. Chasty rechy kak hrammatycheskiye y leksyko-hrammatycheskiye, klassy slov. - Voprosy teoryy chastei rechy. [Parts of speech as grammatical and lexico-grammatical classes of words. - Questions of the theory of parts of speech] Lenynhrad: «Nauka» p.189

5. Obshchee yazykoznanie. Vnutrenniaia struktura yazyka. [General linguistics. The internal structure of the language.] Moskva : «Nauka», Moskva, 1972, p. 211.

6. Ohui O.(2008) Nimetskyi prykmetnyk "kühn": tendentsii semantychnoho rozvytku (750-1750) [German adjective "kühn": trends in semantic development (750-175)] Zapysky z romano-hermanskoï filolohii. Vyp. 22, Odesa, "Feniks",, p. 92-101

7. Stepanowa M. D., Helbig G. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache.- VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1981. S.17

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богдан Максимчук – кандидат філологічних наук, професор кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія німецької мови, порівняльне, германське та загальне мовознавство, теорія частин мов, історія лінгвістичних вчень, граматичне вчення про слово.

Ірина Арабська – старший викладач кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історична лексикологія, морфологія англійської мови, теорія частин мов, проблеми імпліцитної граматики, граматичне вчення про слово.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Bohdan Maksymchuk – Candidate of Philological Sciences, Professor of the Department of German Philology of Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: history of German, historical-comparative grammar, general linguistics, parts-of-speech theory, history of linguistic thought, grammar theory of the word.

Iryna Arabska – Senior Teacher of the Department of English Philology of Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: historical lexicology, English morphology, parts-of-speech, theory, problems of latent grammar, grammar theory of the word.

УДК 821.512.161

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-68-76

ЛІНГВО / СОЦІО / МІЖКУЛЬТУРНІ КВЕСТІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ Т. ДЖЮДЖЕНОГЛУ «ЖІНОЧКИ»)

Ірина ПРУШКОВСЬКА (Київ, Україна)

ORCID 0000-0003-1949-0911

Scopus ID 57200564100

e-mail: irademirkiev@gmail.com

ПРУШКОВСЬКА Ірина. ЛІНГВО / СОЦІО / МІЖКУЛЬТУРНІ КВЕСТІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ Т. ДЖЮДЖЕНОГЛУ «ЖІНОЧКИ»).

У статті здійснено спробу аналізу взаємозв'язків оригіналу й друготвору шляхом виявлення лінгво / соціо / міжкультурних квестій художнього перекладу з турецької на російську та англійську мови на матеріалі п'єси Т. Джюдженоглу «Жіночки». Порівнюються практики перекладачів, розглядаються естетичні, смислові мовні, літературні, перекладознавчі питання перекладу. Інтерпретативні коментарі згруповані за лінгвокультурним, соціокультурним та міжкультурним принципом. Окреслено роль Т. Джюдженоглу в турецькій літературі та у міжнародному літературному процесі.

Ключові слова: Т. Джюдженоглу, турецька драматургія, художній переклад, міжкультурні квестії перекладу, культурні реалії, міжкультурний діалог.

PRUSHKOVSKA Iryna. LINGUOS / SOCIO / INTERCULTURAL QUESTIONS OF ARTISTIC TRANSLATION FROM TURKISH LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF T. DZUDZHENOGLU'S PLAY "POOR WOMEN").

An attempt is made to analyse the relationships of the original and the second work by identifying linguistic / socio / intercultural problems of artistic translations from Turkish into Russian and English on the material of T. Dzudzenoglu's play "Poor women". Artistic translation at one time played a revolutionary role in the development of Turkish literature due to its appearance in the nineteenth century. The works of the famous Turkish playwright T. Dzudzenoglu (1944 – 2019) have been translated into 26 languages. His texts reveal the peculiarities of the nation, which is represented by T. Dzudzenoglu. He is one of the few representatives of Turkish drama who managed to express himself outside his homeland, consolidating the position of Turkish drama in the world literary context. The playwright collaborated with translators and directors from different countries on individual productions of his works, introducing the world to Turkish drama. So the mission of the translator is too great, and the analysis proves it. The linguistic and cultural component of the work is considered mainly in the translation of appeals, author's metaphors, phraseology, constant expressions, profanity; the socio-cultural component of the context tends to the religious sphere and is considered in the study as a necessary condition for understanding the similarities and differences between cultures in translation, and figuratively speaking – communication between cultures; intercultural quests in translations of the play "Poor women" are found at the level of recoding background information. Aesthetic, semantic, linguistic and literary translation and translation issues are considered. The focus is on the reproduction in the translation of the historical, social, cultural and temporal space of the work, the preservation of socio-cultural components of religious differences in the country to which the original belongs. Methods of transmission of cultural realities in translation, observance of moderation and balance in the translation of obscene language are analysed, complete disregard for hidden connotations in translation and insensitivity to historical retrospective are noted. Inductive research revealed and classified transformations when translated into Russian and English. Interpretive comments are grouped by linguistic, sociocultural and intercultural principles.

Key words: *T. Dzudzenoglu, Turkish drama, literary translation, intercultural translation quests, cultural realities, intercultural dialogue.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій функціонування перекладної художньої літератури у період активної глобалізації та міжкультурних взаємин виходить на новий багатовимірний рівень. У художнього твору може бути без ліку іншомовних інтерпретацій, серед яких варто виділяти більш та менш вдалі, адже «успіхи перекладачів не повинні заколисувати критику, породжувати почуття самозаспокоєності» (Коптілов, 1983: 5). Тому аналіз «взаємозв'язків» оригіналу й друготвору лишається на часі, що обумовлює **актуальність** пропонованої розвідки. Т. Джюдженоглу (1944 – 2019) – один із небагатьох представників турецької драматургії, який зумів заявити про себе поза межами батьківщини, закріпивши позиції турецької драми у світовому літературному контексті. Неможливо оминати ролі перекладу в ознайомленні й влитті в інші культури п'єс Т. Джюдженоглу, адже його твори перекладено 26-ма мовами. Тривала історія існування перекладацької критики (від IV–V ст.), її активний розвиток (VIII ст.), розквіт (друга половина XX ст.) та сучасний стан спонукають до нових розвідок у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень з перекладознавства (М. Амман, О. Берк, В. Вілс, Л. Г'юсон, В. Коллер, Т. Некряч, К. Райс, Б.М. Родрігез-Родрігез, А. Содомора, П. М. Топер, М. Тосун, С. В. Шмігер, М. Язиджи) висновує основні принципи, на яких ґрунтується сьогодняшня критика перекладу, а саме: різносторонній розгляд текстів з опорою на теорію перекладу, семантично-текстовий аналіз, тлумачення текстів, аналіз концепцій та технік перекладу, виявлення неточностей та погрішностей в перекладах. Розгляд питань, заявлених у назві розвідки й заснований на цих принципах, представлений на прикладі турецькомовного художнього матеріалу.

Створення художнього перекладу має значні культурологічні наслідки, оскільки автору і творам приписуються такі особливості, які намалював перекладач, і добре,

якщо вони максимально ідентичні з оригіналом. Пропоноване дослідження сфокусоване на проблемі міжкультурних квестій у двох практиках художнього перекладу з турецької мови п'єси «Жіночки» Т. Джюдженоглу: перша – з турецької на російську (перекладач – грузин за походженням); друга – з турецької на англійську (перекладачка – туркеня).

Подібне дослідження на представленому матеріалі проводиться вперше, що обумовлює **новизну** роботи. **Завданням** даного дослідження є **співставлення** оригіналу (турецькою мовою) і перекладів російською та англійською мовами драми «Жіночки» Т. Джюдженоглу, яке спрямоване на **розгляд** змін у змісті й формах перекодування мовних одиниць; **аналіз** рівня еквівалентності перекладів у художньо-естетичному плані; **виявлення** лінгвокультурних, соціокультурних та міжкультурних проблем перекладу з турецької мови конкретного літературного твору. Співставлення проводиться на рівні лексико-семантичному та смисловому, огріхи в яких якнайбільше впливали на загальний рівень віддаленості оригіналу від перекладу.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість художніх текстів яскраво відображає особливості народу, представником якого є письменник, і характеризується високим ступенем національно-культурної специфіки і специфіки мови твору, особливо, якщо мова йде про драматургію. У процесі перекладу художнього тексту перед перекладачами постають основні питання: мовні, літературні, естетичні, смислові тощо. Завданням перекладача є вирішення всіх питань задля створення адекватного, повноцінного друготвору.

Проведення аналізу взаємозв'язків оригіналу й друготвору здається можливим за умови виокремлення таких його ознак і властивостей, як лінгвокультурологічна, соціокультурна та міжкультурна. Лінгвокультурологічний аспект аналізовано переважно на прикладах звертань, авторських метафор, фразеологізмів, сталих виразів, ненормативної лексики; соціокультурний аспект характеризується переважно релігійною сферою та її відображенням у мовах перекладу; міжкультурні квестії в оригіналі та перекладах п'єси «Жіночки» проявляються на рівні перекодування фонової інформації.

Художній переклад свого часу відіграв революційну роль у розвитку турецької літератури, адже саме завдяки появі у XIX ст. турецькомовних перекладів творів – насамперед французьких, згодом – англійських, німецьких, слов'янських авторів. Кардинальних змін зазнала жанрова й тематична палітра турецького літературного простору (Прушковська І.В., 2015). Неабиякий прорив відбувся і в соціальній сфері, коли турецькі читачі, особливо жінки, почали у реальному житті приміряти на себе ролі іноземних героїв. Понад півтора століття турецька література насичувалася західними тенденціями, змінювала форму й істотні властивості власної системи, формувала нові твори. Вже у другій половині XX ст. відбулася визначна подія – турецькі автори, відчувши потенціал, почали відкриватися світові. Саме тоді з'явилися перші переклади сучасних турецьких літературних творів, зокрема п'єс, які, нарешті, не були калькою чи запозиченням з перекладених свого часу західних творів, – а синтезом набутого із Заходу та власне турецького (1962 р. – переклад п'єси Азіза Несіна «Можеш підійти?» Гербертом Мельзінгом німецькою мовою. Згодом з'явився її переклад румунською, російською, азербайджанською, французькою, англійською мовами) (And M., 1983: 407).

Т. Джюдженоглу – один із небагатьох представників турецької драматургії, який зумів заявити про себе поза межами батьківщини, закріпивши позиції турецької драми у світовому літературному контексті. Завдяки численним перекладам та

сценізації, універсальній проблематиці та простій мові отримали світове визнання такі його п'єси, як «Шапка», «Відвідувач», «Вертоліт», «Балада про річку Кизилірмак», «Лавина», «Че Гевара», «Нічний клуб», «Жіночки». У доробку Т. Джюдженоглу налічується понад двадцять різножанрових творів: трагедії, комедії, трагікомедії, мюзикли, політичні драми, які йдуть з аншлагом на престижних сценах найбільших міст Туреччини та за її межами. Творчість Т. Джюдженоглу привертає увагу всіх верств населення, представників різних народів, адже теми кожної з п'єс – цікаві, універсальні, актуальні. Більше трьох десятків мистецьких нагород стверджують визнання його майстерності на найвищому рівні.

Розгортаючи анонсоване дослідження, необхідно зазначити, що в назві твору зазвичай прихована основна думка автора, – всі його п'єси мають смислове навантаження на заголовок, і об'єкт нашого дослідження – не виняток. В оригіналі назва п'єси «Kadınçıklar» має лексему «жінки» з афіксом пестливості, – зменшувальної форми *sık*. Зважаючи на коментарі автора твору у передмові, а саме: «п'єса про жінок з дому терпимості, які мають складні життєві історії і свою правду», а також аналізуючи жіночі образи п'єси, можна з упевненістю сказати, що назва не несе негативного емоційного забарвлення, – у ній відчувається гіркота долі цих жінок. У російському перекладі п'єси Т. Джюдженоглу представлена як «Бабенки», задаючи, на наш погляд, зайвий інтонаційний ракурс, а саме – наголос на професію героїнь, нехтуючи смисловим наміром автора. Тоді як в англійському перекладі – «Poor women» накладається подвійний смисл – бідні через їхню долю чи/та бідні фізично/матеріально. Вважаємо, що обидва варіанти перекладу не розкривають у повній мірі ідейної задумки автора.

Переходячи до аналізу самого тексту, загострюємо увагу на лінгвокультурологічні проблеми. *По-перше*, звертання в турецькій мові мають свою специфіку – використовуються переважно лексеми на позначення родинного зв'язку (старша сестра (поважне звертання до жінок, старших за віком) – *abla*, молодший брат/сестра (звертання до людей, молодших за віком) – *kardeş*, сестра/жінка, яка має лівоцентричні, повернені до комуністичного режиму, політичні погляди – *bacı*, тітка (звертання до жінок, старших за віком) – *teyze*, дядько (звертання до чоловіків, старших за віком) – *amca*). У досліджуваній п'єсі чотири особи – жінки (Мехтап, Неріман, Інджі, Хайріє) й 13 осіб – чоловіки. Усі жінки працюють у публічному домі в Туреччині (в Анкарі). Рік 1983. У сценаристській передмові до п'єси автор наголошує на необхідності максимального наближення сценічного виконання твору до реального життя, щоб актриси були максимально схожі на жінок з народу, особливу увагу приділяє костюмам, які не мають бути занадто відвертими (Cüsenoğlu, 1993: 150).

З огляду на те, що перший офіційний дім терпимості з'явився ще в Османській імперії 1884 р. і до цього часу всі доми терпимості Туреччини офіційно зареєстровані і працюють за законами Республіки, – уявити події, змальовані у п'єсі, не видається складним. Отже, усі героїні п'єси живуть і працюють в обмеженому колі колег-чоловіків, між ними утворився свій мікроклімат, в якому вони усталеними мовними засобами маркують свої відносини чи вікову відстань. Особливості турецького звертання повністю ігноровані в обох перекладах твору. *По-друге*, антропоніми у перекладознавчих колах прийнято розрізняти як значущі та незначущі, в залежності від чого вони підлягають чи не підлягають перекладу. У п'єсі «Жіночки» автор використовує переважно традиційні турецькі імена, які можуть підлягати скоріш тлумаченню, аніж перекладу. До того ж, є три імені, які несуть смислове навантаження і можуть в руках перекладача знайти свою форму вираження. Один з

головних героїв – рознощик чаю в будинку терпимості – *Парлак (Parlak)* (що означає *блискучий*). Т. Джюдженоглу описує його як симпатичного чоловіка 30-ти років, який мав акторський досвід на відомій турецькій кіностудії. В англійському варіанті його ім'я транслітероване, тоді як в російському варіанті він – *Красавчик*. Також у п'єсі є герой другого плану – хлопчина (не більше 16-ти років), який намагається разом із дорослими чоловіками потрапити до дому терпимості. У Т. Джюдженоглу він *Ufaklık/Уфаклик* – досл. *малий*, і тому є доказ у тексті – невеличкого зросту, худорлявий, виглядає максимум на 16 років. У російському друготворі він – *Пацан*, що характеризує його не лише зовнішньо, але й поведінково, тоді як в англійському варіанті – *Kid*, що характеризує героя саме зовнішньо, не за віком, враховуючи, що у більшості англомовних країн 16-річна людина вже майже повнолітня і її важко назвати дитиною, – радше підлітком. Дві героїні п'єси – одна є головною (Інджі), друга – другого плану, – Дженнет (новенька у будинку) – також мають значущі імена, які відображають гіркоту у задумі автора. Інджі – (досл.) *перлина*, псевдонім повії, яку замовляють усі чоловіки. Дженнет – досл. *вирій/рай*, справжнє ім'я новенької (яке хазяйка будинку наказує обов'язково змінити на щось привабливіше задля такої професії, тому що «вирій» у їхніх клієнтів викликати не негативні асоціації). Драматург тим самим створює історичну ретроспективу, звертаючись до тих часів, коли в Стамбулі на початку ХХ ст. люди називали вулиці, де знаходяться будинки терпимості, «*Вулиця, куди не потрапляє янгол*» (тур. *Melek Girmez Sokak*), тобто вулиці розпусти, а розпуста – гріх, який віддаляє від раю. У російському та англійському перекладах обидва імені транслітеровані без додаткових пояснень чи посилань і тим самим позбавлені прихованої конотації.

Варто також приділити окрему увагу фразеологізмам, сталим виразам та авторським метафорам в оригіналі та перекладах, які характеризують авторський стиль Т. Джюдженоглу. Зважаючи на різницю у мовних картинах світу, підібрати повні відповідники сталим виразам доволі складно. Тому можна підібрати неповні відповідники чи здійснити смислову заміну, або вдатися до описового перекладу. У п'єсі натрапляємо на культурно забарвлені фразеологічні одиниці, які іноді потребують додаткового коментаря: *Bir kaşık çorba vereceğin çıkmasın* (досл. *нехай у тебе не буде нікого, хто піднесе ложку з супом*). Англійський варіант презентує і переклад, і пояснення (so that you'll have no one to watch after you and give you even a cup of soup!), тоді як в російському варіанті ця фраза опущена. *Kibrit oldum* (фраза з рахувалочки турецької, досл. – стала сірником, висохла) – англійський варіант присутній у формі дослівного перекладу (I've dried up like matchstick...), тоді як в російському варіанті фраза знову опущена. *Çalış çalış gene bir karış* (сталий вираз, який ліг в основу віршів, пісень – досл. «Працюй, працюй, а все тільки копійки») – російський переклад зводиться до заміни фразеологізму емоційно забарвленим словом *кукиш*; англійський переклад – підбір неповного відповідника зі збереженням фразеологічного навантаження – *Work and work, still the long face!; Ben güttüğüm keçiye bilmez miyim* (досл. *невже я не знаю цапа, якого випасую?*) – антонімічний переклад з частковою заміною в російському варіанті (*Знаю я ego, паршивца*), і повне ігнорування цієї фрази в англійському друготворі. *Acı patlıcan kırağı çalmaz* (досл. *гіркому баклажану вже нічого не буде*) – нейтральний нефразеологічний відповідник в російському перекладі (*А тебе то что?*) і неповний фразеологічний відповідник в англійській мові – *So what! Only the good die young!* Наступні фразеологічні одиниці залишились без уваги автора російського перекладу, тоді як перекладачка англійською вдається до вдалих пошуків неповних відповідників: *Kabak başına patladı/ But Sevim suffered the real blow; Dört keçeli kürtler gibi yaşamak/ puffed up*

again...; *Biz eṣeḡimizi saḡlam kaẓıḡa baḡlayalım da sonra emanet edelim, hüdaya/ We better be cautious first, and then leave the rest to God...; Bir elin nesi var iki elin sesi var/ As they say; you can't clap with one hand! Ölmüş eṣek kurttan kuṣtan korkar mı?/ Why should a dead donkey be afraid of a wolf?* (Cücenöḡlu, 1993; Джюдженоглу; Cücenöḡlu).

Окремі турецькі фразеологізми були передані російською та англійською описово, місцями – дослівно: *Ne demişler, yazın yaşı kışın taşa oturma / Наушли время...береги себя, сестрица... / You know what they say? "Don't sit on wet stone in summer, and don't sit on cold stone in winter"; Kimine ballı çörek kimine de kılı / Все мы в конце концов находим свой кусок хлеба. Кто с маслом, а кто с хреном /... Feeds some with milk and honey, and some... Whatever...* Аналізуючи російський та англійський переклади з точки зору передачі фразеологізмів, схилиємося до думки про те, що у обох перекладачів не було складнощів із розпізнаванням фразеологізмів у тексті оригіналу; наявні фразеологізми загалом були представлені в обох інваріантах шляхом застосування різних способів перекладу, – проте, маємо констатувати їх нестачу у російському друготворі у порівнянні з англійським. Подібні втрати, а саме – опущення фраз, а також описовий спосіб передачі фразеологічних одиниць оригіналу впливає на сприйняття реципієнтами стилю автора, разом із тим – не впливає суттєво на загальне враження від друготворів.

Окремої уваги також потребують інваріанти ненормативної лексики у перекладах п'єси «Жіночки». Т. Джюдженоглу не цурається нецензурної лексики діючих осіб у досліджуваному творі, проте присутність цієї лексики носить образотворчий та політичний сенс. Насамперед, автор, включаючи до мови героїв лайливі слова, доповнює образ деморалізуючої атмосфери, в якій живуть і працюють його герої, а також привертає увагу читачів/глядачів до нових політичних законів, які забороняють лайку на роботі та в публічних місцях. Тому майже на середині п'єси лунає звістка про цей закон, і один з героїв бере на себе роль контролера за дотриманням закону іншими працівниками дому терпимості. «Нецензурщина» наявна і в обох перекладах твору, проте варто відмітити, що російський переклад має значення багатократно-інтенсивного вияву дії нецензурної лексики, рясніє лайкою; у англійському перекладі наявність нецензурної лексики та її відповідність оригіналові пропорційна. Приміром, у турецькому варіанті головний герой під час телефонної розмови намагається по літерах вимовити назву міста. Т. Джюдженоглу пропонує нейтральні слова з дописом лайливого слова лише з початкової літери, і цю фішку підтримує перекладачка англійською: *S' of 'stupid'... stupid, stupid, 'S' of 'stupid'... Yeah! Pumpkin, pumpkin... 'P' of 'pumpkin'... Pimp! Huh! 'P'... Your mother's 'p',* тоді як перекладач російською занадто захопився формуванням власного лайливого лексичного ряду: *Сперма, Проститутка, Анус, Рот, Тело...Спарта, Спарта, понятно?* Або ж фраза «*nah bulursun*» (досл. фігушки знайдеш) досить нейтрально звучить англійською (*Yeah, see if you could find a sober person in Hollywood*), *as I supported it by waving my arm...*) і занадто брутально російською (*Как искать луч света у негра в заднице*). Досить агресивним видається й звертання героїв один до одного у російському варіанті: *Ныуа/ Thickhead!/Мудак*, що частково викривляє справжній стиль автора і може спричинити неправильне потрактування його творчого почерку.

Соціокультурні квестії засновуються насамперед на релігійних відмінностях країни, якій належить першотвір, та країн, на мови яких його перекладено. Ситуація ускладнюється й задумом автора, а саме – його прагненням показати образи окремих представників турецької нації, які, незважаючи на низький соціальний статус, ідентифікують себе мусульманами й свідомими громадянами своєї країни. Тому

збереження саме релігійних ноток твору при перекладі є важливим для адекватної передачі авторського задуму. Лексема «Аллаг» зустрічається у «Жіночках» 11 разів саме у релігійному контексті. У російському та англійському перекладах ця лексема замінена на мовні відповідники, не лишаючи турецького колориту – *бог, God: Ye iç dua et Allaha/ Благодарю бога/“You should pray thank God; Allah’in yarattığı canlı/ тварь божья/ a creature God has created...*

Окремі фрази, які несуть релігійне навантаження в оригіналі, також перекладені без збереження релігійної конотації: *Bismillah deyip* (досл. промовивши «В ім'я Аллага»)/ *Елки палки/ Here; Selamün aleyküm ... Aleykümselam* (форма вітання віруючих людей, старших за віком) / *Доброе утро вам... Доброе утро / Hello everybody... Hello.*

Під час співставлення оригіналу й перекладів натрапляємо й на сторінки, де релігійна конотація, переважно в російськомовному варіанті, повністю втрачена: *Allah kimseyi rızksız koymaz, tüm mahlukatın boğazını doyurmasını bilir/ Она може вибереться как-нибудь. Найдем свой кусок хлеба/ God provides for everybody son... He knows how to feed all the creatures with a mouth...; Ramazan davulu gibi gümlüyorsunuz/ Ну и раскричались же вы.../ You're banging like the Ramadan drums; Rüşvet almat ben! Çoluğuma çocuğuma haram mal yedirmrdim şimdiye kadar/ Heeem уж, никогда взятка не брал и брать не буду!/ I never take bribe from anybody! I never gave any unlawful gains to my household up until now...*

В оригіналі наявна також окрема фоновна інформація, яка потребує пояснень чи спеціальних знань для правильної інтерпретації певних реалій, як от *helalleşmek* (просити прощення у людини перед Аллагом за всі можливі образи, переважно при прощанні чи перед паломництвом); *земзем* (свята вода з колодязя у м. Мекка); *хаджи* (так називають людей, які здійснили паломництво до Мекки). В обох перекладах майстерно представлені варіації передачі реалій із збереженням культурологічної особливості: *Haca da gidersin yakınca, Bak, bak, hacı Apo!/ Святая земля рядом. Запишешься в паломники. Хаджем станешь. Хаджи Apo./ You could go on a pilgrimage to Mecca, since it's close by! Look, look, check it out... Pilgrim Apo; Vana bir şişe zezem suyu getir, söz mü? Söz vallaha! Söz bir, Allah bir/ Привезешь мне бутылочку святой воды? Привези пожалуйста. Привезу. Обязательно привезу/ Bring me a bottle of holy water from the well of Zemzem, for God's sake... Do you promise? APO Sure I promise... My promise as trustworthy as God!*

Окремим задумом автора є демонстрація соціального статусу своїх героїв як малоосвіченість, яка відображається у мові: неправильна вимова слів, звуків. Проте цей момент повністю опущений в обох перекладах, мова цих героїв не маркована такою соціальною особливістю. Також драматург розкриває рівень моральності суспільного прошарку, до якого належать його герої, через такого його представника, як брат Інджі – Ситки. Він заради очищення честі своєї родини вбиває коханого сестри, з яким вона ще зовсім юною втекла з дому і який покинув її, так і не взявши заміж. До того ж, відбувши покарання за вбивство, нападає на Інджі, керуючись бажанням повністю очистити заплямовану честь. В оригіналі та англійському перекладі повністю передана трагічність ситуації з короткої репліки Ситки, який з ножом кидається на сестру: «*Bu iş bitecek, Sidika, Namus temizlenecek/ This must to end here Sidika! Our honour will be cleared!*», тоді як в російському варіанті основна соціальна проблема не озвучена: «*Конец тебе, Сыдыка!*».

Говорячи про п'єсу «Жіночки», маємо справу також з реаліями турецького кінематографу, способи передачі яких виявилися досить різноманітними в обох друготворах. Мова йде про *Yeşilçam* – загальну назву усього турецького

кінематографу, про відомих турецьких акторів – Джюнейта Аркина та актрису Тюркан Шорай, а також відомого турецького режисера Мемдуха Уна. Передача подібних реалій може бути досягнута двома способами: шляхом збереження денотати змісту (предмети, явища), або ж сигніфікату змісту (образ предмета у свідомості реципієнтів), адже переклад має бути зрозумілим носію іншої культури, при цьому важливо зберегти колорит оригіналу. У російському перекладі герой п'єси *Красавчик* розповідає про свій досвід у кінематографі в Голлівуді, де він грав в одному фільмі разом із відомими Мкртчяном Фрунзиком (вірменським актором) та, вірогідно, французькою актрисою Софі Форте (у тексті фігурує ім'я Софа), а режисер картини – Матростянашвілі. В англійському варіанті п'єси при першій згадці турецьких кінематографічних реалій перекладачка вдається одразу до обох прийомів – збереження оригіналу і відсилання читача до самих образів твору: *Cuneyt (Chuck) is in the lead role... The girl is Turkan (Meryl)*, створивши культурні асоціації Джунейта із Чаком Норрісом (обидва грали у бойовиках), Тюркан – з відомою американською актрисою Меріл Стріп (схожі ролі з турецькою актрисою). У наступних репліках, в яких фігурували імена турецьких акторів, перекладачка лишила транслітерований варіант. Лишився незмінним і режисер фільму – Мемдух. Єдине, що оминула як реалію перекладачка, це Єшілчам, перетворивши його на Голлівуд. Насамкінець можна погодитись, що контекст перекладача наближається до контексту автора у перекладі російською та англійською мовами.

Висновки. Результати проведеного дослідження доцільно оцінити за принципом В. Коптілова «не виставляти оцінки перекладачам, а збагнути своєрідність підходу кожного з них до завдання» (Коптілов, 1972: 34). Отже, між оригіналом і російськомовним перекладом не відбулося повноцінної міжкультурної взаємодії, тоді як між оригіналом і англійськомовним перекладом констатуємо найменші втрати. Оскільки художній переклад продовжує посідати важливе місце у міжкультурній комунікації, перекладацький аналіз та критика перекладу у **перспективі** мають сприяти розширенню критеріїв оцінки перекладів художньої літератури, реалізації співставних досліджень задля вдосконалення теорії й практики перекладацької діяльності та втілення задуму автора в перекладах його твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Коптілов В. На порядку денному. *Літературна Україна*. 1983. № 2. С. 5–6.
2. Коптілов В. Першотвір і переклад [Роздуми і спостереження]. Київ : Дніпро, 1972. 214 с.
3. Прушковська І.В. Незамкненість канону: поетика турецької драматургії: монографія. Київ: Український письменник, 2015. 392 с.
4. And M. *Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu (1923-1983)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1983. 699 s.
5. Cücenöğlü T. *Toplu oyunları 2 / Helikopter. Yıldırım Kemal. Kadıncıklar*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 1993. 226 s.
6. Джюдженоглу. Т. Бабенки / перевод с турецкого Аслан Аксакал. URL: <https://www.tuncercucenoglu.com/content.asp?uid=6> (дата звернення: 30.12.2021).
7. Cücenöğlü T. *Poor women*. Translated into English by Lale Eren. URL: <https://www.tuncercucenoglu.com/content.asp?uid=6> (дата звернення: 30.12.2021).

REFERENCES

1. And, M. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu (1923-1983)* [Republican period Turkish theater (1923-1983)]. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. [in Turkish].
2. Cücenöğlü, T. (1993). *Toplu oyunları 2 / Helikopter. Yıldırım Kemal. Kadıncıklar* [Collective games 2 / Helicopter. Yıldırım Kemal. Ladies]. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları. [in Turkish].
3. Cücenöğlü, T. *Poor women*. Translated into English by Lale Eren. URL: <https://www.tuncercucenoglu.com/content.asp?uid=6> /
4. Dzhiudzhenuhlu, T. *Babenyky* [Poor women] / perevod s turetskoho Aslan Aksakal. URL: <https://www.tuncercucenoglu.com/content.asp?uid=6> [in Russian].

5. Koptilov, V. (1972). *Pershotvir i pereklad [Rozdumy i sposterezhennia]*. [Original and translation [Reflections and observations]]. Kyiv : Dnipro. [in Ukrainian].
6. Koptilov, V. (1983). *Na poriadku dennomu. Literaturna Ukraina*. [On the agenda]. 1983. № 2. S. 5–6. [in Ukrainian].
7. Prushkovska, I. (2015). *Nezamknienist kanonu: poetyka turetskoi dramaturhii: monohrafiia* [The openness of the canon: the poetics of Turkish drama]. Kyiv: Ukrainyskyi pysmennyk. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Прушковська – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов НН Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство, методика викладання іноземних мов, турецька художня література.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Prushkovska – Doctor of Philology, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Languages, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University.

Scientific interests: translation studies, methods of teaching foreign languages, Turkish fiction.

УДК 811.161.2'373

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-76-83

ЛАТИНІЗМИ ЯК ЧИННИК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Олег СЕМЕНЮК (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-1496-464X

Email: semenyuk_oleg@ukr.net

Ганна ПАТЛАТА (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-7877-2850

Email: patlataav@ukr.net

СЕМЕНЮК Олег, ПАТЛАТА Ганна. ЛАТИНІЗМИ ЯК ЧИННИК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

Поширеною є думка, що в сучасному суспільстві спостерігається зниження вимог до культури мови і якості мовлення. Це стосується й українських реалій, у яких до загальної тенденції демократизації мовних норм додалося ще багато різноманітних екстралінгвальних чинників, які впливають на стан і якість мовлення українців. Як відомо, мова – це доволі стійка система, що здатна до саморегуляції, і на кожну спробу тиску, патогенного впливу завжди знаходиться дія, що його нейтралізує. Одним із явищ, яке дозволяє вже тривалий час підтримувати стан української мови на належному рівні, є інтелектуалізація. Потужним чинником інтелектуалізації української мови завжди були латинізми, які вже давно є її невід’ємними елементами. Наш час додав до їх функціонування нових фарб.

Ключові слова: латинізми, запозичення, інтернаціоналізми, інтелектуалізація мови, сучасна українська мова.

SEMENIUK Oleg, PATLATA Hanna. LATINISMS AS THE FACTOR OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE INTELLECTUALISATION.

Linguocultural, conceptual, and communicative principles have been recently gaining more attention of the language researchers. Units of language have been studied within the paradigm of cultural and historical phenomena. This paper highlights the process of language intellectualisation process and its role in stabilising both Ukrainian language state and culture of speech. Ukrainian language norms have been already manifesting some democratisation trends in its environment and even still keep on absorbing various additional extralingual factors which influence conditions and quality of the Ukrainian speech. As the language is known to be a self-sustainable system resilient to any pressure and pathogenic impact it happens to provide a neutralising counter-effect. So, intellectualisation can be considered one of the phenomena which adds to the Ukrainian language culture and helps to support it on an appropriate level. Latinisms were

always a powerful factor of the Ukrainian language intellectualisation and constitute its indivisible component. Recent times have just enriched their functioning with new nuances.

Keywords: *Latinisms, borrowing, internationalisms, language intellectualisation, modern Ukrainian language.*

Вступ. Доволі поширеною є думка, що в сучасному постіндустріальному суспільстві можна спостерігати зниження вимог до культури мови і якості мовлення. Це стосується й українських реалій, де до загальної тенденції демократизації мовних норм додалося ще багато різноманітних екстралінгвальних чинників, що впливають на стан сучасної української мови. Але, як відомо, мова – це доволі стійка система, що здатна до саморегуляції, і на кожную спробу тиску, патогенного впливу завжди знайдеться явище, яке його нейтралізує, врівноважить. Одним із процесів, що дозволяє вже тривалий час підтримувати культуру української мови і мовлення, є інтелектуалізація.

Питання інтелектуалізації мови є досить актуальним у колі загальної проблематики лінгвістики. «Лінгвістика нового часу виявляє значний інтерес до теорій еволюції природи і культури, де визначальною для аргументації є мова в її пізнавальних і цивілізаційних параметрах – мова як мисленнєва форма, мова як інтелектуальна сутність, мова як функція і трансформація свідомості, мова як субстанція культури. Вербалізація інтелекту нації – це складний комплекс питань про еволюцію мовних форм свідомості та онтологічну й історичну зумовленість простору словесної культури, що формулюються в категоріях антропологічно зорієнтованої теорії пізнання» (Шевченко, 2002: 30).

Аналіз проблеми інтелектуалізації мови в сучасній науці спирається на фундаментальні філософські (Ф. Гегель, Ж. Дельоза, Ж. Лакан, М. Фуко та ін.), культурологічні

(Г.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, А. Крьобер, Е.Р. Сервіс, М. Саллінс та ін.) та лінгвістичні (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, М. Блек, С.Я. Єрмоленко, В.Г. Жайворонок, Ю.О. Карпенко, Е. Кассіер, М.П. Кочерган, Д. Лакофф, Л.А. Лисиченко, А. Річардс, П. Рікер, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко, Ю.С. Степанов, О.С. Снітко, Н.В. Слухай, О.О. Тараненко, Ф. Уїлбрайт, Л.І. Шевченко та ін.) розвідки. «Лінгвістична сутність інтелектуалізації визначається в аспектологічному дискурсі: мова постає формалізованою матрицею, символічним записом характеру засвоєння людиною позамовної дійсності. Водночас мовні одиниці, форми є відбитком людського буття, виступають засобом мовної концептуалізації світу, формуючи мовну картину останнього. Мовні форми ментальності накладають відбиток на сприйняття реальності людиною – сприйняття «крізь призму мови», що доводить залежність когнітивної семантики від ментального досвіду людини» (Шевченко, 2002: 15).

Виклад основного матеріалу. У нашій статті ми зосередимося на одному зі складників цього доволі складного та поліаспектного процесу і розглянемо латинізми як елементи інтелектуалізації сучасної української мови. Усі вияви мовної діяльності класифікуємо як дискурс. Під латинізмами розуміємо різновид запозичень – слово, його окреме значення, вислів, морфему, формант тощо – запозичені з латинської мови або утворені за її зразком. Вони переважно усвідомлюються мовцями як чужорідний елемент і зберігають ознаки свого походження. Запозичення з латини становлять помітну частину інтернаціоналізмів української мови. Серед них виокремлюються скальковані фразеологізми (*золота середина, гола правда*). Окремі слова, вирази й крилаті вислови латинського походження можуть передаватися на письмі латиницею (*Per aspera ad astra – через труднощі до зірок*).

Часто зазначається, що: «Проблема інтелектуалізації й посилення виражальних можливостей української літературної мови актуалізувалася в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., що зумовлено розширенням сфери функціонування української літературної мови й урізноманітненням тематики українського писемного слова, в тому числі й художньої літератури. Це час появи значної кількості письменників, мова яких відзначається високим інтелектуальним рівнем» (Голоюх, 2016: 55). Цікавими в цьому аспекті є дослідження внеску в інтелектуалізацію української мови Ліни Костенко (Л.П. Петрова), Юрія Клена (О.М. Черевченко), Лесі Українки (Я.В. Януш) та ін. Зазвичай, у контексті лінгвістичного напрямку дослідження інтелектуалізації української літературної мови перебуває і проблема інтелектуалізації художнього тексту, ідіостилу письменника тощо.

У зв'язку з цим вважається, що інтелектуалізація як семантична і стильова характеристика художнього тексту пов'язана з тяжінням до роздумів, внутрішніх монологів, перевагою раціональних елементів образного мислення письменника над чуттєвими. Дослідники індивідуального мовлення письменників зазначають, що процеси підвищення інтелектуального рівня художньої прози спричинили активізацію значної кількості книжної лексики, зокрема назв абстрактних понять. Таким чином, особливої ваги з огляду на інтелектуалізацію мови набувають різноманітні терміни, активним «постачальником» яких є латина.

Термінологічність і точність висловлювань у мові вважали ознакою її інтелектуальності представники Празького лінгвістичного гуртка. В їх розвідках зазначалося, що «під інтелектуалізацією літературної мови (яку також можна було б назвати раціоналізацією) розуміємо такий ступінь розвитку мови, при якому висловлювання стають більш визначеними та точними, а у випадку необхідності – абстрактними та здатними виражати всю складність думок і їх взаємозв'язок» (Гавранек, 1967: 349).

Сучасні дослідники наголошують у продовження цієї тематики, що «інтелектуалізація виявляється в збільшенні кількості слів з абстрактними значеннями – назвами абстрактних дій, процесів, станів, якості в пришвидшених темпах поповнення словникового складу мови інтернаціоналізмами, запозиченими словами, багато з яких називають одиниці, об'єднані категорією абстрактної якості, в процесах термінування і детермінування лексики, зростання питомої ваги композитів і юкстапозитів, а також продуктивності багатьох словотворчих засобів (основ, афіксів), які спеціалізуються на вираженні цієї категорії» (Клименко, 2009: 100).

Застосування специфічних, професійних номінацій у текстах різноманітних стилів, зокрема – художньому, публіцистичному, зумовлюється не тільки авторським смаком і майстерністю, але й тематичною спрямованістю певної інформації. У ХХІ столітті така спрямованість часто має науковий (технічний, філософський, юридичний, медичний тощо) характер. Таким чином у сучасному мовленні все частіше відображається загальна потреба суспільства до інтелектуалізації (Гошовська, 2014: 27). Учені (І.В. Гошовська, М.Н. Володіна та ін.) наголошують, що еволюція суспільства накладає свій відбиток на мову, що у свою чергу проявляється певними змінами у семантиці, граматиці, синтаксисі тощо. Прикладом впливу процесу глобалізації, який виявляється практично у всіх сферах суспільного життя, є інтенсивне проникнення професійних номінацій у літературну мову. Замкнутість термінологічних систем постійно порушується і, відповідно до сучасних мовних ситуацій, можна говорити про своєрідну термінологічну експансію, яку іноді визначають як тенденцію до «інтелектуалізації лексики».

Чинником інтелектуалізації також є використання в текстах ідей української та світової філософії, літератури. Саме поєднання в художніх, публіцистичних творах загальноєвропейських і вітчизняних культурних концептів дозволяє розглядати їх як важливий елемент інтелектуалізації української літературної мови. О.М. Черевченко наголошує на інтелектуалізаційному потенціалі цитат з латини та української культурної спадщини, особливому місці онімів (міфонімів, топонімів) в індивідуальному мовленні письменників тощо (Черевченко, 2005).

Латина завжди була потужним чинником інтелектуалізації української літературної мови, а латинізмів вже давно є невід’ємними елементами її лексичної та фразеологічної систем. Це підтверджує і стратифікація їх за часом появи: успадковані з давньоруської мови; запозичені у XV–XVIII століттях внаслідок вивчення латинської мови в українських навчальних закладах; запозичені у XIX–XX століттях переважно як елементи суспільно-політичної, медичної, біологічної, юридичної та іншої наукової термінології.

Для того, щоб елементи латини продовжували функціонувати в мові й мовленні, в суспільстві має існувати певне культурне тло, яке створює комунікативні та лінгвокультурні передумови активного застосування цих елементів. У XXI столітті в Україні з’явилися ще певні додаткові чинники, які сприяють функціонуванню латинізмів. Спробуємо їх позначити.

По-перше, релігійний чинник, який був відсунутий на периферію в Україні радянського періоду. Римо-католицька церква, офіційною мовою якої залишається латина, постійно збільшує свою присутність у країні. Якщо, наприклад, у 1997 році вона мала 712 парафій, 24 монастирі, 5 духовних навчальних закладів, 232 недільні школи і не мала жодного періодичного видання, то в 2019 році – 943 парафії, 111 монастирів, 10 духовних навчальних закладів, 390 недільних шкіл (кількість шкіл постійно змінюється, максимально їх було в 2006 році – 553), 20 засобів масової інформації. Римо-католицька церква присутня практично в усіх регіонах України, про що свідчить, наприклад, географія дієцезій (єпархій), які здійснюють управлінські функції: Львівська архидієцезія, Київсько-Житомирська, Кам’янець-Подільська, Одесько-Симферопольська, Луцька, Мукачівська, Харківсько-Запорізька дієцезії. Зазначимо, що переважна кількість громад знаходиться у Львівській (163 громади), Хмельницькій (153), Житомирській (145), Вінницькій (131) областях (Релігійно-інформаційна служба, 2019).

У сучасних умовах чинник католицької релігії вже не такий, як це було раніше. Латина не розповсюджується через релігійні відправи, не є мовою, яку обов’язково засвоюють вірні. Служби відбуваються українською, іноді – польською мовами, але релігійний контекст, частина релігійної літератури та інформації в костьолах, ритуальні формули під час служби активують латинські мовні елементи. Окремо слід говорити про роль духовних навчальних закладів, недільних шкіл, видавництва та церковних ЗМІ які, використовуючи у своїй діяльності латинську мову, прецедентні тексти, активують їх присутність в українському мовному просторі.

По-друге, культурно-освітній чинник. Із набуттям незалежності, впровадженням нових вимог мовної політики в сферах культури, засобів масової інформації, книгодрукування тощо певну роль у створенні можливостей застосування латинізмів, привернення уваги до їх інтелектуального, культурно-психологічного і виразного потенціалу відіграло книгодрукування. Українські видавництва здійснили переклад і друк творів відомих римських (латинських) філософів, політиків, поетів українською мовою – до цього переважна більшість текстів перекладалася російською. Наприклад, видавництво «Апріорі» (м. Львів)

тільки у 2020-2021 роках випустило у світ такі книги: Гай Саллюстій Крісп «Змова Катиліни»; Гай Юлій Цезар «Нотатки про війну з галлами: з додатком Авла Гірція»; Квінт Горацій Флакк «Оди. Еподи. Сатири. Послання»; Овідій. «Любовні елегії. Мистецтво кохання»; Боецій «Розрада від філософії»; Марк Гавій Апіцій «Про кулінарну справу римлян»; Марк Туллій Ціцерон «Про закони. Про державу. Про природу богів», «Філіппіки. Катон Старший, або Про старість» (в перекладах: Назара Вашишина, Володимира Литвинова, Андрія Содомори). Ці твори формують певний культурний контекст і «платформу» для поширення, цитування й функціонування латинізмів у сучасному дискурсі.

Окремо слід наголосити на важливості появи різного роду лексикографічних, довідкових, навчальних джерел. До словників латинських термінів, збірок латинських крилатих слів, які були надруковані українською ще до 1991 року, наприклад: Н.Г. Корж., Ф.Й. Луцька. «Із скарбниць античної мудрості» (К., 1988); Ю.В. Цимбалюк. «Латинські прислів'я і приказки» (К., 1990) тощо, додалося багато сучасних видань. Наприклад: «Латинські крилаті вирази» (Фоліо, 2013); Цимбалюк Ю.В. «Англо-латинсько-українсько-російський словник афоризмів» («Грамота», 2009); С.М. Лучканин. «Латинські сентенції (крилаті латинські вислови) з історико-літературним коментарем» («Науковий світ», 2009.); Хоміцька З.М. «Словник латинських юридичних висловів» («Право», 2008); О.М. Беляєва, В.М. Ждан, А.З. Цісик. «Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2 томах» («Медицина», 2020); О.М. Беляєва. «Українсько-латинський словник клінічних термінів» («Медицина», 2016) тощо.

По-третє, науково-освітній чинник. Традиційно латина та її елементи присутні у сфері сучасної науки й освіти. Існування в академічних установах та вищих навчальних закладах (світських і релігійних) відповідних відділів, кафедр, бібліотек, які проводять наукові дослідження, долучаються до продукування спеціальної літератури (підручників, посібників, полімовних тематичних словників, збірок латинських термінів тощо), сприяє існуванню та поширенню латинських мовних елементів і культурних концептів в українському середовищі. Слід також сказати про інформаційні та навчальні Інтернет-ресурси, які активно створюють навчальні заклади різних рівнів – від профільних гімназій до університетів. Ці платформи доволі різноманітні за наповненням і спрямуванням. Наприклад, багато шкільних сайтів мають сторінки, на яких розміщено крилаті вислови про навчання, виховання, Батьківщину, патріотизм тощо. Серед них багато латинізмів. Такі сторінки слугують довідковим матеріалом при написанні школярами творів, есеїв, рефератів, підготовці до публічних виступів тощо.

У закладах вищої освіти відбувається вивчення латини студентами спеціальностей «богослов'я», «класичні мови», «право», «медицина», «ветеринарія», «біологія», «хімія» тощо. Навіть студенти інших спеціальностей хоча б один-два рази за свою університетську кар'єру долучалися до латиномовного контексту співаючи, або підспівуючи, на посвяченні та випуску студентський гімн «*Gaudeamus*» (*gaudeamus* або *gaudeamus igitur*). Зазвичай запам'ятовуються та використовуються в мовленні фрази «*Vivat Academia! Vivant professores!*» («Хай живе академія! Хай живуть професори!»), але у цьому випадку важливе саме долучення до культурно важливого прецедентного тексту.

Окрім цього, можемо позначити ще багато ситуацій, коли навчальні заклади сприяють розповсюдженню елементів латини в сучасному мовленнєвому просторі. Так, у переважній більшості університетів Західної Європи та США зберіглася традиція мати девіз, який є квінтесенцією їх освітніх пріоритетів. Зазначимо, що ці

слогани можуть бути не тільки латиною, а й іншими мовами, зокрема – національними, але латина, традиційно, доволі популярна. Наприклад, девіз Лондонської школи економіки та політичних наук – «*Rerum cognoscere causas*» («Знати причини речей»). Массачусетський технологічний інститут має девіз – «*Mens et Manus*» («Головою і руками»), а Університет Джонса Гопкінса – «*The truth shall make you free*» («Істина зробить тебе вільним»). Після набуття незалежності вищі навчальні заклади України, навіть ті, які не мали давньої історії, також долучилися до цієї традиції і поставили девізи латиною на своїх гербах, а тепер й Інтернет-сайтах. Наприклад, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара має девіз – «*Docendo Discimus*» («Навчаючи вчимося!»), Києво-Могилянська академія – «*Tempus fugit, Academia sempiterna*» («Час плинний – Академія вічна»), Київський національний університет імені Тараса Шевченка – «*Utilitas honor et gloria*» («Користь, честь і слава»), Криворізький державний педагогічний університет – «*Veritas, creatio, libertas*» («Істина, творчість, свобода»), Національний університет «Львівська політехніка» – «*Litteris et artibus*» («Мистецтво та наука»), Львівський національний університет імені Івана Франка – «*Patriae decori civibus educandis*» («Освічені громадяни – слава Батьківщини»), Національний авіаційний університет – «*Vivere! Vincere! Creare!*» («Жити! Творити! Перемагати!»), Український католицький університет – «*Nosce te ipsum*» («Пізнай самого себе»). Девізи доволі активно виходять за межі університетського середовища, тому що стають елементами прямої та прихованої реклами навчальних закладів.

По-четверте, чинник реклами. Дещо несподіваним, але вагомим елементом «розповсюдження» латинізмів у сучасному суспільстві споживання та інформації стала реклама. Один із її типів – зовнішня. Давно засвоєні та нові для масового мовлення латинізми присутні на деяких рекламних вивісках, білбордах та сітілайтах, тексти яких є невід’ємним елементом своєрідної «мови міста». Переважна кількість таких латинізмів у назвах аптек, медичних кабінетів, клінік тощо. Так, мешканці українських міст часто бачать рекламні вивіски типу: «*Стоматологічна клініка «Імпладент*» (від лат. *dens* зуб, *implantatio* вживлення, імплантація), «*Люкс-Дент*», «*Стоматологія*» (від лат. *luxus* повнота життєвих сил, надмірна розкіш; *dens* зуб); «*Стоматологічна клініка «Арех*» (від лат. *apex* верхівка, кінчик); «*Магазин «Optimed*» (від лат. *optimas* знатний, видатний або *optimus* найкращий; *medicīna, medicus* медицина, лікар); «*Аптечна мережа «Віталюкс*» (від лат. *vita* життя, спосіб життя, людство, люди; *luxus* повнота життєвих сил, надмірна розкіш); «*Медичний центр «Ацинус*» (від лат. *acinus* «виноградна лоза», структурна одиниця легень); «*Медичний центр «Дерміс Медіком*» (від грецьк. *derma* шкіра; від лат. *medicīna, medicus* медицина, лікар) тощо.

Ці ж назви зустрічаються і в розгорнутих рекламних оголошеннях. Наприклад: «Медичний центр «Дерміс Медіком» надає медичні послуги у Кропивницькому. Персонал центру – це професіонали, які зможуть точно діагностувати захворювання та призначити правильне лікування у кожному окремому випадку» та ін. Але набагато потужніший пласт латинізмів атакує споживача через рекламу медикаментів («*Йодомарин*», «*Валеріана*», «*Комбіспазм*» тощо), предметів гігієни (зубна паста «*Dentalux*», зубна паста «*Professional BIOCALCIUM*», зубна паста «*Aquafresh*» тощо), косметичних засобів (крем «*NIVEA Soft*», дезодорант «*Crystal*» тощо), побутової хімії (миючий засіб для прибирання «*Титан*», засіб для чищення «*Містер Мускул*» тощо), продуктів харчування (шоколадний батончик «*Aero*», шоколадний батончик «*Mars*» тощо) та ін. Реклама цих товарів існує в різних видах: друкована, телевізійна, радіо, інтернет-реклама тощо. Наприклад: «Справжня

болгарська «Валеріана» – роками заспокоює наші нерви. Ситуацій, які викликають стрес – безліч. Але спільно зі справжньою болгарською Валеріаною ми віднайшли ту, яка провокує, чи не найбільше – і зняли про це рекламу. А що викликає стрес у вас?» (лат. *Valeriana* від *valeo* бути здоровим). Або: «Крем «NIVEA Soft». Так лагідно. Так ніжно. Загортайся у ніжність, легкість, м'якість як з кремом *Soft* від NIVEA. Крем має надлегку текстуру, глибоко зволожує і робить шкіру м'якою та пружною. Так лагідно. Так ніжно» (*Nivea* від лат. *niveus* сніжний, білосніжний, сліпучо-білий) тощо.

Важливо, що через рекламні тексти латинізми стають елементами повсякденного побутового дискурсу. Їх вживають автоматично, не особливо переймаючись етимологією. Але, як і будь-який термін, вони привносять у мовлення стилістичні аспекти книжності та додають йому логічності й точності. Тобто – виступають чинником інтелектуалізації.

Висновки. Підсумуємо викладене вище. Відомо, що в певні періоди історії європейської цивілізації, коли здавалося, що культура суспільства, його «дух» занепадають, до латини зверталися як до одного з засобів своєрідного відродження, реабілітації. Згадаємо, наприклад, нетривалу реставрацію класичної латини в епоху гуманізму (XIV – XV ст.), коли нею почали писати свої твори Джордано Бруно, Еразм Роттердамський, Микола Коперник та ін. Освічені представники суспільства відчували потужний культурно-цивілізаційний фон, який був за латиною та міг реалізовуватися її мовними елементами. У певному сенсі застосування латинізмів у сучасних мовах, зокрема і в українській, по суті має подібні передумови. Елементи латини, використовуючись у сучасному дискурсі, додають йому стабільності і комунікативної стрункості, нейтралізують тенденції примітивізму мовлення за рахунок своєї потужної культурної складової.

Ще декілька десятиліть назад учені розглядали функцію інтелектуалізації мови як таку, що переважно виявляється у творах художньої літератури, в ідіостилі письменників і поетів. Часи змінюються. Сучасне інформаційне суспільство продукує величезну кількість текстів різних стилів і жанрів. Пересічні носії мови – блогери, журналісти-фрілансери – активно дописуючи в соціальних мережах, можуть бути більш продуктивними в обсягах текстів та охопленні аудиторії, ніж деякі письменники або науковці минулого. Тому фактор інтелектуалізації їх мовлення, якщо можна сказати – ідіостиля, як і, наприклад, фактор впорядкування лексики пересічного мовця засобами термінології, дуже важливі для стану мовної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. / Богуслав Гавранек // Пражский лингвистический кружок: сборник статей / [составление Н. А. Кондрашова]. – М.: Прогресс, 1967. – С.338 – 377.
2. Голоюх Лариса. Інтелектуалізація авторської модальності в сучасних українських прозових текстах / Л.Голоюх // Лінгвостилістичні студії. Науковий журнал Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2016. – Вип. 4. – С. 55-62.
3. Гошовська І.В. Детермінологізація як складова інтелектуалізації мови / І.В. Гошовська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 49. – Острог, 2014. – С.27-30.
4. Клименко Н.Ф. Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови / Ніна Федорівна Клименко // *Studia Linguistica*. – 2009. – Випуск 3. – С. 100-107.
5. Релігійно-інформаційна служба України. [Електронний ресурс]: код доступу: https://risu.ua/religiyni-organizaciji-v-ukrajini-stanom-na-1-sichnya-2019-r_n97463
6. Черевченко О.М. Ідіостиль Ю.Клена у контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму. Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.М. Черевченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. – К., 2005. – 20 с.

7. Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук (10.02.01. 10.02.15) / Л.І.Шевченко. – Київ, КНУ ім. Т.Шевченка, 2002. – 41 с.

REFERENCES

1. Havranek B. (1967). Zadachy lyterarnoho iazyka y eho kul'tura. Prazhskyy lnhvystycheskyj kruzhok: sbornyk statej [sostavlenye N. A. Kondrashova]. [Prague Linguistic Circle: collection of papers [compilation by N.A. Kondrashov]]. *Progress – Progress*, 338 – 377 [in Russian].
2. Holoivukh L. (2016). Intelktualizatsiia avtorskoi modalnosti v suchasnykh ukrainskykh prozovykh tekstakh. [Intellectualization of authorial modality in modern Ukrainian prose texts]. *Linhvostylistychni studii. Naukovyj zhurnal Skhidnoevropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Linguistic and stylistic studies. Scientific Journal of the Lesia Ukrainka East European National University*, 4, 55-62 [in Ukrainian].
3. Hoshovs'ka I. V. (2014). Determinolohizatsiia iak skladova intelktualizatsii movy. [Determinologization as a component of language intellectualization]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». Seriia «Filolohichna» – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Philological series*, 49, 27-30 [in Ukrainian].
4. Klymenko N. F. (2009). Terminuvannia i determinuvannia v protsesakh intelktualizatsii suchasnoi ukrains'koi movy. [Termination and determination in the processes of intellectualization of the modern Ukrainian language]. *Studia Linguistica – Linguistic studies*, 3, 100-107 [in Ukrainian].
5. Relihijno-informatsijna sluzhba Ukrainy. [Religious Information Service of Ukraine]. [Elektronnyj resurs – Electronic resource]: kod dostupu: access code:
URL: https://risu.ua/religiyni-organizacii-v-ukrajini-stanom-na-1-sichnya-2019-r_n97463
6. Cherevchenko, O.M. (2005). Idiostyl' Yu.Klena u konteksti intelktualizators'kykh movnykh tradytsij ukrains'koho neoklasytsyzmu. [Klen's idiostyle in the context of intellectualizing language traditions of Ukrainian neoclassicism]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: T.Shevchenko National University, Institute of Philology [in Ukrainian].
7. Shevchenko L.I. (2002). Intelktualizatsiia ukrains'koi literaturnoi movy: lnhvystychna ta teoretyko-epistemolohichna aspektolohiia. [Intellectualization of the Ukrainian literary language: linguistic and theoretical-epistemological aspectology]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олег Семенюк – доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вплив соціальних факторів на мову, лінгвістика тексту, мовна комунікація.

Ганна Патлата – викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін №2 Донецького національного медичного університету, аспірантка кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: латинська мова, сучасна українська мова, латинізми.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oleg Semeniuk – Doctor of Sciences (Philology), Professor of Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: social factors in language, text linguistics, linguistic communication.

Hanna Patlata – teacher of Dept. of Languages and Humanities №2 Donetsk National Medical University, postgraduate student of Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: Latin language, modern Ukrainian language, Latinisms.

УДК 378:81'255.2:6:[811.161.2+811.111]
DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-84-93

ПРОБЛЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ (Харків, Україна)

ORCID: 0000-0003-3411-9408

Email: leonid.m.chernovaty@meta.ua

ЧЕРНОВАТИЙ Леонід. ПРОБЛЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.

Грунтуючись на результатах аналізу сучасних закордонних досліджень статусу машинного перекладу та його ролі у навчанні майбутніх перекладачів, пропонується висновок стосовно безальтернативності застосування МП в перекладацькій діяльності, а отже – й необхідності його запровадження до змісту навчання майбутніх перекладачів. Поділяється думка про продуктивність інтеграції машинного й антропогенного перекладу в гіперантропогенний його вид, де головним залишається людина, яка вміло використовує усі переваги технічних засобів для підвищення якості та швидкості перекладу.

Ключові слова: антропогенний переклад, гіперантропогенний переклад, машинний переклад, навчання перекладу.

CHERNOVATY Leonid. PROBLEMS OF MACHINE TRANSLATION AND ITS APPLICATION IN TRANSLATOR TRAINING.

The article reviews the current research related to the status of machine translation (MT) and its application in translator training. The author states the increasing impact of technologies upon the translation and localisation industries, which gives grounds to expect considerable changes in the human translation process that have to be taken into account in translator training as well. One of the ways to deal with this issue seems to be the comprehensive approach to the MT integration into translator training. In spite of the contradictory data related to the research into the comparative efficiency of human and machine translation, on the one hand, and various kinds of MT systems, on the other, the paper comes to the conclusion that there is no alternative to the MT application in professional translation, and thus, to its involvement into the translator training as well. The author supports the idea of trans-human translation, where the human remains in charge, skillfully exploiting the technological advantages to the benefit of the translation speed and quality. This approach takes Translation Studies beyond the limits of purely linguistic or anthropocentric models. The author analyses the controversial opinion concerning shifting the emphasis in the translator's work towards the linguistic post-post-editing. This assumption is used to predict the decline in the translator's subject knowledge importance and even in the target language command requirements related to the ever growing practice of the target text post-editing by experts in the specific domain.. The author reviews the role of pre-editing, post-editing and proofreading in the eyes of the translation and localisation industry representatives, as well as the ways to include the appropriate skills development in translator-training. The article analyses the conflicting results concerning the impact of post-editing upon the efficiency of the translator's competence development. It is concluded that translators will have to possess a variety of innovative skills, which might open up promising career opportunities for them, subject to the consolidation of interdomain and interdisciplinary connections in translator training and teaching.

Keywords: human translation, machine translation, trans-human translation, translator training and teaching.

Вступ

Професія перекладача, яка вважається однією з найдавніших в історії людства, стоїть на порозі змін, характер яких є настільки глибоким, що ставить під сумнів навіть саме її існування. Причиною, як і у випадку багатьох інших професій, є стрімкий розвиток науки і техніки, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій

(ІКТ), що загрожує кардинальним перерозподілом функцій між людиною і машиною як на ринку праці, так і в повсякденному житті.

Традиційно письмового перекладача уявляли таким собі ченцем-відлюдником, що чаклує над таємничим текстом оригіналу, закопавшись серед товстелистих словників, енциклопедій і довідників, годинами шукаючи найкращі відповідники і ретельно відточуючи текст перекладу до неймовірно бездоганних висот. Не дивно, що й зміст навчання майбутніх перекладачів зосереджувався на досконалому вивченні мови оригіналу, ретельному ознайомленні з відповідною художньою літературою, історією, лінгвістичними й перекладознавчими теоріями, максимальному розширенні словникового запасу і вміннях працювати з довідковою літературою.

Сучасний перекладач, однак, більше нагадує оператора складної технологічної установки, сидячи перед екраном комп'ютера й оточений іншими сучасними гаджетами, завдяки яким він дістає миттєвий доступ до нечуваного раніше обсягу даних – від відповідників будь-якого слова тексту оригіналу до варіантів перекладу текстів будь-якого обсягу з гіпертекстовими посиланнями, що дозволяють заглиблюватись у будь-які відгалуження, що виникають під час пошуку інформації в процесі перекладу. Швидкість перетворення перекладача на оператора все більш складної машинерії, мимоволі підводить до питання, чи не настане такий час, коли вся ця техніка зможе упоратись із перекладом взагалі без людини, і як подібні зміни впливають на зміст навчання майбутніх перекладачів – адже такий зміст має відповідати реальним умовам праці випускника закладу вищої освіти.

Це питання видається **актуальним**, а його вирішення потребує аналізу глобальних тенденцій, що спостерігаються в інформаційних технологіях, перекладознавстві, прикладній лінгвістиці та методиці навчання перекладу, аби врахувати їх у змісті навчання майбутніх перекладачів відповідно до сучасних умов.

Таким чином, **метою** нашої розвідки є вивчення згаданих тенденцій за матеріалами досліджень останніх років для формулювання існуючого стану речей та прогнозування розвитку ситуації у найближчому майбутньому, аби пропонувати відповідні зміни у змісті навчання. Враховуючи обсяг статті, ми обмежимося переважно аналізом статусу машинного перекладу. Зважаючи на великий обсяг матеріалу, що підлягає обробці, у подальшому викладі ми обмежимося лише працями закордонних авторів, оскільки роботи українських науковців є доступнішими для аналізу.

Результати та обговорення

В останні роки, проблеми машинного перекладу (МП) та його застосування у практиці перекладу і навчанні майбутніх перекладачів постійно знаходяться в центрі уваги дослідників, а з удосконаленням систем МП, обсяг таких розвідок тільки зростає.

Зокрема, опитування 438 респондентів (перекладачів-фрілансерів, представників компаній з надання мовних послуг, викладачів перекладу та науковців) (Gaspari et al, 2015) засвідчило зростаючий вплив технологій, зокрема МП, методів оцінки якості та пост-редагування, в індустрії перекладу та локалізації. Зазначаючи нагальну необхідність вдосконалення згаданих методів, інструментарію та навчання, автори також зауважують значну розбіжність у підходах до вирішення цих завдань, а також певний брак знань та ресурсів серед потенційних рушіїв такого вдосконалення. Прогнозуючи подальше поширення МП, дослідники очікують значних змін у процесі антропогенного перекладу (який здійснюють люди), зокрема, поширення практики пост-редагування (*post-editing*) і на матеріали високої якості, призначені для

публікації, а також підкреслюють необхідність врахування цих тенденцій в процесі навчання перекладу та задоволення потреби у підвищенні рівня технологічної компетентності майбутніх перекладачів.

Альтернативне опитування (Man et al, 2020) 441 студента китайських університетів, що навчалися на магістерській програмі з письмового та усного перекладу, стосувалося знань найпоширеніших інструментів та ресурсів технології перекладу (електронних словників, пошукових систем, Інтернет-енциклопедій, корпусів, МП та систем автоматизованого перекладу) і частотності їх використання. Результати показали суттєву позитивну кореляцію знань студентів та їхнього використання технологій перекладу.

Інші автори (Kenny et al, 2014; Rodríguez de Céspedes, 2019) підтримують ідею розробки та впровадження програми навчання перекладу з використанням системи МП, орієнтованої на перекладача. При цьому вони пропонують цілісний підхід до інтеграції МП до змісту навчання, який розширює можливості перекладача, а не маргіналізує його. Визнаючи потенційні проблеми на шляху застосування МП як у процесі перекладу загалом, так і в навчанні майбутніх перекладачів, дослідники (Kenny et al, 2014) накреслюють певні напрями їх вирішення, зокрема, застосування хмарних сервісів.

Цікавим питанням є порівняльна ефективність антропогенного та машинного перекладу. В одному з досліджень (Loock, 2018) проводився компаративний корпусний аналіз мовних характеристик оригінальних французькомовних текстів, з одного боку, та текстів, перекладених французькою мовою з англійської за допомогою статистичних і нейронних систем МП, з іншого. Матеріалом дослідження послужили статті з провідних англо-американських і французьких газет у різноманітних галузях (економіка, екологія, спорт, туризм, злочинність, культура тощо). Аналіз зосереджувався на тих лексичних та граматичних особливостях текстів, які, як відомо з практики, викликають труднощі в англо-французьких перекладачів. Результати аналізу засвідчили, що мовні аспекти, які виходять за межі граматичної правильності, і які слід враховувати для забезпечення природного ідіоматичного перекладу, аби задовольнити потреби сучасного ринку, ігноруються сучасними системами МП. Ґрунтуючись на цих результатах, дослідники формулюють висновок про безумовну перевагу людей-перекладачів над системами МП, принаймні у згаданих аспектах.

Інші автори (Daems et al 2017), також на матеріалі англomовних газетних статей (зі схожою із попереднім дослідженням тематикою), порівнювали ефективність їх передачі французькою мовою шляхом перекладу, з одного боку, та пост-редагування МП, з іншого. Додатковою незалежною змінною був досвід у перекладі – одна група випробуваних складалася із студентів, а інша – з фахових перекладачів. Згадані процеси досліджувалися за допомогою методик ай-трекінгу (відстеження руху зіниць) та кі-строук-логгінг (реєстрації натискань перекладачем клавіш на клавіатурі комп'ютера), які дозволили встановити швидкість перекладу, когнітивне навантаження та використання зовнішніх ресурсів випробуваними. Додатковими параметрами, що враховувались у даному дослідженні, були загальна якість перекладу і ставлення випробуваних до обох досліджуваних методів. Очікувалося, що результати дослідження допоможуть визначити типові проблеми, що виникають під час застосування різноманітних методів перекладу у перекладачів різного фахового рівня, аби потім враховувати їх у процесі навчання. Однак одержані дані засвідчили більшу схожість досліджуваних методів і груп, ніж передбачалося.

Спостерігаються спроби (Alonso et al, 2015) переосмислити протиставлення антропогенного перекладу, з одного боку, та перекладу із застосуванням інформаційних технологій (МП та автоматизовані системи перекладу), з іншого. Виходячи з аналізу ситуації, що склалася в контексті епохи інформаційного суспільства, автори критикують традиційні підходи перекладознавства, де технології розглядаються лише як допоміжний інструмент, а засоби автоматизації перекладу не вважаються суттєвими чинниками його забезпечення. Вони вважають, що подібні підходи виходять із спрощеного та застарілого розмежування між свідомістю перекладача та його інструментами. Натомість, ґрунтуючись на результатах аналізу ролі технології в процесі перекладу з точки зору його усталених парадигм (лінгвістичної, функціональної, когнітивної, соціологічної), дослідники пропонують інструментальний підхід, де перекладачі та їхні технології розглядаються як нерозривне і взаємообумовлене ціле. На думку згаданих авторів, цей підхід виводить перекладознавство за межі суто лінгвістичної й антропоцентричної моделі перекладу. Ґрунтуючись на результатах свого аналізу, дослідники пропонують теоретичну модель гіперантропогенного перекладу, що виходить за межі суто антропогенного, аби переглянути парадигми перекладознавства в контексті епохи інформаційного суспільства. На їхню думку, гіперантропогенний переклад обіцяє привабливе майбутнє для перекладачів, де вони творчо й критично використовуватимуть як технологічні, так і соціальні засоби.

На підтримку тези про доцільність включення МП до змісту навчання майбутніх перекладачів, експеримент (Federici et al, 2018) зі студентами, майбутніми перекладачами, які не мали досвіду роботи з МП, засвідчив, що тренінг із системою статистичного МП здатний підготувати студентів до діяльності в умовах тривалих кризових сценаріїв перекладацької діяльності.

Існують реальні перспективи поширення МП (який на сьогодні застосовується переважно в процесі письмового перекладу) і на сферу усної медіації. Зокрема, дослідження (Şahin, 2013) неформального міжмовного спілкування носіїв російської та англійської мов з використанням МП (*Google Talk*) в режимі реального часу засвідчило позитивну оцінку ефективності такої комунікації в неформальному чаті з боку комунікантів, а також зрозумілість і точність близько 75% висловлювань співрозмовників. Інші автори (Burchardt, 2016) вивчали перспективи застосування МП в контексті аудіовізуального перекладу. Зокрема, досліджено причини складнощів застосування МП у цьому виді перекладу, встановлено потенційно корисні для нього методи та інструменти для вимірювання якості МП, розроблені для перекладу письмового тексту.

Очікування кардинальних змін у якості автоматизованих систем перекладу, зокрема, пам'яті перекладів (ПП), статистичного і нейронного видів МП, змушує деяких дослідників (Рут, 2013) припускати, що згадані системи з часом повністю замінять антропогенний переклад у багатьох сферах діяльності. Розглядаючи таку можливість, згадані дослідники пророкують суттєві зміни у переліку умінь, необхідних перекладачам. Зокрема, пропонується суперечлива теза, що функція письмового перекладача, у зв'язку з поширенням практики обробки текстів перекладу спеціалістами (без досвіду перекладу) у певній галузі, зміститься в бік мовного редагування текстів перекладу, паралельно із зниженням вимог до глибоких предметних знань у відповідній сфері, і навіть, можливо, – до знання іноземних мов. Натомість зростуть вимоги до володіння автоматизованими системами перекладу (ПП, глосарії, термінологічні бази та МП). Для визначення переліку нових умінь, необхідних перекладачеві у цьому контексті, на думку згаданого автора, слід

спочатку визначити найсерйозніші проблеми прийняття рішень, що виникають у процесі використання ПП та МП. Загалом дослідник пропонує перелік із десяти таких умінь, які він розподіляє на три групи: уміння вчитися, перевіряти дані, а також редагувати тексти з посиленою увагою до деталей. Розвиток згаданих умінь потребує розробки методики, що ґрунтується на наскрізному використанні ПП та МП в межах усіх курсів письмового перекладу, самостійному аналізі студентами процесу перекладу та реалізації спільних проектів із фахівцями у відповідних сферах.

Схожої думки дотримуються й інші дослідники (Mellinger, 2017), які вважають, що для професійного здійснення пост-редагування майбутніми перекладачами, МП має бути включено до змісту одразу кількох курсів навчальної програми, а не зосереджуватися в якомусь одному окремому курсі чи модулі.

З іншого боку, існують і прибічники концентрації навчання МП в межах окремого спеціалізованого модуля, що, на думку автора (Esqueda, 2021), дозволяє, ґрунтуючись на методиці виконання конкретних завдань, навчити студентів оцінювати сильні й слабкі сторони МП, щоб краще використовувати його в процесі перекладу.

У деяких дослідженнях (Mellinger, 2018) розглядалася роль пост-редагування текстів, переданих за допомогою МП, та засобів автоматизації перекладу, з метою переосмислення поняття «якості перекладу». Здійснюються спроби (Cid et al, 2020) встановити зміст компетентності пост-редагування, аби пізніше визначити зміст її формування й адаптувати методику навчання до різних типів аудиторій. Опитування працівників компаній, які надають мовні послуги, засвідчили, що на сьогодні високий рівень досвіду у пост-редагуванні не є показовим для індустрії перекладу загалом, і що ефективно пост-редагування вимагає предметних і термінологічних знань у широкому діапазоні сфер і дисциплін (Cid et al, 2020).

Одним із об'єктів вивчення є стратегії майбутніх перекладачів у процесі застосування засобів інформаційних технологій. В одному з таких досліджень (Shih, 2017), за допомогою реєстрації натискань випробуваними (студентами китайського університету) клавіш на клавіатурі та їхніх розмірковувань вголос досліджувалася поведінка майбутніх перекладачів під час пошуку термінів в Інтернеті в процесі спеціалізованого перекладу. Виявлено, що випробувані використовують різноманітні веб-ресурси, що значною мірою збігається з висновками попередніх дослідників.

З'ясування чинників, що впливають на якість пост-редагування МП студентами, є ще однією проблемою, що привертає увагу. Зокрема, одна із таких розвідок (Yang et al, 2020) засвідчила, що головним з них є рівень саморегуляції студентів, тоді як вплив їхнього критичного мислення та мотивації виявився несуттєвим. В іншій роботі (Yang et al, 2021), порівняння результатів пост-редагування МП майбутніми перекладачами та їхнього самостійного перекладу у двох схожих за змістом завданнях, ґрунтуючись на критеріях ефективності перекладу, його результативності та ступеня вдовolenості користувачів, сформульовано висновок, що пост-редагування МП є більш ефективним, ніж антропогенний переклад. Цей висновок ґрунтується на більшій кількості помилок в останньому, де частка неточностей перевищила питому вагу стилістичних похибок. Крім того, на погляд випробуваних, час і зусилля, заощаджені внаслідок застосування пост-редагування, є більшою цінністю, порівняно із його загальною практичністю. Зафіксовано також безперечне бажання студентів бачити пост-редагування у змісті власного навчання.

В іншому дослідженні [이상빈. 2018] автор вивчав особливості здійснення пост-редагування медичних текстів, перекладених корейською мовою з англійської за допомогою *Google Translate*, шляхом реєстрації як розмірковування вголос студентів,

так і їхніх операцій на екрані комп'ютера. Встановлено, що студенти неефективно виконували пост-редагування, надмірно часто використовували словники, витрачали зайвий час на нетермінологічну лексику, невдало здійснювали попереднє редагування тексту оригіналу, внаслідок чого перекладали його фактично з нуля. За результатами експерименту, автор дійшов висновків, що головну увагу у навчанні пост-редагування слід приділяти вдосконаленню базової перекладацької компетентності студентів, а не умінням, потрібним для пост-редагування. Крім того, автор зауважує, що інструментальна субкомпетентність має вирішальне значення для розвитку умінь пост-редагування. На його думку, двомовне редагування (*revision*) має бути головним компонентом при навчанні пост-редагування, а інтеграція попереднього редагування (*pre-editing*) до змісту навчання пост-редагування потребує проведення окремих досліджень першого.

Деякі дослідники (Killman, 2018) намагалися з'ясувати чинники, що впливають на дієвість пост-редагування шляхом порівняння його ефективності стосовно тексту, який одні й ті ж студенти раніше в семестрі перекладали без застосування МП. Результати засвідчили, що пост-редагування дозволило покращити якість перекладу студентам, результати яких знаходяться ближче до середнього рівня в групі, тоді як якість перекладів студентів, результати яких значно перевищували згаданий рівень, погіршилися, хоча й залишилися кращими, ніж у студентів першої групи. Автор експліцитно не пояснює причин цього явища, хоча й аналізує ступінь доцільності та прийнятності змін, внесених студентами в процесі пост-редагування, а також їх співвідношення з варіантом, запропонованим цими ж студентами під час перекладу цього ж тексту без МП. Ці результати потребують подальшого дослідження, оскільки не можна виключити впливу на них ефектів послідовності – невідомо, чи не змінилися б висновки, якби студенти спочатку здійснювали пост-редагування тексту, а потім перекладали його самостійно, тобто без застосування МП.

В іншій розвідці (Lee, 2020), випробувані, навпаки, спочатку перекладали тексти з рідної на іноземну мову без допомоги МП, а потім редагували власний переклад, використовуючи МП для порівняння. Аналіз результатів показав, що МП допоміг зменшити частку лексико-граматичних помилок та покращити двомовне редагування студентів.

Вивчалися й питання ставлення фахівців у сфері мовних послуг до застосування інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) (наприклад, засобів автоматизації перекладу та програм МП), з точки зору їхнього впливу на ступінь контролю власної діяльності та робочого середовища (Marshman, 2014), з'ясувалося, що більшість фахівців позитивно ставляться до ІКТ взагалі і вважають, що вони сприяють підвищенню ефективності контролю робочого середовища та праці загалом (особливо її обсягу та якості). З іншого боку, оцінка їхнього впливу на стосунки з клієнтами/роботодавцями та обсяг винагороди не є однозначно позитивною.

Вивчення ставлення до МП не обмежується лише перекладачами, а доповнюється його дослідженням стосовно інших учасників процесу надання перекладацьких послуг, зокрема, у сферах управління та виробництва (Vieira et al, 2020). Дослідження показало, що МП додає невизначеності в усіх згаданих сферах. На погляд автора, це може бути частково викликано структурними недоліками сучасної індустрії перекладу, що обмежують вплив перекладачів на тексти, одночасно відчужуючи їх від ширших аспектів бізнес-стратегії.

Ставлення до МП вивчалось (Yang et al, 2019) і на основі моделі прийняття технологій, в межах якої виділяються два фактори, що визначають прийняття чи неприйняття нових технологій індивідом. Першим фактором є простота

використання відповідної технології, а другим – її корисність, причому обидва чинники оцінюються не в абсолютному вимірі, а з точки зору конкретного індивіда, оскільки одна й та ж технологія може здаватися одному простою й корисною, а іншому – складною й непотрібною. Опитування 109 майбутніх перекладачів, студентів китайських університетів, засвідчило, що фактор корисності, який суттєво обумовлюється досвідом, найбільше впливає на намір застосування МП. Крім того, на досвід впливає мотивація, яка, у свою чергу, обумовлюється простотою використання.

Розширення номенклатури систем МП також стимулювало відповідні дослідження. В одному з них (Jisun et al, 2017) розглядаються порівняльні результати застосування різних систем МП, зокрема для того, щоб зрозуміти різницю між нейронною та статистичною його системами.

Загалом поява систем нейронного машинного перекладу (НМП) спричинила справжню ейфорію в засобах масової інформації, деякі з яких поквапились оголосити, що певні професії, включаючи переклад, є під загрозою зникнення. Однак порівняльне дослідження (Moorkens, 2018) ефективності нейронного (НМП) і статистичного (СМП) машинного перекладу в кількох мовних парах, результати яких оцінювалися за критеріями адекватності та продуктивності пост-редагування, а також врахування характеру помилок, довели передчасність подібних заяв. Хоча дослідники констатують покращення стилістичних ознак та порядку слів у текстах, перекладених за допомогою НМП, проте вони відзначають і певні непередбачувані проблемами, пов'язані з пропусками й невірним перекладом деяких елементів тексту оригіналу.

Інші автори (Schmidhofer et al, 2019), виходячи з результатів власного експерименту, прогнозують, що внаслідок появи систем НМП, майбутнім перекладачам доведеться сформувати дві окремі, хоча і взаємопов'язані, групи умінь: (1) оволодіти компетентністю перекладача у традиційному сенсі (тут дослідники посилаються на моделі фахової компетентності перекладача, запропоновані групами *PACTE* (PACTE, 2001) та *EMT* (EMT, 2009); (2) оволодіти вміннями попереднього редагування, пост-редагування та читання коректури (*proofreading*) текстів, перекладених за допомогою МП. Тут виникають певні логічні суперечності. Модель *PACTE* (PACTE, 2001) за останні 20 років (з 2001 року) дещо змінилася, але навіть у 2001 році вона включала інструментальну компетентність, до якої, зокрема, входили і автоматизовані системи перекладу. Тому будь-які нові подібні засоби, що виникають внаслідок технічного прогресу, за замовчуванням включаються до згаданої компетентності, а отже немає жодної потреби виділяти їх в будь-яку нову компетентність. Тим більше це стосується моделі *EMT* (EMT, 2009), яка експліцитно включає в себе технологічну компетентність, куди, зокрема, входить здатність використовувати комп'ютерні інструменти.

Автори також очікують зростання ролі комунікативної компетентності в мові перекладу (хоча, здається, їй зростати далі вже нікуди, оскільки, відповідно до вимог, наприклад, британського класифікатора професій, тут очікується найвищий можливий рівень (*Proficiency*)), компетентності в культурах носіїв обох мов, залучених до перекладу, а також умінь ретельного аналізу тексту у навчанні майбутніх перекладачів (перспектива зростання цінності цього уміння також видається сумнівною). Безумовною складовою змісту навчання, на думку авторів, має бути формування умінь студентів адекватно оцінювати та використовувати нові програми МП, з чим варто погодитись.

Інші дослідники (O'Brien et al, 2020) переймаються впливом запровадження систем нейронного машинного перекладу (НМП) на сферу локалізації, яка є надзвичайно високотехнологічною і динамічною. Опитування співробітників та виконавчих менеджерів компаній, що надають мовні послуги, засвідчило, що фахівці з локалізації виконують різноманітні ролі, включаючи перестворення, пошук інформації та керування проєктами і операціями збуту. Прогнозується, що впровадження НМП посилить необхідність критичного використання технологій, одночасно відкриваючи нові напрями кар'єрного розвитку, такі як сфери контролю даних та анотування. Спеціалізація у конкретній сфері залишиться важливою для перекладачів, а важливість умінь міжособистісного спілкування зростатиме й надалі. Для підвищення ефективності процесу навчання важливим вважається посилення міжгалузевих та міждисциплінарних зв'язків.

Ускладнення змісту проєктів та високий рівень спеціалізації в індустрії мовних послуг спричиняють необхідність відповідних змін у змісті навчання майбутніх перекладачів з метою підвищення рівня їхньої технологічної компетентності. В одному з досліджень (Rodríguez-Castro, 2018) вивчалася ефективність відповідного курсу навчання, що включав низку компонентів: навчальну програму з модулями, присвяченими організації проєктів, управлінню термінологією, системам пам'яті перекладів, пост-редагуванню та локалізації програмного забезпечення; чітко визначені цілі навчання використання систем автоматизованого перекладу; моделювання віртуальної реальності; навчання на основі системи завдань; розвиток критичного мислення. Експериментальне навчання підтвердило перспективність такого підходу для подальших досліджень.

Узагальнюючи викладене, варто зауважити, що хоча більшість дослідників вважають МП однією з найбільш інноваційних технологій, проте деякі з них (Burchardt, 2016) демонструють певну стриманість у прогнозуванні його потенційного впливу на розвиток творчих здібностей та продуктивності професійних перекладачів у майбутньому.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз показує широкий діапазон досліджень з проблеми застосування МП в процесі перекладу та навчання майбутніх перекладачів. Незважаючи на деяку суперечність проаналізованих досліджень, можна констатувати певний консенсус стосовно неминучості застосування МП в процесі перекладацької діяльності, а отже – й необхідності його запровадження до змісту навчання майбутніх перекладачів. Продуктивним підходом видається не протиставлення машинного та антропогенного перекладу, а їхня інтеграція у гіперантропогенний переклад, в якому головним залишається людина, яка вміло використовує усі переваги технічних засобів для підвищення якості та швидкості перекладу. Така орієнтація, безумовно, потребує певного коригування змісту навчання майбутніх перекладачів, в чому і вбачаємо перспективи подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

REFERENCES

1. Alonso, E. & Calvo, E. (2015). Developing a Blueprint for a Technology-mediated Approach to Translation Studies. *Meta*, 60(1), 135–157. <https://doi.org/10.7202/1032403a>
2. Burchardt, A., Lommel, A., Bywood, L., Harris, K. & Popović, M. (2016). Machine translation quality in an audiovisual context. *Target*, 28(2), 206-221. <https://doi.org/10.1075/target.28.2.03bur>
3. Cid, C. G., Colominas, C., Oliver, A. (2020). Language industry views on the profile of the post-editor. *Translation Spaces*, 9(2), 283-313. <https://doi.org/10.1075/ts.19010.cid>
4. Cifuentes-Ferez P., Rojo, A. (2015). Thinking for Translating. Think-aloud Protocol on the translation of manner-of-motion verbs. *Target*, 27(2), 273-300. <https://doi.org/10.1075/target.27.2.05cif>

5. Daems, J., Vandepitte, S., Hartsuiker, R. J. & Macken, L. (2017). Translation Methods and Experience: A Comparative Analysis of Human Translation and Post-editing with Students and Professional Translators. *Meta*, 62(2), 245–270. <https://doi.org/10.7202/1041023ar>
6. EMT Expert Group (2009). Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. Brussels. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf
7. Esqueda, M. D. (2021). Machine translation: teaching and learning issues. *Trabalhos em Linguística Aplicada*, 60(1). 282-299.
8. Federici, F. M., Al Sharou, Kh. (2018). Moses, time, and crisis translation. *Translation and Interpreting Studies*, 13(3), 486-508. <https://doi.org/10.1075/tis.00026.fed>
9. Gaspari, F., Almaghout, H. & Doherty, S. (2015). A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners. *Perspectives*, 23(3), 333-358. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.979842>
10. Jisun, Sh., Kim E. (2017). The Emergence of an Artificial Intelligence Translation System. *The Journal of Translation Studies*, 18(5), 91-110
11. Kenny, D., Doherty, S. (2014). Statistical machine translation in the translation curriculum: overcoming obstacles and empowering translators. *The Interpreter and Translator Trainer*, 8(2), 276-294. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2014.936112>
12. Killman, J. (2018). Translating the same text twice. *The Journal of Internationalization and Localization*, 5(2), 114-141. <https://doi.org/10.1075/jial.18003.kil>
13. Lee, S.-M. (2020). The impact of using machine translation on EFL students' writing. *Computer Assisted Language Learning*, 33(3), 157-175. <https://doi.org/10.1080/09588221.2018.1553186>
14. Loock, R. (2018). Traduction automatique et usage linguistique : une analyse de traductions anglais-français réunies en corpus. *Meta*, 63(3), 786–806. <https://doi.org/10.7202/1060173ar>
15. Man, D., Mo, A., Chau, M. H., O'Toole, J. M., Lee, Ch. (2020). Translation technology adoption: evidence from a postgraduate programme for student translators in China. *Perspectives*, 28(2), 253-270. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1677730>
16. Marshman, E. (2014). Taking Control: Language Professionals and Their Perception of Control when Using Language Technologies. *Meta*, 59(2), 380–405. <https://doi.org/10.7202/1027481a>
17. Mellinger, Ch. D. (2017) Translators and machine translation: knowledge and skills gaps in translator pedagogy. *The Interpreter and Translator Trainer*, 11(4), 280-293. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2017.1359760>
18. Mellinger D. Ch. (2018). Re-thinking translation quality. Revision in the digital age. *Target*, 30(2), 310-331. <https://doi.org/10.1075/target.16104.mel>
19. Moorkens, J. (2018). What to expect from Neural Machine Translation: a practical in-class translation evaluation exercise. *The Interpreter and Translator Trainer*, 12(4), 375-387. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2018.1501639>
20. O'Brien, Sh., Rossetti, A. (2020). Neural machine translation and the evolution of the localisation sector. *The Journal of Internationalization and Localization*, 7(1-2), 95-121. <https://doi.org/10.1075/jial.20005.obr>
21. PACTE Group (2003). Building a Translation Competence Model. *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research* /Alves F. (ed.). Amsterdam: Benjamins. P. 43-66. <https://doi.org/10.1075/btl.45.06pac>
22. Pym, A. (2013). Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta*, 58(3), 487–503. <https://doi.org/10.7202/1025047ar>
23. Rodríguez-Castro, M. (2018). An integrated curricular design for computer-assisted translation tools: developing technical expertise. *The Interpreter and Translator Trainer*, 12(4), 355-374. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2018.1502007>
24. Rodríguez de Céspedes, B. (2019). Translator Education at a Crossroads: the Impact of Automation. *Lebende Sprachen*, 64(1), 103-121. <https://doi.org/10.1515/les-2019-0005>
25. Şahin, M. & Duman, D. (2013). Multilingual Chat through Machine Translation: A Case of English-Russian. *Meta*, 58(2), 397–410. <https://doi.org/10.7202/1024180a>
26. Schmidhofer, A. & Mair, N. (2019). La traducción automática en la formación de traductores. *CLINA: Revista Interdisciplinaria de Traducción, Interpretación y Comunicación Intercultural*, 4(2), 163-180. <https://doi.org/10.14201/clina201842163180>
27. Shih, C. Y. (2017). Web search for translation: an exploratory study on six Chinese trainee translators' behaviour. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*, 4(1), 50-66.
28. <https://doi.org/10.1080/23306343.2017.1284641>

29. Vieira L. N. & Alonso E. (2020) Translating perceptions and managing expectations: an analysis of management and production perspectives on machine translation. *Perspectives*, 28(2), 163-184. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1646776>

30. Yang, Y., Wang, X. (2019). Modeling the intention to use machine translation for student translators: An extension of Technology Acceptance Model. *Computers & Education*, 133, 116-126. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.01.015>

31. Yang, Y. & Wang X. (2020) Predicting student translators' performance in machine translation post-editing: interplay of self-regulation, critical thinking, and motivation. *Interactive Learning Environments*, 0(0), 1-15. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1786407>

32. Yang, Y., Wang X. & Yuan Q. (2021). Measuring the usability of machine translation in the classroom context. *Translation and Interpreting Studies*, 16(1), 101-123. <https://doi.org/10.1075/tis.18047.yan>

33. 이상빈. (2018). Process research into post-editing: How do undergraduate students post-edit the output of Google Translate? *The Journal of Translation Studies*, 19(3), 259-286. <https://doi.org/10.15749/jts.2018.19.3.010>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леонід Черноватий – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

Наукові інтереси: методика навчання іноземних мов та перекладу, психолінгвістика, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Leonid Chernovaty – Doctor of Sciences (Pedagogy), Full Professor, Professor at the Mykola Lukash Translation Studies Department, V.N.Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: Teaching Foreign Languages, Translator/Interpreter Training, Psycholinguistics, Translation Studies.

УДК 811.112.2'07

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-93-99

РОЛЬ СИМВОЛІВ-СОМАТИЗМІВ У ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ

Віра ШКОЛЯРЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0003-3564-4378

e-mail: vera.shkolyarenko@gmail.com

ШКОЛЯРЕНКО Віра. РОЛЬ СИМВОЛІВ-СОМАТИЗМІВ У ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ.

У статті відзначається особлива роль символів у процесі формування фразеологічної картини світу німецької мови протягом XI-XIV століть; визначаються універсальні чинники, загальні для становлення фразеологізмів цього історичного етапу розвитку німецької мови, і специфічні, які залежать від рис німецької мови й особливих умов її існування.

Ключові слова: фразеологічна картина світу, символ-соматизм, усталене словосполучення, середньовірна німецька мова.

SHKOLYARENKO Vira. THE ROLE OF SOMATIC SYMBOLS IN THE FORMATION OF PHRASEOLOGICAL WORLD REPRESENTATION OF MIDDLE HIGH GERMAN.

The thesis is devoted to the linguocultural study of the formation of German phraseological units during XI-XIV centuries. The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological world representation of Middle High German period. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined. The experience of

systematization of phraseological units in diachrony based on a system of images and values of a certain historical period have been described. Historical and genetic analyses of phraseological units have been determined. Phraseological unit in German is a complex verbal formation. Linguistic and extralinguistic factors play an important role in the formation and development of phraseological units. But there are still questions – how are these phraseological units created. Our goal is to study the origin and structure of German phraseological units with somatic components. We also aim at enriching idiomatic phraseologisms with the examples of their actual use in current parlance. The article is closely connected with the definition of peculiarities of somatic symbols of the speakers of Middle High German language as one of the most important extralingual fragment of reality. The usage of this approach can give a complete picture of national-cultural peculiarities of phraseological system of German of XI-XIV centuries. National-cultural factors relevant for formation of phraseological world representation of Middle High German period have been determined. The present work tries to contribute to broadening the scope of investigation and methodology of the previous linguocultural research of German phraseology and fill research gaps in this field.

Keywords: *phraseological world representation, somatic symbols, set expression, Middle High German.*

Постановка проблеми. Розвиток засобів фразеологічної номінації є складною діалектичною єдністю двох протилежних тенденцій: тенденції до зміни фразеологічного складу і тенденції до його стійкості, послідовності. В аспекті лінгвокультурології символи, покладені в основу фразеологічного значення, формують картину світу, залишаючись незмінними навіть за глобальної зміни менталітету, тому що вони безпосередньо пов'язані з системою найзагальніших світобачень людини. У багатьох випадках слова-символи є компонентами фразеологічних одиниць (ФО). Соматизми є досить продуктивними в утворенні фразеологізмів середньовісньонімецького (свн.) періоду.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Розвиток нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів відбувається, як було зазначено вище, у руслі антропологічної парадигми мовознавства, зокрема в межах лінгвокультурології й когнітивної лінгвістики. Розвиток лінгвокультурологічного підходу до аналізу фразеології орієнтує дослідника на вивчення співвідношення фразеологізмів і знаків культури й актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи (Кириллова, 2002: 18).

У рамках цього підходу В.М. Телія відзначає наявність фразеології в системі будь-якої мови як здатність фразеологізмів виступати в ролі експонентів культурних знаків, здатних не тільки синхронно входити до наявної системи культурно-національного світорозуміння, а й передавати її фрагменти з покоління в покоління, беручи участь у формуванні світорозуміння як окремої мовної особистості, так і всього мовного колективу (Телія, 1993: 308).

Символіка – поняття загальнолюдське й національно-специфічне, етногенетичне. Дослідження саме останнього аспекту символіки надзвичайно актуальне, особливо – всебічне вивчення первісної символічної системи та її еволюції в генетично архаїчних тисячолітніх етносів. А саме такою і є німецька вербальна система символічного відображення світу. Вона належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті.

Символ як явище має універсальний загальнолюдський характер і водночас він виражається на рівні національної свідомості народу. Адже саме в символах нерідко відбиваються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, національні риси характеру. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу. Символіка вербального спілкування в різних лінгвокультурних спільнотах різна, іноді – протилежна. Формулюючи загальні

тенденції становлення й розвитку системи фразеологічної символіки німецької мови XI-XIV століть, варто враховувати специфіку кожного історичного періоду.

„Мовна символіка – вираження за допомогою засобів ідіотетнічної мови ідей, понять, почуттів тощо, які мають особливе (символічне) значення для культури певного етносу” (Бацевич, 2004: 257). В українській теоретичній думці оригінальне розуміння мовного символу подав О.О. Потебня. Він розглядав символ не тільки як стилістичну категорію, а й як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов’язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Походження, еволюцію символу, фольклорної символіки О.О. Потебня пояснював через закономірності розвитку мови. Досліджуючи слово, зокрема його структуру, внутрішню форму, він відзначав характерну для останньої з моменту виникнення властивість символічності.

Мова, на його думку, символічна в усьому без винятку. Однією з причин утворення символів є відновлення власного значення слова, оскільки внаслідок лексичного збагачення мови затемнювалося виражене словом первісне враження. О.О. Потебня визначив три основних типи відношень символу до позначуваного: порівняння, протиставлення й причинне відношення. Він вважав символ явищем мови, міфології, усної художньої творчості в її родово-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. У теорії символу О.О. Потебні значна роль належить уявленню – головній ознаці, яка пов’язує образ зі значенням. Образи, різноманітні за сукупністю своїх ознак, можуть бути тотожні за уявленням і значенням. Той самий образ може мати різні, іноді протилежні, значення, інакше кажучи, може розглядатися і застосовуватися із кількох поглядів залежно від того, скільки він має ознак (Потебня 1905: 8).

На думку О.О. Селіванової, символ – естетично канонізована культурно значима концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери. На відміну від метафори, яка є підґрунтям виникнення символу, він не займає предикативної позиції, а виражає загальну ідею подійного характеру, тобто уособлює цілу ситуацію, є дейктичним, а не атрибутивним, не відноситься до сфери семантики, а швидше до фонових знань, до культурної, а не мовної компетенції. На відміну від образу, символ – це образ в аспекті знаковості. Символ не тотожний образу. Зміст символу не можна розшифрувати простим зусиллям розуму, він існує в колективній свідомості певної культурної групи, зокрема, й етносу, в готовому вигляді й вилучається у разі потреби. Символ ніколи не належить до одного синхронного зрізу культури – він завжди пронизує його по вертикалі, виходячи з минулого та йдучи в майбутнє (Селіванова, 2006: 536-537).

Наявність слів із символічним значенням відзначалося багатьма вченими. Є слова-символи, що існують у загальнонародному вживанні, і слова-символи індивідуально-авторські (Гвоздарев, 2010: 37-38). Слова-символи найчастіше досліджуються літературознавцями, лінгвостилістами. Лексикологи не приділяли словам-символам серйозної уваги. Однак вони стали об’єктом пильної уваги фразеологів: саме в сполученнях слів виявляється їхнє символічне значення, саме у фразеосполученнях воно формується. Відзначимо, що багато слів-символів є загальними для фразеологізмів і складних слів.

„Дослідження слів-символів, – пише Ю.А. Гвоздарьов, – є шляхом до серця фразеології, воно допоможе довідатися про закономірності утворення ФО. Символічні значення слів визнаються найважливішим джерелом для реконструкції найдавнішої духовної культури” (Гвоздарев, 2010: 152). Ю.А. Гвоздарьов відзначає дієслівну символіку в фразеосполученнях дієслів з абстрактними іменниками, демонструє, що символічне значення слова створюється саме в сполученнях лексем

(Гвоздарев, 2010: 153). Т.З. Черданцева стверджує, що символом стає образ, навколо якого створюється фразеологічне угруповання (Черданцева, 2007: 38). Проте це питання вимагає подальшого вивчення, оскільки чіткого виділення символічного значення як особливого типу зв'язаного значення слова поки ще не зроблено.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження визначається відсутністю спеціальних робіт, присвячених розвитку ФО давніх періодів формування німецької мови в діячності. Розгляд фразеологізмів вперше співвіднесено з історією культури народу свн. періоду. На більшу увагу заслуговують, на нашу думку, ті усталені словосполучення (УС), що ґрунтуються на символах-соматизмах, які стали чинником переосмислення досліджуваних фразеологізмів.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення впливу системи символів-соматизмів на становлення фразеологічних одиниць німецької мови свн. періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження фразеології з точки зору принципу антропоцентризму передбачає аналіз фразеологізмів з компонентами-соматизмами, оскільки людина зіставляє себе з усім іншим світом, вимірює його своїм масштабом, цю мірку вона знаходить у самій собі, своєму тілі. Соматизми, як компоненти ФО, мають стійкі асоціації: *Herz* – серце – виражає почуття, *Kopf* – голова – думки, *Ohr* – вухо – сприйняття на слух. Крім цього, за кожним з компонентів можуть бути закріплені свої історично й культурно обумовлені асоціації, пояснити які можна шляхом залучення широкого історичного контексту. Так, у свн. період *herz* мало стійку асоціацію – „вмістилище почуттів”. Лексична наповнюваність усталені словосполучення (УС) пов'язується зі сприйняттям серця як предмета, інколи посудини, звідси зв'язок із такими дієсловами, як *geben* – давати, *brechen* – розбити: *daz herze geben*, *daz herze brechen*. Ці УС відбивають дух епохи: поява інтересу до людини як до особистості, до її внутрішнього світу (душа, розум, інтелект та ін.) й емоційного життя (радість, горе, страждання, сум, біль та ін.). Значення символу *Herz* збереглося й у сучасній мові: *j-m. das Herz brechen* – розбити комусь серце, *sein Herz verlieren* – втратити серце. Сполучення *Herz* з іменником *Blut* „кров” або словами, утвореними від нього (*bluten*, *blutend*), виражає страждання. У нн. мові уживаються одиниці *blutenden Herzens* „із важким серцем”, *das Herz blutet jmdm.* „у когось серце кров'ю обливається”.

Однак не в усіх висловлюваннях серце сприймається тільки як орган почуттів, на перший план може бути висунуте і його значення як життєво-важливого органа. Прикладом такого вживання може служити УС *in daz herze sniden*. *Sniden* має у свн. період значення „різати”. Можливо, свн. УС якимось корелює з нн. *jmdm. das Messer ins Herz stechen*. У будь-якому випадку, в цій ФО виявляються загальні семи „простромити, поранити серце”.

Соматизми *Auge* – „око”, *Ohr* – „вухо” стійко асоціюються із зоровим або слуховим сприйняттям. Компонент *ouge*, крім дієслова *gên* (*dur ougen gên*) – проходити перед очима, сполучається з переосмисленим дієсловом *grifen* (*jmdm. ins ouge grifen*) – упадати в око. УС із цим дієсловом сприймається як більш експресивне завдяки переосмисленню. Значення одиниці близьке до семантики нн. *ins Auge fallen*, *springen* „упадати в око, привертати увагу”, більш експресивних за рахунок дієслівних компонентів.

Є випадки, коли те саме слово може набути різного символічного прочитання, залежно від того, які ознаки висуваються на перший план. Наприклад, в УС свн. періоду *in hant* (*handen*) / *ze henden stên* слово-компонент *hant* – „рука” виступає як

символ влади. Така асоціація походить від тексту Біблії, де говориться про те, що життя людей і їхні долі перебувають в руках Божих, тобто в Його владі. УС з компонентом *Hand* із тим самим значенням зафіксовані й пізніше: XV-XVI ст.: *mein Leben steht in deiner Hant* – моє життя знаходиться в твоїх руках. В інших УС *hant* може виступати як символ захисту, турботи. Це значення символу таке ж стійке в діяхронії, як і перше: свн. *ûf hant / ûf den handen tragen*; нн. *auf Händen tragen* (порівн. укр. „носити на руках”).

Стійкими є образи словосполучень, що мають компонентами еталони. Людина виступає як „міра всіх речей”. Звідси природні виміри простору в співвіднесенні з людським тілом, як у свн. висловлюванні *einen fuoz von jmdm. komen* „відійти від кого-н.”: *sô kame ich niemer einen fuoz von ir* (Des Minnesangs Frühling, 1964: 309) (укр. „не відходити ні на крок”).

Цей самий іменник сполучається з дієсловом *treten*: *fuoz ûz etw. treten*; у Рейнмара: *ûz tugenden, ûz dienste fuoz treten*. Значення одиниці в порівнянні з першою більш узагальнене, може бути визначене як „відхиляти що-н., відмовлятися від чого-н.”; *fuoz* – „ступня, нога” в обох висловлюваннях виступає еталоном близької відстані. Як еталон виміру простору іменник зберігся дотепер (одне зі значень *Fuß* – „фут”; *keinen Fußbreite nachgeben* – не відступати ні на йоту). Як еталон мінімальної величини використовується в УС іменник *hâr* – волосина: *so grôz als umb ein hâr*. Подібні словосполучення збереглися й у сучасній мові: *um ein Haar* „на волосину, трішки”; *um kein Haar* „ні на йоту”. Уявлення про щось незначне за розміром пов'язані з такими еталонами міри, як ніготь (*nagel: der minneste nagel*), палець (*finger: der minneste finger*), зернятко (*grûz: umb ein grûz*).

Іменники *bein* – „нога, кістка” і *fouz*, хоч і не синоніми, але належать до однієї тематичної групи іменників, що позначають частини тіла. Замінність компонентів не змінює семантики й образу словосполучення. Прикладом змішання різних типів варіювання може слугувати прислів'я, зафіксоване в середньовічному збірнику: *Sô wazzer hin ze berge gât. Sô mac des sünders werden rât: Ich mein, soz fluzet tougen. Vom herzen zuo den ougen* (Friedrich, 2006: 318).

В основі висловлювання лежить легенда про грішника, якому прощення було обіцяне лише тоді, коли вода потече вгору (тобто ніколи). Але трапляється чудо. Грішник прощений. Образ, покладений в основу УС, зустрічається в німецькій і романській ліричній та духовній літературі. Воно використовується, коли мова йде про щось незвичайне, особливе. Сполучення вживається в пісні Гутенбурга: *Ûz zuo den ougen (daz ist ein wunder). von dem herzen daz wazzer mir gât. des mouz ich sîn von der weite besunder*.

Велика кількість висловлювань із компонентом *Nase* „ніс” є характерною для німецької мови і пояснюється тим, що ніс як частина обличчя більш помітний. Про можливість варіювання цих компонентів свідчить той факт, що іменники *Nase* і *brâ* „брова” вживаються в іншому УС із тим самим дієсловом *rûmpfen* „крутити” (свн. *rimpfen*): свн. *des rimpfet sich vil manic brâ*; нн. *Er rûmpft die Nase* для вираження невдоволення, негативного ставлення до чого-небудь, кого-небудь. Можливо, компонент *Nase* у висловлюванні *auf die Nase binden* зберігся в мові як більш яскравий, що запам'ятовується, витиснувши *brâ*. Свн. висловлювання *ûf die brâ binden*, на наш погляд, є діяхронічним варіантом сучасного словосполучення *auf die Nase binden* із загальним значенням “передавати кому-небудь інформацію” (порівн. „зарубати на носі”).

Особливо часто заміна лексичних компонентів фразеологізмів відбувається в словосполученнях, що містять у собі назви частин тіла. Зміна змісту символу, що

виражається соматизмами, служить причиною заміни компонента. Структура, значення й образ одиниці залишаються при цьому незмінними. У ранноновонарній мові висловлювання *einen Blick werfen* у значенні „глянути на кого-небудь” уживається поряд із сполученням *ein Auge werfen*. Надалі значення „глянути, кинути погляд” зберігається за висловлюванням із компонентом *Blick* „погляд”. Можливо, це пов'язується з тим, що іменник *Blick* краще передає ознаку блискавичності, швидкості дії (етимологічно *Blick* зв'язане з *Blitz* „блискавка”). Наприклад, свн. висловлювання *einen Blick werfen* „кинути погляд”. Висловлювання з *Auge* розвиває інше значення – „покласти око на кого-небудь”.

Борода сприймалася раніше як символ гідності, чоловіки присягалися власною бородою: *bei meinem Barte*. З погляду сучасної мови значення клятви незрозуміле. Образ „стерся”, тому що звичай, який стоїть за ним, зник (під час клятви торкалися бороди), але ідіома в мові збереглася завдяки стабільності структури, формульності, характерної для клятв.

Іменник *Hals* „шия” вживається в ідіоматичних висловлюваннях у кількох значеннях, одне з яких – „носій тягара”. Мова йде про щось неприємне, якийсь тягар, який людина змушена нести: нн. *einem auf dem Hals liegen; etw. auf dem Halse haben*.

Цей образ обігрується вже у свн. поезії. Так, М. Лексер уживає висловлювання *ûf halse sîn*. Тут ідеться про людину, якій не щастило. Вона вирішує вирушити в подорож, щоб звільнитися від нещастя (*unsaelde*), яке її в усьому супроводжує. Пройшовши через ліс, вона вигукує: „*unsaelde nu bin ich dir entrûnē*”, думаючи, що тепер нарешті буде щасливою. Однак невдача її перемагає. Під час подорожі вона сиділа в людини на шиї й пододала разом з нею усі перешкоди (Lexner, 1974: 60). Отже, компоненти-соматизми (*hant, hals, herze, ouge, bein, fuoz, nagel*) ФО свн. періоду реалізують у складі вище названих комплексних знаків своє символічне значення (*hant* як символ влади, захисту й заступництва; *hals* як символ залежності; *herze* як символ почуттів і внутрішніх переживань та ін.).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. У процесі діахронічного розгляду фразеологічна система – рухливе, постійно еволюціонуюче явище, суттєвими рисами якого є підвищена динамічність і мобільність. Безперервність існування фразеологічного складу підтримується певною зоною стійкості ФО, які не підлягають процесам деактуалізації. У повному розумінні цього слова стабільність виявляється лише в семантиці ФО. Символи-соматизми є компонентами ФО на всіх етапах розвитку фразеологічного складу німецької мови. Дослідження слів-символів є шляхом до серця фразеології, воно допомагає довідатися про закономірності утворення ФО. Символічні значення слів визнаються найважливішим джерелом для реконструкції найдавнішої духовної культури. Цей досвід може бути використаний під час аналізу текстів різної тематики, різних жанрів, а також різних епох. Студіювання способів вербалізації як універсальних (позачасових), так і історично зумовлених понять будь-якої культури у комплексних знаках доцільно проводити на основі текстового матеріалу відповідних періодів і вивчати розвиток системи комплексних знаків, зокрема і їхні семантичні трансформації, у зв'язку зі зміною культурного фону.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: *підручник*. К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. 344 с.
2. Гвоздарев Ю. А. *Основы русского фразеобразования. Монография*. 2-е изд., испр. и доп. Ростов-на-Дону: НМЦ «Логос», 2010. 246 с.

3. Кириллова Н. Н. Предмет и методы исследования идиоэтнической фразеологии. *Проблемы идиоэтнической фразеологии*. СПб., 2002. Вып. 4. 38 с.
4. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства. СПб.: Академический проект, 2002. 544 с.
5. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Харьков: Изд-во М. В. Потебня, 1905. 652с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов. *Материалы XI Междунар. съезда славистов „Славянское языкознание*. М., 1993. С. 303-315.
8. Черданцева Т. З. Язык и его образы. М.: УРСС, 2007. 168 с.
9. Des Minnesangs Frühling. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1964. 402 S.
10. Friedrich J. Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen: Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050-1350. Tübingen: Niemeyer, 2006. 490 S.
11. Lexer M. Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1974. 504 S.

REFERENCES

1. Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoyi linhvistyky*. [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Publishing Center „Academy”, 344 p.
2. Gvozdev, Y.A. (2010). *Fundamentals of Russian phrase formation*. [Osnovy russkogo frazobrazovaniya]. Monograph. 2nd ed., Ed. and ext. Rostov-on-Don: NMC „Logos”. 246 p.
3. Kirillova, N.N. (2002). Subject and methods of research of idioethnic phraseology. *Problems of idioethnic phraseology*. [Predmet i metody issledovaniya idioetnicheskoy frazeologii. Problemy idioetnicheskoy frazeologii]. SPb., 2002. Issue. 4. 38 p.
4. Lotman, Y. M. (2002). Articles on the semiotics of culture and art [Stat'i po semiotike kul'tury i iskusstva]. Saint Petersburg: Academic project. 544 p.
5. Potebnya, A.A. (1905). From notes on the theory of literature. [Iz zapisok po teorii slovesnosti]. Kharkov: Publishing house of M.V. Potebnya, 1905. 652 p.
6. Selivanova, O.O. (2006). *Modern linguistics: terminological encyclopedia*. [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya]. Poltava: Environment-K, 2006. 716 p.
7. Telia, V.N. (1993). Cultural and national connotations of phraseological units. *Materials of the XI Intern. Congress of Slavists “Slavic Linguistics*. [Kul'turno-natsional'nyye konnotatsii frazeologizmov. Materialy KHI Mezhdunar. s"yezda slavistov „Slavyanskoye yazykoznaniey]. M., 1993. P. 303-315.
8. Cherdantseva, T.Z. (2007). *Language and its images*. [Yazyk i yego obrazy. Ocherki po ital'yanskoy]. Moscow: URSS, 2007. 168 p.
9. Des Minnesangs Frühling (1964). Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 402 S.
10. Friedrich, J. (2006). *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen: Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050-1350*. Tübingen: Niemeyer. 490 S.
11. Lexer, M. (1974). *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Leipzig: S. Hirzel Verlag. 504 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Школярєнко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики романо-германських мов Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологічне дослідження становлення фразеологічної системи німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vira Shkolyarenko – *Habilitated* Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Practice of Romano-Germanic Languages at Sumy State Teachers' Training University named after A.S. Makarenko.

Scientific interests: linguocultural study of the formation of phraseological system of German.

УДК 811.111'42:796

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-100-105

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ**Світлана БАРАНОВА (Суми, Україна)****ORCID: 0000-0001-9425-9774****Researcher ID: M-5567-2018****e-mail: s.baranova@gf.sumdu.edu.ua****Віталій СУВОРОВ (Суми, Україна)****ORCID: 0000-0002-9254-7155****e-mail: vitars99@gmail.com**

БАРАНОВА Світлана, СУВОРОВ Віталій. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ.

У статті проаналізовані особливості перекладу спортивного дискурсу на матеріалі англomовних інтернет-видань. Визначено, що спортивний дискурс є інституційним видом дискурсу, і визначається як мовленнєва діяльність в рамках сфери спорту. Крім того, уточнено, що сфера спортивної комунікації здебільшого детермінована сферою мас-медіа. Охарактеризовано основні функції текстів спортивної тематики. Проаналізована специфіка перекладу спортивного дискурсу: спортивної термінології та визначено основні способи перекладу.

Ключові слова: спортивний дискурс, спортивна термінологія, медіадискурс, медіаспорт.

BARANOVA Svitlana. SUVOROV Vitalii. PECULIARITIES OF TRANSLATING SPORT DISCOURSE.

The article analyses the peculiarities of translating sport discourse based on the material of English-language online publications. It is established that sports journalism is works of sports topics that affect the consciousness of the sport community and raise topics that are relevant to our time. All materials written on sports topics are socially oriented and influence the formation of opinions among readers or viewers. It is determined that sports discourse is an institutional type of discourse and is defined as speech activity within the sphere of sports. In addition, it was clarified that the sphere of sport communication is mainly determined by the sphere of mass media. It is determined that the term media sport is used to describe socio-cultural speech activities related to sport topics and which can be objectified in media texts. Depending on the type of media, the following types of sport discourse are distinguished: newspaper and magazine, television, radio and internet varieties. The chronotope of sport discourse is described as: a sport event limited in time; the time of preparation of the athlete for the competition; the time of broadcasting the competition; repetitions of sport events; the locus of the sport event; the geographical location of the competition; the locus of preparatory events of the sport competition and the general characteristics of the sport discourse. The main functions of sports-related texts are described as: informative function, influence function, evaluation function. It is noted that the difficulty for translators can be exactly sport terminology that distinguishes sport discourse from other types of discourse because in translation studies to this day there is no single classification of ways to translate terms. The specifics of the translation of sport discourse, namely sport terminology, are analysed and the main methods of translation are identified: vocabulary, descriptive translation, transcription and modulation.

Keywords: sport discourse, sport terminology, media discourse, mediasport.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві спортивна публіцистика займає значне місце у засобах масової інформації. Це обумовлено тим, що сьогодні спорт займає одне з провідних місць у суспільній системі, являє собою сферу соціально-культурної діяльності. За новинами спорту за допомогою засобів масової інформації стежить практично весь світ. Англійська мова є офіційною мовою проведених міжнародних спортивних змагань, розробка термінології для нових видів спорту, дисциплін, правил і прийомів також відбувається переважно англійською мовою.

Кожен вид спорту має власну термінологію, яка, в свою чергу, має тенденцію до постійного розвитку та оновлення, тому переклад матеріалів спортивної тематики є непростим завданням для перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей спортивних текстів займалися такі дослідники як: Боровська О., яка розглядала проблеми перекладу спортивної термінології, Васильченко О.А. – еволюцію норм та девіацій у сфері спорту, Гусев А. В. – проблеми взаємодії спорту і медіа в масовому суспільстві, Козуб Л. С. – лінгвокультурологічний аспект дослідження спортивних повідомлень у друкованих засобах масової інформації та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як зазначено вище, спортивному дискурсу приділяється чимала увага та існує низка дослідників, які присвячують свої роботи, що певним чином пов'язані або стосуються спортивного дискурсу. Однак, саме його характеристика та специфіка перекладу досі залишаються проблемними темами для дослідників. Спортивний дискурс може розповсюджуватися на багатьох каналах медіапростору, але зосереджуючи увагу на матеріалі інтернет-видань, ми намагаємося зробити внесок в загальне дослідження перекладу спортивного дискурсу з нової сторони.

Мета статті – проаналізувати перекладацькі особливості спортивного дискурсу на матеріалі англomовних інтернет-видань. **Основні завдання дослідження** – описати поняття спортивного дискурсу, дослідити співвідношення понять медіадискурсу і спортивного дискурсу, розглянути особливості текстів спортивного дискурсу, проаналізувати специфіку перекладу спортивного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спорт займає все більш важливе місце в культурі сучасних суспільств, відповідно зростає і значення наукових досліджень в цій області (Люта, 2002). Виділяються різні типи дискурсів. З точки зору соціолінгвістики виділяються два основних: персональний (особистісно-орієнтований) і інституційний (статусно-орієнтований) (Гусев, 2015).

Найбільший інтерес для нас представляє другий тип, так як з нього випливає поняття «спортивний дискурс». Значимо, що інституційний дискурс – це комунікація в детермінованих рамках статусно-рольових відносин, тобто спілкування представників суспільних груп і інститутів один з одним (Lefever, 2012).

Існують різні види інституційного дискурсу, і спортивний дискурс є одним з них. Спортивний дискурс визначається як мовленнєва діяльність в рамках сфери спорту (Васильченко, 2006). Під спортивним дискурсом розуміють послідовність мовних актів, які утворюють зв'язний текст в екстралінгвістичному контексті, мета якого відобразити процес максимально можливого розвитку фізичних, психічних і функціональних можливостей індивіда для реалізації їх в тренувальному і змагальному процесах, щоб отримати максимально високі результати (Козуб, 2008).

Хронотоп спортивного дискурсу складають: спортивна подія, обмежена по часу; час підготовки спортсмена до змагань; час трансляції змагання; повтори спортивних подій; локус спортивної події (спортивний стадіон, корт, траса тощо); географічне місце проведення змагань (країна, місто); локус проведення підготовчих заходів спортивного змагання (душові, тренувальні бази тощо) (Müller, 2007).

Існують загальні характеристики спортивного дискурсу, а саме:

1. Ментальна (ідеологічна) основа, куди входять концептуальні домінанти – це базові, системоутворюючі концептуальні універсалії, що задають специфіку і семантичну та комунікативно-прагматичну своєрідність текстів цього типу дискурсу. Основні концепти: суб'єкти спортивної діяльності, об'єкти, атрибути (правила), дії, характерні для спорту, спортивні події.

2. Пресупозиція – очікування того, що інформація, яка надходить клієнту добре відома, або це загальні знання, або приватні, придбані з особливими когнітивними зусиллями.

3. Неізолюваність, що виявляється в перетині спортивного дискурсу з іншими дискурсами: з науковим – наукова література з проблем спорту і фізичної культури, з педагогічним – навчальні та навчально-методичні тексти для студентів навчальних закладів спортивного профілю, спортивних педагогів тощо, з юридичним і офіційно-діловим – правила гри, регламенти змагань, положення тощо, з політичним і військовим – в області атональності (змагальності), з побутовим – помітно при спілкуванні, коли тема спорту підтримує контакт, з мас-медійним, і, нарешті, з театральнo-сценічним, коли масова аудиторія і клієнт беруть на себе роль спостерігача, де спортивні події якийсь спектакль, з непередбачуваним фіналом (Stead, 2008).

Сфера спортивної комунікації здебільшого дійсно пов'язана зі сферою мас-медіа і детермінована нею. У зв'язку з цим неминуче постає питання про співвідношення понять медіадискурс і спортивний дискурс. Під медіадискурсом може розумітися будь-який вид дискурсу, який реалізується в сфері масової комунікації. Інакше кажучи, медіадискурс може сприйматися як своєрідний дискурсивний простір, кластер різних типів взаємопов'язаних, що переплітаються дискурсів.

З цього випливає, що концептуальна, жанрово-стилістична і прагмалінгвістична своєрідність текстів, які можуть бути віднесені до спортивного дискурсу, багато в чому визначається саме характеристиками медіадискурсу, перш за все масмедійності, яка визначається стійким зв'язком з аудиторією і залежністю від технічних засобів передачі інформації. Не випадково дослідники комунікації в спортивному середовищі сьогодні часто використовують термін медіаспорт для опису соціокультурної мовленнєвої діяльності, пов'язаної зі спортивною тематикою і яка може об'єктивуватися в текстах ЗМІ.

При експлікованому підході необхідно говорити про існування спортивного медіадискурсу, який володіє як власними дискурсивними характеристиками, детермінованими перш за все тематикою спілкування, так і загальними характеристиками будь-якого з видів медіадискурсу, зумовленими специфікою сфери масової комунікації і в тому числі особливостями каналів передачі інформації (Бондар та Мамай, 2016). У багатьох аспектах спортивний дискурс і дискурс мас-медіа зрослися один з одним, так як перший носить переважно медіальний характер.

Залежно від типу ЗМІ виділяють наступні види спортивного дискурсу: газетно-журнальний, телевізійний, радіо- і інтернет-різновиди (Люта, 2002). Спортивні тексти належать до категорії газетно-журнальних текстів, коли характерні особливості стилю цих текстів підкоряються законам мовного жанру газетно-журнальної публіцистики і створюються в рамках певних конвенцій. Цільова аудиторія текстів спортивної спрямованості – це люди, які мають суто спеціальні знання (Гусев, 2015). Спортивні тексти в деякому роді мають загальні риси з рекламними текстами, що, звичайно ж, є ще однією їхньою характерною особливістю.

Основними функціями текстів спортивної тематики прийнято виділяти:

- інформативну функцію. Як і будь-який спеціалізований текст, статті спортивного жанру несуть в собі завдання довести до відома читачів останні новини зі світу спорту або розповісти про досягнення спортсменів;

- функцію впливу. Ця функція характерна скоріше для статей, ніж новин, оскільки через розгорнутий дискурс, наводячи факти і аргументи на захист своєї

точки зору, автор переконує читача в правоті своєї позиції щодо актуальних проблем в спорті;

- оцінну функцію. Оцінка в спортивному тексті є суб'єктивною, переважно раціональною, хоча і з деякою наявністю емоційної складової (Козуб, 2008).

Спортивний дискурс виділяється з інших видів дискурсу тим, що у ньому наявна спеціальна спортивна термінологія, яка може викликати труднощі для перекладачів. У перекладознавстві донині не існує єдиної класифікації способів перекладу термінів, і зокрема спортивних термінів, що становить проблему при перекладі подібної лексики.

Зазвичай у спортивній термінології можна виявити велику кількість одиниць, що перекладаються способом пошуку перекладацької відповідності, на підставі вказівки спеціального спортивного значення слова в словниках (Боровська, 2008). Звернемося безпосередньо до аналізу перекладу прикладів спортивного дискурсу: *With less than two seconds left in overtime, Tkachuk saw a juicy rebound, crossed in from the hash marks and performed straight wizardry* (Sporting News). – *До овертайму залишалось менше двох секунд, але Ткачук побачив гарну можливість, швидко перемістився на фланг, пройшов уздовж лінії і створив диво.* Термін-слово “overtime” позначає додатковий час під час спортивної гри. Ця термінологічна одиниця перекладається на українську мову за допомогою варіантної відповідності зі словника «овертайм» (Англо-український словник), утвореного за допомогою транскрибування – прямого запозичення з англійської мови. В україномовних словниках існує ще один синонім терміну – «додатковий час» (Англо-український словник), який перекладається з англійської за допомогою калькування. Однак в мові ЗМІ міцно зміцнився саме варіант «овертайм» зважаючи на свою стислість і зручність у використанні. Термін “rebound” складається з префікса *re-* і кореня “bound” в значенні «відскік» (Англо-український словник). Термін застосовується в тому випадку, коли після невдалої спроби забити шайбу у команди знову з'являється можливість знову заволодіти м'ячем. У цьому контексті ми використали прийом заміни – модуляцію – і термін перетворився в загальноповживане слово «можливість» для розуміння повідомлення пересічним читачем.

While an international game for the 2020-21 season is unlikely, he noted the league is working to accommodate the team's interest in going overseas in the future (Sporting News). – *Хоча в сезоні 2020-2021 міжнародні матчі за участю команди малоймовірні, він зазначив, що ліга працює над тим, щоб задовольнити її запит на матчі за кордоном в майбутньому.* У цьому контексті ми можемо виявити такі термінологічні одиниці – “game” і “league”. Обидва терміни належать до класу загальногалузевих і зустрічаються відразу в декількох видах спорту. Словосполучення “international game” передається на українську мову за допомогою конкретизації – «міжнародний матч», так як в реаліях хокею зустріч двох команд називається «матчем». Термінологічна одиниця “league” передається на українську мову як «ліга» за допомогою лексичного еквіваленту. Таким же чином передається і термін “team” «(спортивна) команда».

She became the first female singles skater to take Olympic gold without any prior world championships medals (Sporting News). – *Вона стала першою фігуристкою в одиночному розряді, що отримала олімпійське золото, раніше не займаючи на світових змаганнях місця на подіумі.* Термін-словосполучення “singles skater” позначає фігуриста «одиночку», що виконує програму без партнера. На українську мову перекладається за допомогою описового перекладу – «фігурист в одиночному розряді». Загальноспортивний термін “medal” «медаль» позначає нагороду за

досягнення в спорті, було перекладено за допомогою модуляції – «місце на подіумі», оскільки його точна передача не впливає на зміст переданого речення.

Висновки та перспективи подальших розвідок з цього питання. Спортивний дискурс являє собою різновид комунікації між учасниками спортивної діяльності для реалізації поставлених комунікативних цілей. Більшість вчених вказують на високий рівень поєднання спортивного дискурсу зі сферою мас-медіа, у зв'язку з чим в деяких випадках доречно говорити про спортивний медіа-дискурс, якщо дискурс реалізується в сфері масової комунікації. Крім того, нами була проаналізована специфіка перекладу спортивного дискурсу, а саме спортивної термінології та визначено основні способи перекладу: словниковий відповідник, описовий переклад, транскрибування та модуляція. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в порівнянні перекладу спортивної термінології з англійської та німецької мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник. URL: <https://www.dict.com/>
2. Бондар А. С., Мамай В. С. Особливості висвітлення фізичної культури і спорту в інтернет ресурсах. *Збірник наукових праць Харківської державної академії фізичної культури*. 2016. №3. С. 75-78.
3. Боровська О. Проблеми перекладу спортивної термінології. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. 1. С. 51–55.
4. Васильченко О.А. Еволюція норм та девіацій у сфері спорту : автореф. дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Запоріжжя, 2006. 16 с.
5. Гусев А. В. Спорт і медіа в масовому суспільстві: проблеми взаємодії. *Держава та регіони. Серія Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (22). С. 81 – 85.
6. Козуб Л. С. Лінгвокультурологічний аспект дослідження спортивних повідомлень у друкованих засобах масової інформації. *«Гуманітарний вісник» Черкаського державного технологічного університету. Серія: Іноземна філологія*. 2008. С. 67–70.
7. Люта Л.П. Функції спорту як соціального інституту. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності* : Зб. наук. праць. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2002. С. 225–230.
8. Lefever K. *New Media and Sport: International Legal Aspects*. Springer, 2012. 280 p.
9. Müller T. *Football, language and linguistics*. Tübingen : Gunter Narr, 2007. P. 356 – 362.
10. *Sporting News*. URL: <https://www.sportingnews.com/>
11. Stead D. *Sport and the Media. Sport and Society: A Student Introduction*. 2nd Edition. SAGE Publications Ltd, 2008. P. 184–200.

REFERENCES

1. Anghlo-ukrainyskyi slovnyk [English-Ukrainian Dictionary]. URL: <https://www.dict.com/>
2. Bondar, A. S., Mamai, V. S. (2016) Osoblyvosti vysvitlennia fizychnoi kultury i sportu v internet resursakh. [Features of coverage of Physical Culture and sports in Internet resources]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoi derzhavnoi akademii fizychnoi kultury*. [in Ukrainian].
3. Borovska, O. (2008) Problemy perekladu sportyvnoi terminolohii. [Problems of translating sports terminology]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy*.
4. Vasylchenko, O.A. (2006) Evoliutsiia norm ta deviatytsii u sferi sportu [Evolution of norms and deviations in the field of sports]: avtoref. dys. ... kand. sots. nauk : spets. 22.00.04 «Spetsialni ta haluzevi sotsiolohii». Zaporizhzhia.
5. Husiev, A. V. (2015) Sport i media v masovomu suspilstvi: problemy vzaiemodii. [Sports and media in mass society: problems of interaction]. *Derzhava ta rehiony. Seria Sotsialni komunikatsii*.
6. Kozub, L. S. (2008) Linhvokulturolohichnyi aspekt doslidzhennia sportyvnykh povidomlen u drukovanykh zasobakh masovoi informatsii. [Linguoculturological aspect of the study of sports messages in print media]. *«Humanitarnyi visnyk» Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seria: Inozemna filolohiia*.
7. Liuta, L.P. (2002) Funktsii sportu yak sotsialnoho instytutu. [Functions of sports as a social institution]. *Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti* : Zb. nauk. prats. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU.
8. Lefever, K. (2012) *New Media and Sport: International Legal Aspects*. Springer.
9. Müller, T. (2007) *Football, language and linguistics*. Tübingen : Gunter Narr.
10. *Sporting News*. URL: <https://www.sportingnews.com/>
11. Stead, D. (2008) *Sport and the Media. Sport and Society: A Student Introduction*. 2nd Edition. SAGE Publications Ltd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Баранова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології СумДУ.

Наукові інтереси: когнітивна та дискурсивна лінгвістика, граматична семантика, переклад.

Віталій Суворов – студент-магістр факультету іноземної філології та соціальних комунікацій СумДУ.

Наукові інтереси: спортивний дискурс, переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Svitlana Baranova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Philology of Sumy State University.

Scientific interests: cognitive and discursive linguistics, grammatical semantics, translation.

Vitalii Suvorov – postgraduate student at the faculty of foreign philology and social communication of Sumy State University.

Scientific interests: sports discourse, translation.

УДК 811.112.2'004:378'338.48

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-105-110

**СПЕЦИФІКА МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ
ТЕКСТІВ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ТУРИСТИЧНОГО БУКЛЕТУ
«AIDASOL WELTREISE 2022»)**

Микола ВЕРЕЗУБЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID:0000-0002-3533-8525

e-mail: verezubenko@ukr.net

Тетяна ОЛЕКСІЄНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID:0000-0002-3533-8525

e-mail: tetianaoleksiienko389@gmail.com

ВЕРЕЗУБЕНКО Микола, ОЛЕКСІЄНКО Тетяна. СПЕЦИФІКА МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТУРИСТИЧНОГО БУКЛЕТУ «AIDASOL WELTREISE 2022»).

У запропонованій статті досліджено особливості машинного перекладу туристичних текстів, виявлено труднощі перекладацького процесу й обґрунтовано оптимальні рішення локалізації тексту, які зумовлені специфікою цього виду дискурсу та сформульовано принципи їхнього перекладу. Для проведення аналізу перекладацьких труднощів було обрано рекламну інформацію туристичної компанії AIDA, яка організовує і проводить здебільшого круїзні подорожі.

Ключові слова: туристичний текст, машинний переклад, постредагування машинного перекладу, типологія перекладацьких помилок.

VEREZUBENKO Mykola, OLEKSIENKO Tetiana. SPECIFICS OF MACHINE TRANSLATION OF TOURIST TEXTS IN THE GERMAN LANGUAGE (BASED ON THE TOURIST BOOKLET "AIDASOL WELTREISE 2022").

The authors of this article investigate features of machine translation of tourist texts, reveal difficulties of translation process, depict the optimum decisions of localization of the text which are caused by specificity of this kind of discourse and formulate the principles of their translation. To analyze the translation difficulties, it was decided to choose the advertising information of the travel company AIDA, which organizes and conducts mostly cruises. The tourist discourse includes many types of texts, different in their subjects, pragmatics and structure. Especially popular among them are guides, travel brochures, brochures and flyers. Vocabulary used in tourist texts often belongs to such a group of non-equivalent vocabulary that can

cause translation difficulties, namely proper names of cities and historical places. In order to achieve adequacy and greater accuracy in the translation of proper names, the process of borrowing their transcription is taking place, in other words their sounding is transmitted. Another group of non-equivalent vocabulary includes words and terms that name the concepts and objects typical for the culture and lifestyle of a certain people. They convey a special historical and national flavor and rarely have exact correspondences in other languages, which causes certain difficulties in their reproduction. The following variants of discrepancies and inconsistencies of the original text and the translation in terms of incorrect cultural adaptation are distinguished: inconsistency at the formal level – conventional features of the text; discrepancies at the level of ethnocultural realities.

Key words: *tourist text, machine translation, post-editing of machine translation, typology of translation errors.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток у галузі міжнародного туризму спричинив великий попит на туристичну літературу та її переклад. Переважна більшість клієнтів отримують найважливішу інформацію та формують своє перше враження про країну чи регіон за допомогою текстів, викладених у туристичних путівниках, каталогах, буклетах, журналах або на сайтах туристичних агентств. Крім цього, сфера міжнародного туризму існує завдяки різноманітним контрактам, що укладаються між туристичними агентствами та закордонними компаніями з надання туристичних послуг, саме тому наразі існує великий попит на якісні переклади у сфері туризму. Проте в умовах глобалізації кількість продуктованих текстів невпинно зростає, через що людина-перекладач не може самотужки впоратися з великими обсягами інформації і досить часто вдається до застосування машинного перекладу у поєднанні із постредагуванням задля отримання якісного перекладу, придатного для публікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням типології помилок машинного перекладу, зокрема на матеріалі текстів туристичного стилю, займалися: Бланка Ройг Аллюе (Blanca Roig Allué) (Allue, 2017), Мігель Ангель Кандель-Мора (Miguel Ángel Candel-Mora) (Candel-Mora, 2015).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний інтерес та попередні дослідження з використанням комп'ютерних програм, існує все ще значна кількість проблемних моментів, які виникають під час машинного перекладу. Машини невпинно входять в життя людини і частково заміщують її діяльність, але поки ще повністю не можуть замінити. Так і переклад потребує втручання людини у перекладений машиною текст, адже розробникам все ще не вдалося розробити таку програму, яка б не лише перекладала, а й відчувала мову з усіма її особливостями.

Формулювання цілей статті. Мета статті — окреслити основні недоліки машинного перекладу у мовній парі німецька — українська на матеріалі туристичних текстів.

Визначена мета передбачає реалізацію таких завдань: проаналізувати основні помилки машинного перекладу на матеріалі текстів туристичного стилю у мовній парі німецька – українська, визначити типові помилки машинного перекладу у мовній парі німецька – українська на матеріалі текстів туристичного стилю.

Виклад основного матеріалу. До туристичного дискурсу можна віднести безліч типів текстів, різних за своєю тематикою, прагматикою і структурою. Серед них особливо популярними є путівники, туристичні брошури, рекламні проспекти і флаєри. Лексика, що використовується в туристичних текстах, часто належить до такої групи безеквівалентної лексики, що може викликати труднощі під час перекладу, а саме: власні назви міст й історичних місцевостей. Для досягнення адекватності та більшої точності при перекладі власних назв відбувається

запозичення шляхом транскрипції, тобто передається їхнє звучання. Ще одна група безеквівалентної лексики охоплює слова та терміни, які називають поняття та предмети, притаманні культурі, побуту, життю певного народу. Вони несуть у собі особливий історичний та національний колорит і рідко мають точні відповідності в інших мовах, що й призводить до певних складнощів при їхньому відтворенні (Сакаєва, 2014: 160). Виокремлюють такі варіанти розбіжностей та невідповідностей тексту оригіналу та перекладу з точки зору неправильної культурної адаптації: невідповідність на формальному рівні – конвенційні особливості тексту; розбіжності на рівні етнокультурних реалій; невідповідності на семантичному рівні – некоректний переклад культурно-специфічних конотацій слова, що призводить до спотворення змісту тексту оригіналу (Stolze, 1993: 264).

Для аналізу ми обрали уривок з німецькомовного тексту про круїзну подорож. Так, можна окремо зазначити переклад назв релігійних свят, здійснений за допомогою прийому калькування: *Christi Himmelfahrt* – Свято Вознесіння Господнього, *Fronleichnam* – Свято Тіла і Крові Христових, *Tag der Deutschen Einheit* – День Німецької єдності, *Reformationstag* – День Реформації, *Allerheiligen* – День усіх святих; переклад назв німецьких і австрійських федеральних земель: *Baden-Württemberg* – Баден-Вюртемберг, *Rheinland-Pfalz* – Рейнланд-Пфальц, *Schleswig-Holstein* – Шлезвіг-Гольштейн, *Burgenland* – Бургенланд, *Salzburg* – Зальцбург, *Tirol* – Тіроль, *Vorarlberg* – Форарльберг. Для їх перекладу з німецької мови українською використано транслітерацію або транскрипцію. Цей перекладацький прийом є дуже ефективним у випадках, коли слово у мові оригіналу позначає предмет або явище, відсутнє у мові перекладу.

Крім цього, в перекладі матеріалу дослідження можна спостерігати використання таких перекладацьких прийомів: речення «*Kommen Sie auf die Sonnenseite des Lebens*» подано в перекладі як «Пізнайте сонячну сторону життя», замість буквального перекладу підібрано більш придатний варіант для цього контексту («*kommen*» - «пізнайте»), також відбулася заміна німецького іменника «*Sonnenseite*» на українські прикметник з іменником «сонячна сторона». Словосполучення «*Gegenden der Erde*» перекладено замість словосполучення «регіони Землі» як «куточки нашої планети» шляхом застосування трансформацій смислового розвитку й додавання. Для перекладу речення «*AIDA Sol bringt Sie bis Februar 2023 zu den aufregenden Küsten Südamerikas, auf exotische Inseln im Pazifik und zu vielen weiteren Traumorten*» використано прийоми заміни («*Traumorten*» – «мрійливі місця» (іменник – прикметник+іменник)), смислового розвитку («*AIDA Sol bringt*» – «ми запрошуємо»), перестановки («до місяця-лютого 2023 року») й додавання («у мандрівку», «на круїзному лайнері») – «Ми запрошуємо вас у мандрівку по захопливих узбережжях Південної Америки, екзотичних островах Тихого океану та багатьох інших мрійливих місць на круїзному лайнері AIDA Sol до місяця-лютого 2023 року». При перекладі речення «*Begleiten Sie uns in die wundervolle Welt und verbringen Sie dabei entspannte Tage an Bord!*» використано додавання («подорожі світом»), заміну («*entspannte*» – «з комфортом») й опущення («*verbringen*») – «Приєднуйтеся до дивовижної подорожі світом з комфортом на борту лайнера!». В перекладі речення «*Ihr ganz großes Glück*» використано прийом цілісного перетворення – «На вас чекає». Для відтворення речення «*Grundsätzlich beinhaltet das An- und Abreisepaket*» використано заміну частин мови (прислівник «*grundsätzlich*» замінений на прикметник «базовий») – «Базовий пакет прибуття та відправлення включає». У процесі перекладу речення «*AIDA PREMIUM Gäste werden dabei bevorzugt berücksichtigt*» конструкцію пасивного стану замінили на активну –

«Гості AIDA PREMIUM матимуть можливість скористатися особливими привілеями».

Так, можна окремо зазначити переклад географічних назв: *Hamburg* – Гамбург, *Cherbourg* – Шербур, *Madeira* – Мадейра, *Santiago* – Сантьяго. Для їх перекладу з німецької мови українською було використано транслітерацію або транскрипцію. Цей перекладацький прийом є дуже ефективним у випадках, коли слово у мові оригіналу позначає предмет або явище, відсутнє у мові перекладу.

Крім цього, в перекладі матеріалу дослідження можна спостерігати використання дослівного перекладу наприклад: *Innenkabine IB (4)* – Внутрішня каюта IB (4), *Meerblickkabine mit eingeschränkter Sicht CA (2)* – Каюта з видом на море з обмеженим оглядом CA (2), *Balkonkabine BB (4)* – Каюта з балконом BB (4).

Також варто зазначити, що окрім лінгвістичних проблем при перекладі тексту виникали складнощі при оформленні та форматуванні вже перекладеного тексту, оскільки тексти туристичного спрямування дуже часто містять різного роду малюнки, таблиці та інші позначення окрім основного тексту, та також мають бути перекладені.

Ціни AIDA PREMIUM

з / до Порт на особу, якщо в каюті проживають 2 дорослих (числа в дужках позначають максимальну кількість людей на категорію каюти)

Категорія каюти / Маршрут від Сан-Антоніо до Маврикію 1

Внутрішня каюта IB (4)	8.995 €
Внутрішня каюта IA (4)	9.445 €
Каюта з видом на море з обмеженим оглядом CA (2)	10.435 €
Каюта з видом на море MB (4)	11.515 €
Каюта з видом на море MA (4)	12.055 €
Каюта з балконом BB (4)	19.070 €
Каюта з балконом BA (3)	20.150 €

Додаткова плата за одномісне розміщення розраховується до ціни за 2 ліжка (обмежений контингент): 70 %

Ціна за 3 / 4 / 5. Ліжка в каюті

Дитина (від 2 до 15 років на момент початку подорожі)	0 €
---	-----

-ВІТОВІ ПОДОРОЖІ

Окремо варто зупинитися на огріхах машинного перекладу, оскільки такий переклад потребує редагування.

Помилки категорії «Адекватність»

За результатами дослідження у мовній парі німецька – українська найбільшу кількість помилок МП складають помилки категорії «Адекватність». Нами було зареєстровано 68 лінгвістичних помилок, що склало 41% від загальної їх кількості у тексті МП. На нижчих щаблях розподілу серед помилок категорії «Адекватність» найбільшу частку налічували помилки підкатегорії «Неправильне значення», кількістю 62 (91%) а також «Опущення/Додавання», середня кількість таких помилок склала 6, тобто 9% від загальної кількості усіх помилок цієї категорії.

Підкатегорія «Неправильне значення»

Так, наприклад, у реченні «FAHRE IN DIE WELT HINAUS. SIE IST FANTASTISCHER ALS JEDER TRAUM.» система машинного перекладу здійснила помилковий переклад слова «*hinausfahren*» – «вихіди», в результаті чого маємо неіснуюче слово у мові перекладу та втрату смислових зв'язків у цій частині речення. Натомість під час постредагування ми вдалися до такої перекладацької трансформації як смисловий розвиток і переклали цю частину речення наступним чином.

ВИХІДИ У СВІТ. ЦЕ ФАНТАСТИЧНІШЕ, НІЖ БУДЬ-ЯКА МРІЯ. (МП)	НАМАГАЙТЕСЯ ПОБАЧИТИ СВІТ. ЦЕ ФАНТАСТИЧНІШЕ, НІЖ БУДЬ-ЯКА МРІЯ. (ПП)
---	---

Ще одним прикладом помилки в підкатегорії «Неправильне значення» є переклад заголовку «AN- UND ABREISE MIT DER BAHN», який система МП переклала наступним чином: «ПРИБЛЕННЯ ТА ВІДПРАВЛЕННЯ ПОЕЗДОМ». У результаті маємо слово, яке взагалі не існує в українській мові — «приблення», а також стилістичну помилку, зокрема використання росіянізму «поезд», що є помилкою категорії «Стиль». Розуміючи суть і контекст ми вдалися до еквівалентного перекладу слова «Anreise» — «прибуття», а також замінили росіянізм українським відповідником «потяг».

ПРИБЛЕННЯ ТА ВІДПРАВЛЕННЯ ПОЕЗДОМ. (МП)	ПРИБУТТЯ І ВІД'ЇЗД ПОТЯГОМ (ПП)
--	--

Підкатегорія «Опущення/Додавання»

Так, наприклад, у реченні «Die Inseln in den Weiten des Südpazifiks sind ein wahr gewordener Traum: Um die Osterinseln, Französisch-Polynesien, die Cookinseln, Fidschi, Vanuatu und Neukaledonien hat das türkisglitzernde Wasser warme Badewannentemperatur.» система машинного перекладу вдається до опущення одного із компонентів складного іменника «Badewannentemperatur», так що в перекладі смисл тексту оригіналу повністю спотворюється: «блискуча бірюзова вода має теплу ванну». Саме тому під час постредагування МП ми відновили опущений компонент і оформили це речення наступним чином.

<i>Острови на величезному просторі південної частини Тихого океану – це мрія: навколо острова Пасхи, Французької Полінезії, островів Кука, Фіджі, Вануату та Нової Каледонії блискуча бірюзова вода має теплу ванну.</i> (МП)	<i>Острови на безкраїх просторах південної частини Тихого океану — це справжня мрія: температура блискучих бірюзових вод навколо острова Пасхи, Французької Полінезії, островів Кука, Фіджі, Вануату та Нової Каледонії не поступається тепленькій ванні.</i> (ПП)
---	--

Ось ще один приклад. Під час перекладу речення «Begleiten Sie uns in die wundervolle Welt und verbringen Sie dabei entspannte Tage an Bord!» система МП вдається до опущення прикметника «entspannte», так що переклад туристичного тексту виглядає надто формальним без емоційно-експресивної лексики, наявність якої, як відомо, є однією з основних характеристик тексту цієї тематики: «Супроводьте нас у чудовий світ і проведіть дні на борту!». Крім цього, деякі частини речення, як от «супроводьте нас», перекладено дослівно, що є прикладом помилки категорії «Стиль». Під час постредагування МП ми відновили опущений прикметник і здійснили його переклад шляхом перестановки додатку «сповнений приємних вражень час» в кінець речення замість обставини місця «на борту».

<i>Супроводьте нас у чудовий світ і проведіть дні на борту!</i> (МП)	<i>Пориньте разом з нами у чарівний світ і проведіть на борту сповнений приємних вражень час!</i> (ПП)
--	--

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому напрямку. У результаті здійсненого аналізу можна зробити висновок, що при перекладі текстів туристичного спрямування слід насамперед орієнтуватися на потенційного адресата, враховуючи його менталітет, національну приналежність, лінгвокультурні особливості, прагнути до мінімізації втрат важливої інформації та вибору стилістично вивірених і коректних еквівалентів у мові перекладу. Таким чином, туристичні тексти належать до специфічного виду дискурсу, де

культивуються і відображаються уявлення, характерні для певного народу, та образи, що стосуються національного характеру різних народів. Тому для адекватного відтворення змістового складника тексту перекладач повинен володіти достатнім обсягом фонових лінгвокультурних знань та бути обізнаним в специфіці мов, які беруть участь у перекладацькому процесі, аби обрати найоптимальніші перекладацькі прийоми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сакаева Л.Р., Базарова Л.В. Понятия «туризм» и «туристический дискурс» в современной научной парадигме / Л.Р.Сакаева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2014. – № 6-1 (36). – С. 159–161.
2. AIDA WELTREISE 2022. AIDA : веб-сайт. URL: https://www.aida.de/v10/fileadmin/user_upload_v8/Reisen_mit_AIDA/AIDAsol_Weltreise_2022_NEU.pdf (дата звернення: 10.12.2021).
3. Allué B. R. The Reliability And Limitations Of Google Translate: A Bilingual, Bidirectional And Genre-Based Evaluation. *Entreculturas*. 2017. № 9. P. 67-80.
4. Candel-Mora M. A. Evaluation of English to Spanish MT Output of Tourism 2.0 Consumer-Generated Reviews with Post-Editing Purposes. *Proceedings of the 37th Conference Translating and the Computer*. 2015. P. 37-47. URL: <https://aclanthology.org/2015.tc-1.7.pdf> (дата звернення: 10.12.2021).
5. Stolze, R. Mitteilen und Erklären. Kompensatorische Übersetzungsstrategien bei Verständnisbarrieren / R. Stolze // Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag / J. Holz-Mänttari, Ch. Nord (Hrsg.). – Tampere (Tampereen Yliopisto), 1993. – S. 261–274.

REFERENCES

1. Sakaeva L.R. (2014). Poniatyia «turizm» y «turysticheskyi dyskurs» v sovremennoi nauchnoi paradyhme // Fylohohyeheskye nauky. Voprosy teoryy y praktyky [The concepts of "tourism" and "touristic discourse" in the modern scientific paradigm // Philological sciences. Question of theory and practice]. Tambov: Hramota, pp. 159-161.
2. AIDA WELTREISE 2022. AIDA : веб-сайт. URL: https://www.aida.de/v10/fileadmin/user_upload_v8/Reisen_mit_AIDA/AIDAsol_Weltreise_2022_NEU.pdf (дата звернення: 10.12.2021).
3. Allué B. R. The Reliability And Limitations Of Google Translate: A Bilingual, Bidirectional And Genre-Based Evaluation. *Entreculturas*. 2017. № 9. P. 67-80.
4. Candel-Mora M. A. Evaluation of English to Spanish MT Output of Tourism 2.0 Consumer-Generated Reviews with Post-Editing Purposes. *Proceedings of the 37th Conference Translating and the Computer*. 2015. P. 37-47. URL: <https://aclanthology.org/2015.tc-1.7.pdf> (дата звернення: 10.12.2021).
5. Stolze, R. Mitteilen und Erklären. Kompensatorische Übersetzungsstrategien bei Verständnisbarrieren / R. Stolze // Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag / J. Holz-Mänttari, Ch. Nord (Hrsg.). – Tampere (Tampereen Yliopisto), 1993. – S. 261–274.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Микола Везубенко – доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми перекладу, машинний переклад.

Тетяна Олексієнко – студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій.

Наукові інтереси: проблеми перекладу, машинний переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Mykola Verezubenko – Associate Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics in Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: translation problems, machine translation.

Tetiana Oleksienko – second-year student of the second (master's) level of higher education at the Faculty of Ukrainian Philology, Foreign Languages and Social Communications.

Research interests: translation problems, machine translation.

УДК 81'342.1=112.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-111-118

СПРИЙНЯТТЯ АКУСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВЛЕННЄВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ НА ПЕРЦЕПТИВНОМУ РІВНІ

Олена ГАВРИШ (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-4500-3857

e-mail: lena.gawrisch@gmail.com

ГАВРИШ Олена. СПРИЙНЯТТЯ АКУСТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВЛЕННЄВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ НА ПЕРЦЕПТИВНОМУ РІВНІ.

У статті розглядаються особливості сприйняття фонетичних характеристик діалогічного та монологічного мовлення на слуховому рівні. Вказується на важливість емоційного взаємозв'язку між промовником та слухачем для безпомилкової перцептивної ідентифікації звукових сигналів та просодичного оформлення мовленнєвого повідомлення. Підкреслюється тісний зв'язок між артикуляторною та слуховою фонетикою та описуються найбільш проблемні голосні та приголосні фонемми сучасної німецької мови у фізіологічному та перцептивному планах.

Ключові слова: оратор, слухач, зворотній зв'язок, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, артикуляційна база, аудитивна компетенція, комбінаторно-позиційні чинники, просодична будова мови.

GAWRISCH Olena. PERCEPTION OF ACOUSTIC CHARACTERISTICS OF SPEECH MESSAGE.

The article describes special features of acoustic perception of the dialogical and monological speaking. It emphasises the importance of the emotional bond between speaker and listener which is essential for an error-free auditory identification of sound signals as well as of the prosodic structure of the linguistic utterance. In dialogic communication the emotional relationship between interlocutors is closer than in monological speaking, any message undergoes constant modifications under the influence of a changing communicative situation. At the structural level dialogues do not consist of full sentences, but of individual rhythmic groups and syntagms with their own intonation and other prosodic parameters. In dialogical speaking there is a constant exchange of views between interlocutors, redistribution of roles. Such unpredictability significantly complicates the phonetic analysis of dialogical speaking at the instrumental level, but facilitates the perception of sounds and intonation at the perceptual level. At the same time the opposite tendency is observed in the material of monological speaking: due to a clear theme-rheme-structuring and the presence of full sentences sound and prosodic parameters usually correlate with the content of the message. However unlike dialogical speaking monologue does not always provide feedback between the participants of communication, often there is no emotional component in the relationship between speaker and listeners, therefore the interpretation of the speech message may be distorted at the phonetic level. The article also explains the close relationship between articulatory and perceptual phonetics and names the most problematic vowels and consonants of the contemporary German language from an acoustic and physiological standpoint.

Key words: speaker, listener, feedback, dialogical speaking, monological speaking, articulation base, auditory competence, positional-combinatorial features, prosodic structure of language.

Передумовою успішної комунікації іноземною мовою є, поряд з розвитком усного мовлення, розуміння мовленнєвого повідомлення на перцептивному рівні. Зазвичай вважається достатнім оволодіти навичками ораторського мистецтва, оскільки ми часто говоримо тому, що хочемо висловити свою думку, забуваючи, що наше головне завдання як ораторів – це бути почутими (Sittig, 2013: 49). Якщо оратор неспроможний забезпечити необхідний зворотній зв'язок, передача інформації стає неможливою, внаслідок чого будь-яка промова залишається звичайним звуковим

подразником, здатним перетворитися лише у нервовий імпульс без відповідної емоційної реакції з боку слухача. Тому в процесі спілкування як іноземною, так і рідною мовою не варто недооцінювати роль слухача як партнера по комунікації, оскільки він бере безпосередню участь у плануванні усного повідомлення, задає певний напрямок спілкуванню і забезпечує його ефективність.

При діалогічному спілкуванні емоційний взаємозв'язок між співрозмовниками більш тісний, ніж в умовах монологічного мовлення, будь-яке повідомлення зазнає постійних модифікацій під впливом мінливої комунікативної ситуації. На структурному рівні діалоги складаються не з повноцінних речень, а з окремих ритмічних груп та синтагм зі своїм власним інтонаційним оформленням та іншими просодичними параметрами, наприклад, перерозподілом кордонів складів і слів, акцентним виділенням, паузацією тощо. Оратор прагне донести своє повідомлення до слухача, очікує певної реакції з боку співрозмовника, спонукає його до дій, тому на інтонаційному рівні переважає висхідна мелодика (мелодика незавершеності) висловлювання з тенденцією до максимального підйому тону на затакті; часто оратор надає співрозмовнику можливість самому завершити фразу. При діалогічному мовленні постійно здійснюється обмін думками і перерозподіл ролей. Така непередбачуваність значно ускладнює фонетичний аналіз діалогічного мовлення на інструментальному рівні як в плані аналізу звукових характеристик і їхніх модифікацій, так і в плані дослідження просодичних одиниць, за допомогою яких здійснюється членування мовленнєвого потоку. Проте за умов доброго володіння іноземною мовою проблем зі слуховим сприйняттям діалогічного мовлення та ідентифікацією звуків, складів і слів з боку співрозмовника практично не існує.

Водночас на матеріалі монологічного мовлення спостерігається протилежна тенденція: завдяки чіткій тема-рематичній прогресії та наявності повноцінних речень звукові та просодичні параметри зазвичай корелюють зі змістом повідомлення. Так, в німецькій мові можна спостерігати подовження голосних і приголосних під впливом синтагматичного та фразового наголосу і кінцевої позиції у синтагмі та реченні (Гавриш, 1989: 11–15), посилення їх інтенсивності і, навпаки, якісну та кількісну редукцію у ненаголошених та у малоінформативних фрагментах повідомлення (Гусева, 1985: 10–14; Кузьменко, 2006: 10–15). Проте, на відміну від діалогічного мовлення, під час монологу не завжди забезпечується зворотній зв'язок між учасниками комунікації, часто відсутня емоційна складова у взаємовідносинах між оратором та слухачами, тому при інтерпретації мовленнєвого повідомлення може виникнути деяке спотворення форми звукового імпульсу, що в свою чергу призводить до появи додаткових гармонік та комбінаційних тонів, яких в спектрі первинного тону не існує (Дрозденко, 2020: 18–19).

Однією з проблем сучасного спілкування є відсутність належної компетенції в галузі риторики з боку потенційного оратора, що також призводить до спотворення отриманої інформації на перцептивному рівні. Подібне явище можна спостерігати не тільки на матеріалі іноземної мови, а й рідної. Для сучасної комунікації характерне ігнорування фонетичною складовою мовленнєвого повідомлення з боку пересічного оратора, подальше спрощення артикуляції та поширення асимілятивних процесів внаслідок прискорення темпу, взаємопроникнення літературної та розмовної мови та майже повне уподібнення літературної мови розмовній на сегментному та супрасегментному рівнях. Зазвичай така тенденція ускладнює розуміння з боку слухача, призводить до нехтування окремими малоінформативними з точки зору слухача (проте не оратора) фрагментами повідомлення і, внаслідок цього, сприйняття загального змісту без зайвих подробиць.

В галузі викладання іноземної мови, зокрема німецької, викладачі у школах та у нелінгвістичних вищих навчальних закладах зосереджують увагу головним чином на розвитку лексико-граматичних та розмовних навичок, проте ігнорують стилістичну складову та специфіку фонетичного оформлення мовленнєвого повідомлення залежно від комунікативної та екстралінгвістичної ситуації.

Складається парадоксальна ситуація: завдяки розвитку інформаційних технологій та запровадження високоякісного звуку і зображення в мережі Інтернет учні та студенти мають необмежений доступ до різноманітних аудіо- та відеоматеріалів будь-якого ступеня складності, проте, як показує практика, їхні перцептивні навички в галузі безпомилкового розпізнавання звукових сигналів не поліпшилися у порівнянні з попередніми роками, коли кількість та якість фонематеріалів, що пропонувалися на заняттях з іноземної мови, значно поступалися сучасним.

Однією з можливих причин стагнації в галузі слухового сприйняття іноземної мови є нехтування артикуляторною (фізіологічною) фонетикою на сучасному етапі вивчення німецької мови. Традиційно вважається, що, на відміну від англійської мови, німецька фонетика досить проста, як і правила читання, через що транскрипція на заняттях з німецької мови у школі та у непрофільних навчальних закладах не застосовується. Тому ознайомлення з артикуляційною базою німецької мови проводиться досить поверхнево, внаслідок чого студент, який, наприклад, добре володіє нормативною англійською вимовою, не має поняття про реалізацію того чи іншого варіанту фонемі німецької мови залежно від комбінаторно-позиційних чинників. На артикуляційному рівні відбувається заміна німецької фонемі фонемою рідної мови (а інколи й англійської) з відповідними якісними та темпоральними характеристиками, непридатними тій чи іншій фонемі німецької мови.

Якщо учень чи студент не володіє орфоепічною нормою іноземної, в даному випадку німецької мови, не здатний здійснювати слуховий та артикуляційний контроль за коректністю власного вимовляння та реалізацією мелодійного контуру повідомлення, він у подальшому не буде здатний до адекватного сприйняття інформації і від носія мови на акустичному рівні, оскільки в його аудитивній пам'яті відсутні нормативні зразки реалізації звуків та інтонаційного оформлення супрасегментних одиниць, які властиві іноземній мові. Тексти для аудіювання він буде інтерпретувати спираючись на закарбованих в його аудитивній пам'яті звукових зразках рідної мови (Hawgysch, 2017: 12).

Про тісний взаємозв'язок між слуховою та артикуляційною фонетикою свідчить здатність розрізняти варіанти реалізації фонем в певній позиції і комбінації на перцептивному рівні. Так, німецькі фонемі, які не зустрічаються у фонетичній системі рідної мови і які з артикуляційної точки зору уявляються найбільш складними, дуже погано ідентифікуються на слуховому рівні, через що відбувається спотворення звукової оболонки складу чи слова і, відповідно, спотворення загального змісту мовленнєвого повідомлення при аудіюванні. Студент просто «не відчуває» чужерідних його артикуляційній базі звуків, оскільки вони не зафіксовані у його аудитивній пам'яті.

До найбільш проблемних в артикуляційному та перцептивному аспектах для українськомовної аудиторії належать такі голосні фонемі німецької мови, як довгі вузькі / e: /, / o: /, / y: /: „die Erde“, „die Wege“, „fehlen“, „stehen“, „erlebt“, „tot“, „das Boot“, „die Brüder“, „fühlen“; короткі / ɪ /, / ʏ / та / æ /: „das Viertel“, „der Wirt“, „würden“, „wüsste“, „fürchten“, „an der Küste“, „nörgeln“, „örtlich“; редукований голосний

/ ə /: „die Schule“, „landet“, „das Geschenk“, „der Himmel“ та вокалізований алофон фонем / r / - / v / у дистрибуції з довгими та короткими голосними: „werde“, „wurde“, „jeder“, „explodiert“, „davor“, „die Sorgen“, „ruiniert“, оскільки такі фонем не представлені у фонетичній системі української мови. Серед приголосних фонем слід виділити наступні: напівдзвінки зімкнені / b /, / d /, / g / у превокальній позиції та перед сонантами: „auf dem Bauch“, „die Bienen“, die „Blende“, „der Brand“, „das Verbrechen“, „die Blume“, „das Blatt“, „die Dinge“, „der Dorn“, „der Draht“, „trotzdem“, „der Gatte“, „die Gunst“, „der Vergleich“, „der Grund“, „grausam“, „der Angriff“, „die Begegnung“, їхнє повне оглушення до / p /, / t /, / k / в абсолютному кінці слова: „das Laub“, „das Lob“, „der Leib“, „der Sand“, „das Kind“, „der Sud“, „die Schuld“, „klug“, „der Krieg“, „der Tag“ та під впливом прогресивної асиміляції за глухістю: „glaubt“, „hebt“, „schreibt“, „kriegt“, „schlägt“, „klagt“, спірантизація задньоязикового / g / в інтервокальній позиції: „der Regen“, „vor ein paar Tagen“, „das Gaumensegel“, „die Beerdigung“ за умов послаблення артикуляції внаслідок прискорення темпу мовлення. Надзвичайно складними в плані перцепції виявляються фарингальний щілинний / h / у превокальній позиції: „der Hauch“, „heben“, „höchst“, „der Hirsch“, „der Hund“, „hingekriegt“, спірантизований алофон фонем / r / - / x / на початку та в середині слова: „die Rückblende“, „der Rand“, „der Riese“, „rechnen“, „die Rente“, „der Jura“, „die Nachbarin“, „die Beruhigung“, „spüren“, „verraten“ у дистрибуції з попередніми зімкненими та щілинними приголосними: „trotzdem“, „das Draht“, „drüben“, „das Gras“, „groß“, „graben“, „grüßen“, „betreuen“, „kriegen“, „prost“, „die Pracht“, „die Frau“, „fremd“, „der Schrank“, „der Strand“, „schrieb“, сонанти / m /, / n /, / ŋ / у кінцевій позиції та під впливом регресивної асиміляції за способом утворення та через перерозподіл кордонів складу у межах фонетичного слова/ритмічної групи: „das Leben“, „gehoben“, „haben“, „nehmen“, „gegen“, „fliegen“, „schlucken“, „backen“.

Ефективне засвоєння вимови звуків іноземної мови передбачає наступні кроки: 1) ознайомлення з анатомічними особливостями їхньої артикуляції за допомогою малюнків, таблиць, рентгенограм; 2) пошук можливих аналогічних/споріднених звуків у рідній мові, виявлення схожості та розбіжностей з наступною концентрацією уваги слухачів на істотних відмінностях в їх утворенні; 3) презентація звуку за допомогою аудіоматеріалів як у еталонному варіанті реалізації, тобто в умовах ізолюваного вимовляння, так і під впливом коартикуляційних чинників; 4) тренування ідентифікації фонем на слуховому рівні шляхом обрання потрібного звуку серед різноманітних фонем та варіантів їх реалізації як у ізолюваному варіанті, так і у фонетичному контексті – складі, слові, ритмічній групі; 5) тренування коректного вимовляння методом повторення за диктором; 6) запис власної промови на носій звуку (смартфон тощо) з наступним аналізом вимовних помилок. На перший погляд подібний підхід уявляється досить проблематичним з огляду на брак часу та велику кількість слухачів в аудиторії, проте таким чином викладач, навпаки, заощаджує час, який він так чи інакше витратить у подальшій роботі над розвитком аудитивної компетенції.

Поряд з артикуляційними особливостями реалізації голосних та приголосних фонем на перцептивне сприйняття мовленнєвого повідомлення істотно впливають просодичні чинники. Можна засвоїти артикуляційну базу німецької мови і коректно вимовляти звуки у складі фонетичного слова, проте мати певні проблеми зі слуховим сприйняттям загального змісту. Слід зазначити, що, на відміну від німецької, англійська мова в галузі інтонології, як і у випадку з вивченням звукової будови, уявляється більш складною, тому навіть у непрофільних навчальних закладах

вивчаються основні інтонаційні моделі англійської мови та їх функціональне навантаження (Arnold, Hansen, 1976: 206–208). Німецькій мові властива досить монотонна інтонація з незначним підвищенням або зниженням основного тону голосу (за винятком експресивно забарвленого мовлення, яке має суб'єктивний характер).

Як було зазначено вище, існують істотні розбіжності у просодичному оформленні діалогічного та монологічного типів мовлення. Так, у діалогах переважають короткі смислові конструкції з відповідним фонетичним членуванням, зокрема, суб'єктивною паузацією, логічним та емпатичним наголосом, мелодійним контуром, що значно полегшує слухове сприйняття мовленнєвого повідомлення як у загальному плані, так і на рівні його окремих складових та забезпечує зворотній зв'язок між співрозмовниками. Навіть за умов нейтрального руху мелодики практично не виникає спотворення акустичних сигналів на перцептивному рівні, оскільки діалогічному мовленню властиві такі фонетичні особливості, як посилений контраст між наголошеними та ненаголошеними складами, постійні модифікації темпу мовлення, зокрема уповільнення темпу при промовлянні наголошених фрагментів повідомлення, наявність пауз хезитації. Поряд з цим, здійснюється постійний обмін думками між співрозмовниками та існує можливість перепитування та уточнення того чи іншого аспекту промови:

„- Können sie das interpre'tieren? ↑ |

* Ich bin gerade da"bei. ↓ ||

- Ach "so. ↓ || “

„- "Glaubst du, → | er "merkt was?↑ ||

* "Nein, ↓ | kann ich mir nicht "vorstellen. ↓ || .Das ist alles innerhalb der

Para'meter nur "Schwankungen, ↓ | ich kann das noch "exakter einstellen. ↓ ||

- "Gut. ↓ || “

„- Was macht deine 'Mutter nur für "Sachen? ↓ ||

*Weiß ich "auch nicht. ↓ || “

„- "Siehst du, → | das ist meine "Stadt. ↓ || Sie ist nichts Be"sonderes, ↑ | aber sie ist o"ka. ↓ ||

*"Ja, ↓ | ganz "nett hier. ↓ || Ich laufe das erste 'Mal durch diese "Stadt. ↓ || “ (Linders, Schuster, 2011: 114–120)

На відміну від діалогічних текстів, монологічні тексти відзначаються певною композиційною будовою, відповідно до якої здійснюється їхнє актуальне членування (Падалка, 2015: 3), монологи складаються переважно з повноцінних речень, які в свою чергу характеризуються певною тема-рематичною завершеністю. В текстах подібного чітка тема-рематична прогресія позначається на русі мелодійного контуру, паузації, розподілі синтагматичного, фразового та логічного типів наголосу. В німецькому монологічному мовленні поширений рівний тон на інформаційно ненавантажених ділянках, низхідний чи в окремих випадках висхідний тон на інформативно важливих фрагментах, які містять рему (сміслове ядро повідомлення).

Рівний рух тону на комунікативно ненавантажених ділянках супроводжується підвищенням темпу та, як наслідок, послабленням артикуляції звукових сегментів, низкою акомодативно та коартикуляційно обумовлених особливостей реалізації голосних і приголосних фонем та перерозподілом структури складу. Подібні звукові модифікації значно ускладнюють сприйняття змісту повідомлення на перцептивному рівні, призводять до нехтування частиною інформації з боку аудиторів, що не відповідає комунікативно-прагматичному наміру мовця.

Термінальний тип мелодики у німецькому реченні теж не сприяє безпомилковій ідентифікації звукових сегментів, оскільки глибоке падіння тону на затакті викликає послаблення інтенсивності вимовляння фонем, сприяє їх тотальній асиміляції та в окремих випадках повній редукції. Проте, як свідчать дані аудитивного аналізу, завдяки фразовому/логічному/ емпатичному типам наголосу та уповільненню темпу вимовляння інформація у важливих в інформаційному плані сегментах сприймається адекватно, без істотних спотворень:

„*Es geht 'darum, → | dass wir auch einfach mal zehn Mi'nuten nur "schweigen könnten.* ↓ || *Wenigstens 'zehn Mi'nuten.* ↓ || *Aber heute gilt man ja schon als vollkommen 'irre, → | wenn man zehn Se'kunden 'nachdenkt, → | bevor einem die richtigen "Worte 'einfallen.* ↓ || *Und 'weißt du, → | unter normalen 'Umständen kann ich damit "umgehen.* ↓ || *Ich schalt dann einfach ab → | und lass euch "reden.* ↓ || *Macht mir "nichts.* ↓ || *Da rein, | da raus.* || *Zack.* ↓ || *Aber 'vorhin, → | das ging nun mal ein bisschen zu "weit.* ↓ || “ (Linders, Schuster, 2011: 69)

„*Als Re'porter hat man das Privi'leg, → | "Menschen ausfragen zu dürfen.* ↓ || *Und wenn es sich dabei nicht gerade um exponierte Vertreter aus 'Wirtschaft und Poli'tik handelt, → | erfährt man etwas Fasz'i'nierendes: ↓ | Menschen er'teilen in aller Regel bereitwillig und ausführlich 'Auskunft.* → | *reflek'tieren dabei mitunter ihr eigenes 'Leben, → | geben In'times von sich preis.* ↓ || *Legt man ihnen nach dem Ge'präch den fertigen Text 'vor, → | er'"schrecken die meisten, → | als würden sie das erste Mal in einen "Spiegel blicken.* ↓ || “ (Puntas, 2017: 5)

Найкраща ідентифікація звукових сегментів у монологічному повідомленні притаманна у складі реми під впливом інтерогативної мелодики, що пов'язано зі значним уповільненням темпу мовлення в умовах висхідного тону та істотним підвищенням інтенсивності вимовляння звукових сегментів. Проте у нейтральних текстах структури подібного роду зустрічаються досить рідко, оскільки завдання текстів нейтрального змісту – це надання інформації, а не маніпулювання свідомістю слухача:

„... *Als der 'Reporter mir den Text über 'Cyber-Angriff auf das Geld ... 'vorlegte, → | er'"schrack ich: ↓ | Wie konnte ich bloß so "unvorsichtig sein? ↓ || Will ich wirklich, → | dass Sie das "wissen? ↑ || “ (Puntas, 2017: 5)*

Отже, для успішної комунікації необхідний постійний зворотній зв'язок з боку співрозмовника, що забезпечується за допомогою ораторської майстерності промовника та аудитивної компетенції слухача. Крім того, важливу роль в процесі спілкування відіграє характер емоційного взаємозв'язку між комунікативними партнерами. Хоча діалогічне мовлення відзначається більш суб'єктивним та, відповідно, складним фонетичним оформленням, внаслідок постійного зворотнього зв'язку та перерозподілу ролей між співрозмовниками саме цей тип мовлення сприяє безпомилковому сприйняттю змісту на перцептивному рівні. Водночас монологічна промова, незважаючи на чітку кореляцію фонетичних характеристик зі смисловою структурою повідомлення, здатна ускладнювати слухове сприйняття через відсутність належного емоційного контакту між оратором та слухачем. Тому головне завдання промовника – постійна орієнтація на слухача з метою встановлення зворотнього зв'язку, що забезпечується на фонетичному рівні нормативним вимовлянням звуків та відповідним до комунікативного завдання просодичним оформленням повідомлення. Крім того, необхідно детально ознайомлювати потенційного слухача з артикуляційною базою іноземної мови та особливостями артикуляції тієї чи іншої фонемі під впливом комбінаторно-позиційних чинників та просодичної будови мовленнєвого повідомлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акустика слуху: конспект лекцій [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 171 «Електроніка» освітньої програми «Акустичні електронні системи та технології обробки акустичної інформації» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. К.С.Дрозденко, О.І.Дрозденко. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. – 99 с.
2. Гавриш Е.А. Ингерентная и просодическая длительность согласных немецкого языка /экспериментально-фонетическое исследование/: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. / Е.А. Гавриш. – К., 1989. –16 с.
3. Гусева С.И. Фонетические характеристики консонантизма в разговорной речи /экспериментально-фонетическое исследование/: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.19. / С.И. Гусева. – Л., 1985. –16 с.
4. Кузьменко Т.М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні /експериментально-фонетичне дослідження/: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. / Т.М. Кузьменко. – К., 2006. –16 с.
5. Падалка О.В. Просодика актуального членування промов сучасних політичних діячів Німеччини (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. / О.В.Падалка. – К., 2015. – 20 с.
6. Arnold R., Hansen K. Englische Phonetik / Roland Arnold, Klaus Hansen. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1976. – 244 S.
7. Hawrysch O. Auditive Phonetik im Fremdsprachenunterricht. / Olena Hawrysch // Germanistik in der Ukraine. – Jahrbuch 12. – К.: Verlagszentrum KNLU, 2017. – S. 11 – 17.
8. Sittig C. Arbeitstechniken Germanistik. / Hrsg. von Gerhard Lauer. / Claudius Sittig. – Stuttgart: Klett Lerntraining GmbH, 2013. – 149 S.
9. Reportagen. Das unabhängige Magazin für erzählte Gegenwart. № 32/ Januar 2017. Bern: Puntas Reportagen AG. – 136 S.
10. Stadt der Zukunft. Kurzdramen. / Hrsg. von Jan Linders und Tobias Schuster. / – Berlin: Verlag Theater der Zeit GmbH, 2011. – 207 S.

REFERENCES

1. Akustyka slukhu: konspekt lektzii [Elektronnyi resurs]: navch. posib. dlia stud. spetsialnosti 171 «Elektronika» osvitnoi prohramy «Akustychni elektronni systemy ta tekhnolohii obrobky akustychnoi informatsii» [Acoustics of hearing: [Electronic resource]: textbook for students specialty 171 “Electronics” of the educational program “Acoustic electronic systems and technologies of acoustic information processing”]: KPI im. Ihoria Sikorskoho; uklad. K.S.Drozdenko, O.I.Drozdenko. – Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2020. – 99 p.
2. Gavrish E.A. Inherentnaya i prosodicheskaya dlitel'nost' soglasnykh nemetskogo yazyka [Inherent and prosodic length of German consonants] /eksperimental'no-foneticheskoye issledovanie/: avtoref. diss. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 / E.A.Gawrisch. – Kyiv, 1989. – 16 p.
3. Guseva S.I. Foneticheskie kharakteristiki konsonantizma v razgovornoy riechi [Phonetic characteristics of consonantism in colloquial speech] /eksperimental'no-foneticheskoye issledovanie/: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stiepieni kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 / S.I.Guseva. – Leningrad, 1985. – 16 p.
4. Kuz'menko T.M. Reduktsia naholoshenykh holosnykh u suchanomu nimets'komu movlenni [Reduction of stressed vowels in modern German speech] /eksperymental'no-fonetychne doslidzhennia/: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 / T.M.Kuz'menko. – Kyiv, 2006. – 16 p.
5. Padalka O.V. Prosodyka aktual'noho chlenuvannia promov suchasnykh politychnykh diyachiv Nimechchyny [Prosody of the actual division of speeches of contemporary German politicians] /eksperymental'no-fonetychne doslidzhennia/: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 / O.V.Padalka. – Kyiv, 2015. – 20 p.
6. Arnold R., Hansen K. Englische Phonetik / Roland Arnold, Klaus Hansen. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1976. – 244 S.
7. Hawrysch O. Auditive Phonetik im Fremdsprachenunterricht. / Olena Hawrysch // Germanistik in der Ukraine. – Jahrbuch 12. – Kyiv: Verlagszentrum KNLU, 2017. – S. 11 – 17.
8. Sittig C. Arbeitstechniken Germanistik. / Hrsg. von Gerhard Lauer. / Claudius Sittig. – Stuttgart: Klett Lerntraining GmbH, 2013. – 149 S.
9. Reportagen. Das unabhängige Magazin für erzählte Gegenwart. № 32/ Januar 2017. Bern: Puntas Reportagen AG. – 136 S.
10. Stadt der Zukunft. Kurzdramen. / Hrsg. von Jan Linders und Tobias Schuster. / – Berlin: Verlag Theater der Zeit GmbH, 2011. – 207 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гавриш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Наукові інтереси: сегментна та супraseгментна фонетика німецької мови, перцептивна фонетика, міжкультурна комунікація, діалектологія, ділова німецька мова (економічна лексика).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Gawrish – Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of German language at the Vadym Hetman Kyiv National Economic University.

Scientific interests: segmental and suprasegmental phonetics of the German language, perceptual phonetics, intercultural communication, dialectology, business German (economic vocabulary).

УДК 811.111(07):378.147

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-118-123

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ
ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-
ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Олена ГЛАДКА (Кривий Ріг, Україна)

ORCID: 0000-0002-9128-1551

email: helenglad25@gmail.com

**ГЛАДКА Олена. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.**

У статті розглянуто особливості формування іношомовної дискурсивної компетентності студентів-філологів в умовах дистанційного навчання; конкретизовано поняття “іношомовна дискурсивна компетентність” та її складові, до яких відносять специфічні знання та уміння; визначено специфічні риси дистанційного навчання; запропоновано та обґрунтовано види завдань для успішного формування іношомовної дискурсивної компетентності студентів-філологів в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: дискурсивна компетентність, дискурс, студент, іноземна мова, дистанційне навчання.

**HLADKA Olena. THE PECULIARITIES OF FORMATION OF STUDENTS-PHILOLOGISTS’
FOREIGN LANGUAGE DISCOURSE COMPETENCE IN DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT.**

The article deals with peculiarities of formation of students-philologists’ foreign language discourse competence in distance learning environment. The notion “foreign language discourse competence” and its components, which include specific knowledge (linguistic knowledge of the organization of different types of discourse and extralinguistic knowledge of intercultural communication, communication situations and context) and skills (to recognize linguistic features of the discourse, to take into account intercultural features of communication where the discourse unfolds, to identify markers of different types of a discourse, to compose, design, produce (orally and in writing) lexically, grammatically and stylistically correct discourses of different types within the communicative situation, taking into account the extralinguistic factors of communicants). Specific traits of distance learning are determined and the types of tasks are proposed and substantiated for the successful formation of students-philologists’ foreign language discourse competence in distance learning environment. Among the tasks for the successful formation of discourse competence the following types which can be organized and completed in distance learning regime with more efficiency than in traditional learning are singled out: search for synonyms, antonyms, hyponyms and hyperonyms for the formation of lexical skills of discourse; analysis of parallel constructions, ellipses, grammatical means of text coherence (conjunctions, pronouns, adverbs, articles, numerals, adjectives) to form grammatical skills of discourse; combination of individual paragraphs into a coherent discourse; elaboration and development of the introduction / main part / conclusions of the written or oral communication, etc.

Key words: discourse competence, discourse, student, foreign language, distance learning.

Постановка проблеми. Проблеми сьогодення, передусім пов'язані із наслідками пандемії, висувають нові вимоги до підготовки вчителя іноземної мови. У зв'язку із переходом процесу навчання у дистанційний режим перед методикою викладання англійської мови постає завдання переведення ефективного надання освітніх послуг в онлайн площину. Традиційні методи та технології навчання, що базуються на очному режимі у межах класної кімнати, більше не виконують свої функції. Отже, виникає нагальне питання пошуку шляхів формування ключових компетентностей студентів-філологів у нових умовах.

Серед найбільш вагомих компонентів комунікативної компетентності необхідно відзначити дискурсивну компетентність як таку, що озброює “здатністю користувача/учня пов'язувати речення логічно, з тим щоб продукувати зв'язні відрізки мовлення” (Загальноєвропейські рекомендації; 192).

Вищезазначене зумовлює необхідність розгляду особливостей формування іншомовної дискурсивної компетентності студентів-філологів в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Науковий інтерес до змісту та структури дискурсивної компетенції пов'язаний із розвитком сучасної теорії дискурсу в системі гуманітарних наук (Ф.С. Бацевич, В.В. Красних, О.С. Кубрякова, К.Я. Кусько, М.Л. Макаров, О.О. Селіванова). Дослідженню проблеми дистанційного навчання приділено увагу за такими аспектами: принципи дистанційного навчання (А. Андрєєв, І. Булах, І. Секрет, О. Сергієнко, Є. Смирнова-Трибульська, П. Стефаненко, О. Хуторський та ін.); психолого-педагогічні засади дистанційного навчання (Р. Гуревич, Ю. Казаков, В. Кухаренко, Є. Полат, С. Сисоева та ін.); теоретичні та методичні засади дистанційного навчання у вищій школі (О. Абакумова, В. Беспалько, О. Бігіч, Д. Бодненко, Л. Гузь, А. Густирь, В. Мадзігон, М. Моцар, Н. Муліна, Л. Романишина, П. Стефаненко та ін.). Інформаційно-програмне забезпечення дистанційної освіти, використання інформаційних технологій у викладанні та вивченні іноземної мови розглянуто у працях В. Краснопольського, Л. Морської, Н. Муліної, Є. Полат, О. Самійленко, П. Сердюкова та ін.; зарубіжний досвід дистанційної освіти висвітлено в публікаціях Г. Агейчевої, Е. Волкової, Г. Козлакової, І. Козубовської, С. Лук'янчук, О. Малярчук, О. Мартинюк, В. Олійник, Т. Пилаєвої, О. Сергєєвої, І. Травкіна, О. Чорної, С. Шандрук, Р. Шаран, Б. Шуневича.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що у методиці викладання іноземних мов висвітлено чимало аспектів навчання у дистанційному форматі та формування дискурсивної компетентності на різних етапах навчання, у різних типах навчальних закладів, проблема формування дискурсивної компетентності студентів-філологів в умовах дистанційного навчання не була об'єктом спеціального дослідження і донині не отримала належного теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Тому завданням статті є дослідити особливості формування іншомовної дискурсивної компетентності студентів-філологів в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підґрунтям дискурсивної компетентності виступає теорія дискурсу, що стала об'єктом спеціального дослідження у другій половині ХХ століття, і означала зв'язну послідовність речень або мовленнєвих актів, тобто корелювало з поняттям “текст”.

Виходячи з етимологічного значення, «discourse» визначається як «вербальний обмін ідеями; зв'язне мовлення або письмо; мовленнєва одиниця (бесіда або розповідь), довша, ніж речення» (Online Webster dictionary).

Із часом роль тексту як зв'язаної і послідовної сукупності знаків зменшується. Доведено, що для успішної реалізації акту інтеракції необхідно враховувати сукупність екстралінгвістичних факторів, що сприяють кращому розумінню комунікантів, виявляють їх відношення до тексту, цілі й установки та сприяють коректному відбору лексичних одиниць, граматичних структур та стилістичних засобів під час продукції зв'язного висловлювання.

Наразі теорія дискурсу розглядає вищезазначений термін як «складне комунікативне явище, яке окрім тексту включає в себе екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки та цілі адресата), необхідні для розуміння тексту» (Маслова, 2012). Необхідно зазначити, що поняттєвий діапазон терміну “дискурс” є досить широким. Так, Н.І. Сукаленко вважає, що цей термін знаходиться між текстом, контекстом, функціональним стилем, підмовою тощо (Сукаленко, 2001). Ф. С. Бацевич визначає дискурс як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (Бацевич, 2004).

Отже, дискурс – ядро міжособистісної інтеракції – представляє собою складне комунікативне явище, що не обмежується рамками конкретного висловлювання (тексту), і включає в себе певні екстралінгвістичні параметри, а саме: особистісні та соціальні характеристики комунікантів, ситуацію спілкування, тощо.

Чітке розуміння центрального поняття дозволяє визначити сутність та зміст дискурсивної компетентності як невід'ємної складової комунікативної компетентності.

У вітчизняній літературі сутність поняття розкривається через аналіз його складових і розглядається як «здатність мовної особистості будувати й сприймати цілісні дискурси різних типів (усні і писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної і граматичної організації на макро- і мікрорівні та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів» (Кучерява, 2008).

Саєнко Н. С. визначає дискурсивну компетентність як здатність студента застосовувати певну стратегію з метою конструювання та інтерпретації тексту (Саєнко, 2012).

На відміну від вітчизняних авторів, іноземні методисти розглядають дискурсивну компетентність у більш вузькому форматі, визначаючи даний феномен як здатність розуміти та висловлюватися мовою, що вивчається, або вміння використовувати (виробляти та розпізнавати) зв'язні тексти в усній чи письмовій формі (Бахман, 1990).

Отже, у даній роботі іншомовна дискурсивна компетентність визначається як здатність особистості складати, оформлювати, продукувати та сприймати (в усній та письмовій формі) лексично, граматично та стилістично коректні дискурси різних типів у межах комунікативної ситуації із урахування екстралінгвістичних факторів комунікантів.

Таким чином, виходячи із визначення даного феномену, у структурі іншомовної дискурсивної компетентності можна виділити наступні специфічні знання:

- лінгвістичні знання про організацію різних типів дискурсу;
- екстралінгвістичні знання про особливості міжкультурної комунікації, ситуації спілкування та контексту.

На основі вище зазначених знань у процесі формування іншомовної дискурсивної компетентності студенти-філологи оволодівають уміннями:

- розпізнавати лінгвістичні особливості дискурсу;
- враховувати міжкультурні особливості комунікативної ситуації, у якій розгортається дискурс;
- виокремлювати маркери різних типів дискурсу;
- складати, оформлювати, продукувати (в усній та письмовій формі) лексично, граматично та стилістично коректні дискурси різних типів у межах комунікативної ситуації із урахування екстралінгвістичних факторів комунікантів.

Наразі існує безліч конкретних методів формування дискурсивної компетентності, серед яких найбільш ефективними виявились пояснювально-ілюстративний, представлений переглядом і обговоренням відеофрагментів, застосуванням таблиць, графіків, «mind-mapping» (зорово-асоціативний прийом); репродуктивно-продуктивний (навчальна аналогія, асоціативна бесіда); проблемне викладання матеріалу (дебріфінг, навмисна помилка, моделювання, проектування); евристичні / дослідницькі (евристична бесіда, дискусії: «Мозковий штурм», «Круглий стіл», «Симпозіум», «Дебати», метод різнокольорових капелюхів, метод кроскультурних адаптерів) і т. д.

Серед завдань для успішного формування дискурсивної компетентності необхідно виокремити :

- пошук синонімів, антонімів, гіпонімів та гіперонімів для формування лексичних умінь дискурсу, а саме здатності використовувати та інтерпретувати форми слів та їх значення, організувати мовний матеріал у когерентний текст та оперувати засобами когезії для забезпечення єдності між різними думками в тексті;
- аналіз паралельних конструкцій, еліпсу, граматичних засобів зв'язності тексту (сполучників, займенників, прислівників, артиклів, числівників, дієприкметникових зворотів) для формування граматичних умінь дискурсу, а саме здатності використовувати зазначені вище дискурсивні маркери у комунікативних ситуаціях різних типів;
- завдання на поєднання окремих абзаців у зв'язний дискурс;
- опрацювання та розробка вступу / основної частини / висновків письмового або усного повідомлення і т. ін.

Вище перелічені завдання із легкістю можна розв'язати у режимі традиційної організації навчального процесу. Однак дистанційне навчання кидає виклик звичайній організації навчального процесу із формування дискурсивної компетентності студентів-філологів, одночасно пропонуючи нові, більш сучасні, ті, що відповідають проблемам сьогодення, рішення.

Серед пріоритетних завдань в умовах дистанційного навчання є вибір платформи, що відповідає всім вимогам викладача та вирішує більшість проблем студента : Zoom, Skype, Google Meet, і т. ін. Необхідно зауважити, що асинхронна (заочна) робота із формування дискурсивної компетентності студентів-філологів, під час якої студенти мають опрацювати матеріал, виконати завдання та надіслати виконане на електронну пошту або додати до відповідної графі на таких платформах, як Human, Google Classroom, як довели численні дослідження, не в змозі успішно вирішити завдання із успішного формування дискурсивної компетентності студентів-філологів.

Наступним важливим завданням для викладача у дистанційному форматі навчання є розуміння зниження рівня мотивації навчання у дистанційному режимі, що обумовлено об'єктивними чинниками. Для вирішення зазначеної вище проблеми

та досягнення високого рівня сформованості дискурсивної компетентності студентів-філологів необхідно зосередити увагу саме на підвищенні мотиваційної складової сформованості дискурсивної компетентності тих, хто навчається, та застосовувати методичні прийоми для розвитку рефлексії мотивації, критичного осмислення власної навчальної діяльності, вироблення позитивного мислення, стимулювання здорового суперництва, співпраці та відповідальності.

Серед форм організації заняття необхідно надавати перевагу груповим формам роботи та обов'язковому аудіовізуальному супроводу, для якого створено всі умови на зазначених платформах (функції «Надання доступу екрану вчителя (організатора заняття)», «Демонстрація екрану»). За бажанням та необхідністю існує безліч можливостей для створення власних інтерактивних уроків та слайдів на платформі Bookcreator. Новий вигляд на форму набувають такі форми організації як дебати, дискусії, диспути, мозковий штурм, рольові ігри та симуляції, інтерв'ю. За допомогою «сесійних залів» на платформі Zoom викладач не обмежений в організації групової / парної роботи у групі.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У висновках доцільно зазначити, що формування іншомовної дискурсивної компетентності є необхідною невід'ємною складовою комунікативної компетентності студентів-філологів та пріоритетним завданням у їх професійній підготовці. Дистанційне навчання, незважаючи на виклики сьогодення, пропонує величезну кількість ресурсів та інструментів для успішної реалізації поставлених цілей. Перспективним вбачається розробка спецкурсу із формування іншомовної дискурсивної компетентності студентів-філологів для викладання в дистанційному форматі та розміщення курсу на платформі Moodle.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва] – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Кучерява О.А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Одеса, 2008. – 28 с.
4. Маслова Т. Формування дискурсивної компетенції у навчанні англійської мови для спеціальних цілей http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/09_%20Maslova_formuvannya.pdf / (дата звернення 5.10.2021).
5. Саєнко Н. С. Розвиток дискурсивної компетенції в іншомовній комунікації у студентів технічних спеціальностей http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/saenko_rozvytok_dyskursyvnoi.pdf / (дата звернення 4.10.2021).
6. Сукаленко Н. И. Об отсутствии эпистемологии в гуманитарных науках и о диффузности понятия дискурс / Н.И. Сукаленко // Вісник Харківського національного університету №500. Серія філологія. Вип. 33. – Харків, 2001. – С. 254.
7. Bachman, J. (1990). English Language Acquisition in Second Language Environment, New York : Akademik Press. – С. 29.
8. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> / (дата звернення 10.10.2021).

REFERENCES

1. Batsevych F. S. (2004). Osnovy komunikativnoyi linhvistyky. [Fundamentals of communicative linguistics]. – K.: Akademiya, 342 p.
2. Zagalnoyevropeyski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003). [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment]. Kyiv: Lenvit, 273 p.
3. Kucheryava O. A. (2008). Formuvannya dyskursyvnoyi kompetentsiyi studentiv filolohichnykh fakul'tetiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv: Avtoref. dys... kand. ped. nauk. [Formation of discursive competence of students of philological faculties of higher educational institutions: Author's abstract. Candidate of Pedagogical Sciences]. – Odesa, 28 p.
4. Maslova T. Formuvannya dyskursyvnoyi kompetentsiyi u navchanni anhliys'koyi movy dlya spetsial'nykh tsiley. [Formation of discursive competence in teaching English for special purposes]. URL:

http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/09_%20Maslova_formuvannya.pdf / (date of application 5.10.2021).

5. Sayenko N. S. Rozvytok dyskursyvnoyi kompetentsiyi v inshomovniy komunikatsiyi u studentiv tekhnichnykh spetsial'nostey. [Development of discursive competence in foreign language communication in students of technical specialties]. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/09_%20Maslova_formuvannya.pdf / (date of application 4.10.2021).

6. Sukalenko N. I. (2001). Ob otsutstvii epistemologii v gumanitarnykh naukakh i o diffuznosti ponyatiya diskurs // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho univarsytetu. [On the absence of epistemology in the humanities and on the diffuseness of the concept of discourse // Bulletin of Kharkiv National University]. Kharkiv, p. 254.

7. Bachman, J. (1990). English Language Acquisition in Second Language Environment, New York : Akademik Press, p.29.

8. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> / (date of application 10.10.2021).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гладка – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування дискурсивної компетентності студентів, формування граматичної та фонологічної компетентності студентів, навчання різних видів академічного письма, навчання креативного письма та читання, формування міжкультурної компетентності студентів, розвиток критичного мислення студентів на заняттях з іноземної мови на основі Таксономії Блума.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Hladka – PhD, Dotsent of the Chair of the English Language with the Methods of Teaching at the Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of students' foreign language discourse competence, formation of students' grammatical and phonological competence, teaching academic writing, creative writing and reading, forming intercultural competence, developing students' critical thinking skills based on Bloom's Taxonomy in the English classroom.

УДК 82:821.112.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-123-130

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «FREUNDSCHAFT» В РОМАНІ АНГЕЛИ ЗОММЕР-БОДЕНБУРГ «DER KLEINE VAMPIR»

Руслана ГОНЧАРУК (Рівне, Україна)

ORCID 0000-0001-6858-1647

e-mail: Ruslana_box_2@ukr.net

ГОНЧАРУК Руслана. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «FREUNDSCHAFT» В РОМАНІ АНГЕЛИ ЗОММЕР-БОДЕНБУРГ «DER KLEINE VAMPIR».

У статті автор робить спробу аналізу мовної репрезентації лінгвокультурологічного концепту «Freundschaft» в романі А. Зоммер-Боденбург «Der kleine Vampir». Роман відноситься до жанру дитячої літератури. На сьогоднішній день дослідження в області репрезентації лінгвокультурологічних концептів в творах дитячої літератури вимагають приділення більшої уваги з боку науковців, оскільки цей жанр переживає останнім часом значний сплеск в розвитку. З'являється все більша кількість нових літературних творів. Проте кількість не завжди означає якість.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвокультурологічний концепт, репрезентація, концептуальний аналіз.

HONCHARUK Ruslana. REPRESENTATION OF THE «FREUNDSCHAFT» CONCEPT IN THE ANGEL OF SOMMER-BODENBURG'S ANGEL «DER KLEINE VAMPIR».

In the article, the author tries to analyze the linguistic representation of the linguistic and cultural concept "Freundschaft" in A. Sommer-Bodenburg's novel "Der Kleine Vampir". The novel belongs to the genre of literature for children. For today, research in the field of representation of linguistic and cultural

concepts in literature for children requires more attention from scholars, as this genre has recently experienced a significant burst in development. More and more new literary works are appearing. However, quantity does not always mean quality. The novel "Little Vampire" is about the birth of a true friendship between two 13-year-old teenagers who belong to different "parallel" worlds - the world of vampires and the world of mortals. Each of the adolescents is experiencing certain difficulties during puberty. Therefore, the topic of true friendly relations, their vector orientation deserves careful study. Since the concept of "friendship" is one of the basic concepts of the vast majority of linguistic pictures of the world, among the concepts that reflect the spiritual values acquired during the historical development of a particular ethnic group, there is a significant need to explore ways of literary representation of this concept. Given the role and place of the concept of "friendship" in the conceptual picture of the world of each nation, and the role of fiction in the educational process of the younger generation, important is the question of the form of representation of the concept in literary works targeting the younger generation. The analysis of the novel "Little Vampire" reveals the various contexts of the use of the concept of "friendship" and its role in the work to reveal the author's idea of the representation of this concept.

Key words: *linguocultural studies, linguocultural concept, representation, conceptual analysis.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки питання дослідження концепту викликає жвавий інтерес не лише у мовознавців, але й у філософів, психологів, лінгвокультурологів. Лінгвокультурологія досить молода наука, яка зародилася у ХХ столітті, в основі якої лежить взаємозв'язок трьох суспільних явищ: людини, мови та культури. Іоганн Лео Вайсгербер свого часу зауважив: «Ми мислимо світ таким, яким нам оформила його спочатку наша мова. Розбіжності у філософії та духовному житті перебувають в несвідомій залежності від класифікації, яку здійснює мова» (Бенвенист, 1974: 36).

Лінгвокультурологія досліджує взаємозв'язок і взаємодію мови та культури. Хоча на сьогоднішній день ще не сформульовано предмет та завдання науки, її методологія та термінологічний склад. Як для мови, так і для культури характерними є певні спільні риси, такі як форми свідомості, які віддзеркалюють світогляд індивідуума та народу в цілому. Ці риси постійно взаємодіють між собою (Телия, 1996: 224-226). Мова є, з одного боку, складовою культури, з іншого, «культура включена до мови, оскільки вона вся змодельована в тексті» (Маслова, 1997: 35, 37, 107).

Об'єкт лінгвокультурології В.А. Маслова визначає як «дослідження взаємодії мови, який транслює культурну інформацію, культуру з її установками та перевагами, та людини, яка створює цю культуру, використовуючи мову» (Маслова, 1997: 35). Вчена вважає, що об'єкт лінгвокультурології знаходиться на перетині лінгвістики та культурології, етнографії та психолінгвістики (Маслова, 1997: 35). Предметом даної науки науковець вважає одиниці мови, які набули символічного, образно-метафоричного значення в культурі, і які узагальнюють результати людської свідомості. Виходячи із тлумачення об'єкта лінгвокультурології, В.А. Маслова виділяє дев'ять предметів дослідження лінгвокультурології, кожен з яких може складатися із окремих лінгвокультурологічних одиниць: 1. Слова та вирази, які служать предметом опису в лінгвокраїнознавстві, включаючи безеквівалентну лексику та лакуни. 2. Міфологізовані культурно-мовленнєві одиниці: обрядово-ритуальні форми культури, легенди, звичаї та ін., які відображені у фразеологічних одиницях. 3. Пареміологічний фонд мови. 4. Фразеологічний фонд мови. 5. Еталони, стереотипи, символи. 6. Метафори, образи мови. 7. Стилїстичний устрій мови. 8. Мовленнєва поведінка. 9. Область мовленнєвого етикету (Маслова, 1997: 35-46).

В.В. Воробйов у своїй праці дає визначення лінгвокультурології як науковій дисципліні «синтезуючого типу, яка вивчає взаємозв'язок та взаємодію культури і мови в її функціонуванні і яка відображає цей процес як цілісну структуру одиниць в

єдності мовного та позамовного змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети і культурні установлення» (Вороб'єв, 2008: 37).

Досить чітко визначає лінгвокультурологію В.В. Красних. На його думку, це «дисципліна, яка вивчає прояв, відображення та фіксацію культури в мові» (Красных, 2002: 26). В процесі пізнання та усвідомлення людиною навколишнього світу формується і його концептуальна система, яка відображає національну специфіку певного народу. Тобто, як зауважує в своїй книзі Роберт Ладо, концептуальна модель світу є основою мовного втілення, словесної концептуалізації знань людини про світ (Ладо, 1989: 46). Основним компонентом, за допомогою якого знаходить в мові своє відображення національна специфіка є концепт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить актуальним та важливим залишається питання про концептуалізацію навколишнього світу за допомогою слів. З цього приводу Роберт Ладо стверджував: «Існує ілюзія, притаманна інколи й навіть людям освіченим, ніби значення однакові у всіх мовах і мови розрізняються лише формою вираження цих значень. По суті ж, значення, в яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані чи модефіковані, так що вони суттєво варіюються залежно від культури» (Ладо, 1989: 34-35). І якщо концептуальна картина світу являє собою результат накопиченої індивідуумом в процесі пізнавальної діяльності інформації, то одиницею вираження даної інформації буде концепт. Його основним завданням саме і є закріплення та актуалізація усіх змістів об'єкту концептуальної картини світу.

«Концепт» як науковий термін в працях дослідників з'явився відносно нещодавно. Вперше його вжив у 1928 році С.А. Аскольдов-Алексєєв та дав йому визначення як уявному утворенню, «котре замінює нам в процесі думки невизначену кількість предметів одного й того ж роду» (Аскольдов, 1997: 269). А. Вержбицька визначає «концепт» як «об'єкт із світу «Ідеальне», який має ім'я та відображає певні культурно-зумовлені уявлення людини про світ «Дійсність». А сама дійсність дана нам в мисленні (не у сприйнятті) саме через мову, а не безпосередньо» (Фрумкіна, 1992: 3). Д.С. Ліхачов теж розглядав концепт як розумову одиницю, яка відображує та інтерпретує явища дійсності залежно від освіти, особистого досвіду, професійного та соціального досвіду носія мови та, будучи певним чином узагальненням різних значень слова в індивідуальній свідомості носіїв мови, дозволяє тим, хто спілкується, долати індивідуальні розбіжності в розумінні слів, що існують між ними (Лихачев, 1997: 281). В.А. Маслова виділяє наступні ознаки концепту: 1) це мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальній уяві, яка вербалізується за допомогою слова та має польову структуру; 2) це основні одиниці обробки, зберігання та передачі знань; 3) концепт має рухомі межі та конкретні функції; 4) концепт соціальний, його асоціативне поле зумовлює його прагматику; 5) це основна складова культури (Маслова, 2001: 51). С.Г. Воркачов виділяє дві ознаки концепта: «Концепт – це культурно відзначений вербалізований смисл, представлений в плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму. План змісту лінгвокультурного концепту включає ... два ряди семантичних ознак. По-перше, в нього входять семи, спільні для всіх мовних реалізацій, які «з'єднують» лексико-семантичну парадигму та утворюють його понятійну чи прототипову основу. По-друге, туди входять семантичні ознаки, спільні ... для частини його реалізацій, які відзначені лінгвокультурною, етносемантичною специфікою та пов'язані з ментальністю носіїв мови чи з менталітетом національної мовної особистості» (Воркачев, 2003: 274).

В даному дослідженні увага зосереджена на концепті «Freundschaft», який можна віднести до базових концептів переважної більшості мовних картин світу. Концепт «дружба» свого часу досліджували О.Д. Шмельов, М.Ф. Хаметова, О.О. Арапова, Л.В. Садчікова, О.М. Лунцова, О.С. Осипова та ін. М.А. Хізова порівнювала етичні аспекти концепту «дружба» на матеріалі приказок англійської та російської лінгвокультур.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню концептуальної картини світу та окремих концептів, недостатньо дослідженим, на наш погляд, залишається вектор дитячої літератури та реалізація в ній лінгвокультурних концептів.

Актуальність даного дослідження викликана необхідністю вивчення особливостей мовної репрезентації концепту «дружба» в дитячому романі. Об'єктом наукової розвідки є концепт «дружба» в романі Анжели Зоммер-Боденбург та Ніколаса Уоллера «Маленький вампір» жанру дитячої літератури. Предметом дослідження є лінгвокультурологічні особливості актуалізації концепту «дружба» в романі «Маленький вампір». Мета даної розвідки полягає у дослідженні мовних засобів репрезентації концепту «дружба» в творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жанр дитячої літератури останнім часом переживає в світі значний сплеск в розвитку. З'являються все нові і нові твори, числою цільовою аудиторією є діти та підлітки. Головними героями літературних творів виступають не лише діти, тварини, птахи, рослини і таке інше, а також набувають популярності герої із, так званих, паралельних світів – чарівники, вампіри, маги. Проте і в творах дитячої літератури реалізуються лінгвокультурологічні концепти, оскільки одним із завдань дитячої літератури є й виховна та навчальна функція. Твори дитячої художньої літератури окрім того, що покликані зацікавити та розважити юне покоління, повинні також і привити своїм читачам певні загальнолюдські цінності, навчити їх розрізняти погане та хороше, будувати відносини з однолітками, вирішувати проблеми, з якими стикаються. Концепт «дружба» саме і відноситься до числа тих, які вміщають в собі загальнолюдські цінності. Даний етичний концепт відображає уяву про добро та зло, хороше та погане, щире та нещире.

Свого часу концепт «дружба» досліджувала А. Вержбицька. Вчена писала, що даний концепт надзвичайно важливий для лексики, оскільки «... друзі ... це люди, на яких можна покластися, коли потрібно знайти допомогу та підтримку» (Вержбицкая, 2001: 109). В тлумачному словнику німецької мови die Freundschaft має наступні визначення: *auf gegenseitiger Sympathie beruhendes Verhältnis von Menschen zu einander* (Duden, 2010: 396). В словнику синонімів німецької мови «дружба» представлена наступним синонімічним рядом: Beziehung, Kameradschaft, Verbundenheit, Vertrautheit, Zuneigung, Zusammengehörigkeit (Duden, 2016: 127).

Роман «Der kleine Vampir» Анжели Зоммер-Боденбург один з найвідоміших та найпопулярніших творів німецької письменниці, який неодноразово був екранізований не лише в Німеччині, а й у багатьох європейських країнах. Окрім того, роман був поставлений на відомих театральних сценах Європи. Твір розповідає про дружбу двох юних 13-річних хлопчиків, представників двох різних світів: так званого «світу смертних» – людей та «світу мертвих» - вампірів. Випадкова зустріч та знайомство підлітків переростає в міцні дружні відносини, які, в свою чергу, призводять до певного наближення цілих родин і світів.

В романі «Der kleine Vampir» тема дружби є однією із провідних. Саме аналіз даної теми в області текстової репрезентації концепту «Freundschaft» дає нам змогу визначити авторський смисл, який вміщено в дане поняття та спосіб його інтерпретації в романі.

В тексті роману Анжели Зоммер-Боденбург «Der kleine Vampir» концепт «Freundschaft» вербалізований, насамперед, іменником «Freund». Можна виділити декілька смислових планів репрезентації концепту «Freundschaft». Перший з них, на нашу думку, тісно пов'язаний із *інтересом*. Головний герой, представник світу людей, Антон, цікавиться світом монстрів та вампірів, в існування якого навіть починає вірити, читає багато літератури подібного змісту: «Er saß im Schlafanzug auf seinem Bett_ hatte die Decke bis zum Kinn hochgezogen und las «Die Wahrheit über Frankenstein» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 5). «Dracula» ... las er (Vampir) halblaut, mein Lieblingsbuch! Er sah Anton mit strahlenden Augen an. «Kann ich das mal leihen?» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 12). Цікавість не зникає навіть після знайомства із новим товаришем – вампіром, вона, навпаки, зростає. Антон цікавиться сім'єю Рюдігера, а новий друг цікавиться сім'єю Антона: „Ist dein Vater auch Vampir?“ fragte Anton. «Na klar!» sagte der Vampir ... «Und deine Mutter auch?» «Natürlich. Und meine Schwester und mein Bruder und meine Oma und mein Opa und meine Tante und mein Onkel ...» «Meine Familie ist ganz normal», meinte Anton traurig... Der Vampir sah ihn mitleidig an. «Bei uns ist immer was los.» «Was denn? Erzähl doch mal!» Endlich würde er eine echte Vampirgeschichte hören» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 13-14).

Зацікавленість при знайомстві виявляє *подібність характерів та вподобань* головних героїв, зближує їх. Обом юнакам не подобаються їх імена. «Anton ist aber auch ein hübscher Name.“ „Find ich überhaupt nicht“, sagte Anton... „Eigentlich fand ich Rüdiger bisher auch immer ziemlich doof“, sagte der Vampir. „Aber man gewöhnt sich.“ „Ja, man gewöhnt sich“, seufzte Anton» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 13). Обом героя не подобається залишатися самим дома, їм страшно. «Sag mal, bist du öfter so allein zu Haus?» fragte der Vampir. „Jeden Samstag“ „Und hast du gar keine Angst?“ „Doch.“ „Ich auch. Besonders im Dunkel“, erklärte der Vampir» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 13). І при першій зустрічі з незнайомцем, незважаючи на страх перед ним, все ж Антону подобається його незваний гість: «Eigentlich ist er ein ganz netter Vampir, dachte Anton, obwohl er so abscheulich aussieht. Er hatte sich Vampire jedenfalls viel schrecklicher vorgestellt» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 10).

Зароджується дружба між двома підлітками. Дружба завжди означає *довіру*. Друзі повинні довіряти один одному в любых ситуаціях. «Aber Anton“, sagte der Vampir, „ich denke, wir sind Freunde!“ ... „Denkst du, ich könnte dir etwas – antun?“ fragte er und sah Anton aus den Augenwinkeln heraus lauernd an. „N-nein“, sagte Anton ...» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 32). І щоб підтвердити, що Антон цілком довіряє своєму другу, він, попри власні страхи перетворитися на вампіра, все ж одягає плащ, завдяки якому отримує властивість лігати як вампіри. Довіряє Антон Рюдігеру і коли той запрошує його до себе в гості на кладовище, хоча це може бути небезпечним: «Hast du Angst?“ „Ich? Nein!“ „Brauchst du auch nicht“, sagte der Vampir freundlich, „meine Verwandten sind nämlich alle unterwegs.» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 35). І разом з тим вампір відкривається перед Антоном, розповідаючи про людину, якої бояться вампіри – доглядача кладовища. Знайомство Антона із братом та сестрою Рюдігера є також проявом довіри з боку вампіра до свого друга. Завуальоване знайомство Анни та Рюдігера із батьками Антона теж прояв довіри хлопця своїм товаришам: «Und deine Eltern? ... Glauben die an

Vampire?“ Anton schüttelte den Kopf. „Die am allerwenigsten. Aber sie möchte euch gerne kennenlernen... Rüdiger und dich. Ihr seid zum Kaffeetrinken eingeladen» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 115).

Бути другом означає проявляти *турботу* по відношенню до свого друга. Цей прояв можна помітити в різних ситуаціях. І коли Антон прикладає зусиль, аби вампіра не побачили батьки, і коли відволікає увагу доглядача кладовища від місця, де жила сім'я вампірів, аби той не зловив та не вбив їх, як вбив дядька Рюдигера. Турбота проявляється і коли Антон боїться сказати чи зробити щось, що може зашкодити його другу вампіру, видати його. Та найбільший прояв турботи Антон виказує, коли дізнається, що Рюдигеру зле і він лежить у труні, і тому не зміг прилетіти до Антона. Антона охопив страх за життя друга: «Ist er denn krank?“ „Du meinst, ob er stirbt?“ fragte Anna. Anton nickte. Es fehlte nicht mehr viel, und er hätte angefangen zu weinen» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 79). І коли Анна нагадує йому, що вони і так вже мертві, Антон не здається: «Aber es geht ihm doch nicht gut“, sagt er, „wir müssen uns um ihn kümmern.» І далі хлопець розповідає Анні, що ж він розуміє під поняттям «турбуватися»: «... das ist, wenn du dich mit jemandem beschäftigst, wenn du mit ihm Spiele machst, ihm etwas vorliest, ihm Geschichten erzählst, ihn tröstest ...» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 80).

Дружба в романі тісно пов'язана із відчуттям *страху*. Але тут дружба допомагає двом юнакам боротися та долати свої страхи. Спочатку Антон боїться, що його вампір може вкусити: «Kurz vor der Tür hatte ihn der Vampir eingeholt. Jetzt ist es aus, dachte Anton, jetzt beißt er zu! Er zitterte am ganzen Körper.» Проте з часом Антон вже не боїться свого друга, навпаки, він має сміливість сказати Анні, що не хоче стати вампіром: «Ich will aber kein Vampir werden!“ rief Anton. „Nicht?“ fragte Anna ungläubig. „Nein!“ sagte er ... „Ich hab überhaupt keine Lust dazu!“ Das war wirklich ein starkes Stück!» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 97). Рюдигер долає свій страх, коли приходиться з сестрою в гості в сім'ю Антона.

В романі «Маленький вампір» дружба також пов'язана із темою *кохання*. Правда, це не доросле почуття, а лише підліткова симпатія, яка переростає в закоханість. І це почуття виникає між Антоном та сестрою Рюдигера Анною. Хоча спочатку Антон не може звикнути до цієї думки: «Für einen Vampir sieht sie ja eigentlich recht gut aus, dachte Anton, wenn sie nicht so geisterhaft blass wäre und nicht so dunkle Ringe unter den Augen hätte ... Aber wie kam er überhaupt auf solche Gedanken? Er und ein Vampir-Mädchen!» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 63). З часом молоді люди приймають ті обставини, що вони належать до різних світів, і це не заважає їм бути разом: «Es macht auch gar nichts, wenn du kein Vampir bist“, meinte sie dann, „Hauptsache, wir mögen uns!“ ... „Wir – wir sind gleich da“, stotterte Anton...» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 98).

І, врешті решт, всі ті почуття, які пробуджує дружба у головних героїв роману, заставляють батьків Антона передивитися їх ставлення до власного сина, до його почуттів, до друзів, які у нього є і які є для нього дуже дорогими. Тобто дружба Антона з вампіром вчить його батьків просто *любити* свого сина. Вони приймають його дивних друзів, адже це друзі їх сина: «Vielleicht gewöhne ich mich mit der Zeit an sie“, meinte sie schließlich» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 128).

В романі А. Зоммер-Боденбург «Маленький вампір» основний смисл лінгвокультурного концепту «Freundschaft» реалізовується автором, на наш погляд, через поняття «**jemand mit gutem Herz**»: «Aber Anton“, sagte die Mutter, „ist es nicht viel wichtiger, ob jemand ein gutes Herz hat oder nicht?“ Anton wurde blass. „Gu-gutes Herz“, sagte er, „wie meinst du das?“ ... „Dass du auf ihn verlassen kannst“, erklärte die

Mutter, „dass er dich nicht im Stich lässt... und wenn du ihn magst, dann wird er uns auch gefallen» (Angela Sommer-Bodenburg, 1992: 103).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Дружба відноситься до числа найважливіших надбань розвитку суспільства. Вона завжди відігравала важливу роль у побудові стосунків між людьми. Концепт «Freundschaft» репрезентований в романі А. Зоммер-Боденбург «Der kleine Vampir», який відноситься до жанру дитячої літератури, різними тематичними напрямками. Він включає в себе висвітлення загальноприйнятих уявлень людини про поняття, такі як інтерес до людини, з якою складаються дружні відносини; високе, відкрите, чисте почуття; відносини з людиною, близькою за духом та вдачею; турбота про людину, готовність безкомпромісно прийти на допомогу; взаємна довіра та повага; відносини, які з часом переростають у почуття кохання; пробудження позитивних рис в людях, які оточують головних героїв.

Для подальших досліджень може стати перспективним напрямком аналіз репрезентації концепту «Freundschaft» в серії романів письменниці А. Зоммер-Боденбург про пригоди маленького вампіра.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / Аскольдов С.А. //Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология/ Аскольдов С.А. // Под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.-1997. С.267-279.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Под ред. Степанова Ю.С. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Вежибицкая, А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежибицкая – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение/С.Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып. 2. – Краснодар, 2003 - С. 268–276.
5. Воркачев С.Г. Сопоставительная семантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): Монография/Воркачев С.Г. – Волгоград: Перемена. - 2003. 164 с.
6. Воробьев В. В. Лингвокультурология: Монография / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.
7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Курс лекцій / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
8. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур /Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – 440 С., с. 32-63
9. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка /Лихачев Д.С.// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология/Лихачев Д.С. // Под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.-1997. – С. 280-287
10. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – Наука, 2001. – 293 с.
11. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию/В.А. Маслова. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.
12. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты/ В.Н. Телия – М.: Шк. “Языки рус. культуры”, 1996. – 288 с.
13. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога // Научно-техническая информация/Фрумкина Р.М. — 1992. — Сер. 2. — № 3. — 3-9с.
14. Angela Sommer-Bodenburg. Der kleine Vampir. Rowohlt, Tausend Mai, 1992, 128 с.
15. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. Wortschatz und Wortbildung. /Der Duden in zwölf Bänden. Band 10. Bedeutungswörterbuch, 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag. Mannheim.Leipzig.Wien.Zürich., 2010, 1158С. ISBN 978-3-411-04104-6
16. Duden. Das Wörterbuch der Synonyme. 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag. Berlin. 2016, 353 с., ISBN 978-3-411-74483-1

REFERENCES

1. Askoldov S.A. Konzept i slovo// Russkaja slovesnost. Ot teorii slovesnosti k structure teksta. Antologia [Concept and word// Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text. Anthology], M, pp. 267-279.
2. Benvenist E. Obshchaja linqvistika [General linguistics], M.: Progress, 447 p.

3. Vegbistkaja A. Ponimanie kultur cherez posredstvo kljuchevix slov [Understanding cultures through keywords], M.: Jasiki slavjanskoj kultury, 288 p.
4. Vorkachev S.G. Kulturnij concept i znachenie// Trudy kubanskogo gosudarstvennogo technologicheskogo universiteta [Cultural concept and meaning// Proceedings of the Kuban State Technological University], Krasnodar, pp. 268-276.
5. Vorkachev S.G. Sposodtavitelnaja semantika teleonomnih conceptov "ljubov" i "schastje" (russko-anglijskie paralleli): monografija [Comparative semantics of the teleonomic concepts "love" and "happiness" (Russian-English parallels): Monograph], Volgograd, 164p.
6. Vorobjov V.V. Lingvokulturologia: Monographia [Linguoculturology: Monograph], M., RUDN, 336 p.
7. Krasnyh V.V. Etnopsiholingvistika I lingvokulturologia: kurs lekcij [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology: a course of lectures], M., Gnosis, 284 p.
8. Lado R. Lingvisika poverh graniz kultur// Novoje v zarubegnoj lingvistike [Linguistics over the borders of cultures// New in foreign linguistics], M., pp. 32-63.
9. Lihachev D.S. Konceptosfera russkogo jasika// Russkaja slovesnost. Ot teorii slovesnosti k structure texta. Antologija [Conceptosphere of the Russian language// Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text. Anthology], M., pp. 280-287.
10. Maslova V.A. Vvedenie v kognitivnuju lingvistiku [Introduction to Cognitive Linguistics: A Study Guide], Nauka, 293 p.
11. Maslova V.A. Vvedenie v lingvokulturologiju [Introduction to cultural linguistics], M., Nasledie, 207 p.
12. Teliya V.N. Russkaja fraseologia: Semanticheskij, pragmaticheskij I lingvokulturologicheskij aspekty [Russian Phraseology: Semantic, Pragmatic and Linguistic and Cultural Aspects], M. Jasiki rus. culture, 288p.
13. Frumkina R.M. Conceptualnij analiz s tochki zrenija linqvista I psihologa// Nauchnotehnicheskaja informazija [Conceptual analysis from the point of view of a linguist and psychologist // Scientific and technical information], pp. 3-9.
14. Angela Sommer-Bodenburg. Der kleine Vampir [The little Vampire], Rowohlt, Tausend Mai, 128 p.
15. Duden. Das Bedeutungswörterbuch. Wortschatz und Wortbildung [The dictionary of meanings. vocabulary and word formation], Dudenverlag, 1158 p.
16. Duden. Das Wörterbuch der Synonyme [The dictionary of synonyms], Dudenverlag. Berlin, 353 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руслана Гончарук – старший викладач кафедри практики німецької та французької мов Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, перекладацька діяльність Лесі Українки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ruslana Honcharuk – Senior Lecturer in the Department of Practice of German and French Languages at Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: the story of literary translation in Ukraine, Lesia Ukrainka's translation activities.

УДК 811.111'371'367.683'367.7

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-130-135

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ КОМПЛІМЕНТУ, ПОХВАЛИ І ЛЕСТОЩІВ ВИРАЖЕНИХ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ

Олександра ДЕЙЧАКІВСЬКА (Львів, Україна)

ORCID:0000-0003-2120-2405

email: deychakivska@gmail.com

ДЕЙЧАКІВСЬКА Олександра. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ КОМПЛІМЕНТУ, ПОХВАЛИ І ЛЕСТОЩІВ ВИРАЖЕНИХ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ.

У статті розглядається функціонування предикативних прикметників як мовних засобів вираження мовленнєвих актів компліменту, похвали та лестощів. Зроблено спробу розмежування цих

актів у контексті соціального статусу та гендерного чинника. Досліджено синтаксичні особливості вживання прикметників для вираження мовленнєвих актів компліменту, похвали та лестощів.

Ключові слова: предикативний прикметник, експресиви, комплімент, похвала, лестощі.

DEYCHAKIVSKA Oleksandra. DIFFERENTIATION OF THE SPEECH ACTS OF COMPLIMENT, PRAISE AND FLATTERY EXPRESSED BY PREDICATIVE ADJECTIVES.

The article deals with the predicative adjectives within the structure *Vcop+Adj* as a means of expressing speech acts of compliment, praise and flattery. Along with J. Searle's classification the speech acts of approval are analyzed in light of Brown and Levinson's politeness theory. It has been proved that construction *Vcop+Adj* as well as a verb in case of expressing praise, compliments and flattery serves as a means of rendering positive evaluation on the side of the speaker including satisfaction, adoration or approval. The illocutionary aims of the speech acts of compliment and praise are to affect the emotional state of the addressee, their inner values and also to induce the listener to perform certain actions. The illocutionary aim of flattery is the insincere praise expressed in order to derive benefit. On the syntactic level to enhance the expressiveness of the compliments and praise predicative adjectives are used with different intensifiers, interjections and interrogative pronouns. In case of flattery the pattern *Vcop+ Adj* is just one among other numerous structures, flattery containing more words than necessary. In case of expressive speech acts of compliment, praise and flattery of great importance is the status of the speaker and the hearer. Complimenting and making flattering remarks usually presupposes the equal status of the addresser and the addressee while praise as a rule comes from the person with the higher status. It has been established that if compared with praise the compliment is of an interactional character while praise is a statement. Compliments concerning appearance are also more often paid to women.

Key words: speech act, expressive speech acts, addresser, addressee, illocutionary aim.

Постановка проблеми. Мовленнєві акти компліменту, похвали та лестощів належать до експресивів, в яких реалізується намір вираження психологічного стану адресата та здійснюється емоційний вплив на нього (Трофимова, 2008: 6). В рамках експресивів вищезазначені мовленнєві акти трактують як оцінювальні, якщо вважати оцінкою судження, яке за бажанням мовця може трансформуватися в оцінювальне висловлювання. (Бигунова, 2015: 31).

Аналіз останніх досліджень. Експресивні мовленнєві акти позитивної оцінки завжди перебували в центрі уваги лінгвістів (Дж. Серль, Д. Вандервекен, П. Браун, С. Левінсон, Є. Вольф, Н. Трофимова), проте серед них комплімент як мовленнєвий акт викликав найбільший інтерес (Дж. Голмс, Н. Норрік, Ю. Микитюк). Відразу ж варто зазначити, що європейські та американські вчені не розглядають похвалу і комплімент як окремі мовленнєві акти, вважаючи будь-яке позитивне висловлювання компліментом. Реалізацію мовленнєвих актів похвали, компліменту та лестощів як тактик різноманітних стратегій вивчає українська дослідниця Н. Бигунова.

Компліменти виражають позитивну оцінку, що загалом відбувається в щоденних розмовах серед комунікантів рівних за статусом, або ж звучить з уст когось, хто є вищим за статусом. Шляхом обміну компліментами створюється атмосфера довіри, коли один із партнерів може бути впевненим в іншому.

Конвенції обміну дають учасникам спілкування схему інтерпретації соціальних позицій, дій та інтенцій. Таким чином поведінка партнерів стає прогнозованою і передбачуваною. Компліменти використовують для того, щоб розпочинати розмову, або ж вирівнювати хід розмови між комунікантами. Найчастіше стимулом для компліменту є внутрішній світ адресата, зовнішність, позитивні риси характеру, професійні або ж високі моральні якості співрозмовника, його досягнення, а також, значно рідше, власність.

В теорії П. Браун і С. Левінсона висловлювання компліменту та похвали розглядається як "позитивна стратегія ввічливості" (Brown P., Levinson S., 2008). На думку авторів цього підходу кожна людина має самоповагу, яка може бути загрожена

або ж яку можна оберігати, тобто в процесі комунікації відбувається певна кооперація партнерів для того, щоб зберегти своє обличчя і обличчя співрозмовника.

Коли йдеться про **похвалу**, то оцінюють заслуги, досягнення, які є результатом зусиль адресата, тобто похвала є близькою до очікуваного результату, натомість комплімент включає ситуативну оцінку (Трофимова, 2008).

У випадку **похвали** також важливими є як статус комунікантів (похвалу зазвичай робить співрозмовник вищий за статусом), так і ступінь перебільшення. Похвалу також характеризують експліцитність та конкретний адресант.

Що ж до **лестоців**, то їх мотивом є досягнення адресантом вигоди. Адресант у цьому випадку не є щирим. Коли адресант лестить співрозмовнику, він намагається видати лестоці за похвалу чи комплімент.

До **невирішених раніше питань** зазначеної проблеми належить питання мовних засобів вираження мовленнєвих актів компліменту, похвали та лестоців. Незважаючи на ряд визначень компліменту чи похвали як мовленнєвих актів, досі відсутній аналіз власне засобів, за допомогою яких вони знаходять своє мовне вираження. Короткий огляд в плані частиномовного характеру подає Н. Трофимова, зазначаючи, що у функції предикативного прикметника для вираження компліменту найчастіше трапляються прикметники “**nice**”, “**good**”, “**beautiful**”, “**pretty**”, “**great**” (Трофимова, 2008:157). Проте реверсний спосіб аналізу “від форми до понятійного наповнення” належним чином не здійснювався.

Мета статті. Метою статті є аналіз прагматичних особливостей предикативних прикметників у рамках структури $V_{cop} + Adj$. Окрім дієслів, які виражають експресивні мовленнєві акти, до засобів вираження належать і предикативні прикметники, прагматичним особливостям яких не приділялося належної уваги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іntenцією комплімента є намір зробити щось приємне для адресата, заохотити його, виразити свій емоційний стан, що полягає у визнанні характеристик співрозмовника як позитивних, підбадьорити адресата, зберегти його “лице” (Бигунова, 2015:37). Компліменту властива прагматична багатозначність.

До інтенцій, які експліцитно виражає комплімент належать :

а) вияв захоплення :

– *Why are you looking so lovely tonight?* (Maugham, 1985:165);

б) визнання професійних якостей, досягнень:

– *He's always so much more aware of what he's doing than you think* (Fowles, 1980:89). В даному випадку мова йде про відомого художника.

в) бажання мовця позитивно вплинути на адресата, підбадьорити його, спонукати продовжувати розпочату справу. Так, намагаючись переконати дружину, що їй слід продовжувати писати оповідання, чоловік робить комплімент стосовно вже написаних робіт. При цьому він намагається не перебільшувати їхніх позитивних сторін, щоб його слова не виглядали як лестоці.

– *I think these are quite good, Brooks says finally. They certainly need a little polishing, and I'm not sure of the plausability of either ending <...> but – yes, they're definitely worth working on, I'd say* (Laurence, 1995:242).

Ті емоції, що їх відчуває мовець, роблячи комплімент слухачеві, підсилюються за допомогою різних інтенсифікаторів.

– *You look nice today. <...> I mean extra nice* (Ng, 2017:50-51).

В даному висловлюванні юнак хоче підкреслити, що дівчина, яка йому подобається, дуже гарно виглядає на момент, коли їй роблять комплімент.

Ті ж відчуття опановують співрозмовника в момент, коли він висловлює компліменти стосовно людини, в яку закоханий.

– *It (Your hair) looks so shiny...* – *It (your hair) looks very soft* (Desai, 2006:126).

– *Oh, how charmingly you get angry, she said.*

– *I wish I had that faculty* (Hemingway, 1981:27).

В даному випадку, забарвлене легкою іронією захоплення щодо здатності сердитися, підсилюється вживанням вигуків.

У разі висловлення компліменту велике значення має статус слухача і мовця. Комплімент здебільшого висловлює людина вища або рівна за статусом. У такому випадку оцінка компліменту є позитивною. Якщо ж комплімент висловив комуніканти нижчий за статусом, реакція може бути неоднозначною. Якщо статус співрозмовників є однаковим, то реакція слухача зазвичай є позитивною, ввічливою, з імпліцитним бажанням зменшити можливе перебільшення.

– *Hulloa, Julia, what's the matter with you tonight? Gosh, you look swell. <...> – Why, you don't look a day more than twenty-five*".

– *With a son of fifteen it's no good pretending I'm so terribly young any more. I'm forty and I don't care who knows it*" (Maugham, 1985:77).

Саме тому, що комплімент висловлює партнер актриси, виконавець головної чоловічої ролі у виставі, де вони разом грають, реакція актриси є цілком позитивною.

Проте реакція є цілком іншою, якщо комплімент висловлює людина, яка за соціальним статусом є нижчою. У наведеній розмові – це масажистка акторки. Реакція актриси є поблажливою, сповненою легкої іронії і загалом засвідчує, що такий комплімент не має для неї великої ваги.

– *When you came in just now, like a whirlwind, she (the masseuse) said, I thought you looked twenty years younger, your eyes were shining something wonderful.*

– *Oh, keep that for Mr. Gosselyn, Miss Philips. <...> I feel like a two-year-old* (Maugham, 1985:77).

Компліменти щодо зовнішності частіше робляться чоловіками на адресу жінок.

– *In my life I have met only two Ilnas, and both of you are very beautiful* (The O. Henry Praise Stories, 2007:165).

Похвалу визначаємо як експресивний мовленнєвий акт позитивної оцінки. Об'єктом похвали можуть бути моральні та інтелектуальні якості, вміння, вчинки, здобутки. Похвала здебільшого спрямована від людини вищої за статусом чи старшої за віком до молодшої чи нижчої за статусом.

– *I hope all this is not shocking you.*

– *I'm delighted you're both so intelligent about him* (Fowles, 1980:91).

В розмові з двома студентками, викладач коледжу, ставши протягом кількох днів мимовільним спостерігачем непростого характеру відомого художника, в домі якого відбуваються події, запевнює їх, що вони поведуться дуже розумно, беручи до уваги богемний спосіб життя, до якого звик митець. Таким чином адресант висловлює свій емоційний стан, який полягає у визнанні дій об'єкта похвали позитивними.

Похвала як і комплімент є **поліінтенційною**. Поряд із бажанням заспокоїти і підбадьорити об'єкта-адресата, зберегти його "обличчя", інтенцією похвали може бути бажання захистити об'єкт похвали від можливих негативних висловлювань з боку адресата. Так, дружина лицаря, який закохався у принцесу іншого королівства, намагається пояснити його вчинки тим, що всі, в тому числі і її чоловік, вважали, що вона померла.

– *My dear, said the lady. He's been quite inconsolable. ... He thinks you're dead, he's been mad with grief.... He was so unhappy* (Fowles, 1980: 154).

Дружина стверджує, що її чоловік є невтішним, він збожеволів з горя. Для характеристики об'єкта похвали вживаються прикметники **inconsolable, mad with grief, unhappy**.

Лестоші. Лестячи співрозмовнику, мовець намагається представити свої слова як похвалу чи комплімент, при цьому він є нещирим, бо намагається одержати вигоду від сказаного. Лестоші є способом маніпуляції та емоційного впливу.

– *You're everything in this world to me. You know that I'm so lonely and your friendship meant a great deal to me. I'm surrounded by hangers-on and parasites and I knew you were **disinterested*** (Theatre, 1979 : 113).

Так, відома актриса, намагаючись зберегти прихильність знайомого, пробує запевнити його, що вона дуже самотня, оскільки люди, які оточують її – це дармоїди та нахлібники, тоді як він – чи не єдина щира і незацікавлена особа. Сама вона насправді дуже добре розуміє, що це не так. Юнак не кохає її. Його приваблює її знаменитість та положення в суспільстві.

Висновки. Аналіз мовленнєвих актів похвали, компліменту та лестощів, вираженого моделлю V_{corp}+Adj, засвідчує їх приналежність до класу експресивів – мовленнєвих актів, що виражають розуміння, співчуття, вибачення і спрямовані на зміну психологічного стану адресата. До найчастотніших прикметників, які є мовним вираженням компліменту, належать прикметники “ **nice**”, “ **kind**”, “ **young**”. Для вираження похвали часто вживаються багатоскладові прикметники, в основному не германського походження. Із погляду теорії ввічливості комплімент та похвала вважаються мовленнєвими актами, що “зберігають обличчя мовця”, тобто належать до стратегії позитивної ввічливості. Лестоші відносимо до стратегій негативної ввічливості, оскільки у випадку цього мовленнєвого акту адресант певною мірою возвеличує адресата.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бигунова Н. А. Одобрение, похвала, комплимент и лесть в теории речевых актов. Записки з романо-германської філології. – Вип. 2(35). – Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова – 2015. – С.31-40
2. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография. СПб.: Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
3. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge Universit New York: Grove/Atlantic. 2006. 357p.
4. Desi K. The Inheritance of Loss. New York : Grove/Atlantic. 2006. 357p.
5. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. M.: Progress Publishers. 1980. 246 p.
6. Hemingway E. Fiesta. M.: Miezhdunarodnyie Otnosheniya. 1981. 248 p.
7. Laurence M. The Diviners. Toronto: McClelland@Stewart. 1995. 493p.
8. Maugham S. Theatre. M.: Vyssaja Skola. 1985. 223 p.
9. Ng C. Little Fires Everywhere. New York: Penguin Press. 2017. 338 p.
10. The O'Henry Prize Stories. New York: Anchor Books. 2007. 357 p.
11. Wilde O. Lord Arthur Seville's Crime. Kyiv: Znannia. 2017. 222 p.

REFERENCES

1. Bigunova N.A.(2015) Odobrenye, pokhvala, compliment i lest v teorii rechevykh actov [Approval, Praise, Compliment and Flattery in Speech Act Theory]. Zapysky z romano-hermanskoji philolohiji. Odessa: Odeskyi Natsionalnyi Universytet imeni I.I. Mechnikova. Vol.2(35).Pp.31-40.
2. Trofimova N.A. (2008) Expresivnye rechevye акты. Semanticheskii, pragmaticheskii, gramaticheskii analiz [Expressive speech acts. Semantic, pragmatic , grammar analysis] : monografiya – SPb: Izd-vo VVM – 376p.
3. Brown P., Levinson S. (2008) Politeness: Some Universals in Language usage. Cambridge: Cambridge University press, 347p.
4. Desai K. The Inheritance of Loss. New York: Grove/Atlantic. 2006. 357 p.
5. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. M.: Progress Publishers. 1980. 246 p.
6. Hemingway E. Fiesta. M.: Miezhdunarodnyie Otnosheniya. 1981. 248 p.

7. Laurence M. The Diviners. Toronto: McClelland@Stewart. 1995. 493p. 8.
8. Maugham S. Theatre. M.: Vyssaja Skola. 1985. 223 p.
9. Ng C. Little Fires Everywhere. New York: Penguin Press, 2017. 338 p.
10. The O'Henry Prize Stories. New York. Anchor Books. 2007. 357p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Дейчаківська – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія англійської мови, теоретична граматики, проблеми перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandra Deychakivska – Candidate of Science, Associate Professor, Associate Professor of the English Department at the Ivan Franko Lviv National University.

Scientific interests: history of English, theoretical English Grammar.

УДК 811.111'42'373

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-135-139

МАРКЕРИ РАСОВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ

Анна ЗІНЧЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-5672-2331

e-mail: annascent@gmail.com

Марія РУДЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: 0000-0002-2626-312X

e-mail: m.rudenko2906@gmail.com

ЗІНЧЕНКО Анна, РУДЕНКО Марія. МАРКЕРИ РАСОВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ.

У статті розглянута проблема перекладу маркерів расової приналежності, які використовуються у англійськомовних публіцистичних текстах. Приділена додаткова увага статусу публіцистичного перекладу як самостійного; побіжно оглянуто вимогу толерантності в ньому. Розглянуті конкретні випадки перекладу з використанням перекладацького аналізу для визначення ефективних прийомів відтворення, за яких ужитий перекладацький еквівалент буде адекватним і політкоректним. Запропоновано алгоритм перекладацьких дій для складних випадків публіцистичних маркерів расової приналежності.

Ключові слова: маркер расової приналежності, публіцистика, переклад, толерантність, політкоректність, перекладацький прийом.

ZINCHENKO Anna, RUDENKO Maria. MARKERS OF RACIAL IDENTIFICATION IN ENGLISH PUBLICISTICS: TRANSLATION SOLUTIONS.

The article considers the translational aspects of racial identifiers into Ukrainian and determined the most efficient ways of translation according to the unique characteristics of publicistic contexts analyzed. The efficient translational solutions for conforming political correctness and tolerance while translating racial markers were suggested. The paper considers the publicistic translation as a separate type of translation, regarding its goals, functions and terminology spheres. It is stated that the language of journalism is gradually getting rid of racial bias, setting specific policies and standards for translation as well. Studying the translation aspect of racial identifiers vocabulary based on fragments of English-language journalistic discourse allowed us to state the peculiarities of the translation of journalism in general and markers of ethnicity in particular. The article gives empirical examples of racial markers translations, revealing successful solutions that contribute to maintaining pragmatism and political correctness. It was stated, that a translator should closely observe the equivalents range in the Ukrainian language in order to choose the most conforming. The cases analysis showed, that one-lexeme markers could be translated the easiest, however, they are comparatively more racially biased. However, two- and more component structures of racial markers, though, state the most difficulty for translation due to the extent of lexemes included, obtain better

unbiased meaning. The study describes the algorithms of translation actions aimed at preserving the adequacy and equivalence of maintenance for cases when the accurate Ukrainian-language equivalent is absent or may obtain dysphemical sense. The article highlights the necessity of elaborating efficient unified translational decisions in order to convey the publicistic message in a politically correct tone.

Key words: racial identification markers, publicistics, translation, tolerance, political correctness, translation technique.

Постановка проблеми. Глобальні зрушення сьогодення безумовно впливають на розвиток перекладацької справи, змушуючи її підлаштовуватися під вимогливість суспільства. Зважаючи на необхідність поширення світом важливої інформації про різні національності та етноси, перекладачам нині варто приділяти ретельну увагу їх коректному називанню перекладною мовою. Тема вербального расизму, яка не одне десятиліття турбує дослідників лінгвістичних студій, не оминула й перекладознавство. Особливо гостро це питання стоїть у випадках перекладу низки ідентифікаторів національностей, використовуваних у публіцистиці: подекуди виконання толерантного та адекватного перекладу може завдати перекладачеві значного клопоту. Зважаючи на усе вищесказане, актуальність цієї розвідки обумовлена необхідністю огляду особливостей перекладу маркерів расової ідентифікації українською мовою на конкретних прикладах з англомовної публіцистики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню публіцистичного перекладу як самостійного виду присвячена досить обмежена кількість наукових робіт. На думку вченої С. Баснетт, у публіцистиці найцікавіше для вивчення – взаємовідносини автора повідомлення та аудиторією, мотиви творення тексту, реалізація прагматики в ньому, а не відтворення цих текстів іншими мовами (Basnett, 2014: 134). Утім, деякі вчені все ж намагалися розглянути публіцистику з точки зору транслятології. Так, А. В. Фьодоров розуміє переклад публіцистики як один із видів суспільно-політичного перекладу, оскільки він вирізняється за жанровістю та стилістикою текстів оригіналу (Федоров, 2002 : 169). К. Райс пропонує вважати переклад публіцистичних текстів проміжною формою, наслідком поєднання кількох інших типів тексту (Райс). Варто відміти позицію В. В. Алімова, який вирізняє публіцистичний переклад в самостійний переклад, а його характерною особливістю називає поєднання художнього та спеціального типів перекладу (Алимов, 2005: 26).

Н. Р. Гейко продовжує думку по самостійність публіцистичного перекладу, зазначаючи, що від інших видів перекладу він відрізняється функціональною, комунікативною, прагматичною спрямованістю, специфікою термінології, яка входить у публіцистичні тексти (майже усі сфери суспільного існування) і виконуваними функціями (ознайомча, стимулююча) (Гейко, 2019: 50).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Адекватне культурологічне відтворення публіцистичного тексту, конвертування суспільно-важливих елементів інформаційного повідомлення, правильне трактування ужитих термінів – усе це вимагає від перекладача обізнаності в актуальних світових та місцевих подіях і розуміння останніх суспільних трендів (Husam, 2015: 21-22). Услід сказаному, ми відносимо маркери расової ідентичності до сфери проблемної перекладацької лексики, оскільки їх відтворення потребує зважання на норми політкоректності зокрема, та толерантності загалом.

Формулювання цілей статті. Оскільки метою пропонованої статті є висвітлення перекладацької проблеми лексичних маркерів расової приналежності в публіцистиці, то її основним завданням є огляд перекладацьких рішень, які полегшать відтворення означеної групи слів, зокрема, українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перекладацький аналіз фактичного матеріалу, дібраного з англомовних публіцистичних джерел, дозволив зробити висновки про низку ефективних практик відтворення лексичних маркерів расової ідентичності українською мовою.

Однією із поширених лексем, яка апелює в публіцистичному тексті до певної раси, є прикметник *black*. З точки зору перекладу, він майже не викликає складнощів, оскільки має український еквівалент «темношкірий». Наприклад, *Black pastors: Ahmaud Arbery case highlights historical community role* (USA Today, 2021, December 7) – **Темношкірі** пастори: Справа Ахмада Оберрі підкреслила важливість існування історичної спільноти; *Essential California: A push to protect a historic Black church in Venice* (LA Times, 2022, January 14) – **Каліфорнія в усій своїй природній красі: рух за збереження історичної церкви для темношкірих у Венеції**. Проте, в плані політкоректності перекладачеві варто зважати на кінцевий смисл перекладеного речення. Цікаво, що субстантивній лексемі *black* властивий сильніший відтінок нетерпимості, а тому майже не вживається в публіцистиці через свою умовну толерантність

Подальший огляд перекладацьких рішень проблеми коректного відтворення лексичних маркерів расової приналежності показав, що еквівалентний переклад є вдалим прийомом для непоширених конструкцій. Так, двокомпонентні конструкції часто репрезентовані поєднанням двох якісних прикметників, які можуть вказувати одночасно на етнічне походження та громадянство, наприклад: *The Pillars of African American History: Ibi Zoboi's Kwanzaa Picture Book* (The New York Times, 2021, December 10) – **Стовпи афроамериканської історії: Кванзійська фотокнига Ібі Зобої**. У пропонованому фрагменті расово-маркована лексема має зручний український відповідник – ад'єктив «афроамериканський», який загальноприйнятим та визнаний політкоректним.

Загалом, варіант обрання відповідника, утвореного блендингом двох прикметників є універсальним для номінацій такого типу, у тих випадках, коли вони виконують функцію означення, до прикладу: *Torrance police warn of burglars who appear to be targeting Asian American homeowners* (LA Times, 2022, December 5) – **Поліція Торренсу попереджає про грабіжників, які вочевидь мітають на будинки американоазійських власників**; *The NHS is launching a fresh attempt to recruit tens of thousands of volunteers from British Asian communities to its coronavirus vaccine campaign* (The Guardian, 2020, August 16) – **Британське МОЗ робить нову спробу на брати десятки-тисяч волонтерів з британоазійських громад для проведення кампанії з вакцинації від коронавірусу**.

Проте, у випадках уживання цих лексем для апеляції до людей застосування прийому смислового додавання, а саме лексеми «походження» створюватиме необхідний ефект політкоректності, наприклад: *You can count the number of British Asians in Premier League history on one hand...* (The Guardian, 2020, July 6) – **Кількість гравців британоазійського походження в Прем'єр-лізі за всю її історію можна порахувати на пальцях однієї руки...; *Mayoral races could be huge milestones for Asian Americans* (The Independent, 2018, March 22) – **Вибори на пост мера можуть стати значною віхою для американців азійського походження; *Are Arab Americans people of color? Mayor vote raises issue*" (The Independent, 2018, March 22)" – **Невже американці арабського походження також відносяться до кольорового населення? Питання нагального значення під час виборів на посаду мера**.****

Тим не менш, у корпусі виявлених прикладів траплялися випадки расово-маркованої лексики, які потребували еквівалентного перекладу із заміною частин

мови. Показовим прикладом цьому перекладацькому прийому є фрагмент публіцистичного тексту “*Nathan Martin, an American-born Black runner, has history in mind at New York City Marathon*” (USA Today, 2021, December 10) – *Натан Мартін, темношкірий американець, вигадав цілу історію, доки брав участь у Міському марафоні Нью-Йорку*. Складнощі для збереження політкоректності при перекладі маркера етнічної віднесеності в цьому випадку становить трикомпонентна сполука *American-born Black*. Саме через її поширеність та смислову обтяженість оскільки переклад українською за допомогою прямого відповідника мав би абсурдний вигляд. Відтак, успішним перекладацьким рішенням вважаємо поєднання низки прийомів: заміна частин мови у поєднанні зі смисловою перестановкою та опущенням лексеми *runner* (задля уникнення логічної тавтології, оскільки далі в реченні вказується участь пана Мартіна в марафонському забігу).

Як продемонстрував попередній приклад, поширеність конструкції із расовим маркером прямопропорційно впливає на рівень перекладної складності фрагмента. Так, конструкції типу “*іменник + of + color*” також можуть викликати складнощі. Порівняймо: *Local elections see historic victories for people of color* (USA Today, 2021, November 3). Результати перекладацького аналізу показали три можливі варіанти перекладу:

1. *Історичні перемоги не білого населення на місцевих виборах;*
2. *Історичні перемоги для населення з не білим кольором шкіри на місцевих виборах;*
3. *Історичні перемоги для кольорового населення на місцевих виборах.*

Усі перелічені варіанти є еквівалентним перекладами англомовного публіцистичного уривку, проте певним чином порушують вимогу політкоректності та толерантності: 1) сполуки «не біле населення» та «не білого кольору» доволі грубо вказує на відмінність у кольорі шкіри електорату; 2) лексемі «кольоровий» в українській мові також властиве дисфемістичне значення.

У таких випадках перекладачеві варто покеровуватися одним із наступних варіантів перекладацьких дій:

1. визначитися із вказівкою на точну назву національності/народності, про які йшла мова. Якщо в повному варіанті тексту ця інформація зазначена, то варто скористатися прийомом контекстуальної заміни на точнішим відповідником;
2. за відсутності уточнюючої інформації варто порадитися з редактором газетного видання, в якому перекладений матеріал буде надруковано. Існує ймовірність, що видання вже послуговується певним усталеним політкоректним вокабуляром, яким перекладачеві варто скористатися;
3. перечитати повний текст оригіналу й самостійно обрати один з найбільш підходящих еквівалентів. Утім, перекладач має володіти набором аргументів на підтримку обраного перекладацького рішення – у випадку виникнення конфлікту інтересів.

Висновки та перспективи дослідження. Публіцистичний переклад визнається як самостійний вид лише небагатьма транслятологами. Проте, докладне вивчення перекладознавчої літератури дозволяє зробити висновок на підтримку цього статусу, враховуючи його функціональне навантаження, комунікативну й прагматичну спрямованість, специфіку залучених термінологій. Особливістю сучасної публіцистики є транслявання цінностей толерантного суспільства, що встановило вимоги й до публіцистичного перекладу. Вбачаючи необхідність напрацювання ефективних перекладацьких рішень, у статті був проаналізований ряд фрагментів публіцистичних матеріалів та запропоновані прийоми відтворення різнотипових маркерів етнічної ідентифікації. У ході проведення перекладацького аналізу також

вдалося навести алгоритм перекладацьких дій для виконання адекватного перекладу. Перспективним вважаємо поглиблене дослідження перекладу публіцистики в аспекті відтворення політкоректних звертань до різних етнічностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алимов В. В. Перевод в сфере профессиональной коммуникации : учебное пособие. Москва, 2005. 160 с.
2. Гейко Н. Р. Закономерности и критерии перевода общественно-политической лексики в публицистическом дискурсе (на материале русского и английского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Челябинск, 2019. 210 с.
3. Райс К. Классификация текстов и методы перевода. URL : http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/rais-classif.shtml. (дата звернення: 14.01.2021).
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : учебное пособие. СПб., 2002. 416 с.
5. Bassnett S. Translation. The new critical idiom. L., 2014. 212 p.
6. Husam H. O. Translation of political discourse in the middle-eastern context. Pakistan Journal of Languages and Translation Studies. Pakistan, 2015. P. 16-27.
7. Los Angeles Times. URL : <https://www.latimes.com/>
8. The Guardian. URL : <https://www.theguardian.com/international>
9. The Independent. URL : <https://www.independent.co.uk/>
10. The New York Times. URL : <https://www.washingtontimes.com/>
11. USA Today. URL : <https://www.usatoday.com/>

REFERENCES

1. Alimov, V. V. (2005). *Perevod v sfere professionalnoi kommunikatsyi*. [Translation in Professional Communication]. Moscow. 160 p.
2. Heiko, N. R. (2019). *Zakonomernosti i kriterii perevoda obshestvenno-politichskoi leksiki v publitsysticheskom diskurse (na material russkogo i angliiskogo yazykov)*. [Consistency and Criteria of General and Political Vocabulary in Publicistic Discourse (In Russian And English) : disseratation thesis PhD in Philology 10.02.20. Chelybinsk. 210 p.
3. Rice, K. *Klassifikatsyia tekstov i metody perevoda*. [Texts Classification and Translation Methods]. URL : http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/rais-classif.shtml. (last accessed: 14.01.2021).
4. Fedorov, A. V. (2002). *Osnovy obshchey teorii perevoda (lingvisticheskiye problemy)*. [Basics of Translation Theory (Linguistic Problems). Saint-Petersburg. 416 p.
5. Bassnett S. Translation. The new critical idiom. L., 2014. 212 p.
6. Husam H. O. Translation of political discourse in the middle-eastern context. Pakistan Journal of Languages and Translation Studies. Pakistan, 2015. P. 16-27.
7. Los Angeles Times. URL : <https://www.latimes.com/>
8. The Guardian. URL : <https://www.theguardian.com/international>
9. The Independent. URL : <https://www.independent.co.uk/>
10. The New York Times. URL : <https://www.washingtontimes.com/>
11. USA Today. URL : <https://www.usatoday.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анна Зінченко – кандидат філологічних наук, асистент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дослідження расової лінгвістики.

Марія Руденко – магістр першого року навчання, кафедра германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: перекладацькі аспекти назв етнічностей в публіцистиці, політкоректність.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Anna Zinchenko – PhD in Philology, Lecturer of the Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: racial linguistics.

Maria Rudenko – Master student, the first year of study at the Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: translational aspects of ethnicity names in publicistic texts, political correctness.

УДК 81'44 (811.161.2 + 811.111): 81'373
DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-140-146

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТУЛЬНОГО ПОЛЯ MARRIAGE У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Надія ІВАНЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-9570-3320
e-mail: naviva2000@yahoo.com

ІВАНЕНКО Надія. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТУЛЬНОГО ПОЛЯ MARRIAGE У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ.

У статті досліджуються фразеологічні одиниці концептуального поля MARRIAGE у британській картині світу. Аналізуються лексико-семантичні особливості англійських фразеологічних одиниць на позначення цього концепту, що дозволяє більш глибоко і змістовніше вивчити сам концепт, систематизувати уявлення британців про задане поняття у контексті ментально-структурної моделі суспільства.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, концептуальне поле, концепт, лексичні особливості, семантичні особливості, картина світу, поняття.

IVANENKO Nadiya. PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE CONCEPTUAL FIELD MARRIAGE IN THE BRITISH PICTURE OF THE WORLD.

The article investigates the phraseological units of the conceptual field MARRIAGE in the British picture of the world. The lexical and semantic features of English phraseological units to denote the above-mentioned concept are analyzed, which allows to study the concept more deeply and meaningfully, to systematize the British idea of this concept in the context of mental-structural model of society. Phraseologisms serve as a means of the most optimal verbalization of concepts, as the concepts contain specifically associative and emotional-evaluative features of the object under study. The concept is a kind of culture center in the mental world of person. Concepts carry important cultural information about the world system, because different nations perceive this world differently. Concept is a mental entity that can be used to obtain information about a nation, in particular its worldview. It is a mental prototype, the idea of the concept and the concept itself. It is characterized by a dual essence: mental and linguistic. It is an ideal image that embodies the culturally conditioned ideas of the speaker about the world and has a name in the language. Thus, concepts represent the world in the mind, forming a conceptual system, and the signs of human language encode in words the meaning of this system. The lack of a single definition is due to the fact that the concept has a complex, multidimensional structure, which includes, in addition to the conceptual framework, socio-psycho-cultural part, which is not so much thought by the native speaker, but experienced by him. It includes associations, emotions, evaluations, national images and connotations inherent in this culture.

Keywords: phraseological units, conceptual field, concept, lexical features, semantic features, picture of the world, concept.

Постановка проблеми. Розвиток лінгвістики на сучасному етапі пропагує дослідження мови у тісному зв'язку зі свідомістю, мисленням, культурою носіїв мови та мовної спільноти чи етнокультури, до якої вони належить. Культура – суттєва ознака людини та суспільства, вона проявляється по-різному в різних сферах життя народу (матеріальній, економічній, духовній, політичній тощо). В той же час важливе місце в житті людини і суспільства займає мова, яка є і однією з форм існування культури, і культурною пам'яттю народу. Тож абсолютно закономірними здаються виникнення і досить швидкий розвиток наукових дисциплін, які вивчають взаємозв'язок мови і культури: етнолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвофольклористика, етнодіалектологія тощо. В руслі цих нових лінгвістичних

напрянків проводяться різноманітні дослідження культурно-етнічних компонентів мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу.

Проблематика аналізу концептів у лінгвістиці запозичена із філософської царини. Концепту притаманна культурна конотація, що є способом втілення культури в мовний знак. «Культурна конотація – це основне поняття лінгвокультурології, інтерпретація денотативного аспекту навчання в категоріях культури» (Слухай, 2011: 214). А.М. Приходько вважає, що основа концепту – це поняття, однак концепт не є основою поняття (Приходько, 2011: 54).

Англійська мова багата на фразеологізми. Вони відображають історію народу, цінності різних епох, побут та мислення. Питанням фразеології займалися такі видатні вчені як Г. Б. Антрушина, Д. І. Квеселевич, А.В. Кунін та інші. Науковці приділяють багато уваги семантичним та синтаксичним особливостям фразеологічних одиниць, різним підходам до їх опису і класифікації, їхнім функціям в мовленні та культурологічному аспекту. Думки щодо того, як слід окреслити, класифікувати, описати та проаналізувати поняття «фразеологія» розходяться. Більшість дослідників сьогодні визнають основним семантичний критерій виділення фразеологізмів із вільних груп слів і базують свої дослідження в галузі фразеології на визначенні фразеологічної одиниці, запропонованому професором А. В. Куніним. За ним фразеологічна одиниця – це стійка група слів, що характеризується повністю або частково переданим значенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день лінгвістична наука характеризується комплексним підходом до аналізу об'єктів дійсності, це зумовлено інтенсифікацією інтеграції різноманітних областей знань – від семантики до лінгвокультурології як прагматичної дисципліни (Апресян, 1995: 37-66). Мова та суспільство постійно взаємодіють та впливають одне на одного. Мова є складовою частиною культури та її найважливішим сховищем колективного досвіду (Карасик, 2001). Природа стосунків між думкою та мовою цікавить людство ще з давніх часів. У рамках сучасної лінгвістики ця ідея найчастіше асоціюється з працями філософа Е. Сапіра та Б.Л. Уорфа. Гіпотеза філософів Сапіра-Уорфа складається з двох частин: з лінгвістичного детермінізму, а саме (ідея про те, що мова детермінує нелінгвістичну думку) та лінгвістичну відносність (ідея про те, що носії різних мов думають по-різному). На сучасному етапі розвитку лінгвістики, більшість науковців дотримуються «слабкої» версії цієї теорії, за якою мова лише певним чином впливає на деякі когнітивні процеси. Д. Каплан наголошував на важливості мовного фактору щодо формування процесу мислення: «Нам вдається мислити про речі, що існують у світі не лише як ментальний залишок від нашого досвіду, але також субститутивно, завдяки символічним здобуткам, які отримуємо через мову... Саме сила вокабуляру дає нам перевагу розуміння над тваринами» (Kaplan, 1989: 604).

Концепт виступає інструментом осягнення глибини людських когнітивних та мовних здібностей, тобто цеглинкою у побудові когнітивних моделей. Така думка переважно є об'єктом східнослов'янських розвідок, якщо брати до уваги початок із праць А. Вежбицької (Вежбицька, 1993). А. Вежбицька є представником логіко – понятійного підходу, та вважає, що концепти слід розглядати як інструмент пізнання зовнішньої дійсності, що можуть бути описані засобами мови. На думку дослідниці, концепти це ментальні файли, в яких ми зберігаємо інформацію, що стосується референта концепту. Концепти можуть надати стереотипи, визначити нашу поведінку, вони категоризують дійсність, інколи є складовими думок, а за словами

Н. Д. Арутюнової – є «поняттями життєвої філософії», «узагальненими аналогами світоглядних термінів» (Арутюнова, 1999: 3-6).

На рубежі ХХ – ХХІ століть відбувається все більша психологізація концепту і зміна його традиційної логічної складової. У працях Д. С. Лихачова ми спостерігаємо саме психологічний підхід до розуміння концепту, де він застосовується як для окремого носія мови або ж з позиції людської ідеосфери (Лихачев, 1993: 4). До змісту концепту входять: сукупність асоціацій, відтінків, які тісно пов'язані із особистим культурним досвідом носія. Лінгвокультурологія схильна розглядати концепт як «конкретну ідею, фрагмент загальної людської культури, що «живе» в свідомості цілих народів, окремих етносів та соціальних груп» (Голубовська, 2004: 56). Із позиції когнітивної лінгвістики спостерігаємо рух від людини до культури, а саме з позицій лінгвокультурології – від культури до людини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поняття духовної цінності, важливих критеріїв є головним у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному підході. Але обидва ці підходи не є взаємовиключними і їхнє об'єднання сприяє поглибленню когнітивних досліджень. У широкому розумінні концептами можуть виступати як абстрактні сутності так і предмети (В. І. Карасик), а у вузькому – для нього не обов'язковою є наявність візуального прототипу або образу у концепті. А. П. Бабушкін у своїй концепції намагається звести розуміння концепту як пізнання його сем, тобто дослівний компонентний аналіз дає нам змогу дослідити концептуальні аспекти слова, адже у слові фіксуються результати когнітивних зусиль людського розуму (Бабушкін, 1996: 35).

Найбільш обговорювана і найсуперечливіша проблема в галузі фразеології є виокремлення фразеологізмів від інших лексичних одиниць. Завдання розрізнення вільних груп слів і фразеологічних одиниць ускладнюється ще й наявністю великої кількості так званих напівфіксованих або напіввільних груп слів, які також називають нефразеологічними групами слів. Вони схожі на фразеологічні одиниці їх структурною стійкістю, однак у них відсутня семантична єдність та образність.

Формулювання цілей статті. Дослідження культурологічного компонента фразеологічного складу мови дозволяє створити якнайповніше уявлення про національний менталітет, про «дух народу». Отже, аналіз фразеологічних одиниць концептуального поля MARRIAGE дозволить більш глибоко і змістовніше дослідити / вивчити сам концепт, систематизувати уявлення британців про згадане поняття у контексті ментально-структурної моделі суспільства. **Метою** пропонованої розвідки є вивчення лексичних і семантичних особливостей англійських фразеологічних одиниць на позначення концепту MARRIAGE.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологічна картина світу – це та, що утворилася саме в носіїв мови (Кенпу, 2010). Опираючись на сучасні дослідження можемо констатувати, що фразеологічна картина світу – це та частина найвної мовної картини світу, яка описана засобами фразеології, де елементом системи є фразеологічна одиниця, вона може виконувати певні функції в навколишньому світі. Серед дослідників фразеологічної картини світу можна назвати: Н.Ф. Алефіренко, О.А. Корнілова, В.М. Мокієнко, Ю.П. Солодуб та інші. Вони виокремили такі її особливості, як універсальність, національна специфічність, антропоцентричність, експресивність та фрагментарна специфічність. Фразеологізми служать засобом найбільш оптимальної вербалізації концептів, оскільки концепти містять конкретно асоціативні та емоційно-оцінні ознаки досліджуваного об'єкта (Glock, 2010: 118).

У традиційному підході фразеологізми визначаються як групи слів, що передають одне поняття (тоді як у вільних групах слів кожен змістовний компонент означає окреме поняття). Саме ця особливість робить фразеологізми подібними до слів: і слова, і фразеологізми мають семантичну єдність. Разом із тим, слова характеризуються також структурною єдністю, якої фразеологізмам дуже явно не вистачає як сполучення слів.

Наше дослідження фразеологічних засобів репрезентації концепту MARRIAGE здійснювалось на матеріалі тлумачних, фразеологічних та двомовних словників англійської мови. У результаті суцільної вибірки за напрямками знак-смісл, смисл-знак, були виявлені такі групи фразеологізмів:

1) Одиниці, що характеризують стан перебування та стосунки у шлюбі (9 одиниць): *miss one's market* (залишитися в старих дівах), *to be in double harness, familial ties, family bonds, family ties, Darby and Joan, bachelor's wife* (неіснуючий ідеал дружини), *a banquet of Luculus* (одружитися на грошах), *hang up one's hat* (жити в дружини);

2) Одиниці, що характеризують учасників шлюбного союзу (6 одиниць): *lord and master, better half, significant other, help mate, one's old Dutch* (дружина) та *John Thompson's man* (тримати чоловіка під контролем);

3) Одиниці, що характеризують припинення шлюбних стосунків (3 одиниці): *on the rocks, parting of the ways* та *splitsville*;

4) Одиниці, що містять характеристики осіб, що порушують шлюбні норми (10 одиниць): *two-timer, philanderer, womanizer, skirt-chaser, fornicator, heartbreaker, husband-snatcher, ladies' man, Don Juan* та *Casanova*;

5) Одиниці, що характеризують акти, пов'язані з відходом від традиційно прийнятих та законодавчо врегульованих шлюбом стосунків (7 одиниць): *extracurricular activity, carrying on, hanky-panky, playing around, two-timing, easy virtue, loose morals*;

6) Одиниці, що характеризують неодружених осіб (1 одиниця): *band of hope* (стара дівка, що шукає жениха).

Із точки зору співвідношення фразеологізмів, визначеним граматичним класом можна виділити такі типи моделей: 1) Номінативні – з іменником в якості ядра (23 одиниці): *marriage of convenience, double harness, familial ties, family bonds, family ties, happy marriage, horse and carriage, incestuous union, institution of marriage, marriage partner, marriage plans, marriage proposal, marriage relationship, marriage state, marriage vows, married life, matrimonial alliance, matrimonial state, proposal of marriage, a banquet of Luculus, successful marriage, bachelor's wife* та *band of hope*;

2) Дієслівні – з дієсловом (47 одиниць): *ask for somebody's hand in marriage, be happy in one's marriage, be married, be tied up, become husband and wife, become one, bestow in marriage, change condition, change one's condition, drop anchor, enter into marriage, enter marriage, feel married, get hitched, get married, give hand, give in marriage, go to church, have marriage, head to the altar, hitch pass, jump the broom, lead to altar, lead to the altar, make a match, marry off, marry to someone, pair off, plight one's troth, propose marriage, remain married, seal a marriage, settle down, settle down for life, settle down to married life, solemnize a marriage, take a wife, take somebody to one's bosom, take to bosom, take to one's bosom, take to wife, take vows, take wife, tie the knot, walk down aisle, miss one's market* та *ma win somebody's hand in marriage*;

3) Незалежні синтаксичні конструкції (одна одиниця): *alliance by marriage*. Одиниці були вибрані на основі асоціативного принципу та за наявністю семантичних ознак. Саме такі аспекти можуть свідчити про наявність ознак: 1) одна

із лексем, яка є у складі фразеологізму має ознаку приналежності до подружнього стану це дві одиниці: *settle down to married life, enter marriage*; 2) ознака зазвичай присутня в семантичному визначенні фразеологізму (дві одиниці): *plight one's troth – to make a promise of marriage, extracurricular activity – extramarital affair*.

Можемо виділити типи фразеологізмів за ступенем ідеоматизації, вони були класифіковані В. Виноградовим за семантичним принципом (Виноградов, 1977): 1) Фразеологічні зрощення (ідіоми) – вони є нерозкладними та неподільними словосполученнями, значення яких взагалі не залежить від їх лексичного складу (3 одиниці): *Darby and Joan* – любляче подружжя похилого віку, *on the rocks* – в скрутному становищі та *band of hope* — стара дівка, що шукає жениха; 2) Фразеологічні єдності – це семантично неподільні фразеологічні фразеологізми, цілісне значення яких вмотивоване значенням компонентів (2 одиниці): *seal a marriage* – з'єднати вузи та *starter marriage* – ранній невдалий шлюб; 3) Фразеологічні сполучення – це стійкі вислови, зі словами з вільним і фразеологічно-зв'язаним значенням (1 одиниця): *marriage vows* – подружні обітниця.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Лінгвісти цікавляться перш за все концептами, які найтісніше пов'язані з культурою певного народу. Незважаючи на те, що поняття «концепт» розглядають представники різних напрямів лінгвістики, досі немає універсального визначення. Отже, в лінгвістиці існує велика низка визначення концепту. Основною ознакою, що поєднує всі підходи до визначення даного поняття є те, що він є складовою культури, і завдяки дослідженню концептів можна досягнути культуру інших народів.

Фразеологічний фонд англійської мови виявляє численні засоби, що репрезентують концепт MARRIAGE. За семантичним критерієм вирізняємо шість груп фразеологізмів: 1) стан перебування у шлюбі (*to be in double harness, familial ties, family bonds ma Darby and Joan* тощо); 2) самих учасників шлюбного союзу (*lord and master, better half, significant other* тощо); 3) припинення шлюбних стосунків (*on the rocks, parting of the ways* тощо); 4) порушників шлюбних норм (*two-timer, philanderer, womanizer, skirt-chaser, fornicator* тощо); 5) порушення традиційно прийнятих та законодавчо врегульованих шлюбним союзом стосунків (*carrying on, extracurricular activity, hanky-panky*, тощо); 6) неодружених осіб: (*band of hope*). Щодо граматичного класу, фразеологізми є дієслівними (найчисельніші 66.2%), номінативними (32.4%) та незалежними синтаксичними конструкціями (1.4%).

Результати аналізу концепту MARRIAGE із застосуванням комплексного підходу, відкривають перспективи подальших досліджень концептуалізації і категоризації концептів, а також способів концептуалізації світу на матеріалі різних мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антрушина Г. Б., Афанасьєва О. В., Морозова Н. Н., Лексикология английского языка. – М.: Дрофа, 2001. – 288 с.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 472 с.
3. Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры. – 1999. – 896 с.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1996. – 104 с.
5. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание: Общечеловеческие понятия в культуроспецифических контекстах. – М., 1993. – Вып. 3. – С. 185–206.
6. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 118–139.
7. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С. 66–74.

8. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С. 3-16.
9. Квеселевич Д. И., Сасіна В. П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови: Навч. Посібник. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 126 с.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, Дубна: Феникс, 1996. – 381 с.
11. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
13. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні: навчальний посібник / Наталія Слухай, Олена Снитко, Тетяна Вільчинська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
14. Glock H. J. Concepts, Abilities and Propositions / Hans-Johann Glock // Grazer Philosophische Studien. – 2010. – № 81. – P. 115–134.
15. Kaplan D. Afterthoughts // Themes from Kaplan; [ed. J. Almog, H. Wettstein and J.Perry]. – New York: Oxford University Press, 1989. – P. 565-614.
16. Kenny A. Concepts, Brains, and Behaviour / Anthony Kenny // Grazer Philosophische Studien. – 2010. – Vol. 81, Issue 1. – P. 105–113. 211.

REFERENCES

1. Antrushina G.B., Afanasieva O.V., Morozova N.N. (2001). *Leksykologiya angliyskogo yazyka*. Moskva: Drofa. 288 p.
2. Apresya Yu.D. (1995). *Leksicheskaya semantika*. Moskva: Yasyki russkoy kultury. 1995. – 472 p.
3. Arutiunova, N.D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka*. M: Yazyki russkoy kultury. 896 p.
4. Babushkin A.P. (1996). *Tipy konceptov v leksiko-fraseologicheskoy semantike yazyka*. Voronezh. – 104 p.
5. Vezhbitskaya A. (1991). *Semantika, kultura I poznaniye: obshchechelovecheskiye poniatiya v kulturospechefechezhkih kontekstah*. Moskva. Vyp. 3., 185–206 pp.
6. Vinogradov V.V. (1977). *Osnovniye ponyatiya ruskoy frazeologiyi kak lingvisticheskoi distsipliny*. Izbrannyye Trudy. *Leksikologiya I leksikografiya*. Moskva. 118–139 pp.
7. Golobuvska I. O. (2004). *Paremiyi yak vidbyttya tsinnisnyh prioritetiv etnichnoyi spilnosti (na materialy ukrainskoi, rosiyskoi, angliyskoi ta kytaiskoi mov)*. *Movoznavstvo*. № 2-3, 66–74 pp.
8. Karasyk V.I. (2001). *Okategoriyah lingvokulturologiyi.yazykovaya linnost: problem komunikativnoy deyatelnosti*. Bolgograd, 3-6 pp.
9. Kveseylech D.I., Sasina V.P. (2001). *Praktykum z leksikologiyi suchasnoyi angliyskoyo movi*. Vinnitsya: Nova Knyha. 126 p.
10. Kunin A.V. (1996). *Kurs frazeologiyi sovremennogo angliyskogo yazyka*. Moskva: Vysshaya shkola, Dubna: Feniks, 381 p.
11. Lihachev D.S (1993). *Konceptosfera russkogo yazyka*. *Izvestiya RAN. Seriya litaratury I yazyka*. T. 52, № 1. 3–9 pp.
12. Pryhodko A.M. (2008). *Koncepty I konceptosystemy v kognityvno-dyskursniy paradigm lingvistiki*. Zaporizhzhya: Premier. 332 p.
13. Sluhai N.V. (2011). *Kognitologiya ta kontseptologiya v lingvistychnomu vysvitleni: navchalnyi posibnik*. Kyiv: Kyivskiy universitet. 367 p.
14. Glock H. J. Concepts, Abilities and Propositions / Hans-Johann Glock // Grazer Philosophische Studien. – 2010. – № 81. – P. 115–134.
15. Kaplan D. Afterthoughts // Themes from Kaplan; [ed. J. Almog, H. Wettstein and J.Perry]. – New York: Oxford University Press, 1989. – P. 565-614.
16. Kenny A. Concepts, Brains, and Behaviour / Anthony Kenny // Grazer Philosophische Studien. – 2010. – Vol. 81, Issue 1. – P. 105–113. 211.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Іваненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання факультет української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовні та концептуальні картини світу, викладання англійської мови як іноземної.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nadiya Ivanenko – PhD, Associate Professor of the Department of Germanic Languages and Teaching Methodology, Faculty of Ukrainian Philology, Foreign Languages and Social Communications, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: language and conceptual pictures of the world, teaching English as a foreign language.

УДК 811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-146-152

**МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМАТИКА
УКРАЇНСЬКИХ ГІДРОНІМІВ ЖІНОЧОГО РОДУ
ПЕРШОЇ ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ**

Катерина КУЧМАК (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-1921-6309

e-mail: katernakuchmak@ukr.net

КУЧМАК Катерина. МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ ГІДРОНІМІВ ЖІНОЧОГО РОДУ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ.

У статті досліджено елементарні парадигматичні класи українських гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи з урахуванням необхідних чинників тощо. Виокремлено 5 елементарних парадигматичних класів жіночого роду першої відміни українських назв водних об'єктів.

Ключові слова: морфологічна парадигматика, відмінювання, елементарний парадигматичний клас, неповна числова парадигма, схема наголосу, чергування приголосних фонем.

KUCHMAK Kateryna. MORPHOLOGICAL PARADIGMATIC OF UKRAINIAN FEMININE HYDRONYMS FIRST DECLINATION OF FIRM GROUP.

The article analyzes the inflectional paradigm of Ukrainian feminine hydronyms, which are declined according to the pattern of the first declination of a firm group because in the process of inflection Ukrainian hydronyms show a number of case features that distinguish them from other nouns. It is identified the main factors influencing the morphological paradigm of Ukrainian hydronyms, as case paradigms of Ukrainian proper names of water bodies are described in fragments, in particular, their specificity in the context of modern linguistics. It defines relevant factors for highlighting the morphological paradigms of the studied hydronyms, such as the nominal type of declination; generic affiliation (labelling category of feminine gender); attribution to the propriative class of hydronyms, respectively - belonging to the category of non-beings; one-type accentuation (fixed emphasis on the basis, fixed emphasis on inflection (except vocal case); the formation of incomplete paradigms (hydronyms are usually distinguished only in the singular); common endings in case forms; the alternation of hard and soft phonemes, pharyngeal and lingual with soft tooth phonemes; it analyzes case inflections of feminine hydronyms of first declination of a firm group in the singular form (-a in the nominative case, -u in the genitive case, -i in the dative case, -y in the accusative case, -ю in the instrumental case, -i in the prepositional case, -o in the vocal case). The author analyzes 5 elementary paradigmatic classes of feminine hydronyms of first declination in the modern Ukrainian literary language taking into account a number of relevant factors: morphological, accentuating, morphonological. The morphological paradigm of hydronyms for the designation of feminine of first declination of a firm group requires a detailed study and systematic description, taking into account modern approaches, extra- and intralingual factors.

Keywords: morphological paradigmatics, declination, elementary paradigmatic class, incomplete numerical paradigm, chart of accent, alternation of consonantal phonemes.

Постановка проблеми. Вивчення іменникової словозміни було предметом зацікавленості на всіх етапах розвитку українського мовознавства. Різні лінгвістичні особливості відмінювання субстантива висвітлювали такі вітчизняні вчені, як І. І. Огієнко, Є. К. Тимченко, Л. А. Булаховський, Ю. В. Шевельов, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. І. Ковалик, С. П. Бевзенко, І. К. Кучеренко,

Ю. О. Карпенко, І. Г. Матвіяс, І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, А. П. Грищенко, А. П. Загнітко, О. К. Безпояско. Зокрема відмінювання власних назв водних об'єктів досліджували С. О. Вербич, О. П. Карпенко, В. В. Лучик, Л. Т. Масенко, І. В. Муромцев, Я. П. Редьква, О. С. Стрижак, З. Т. Франко, В. П. Шульгач та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважно в граматиках, монографіях розглянуто словозміну апелятивів, є окремі розвідки про морфологічну парадигматику онімів, зокрема антропонімів (наприклад, монографія С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталян «Словозмінна парадигматика українських прізвищ») (Ковтюх, Кашталян, 2012). Становлення системи словозміни ойконімів було предметом вивчення в дисертаційній праці професора С. Л. Ковтюх (Авдєєва, 1997). Граматичні особливості гідронімів, серед них окремі відмінкові форми, вивчала З. І. Франко (Франко, 1979). Укладено «Словник гідронімів України», «Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина» тощо. Фундаментальною працею, у якій вивчено й упорядковано назви як протічних, так і непротічних вод, є наукова розвідка А. І. Кривульченка «Водні об'єкти Кіровоградської області» (2011). Проте в сучасному мовознавстві відсутнє комплексне дослідження відмінкових форм українських гідронімів із виокремленням релевантних критеріїв, що визначають систему словозміни цих іменників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження зумовлена потребою системного опису морфологічних парадигм українських власних назв водних об'єктів та виокремлення низки елементарних парадигматичних класів (ЕПК) гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати словозмінні парадигми українських гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи з урахуванням необхідних чинників. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати релевантні чинники, що

впливають на особливості відмінкових парадигм досліджуваних іменників; 2) визначити ті чинники, які впливають на розподіл гідронімів за певними елементарними парадигматичними класами (ЕПК); 3) схарактеризувати елементарні парадигматичні класи (ЕПК) українських власних назв водних об'єктів жіночого роду першої відміни твердої групи.

До першої відміни належать іменники чоловічого, жіночого та подвійного роду, які в називному відмінку мають закінчення **-а** (орфографічно **-а** та **-я**), серед них гідроніми жіночого роду: *А́льма, Борі́вка, Ві́дринка, Глу́хівка, Гря́зива, Дані́лівка, Жарка, Зава́дівка, Іво́тка, Клютка́вка, Мура́фа, Ола́ва, Паку́лька, Радо́мка, Савра́нка, Тара́нька, Уда́ва, Хомо́ра, Чо́півка, Хоті́мля, Тростя́нця, Студе́ниця, Ру́дня, О́рлиця, Криву́ля, Грє́зля, Ві́шня, Бу́ня, Му́кша, Коро́ща, Ка́ча, Іри́а, Верте́ча, Буру́льча, Ба́лка, Бігу́ча, Бистрі́ця* тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша картотека нараховує 450 гідронімів, які відмінюються за зразком першої відміни твердої групи: *Аджамка* (ГС, 2005: 1713), *Акацатівка* (ВОК, 2011: 26), *Андріївка* (ВОК, 2011: 26), *А́льма* (ГС, 2005: 1713), *Андрі́йка* (ВОК, 2011: 27), *Бабі́ївка* (ВОК, 2011: 27), *Байдакі́вка* (ВОК, 2011: 27), *Бакишала́* (ГС, 2005: 1713), *Ба́лка* (ГС, 2005: 1713), *Ва́га* (ГС, 2005: 1713), *Вербі́чка* (ВОК, 2011: 41), *Ві́книна* (ВОК, 2011: 45), *Гаї́вка* (ВОК, 2011: 49), *Гривка* (ГС, 2005: 1713), *Дані́лівка* (ВОК, 2011: 57), *Довжа́нка* (ГС, 2005: 1713), *Забара́* (ВОК, 2011: 65), *Іллі́нка* (ВОК, 2011: 69), *І́ква* (ГС, 2005: 1713), *Калаба́тина* (ВОК, 2011: 72), *Кума́* (ГС, 2005: 1714), *Лазичі́вка* (ВОК, 2011: 88), *Лука* (ГС, 2005: 1714),

Мазурківка (ВОК, 2011: 95), Настасівка (ВОК, 2011: 104), Облánка (ВОК, 2011: 108), Пáвлівка (ВОК, 2011: 112), Раї́вка (ВОК, 2011: 121), Салга́нка (ВОК, 2011: 127), Теклі́вка (ВОК, 2011: 143), Уна́ва (ГС, 2005: 1715), Фóса (ГС, 2005: 1715), Хомóра (ГС, 2005: 1715), Цáта (ГС, 2005: 1715), Чáга (ГС, 2005: 1715), Шайта́нка (ГС, 2005: 1715), Яла́нка (ГС, 2005: 1715).

Однією з основних граматичних особливостей назв водних об'єктів є наявність неповної парадигми: гідроніми зазвичай відмінюються тільки в однині. Професор В. О. Горпинич звертає увагу на те, що в «деяких синтаксичних позиціях власні назви можуть змінюватися за числами» (Горпинич, 2004: 42). Дослідниця С. Л. Ковтюх наводить приклад, коли «назви річок з другим омонімічним компонентом *Велика Вись і Мала Вись* ... утворюють форми множини. Зокрема, *долина р. Велика Вись майже під прямим кутом перетинає верхів'я похованої палеодолини на ділянці південно-західної околиці с. Велика Виска, тоді як з похованою палеодолиною просторово корелюється локальний вододіл між верхів'ями Малої і Великої Висей у субширотній смузі між сс. Лутківка і Мар'янівка* (О. Крамар та ін.)» (Ковтюх, 2017: 684).

Словозмінна парадигма гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи в сучасній українській літературній мові характеризується такими флексіями: у називному відмінку однини – **-а**; родовому – **-и**; давальному – **-і**; знахідному – **-у**; орудному – **-ою**; місцевому – **-і**; кличному – **-о**. У Старокостянтинівському районі лісових масивів значно більше: вони знаходяться переважно на правому березі **Ікви** поблизу сіл Новоселиця, Морозівка, Семиринки, Самчинці, Сквородки та Пилявка. Якщо уважно «читати» довкілля **на Ікві**, то серед ссавців вдається побачити лисицю, мишей лісову, маленьку і польову, ондатру, полівку водяну, хом'яка, білозубку малу, бурозубку, видру річкову, зайця-русака, ласку, а вночі навіть собаку єнотовидного, нічниць ставкову і водяну (В. Говорун, О. Тимошук). У **Луці** бідна іхтіофауна: тут водиться карась, в'юн, короп, лин, пічкур, плітка і товстолобик (В. Говорун, О. Тимошук). Канали починаються від с. Шидлівці — на правому березі річки і безпосередньо пов'язані з **Андріївкою** (В. Говорун, О. Тимошук). З центру Борсуків витікає третя ліва притока, яка живе **Данилівку** (В. Говорун, О. Тимошук).

Акцентуація є одним із головних факторів, який впливає на словозмінну парадигматику українських власних назв водних об'єктів. На думку мовознавця С. Л. Ковтюх, «наголос у межах словозмінної парадигми має важливу функцію в комплексі з іншими чинниками, які визначають систему відмінювання іменних лексико-граматичних класів сучасної української літературної мови» (Ковтюх, 2005: 89). І. Р. Вихованець зазначає: «Диференційна граматична роль наголосу найбільшою мірою припадає на іменники першої і другої відмін. Він або функціонально заступає омонімічні флексії цих іменників, або супроводжує флексійне розрізнення словоформ» (Вихованець, 2004: 111).

Досліджуючи здебільшого апелювативну лексику, Ю. Шерех (Ю. В. Шевельов) залежно від руху наголосу при словозміні поділяє іменники I відміни на 3 групи:

- 1) іменники, що мають наголос постійно на основі;
- 2) іменники, що мають наголос постійно на закінченні;
- 3) іменники, що мають наголос в однині на основі, а в множині на закінченні (Шерех, 1951: 198).

Для гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи, що відмінюються тільки в однині, виокремлено такі акцентуаційні парадигми:

1) іменники, що мають наголос постійно на основі (*Ара́бка, Бі́лка, Бистрі́вка, Вільня́нка, Гривка, Дóхна, Золоту́ха, Коді́ма, Лі́хва, Ме́на, О́льса*);

2) іменники, що мають наголос постійно на закінченні, який переміщується на основу у формі кличного відмінка однини (*Десна́ – Десно́, Кума́ – Ку́мо, Коса́ – Ко́со*).

Для відмінювання гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи характерне чергування фонем: /г/-/з'/, /к/-/ц'/, /х/-/с'/ у Д. та М. в. однини (*Аджамка – Аджамці, при Аджамці; Ара́бка – Ара́бці, на Ара́бці; Білу́га – Білу́зі, при Білу́зі; Ва́га – Ва́зі, на Ва́зі; Веселуха – Веселу́сі, при Веселу́сі; Губі́нича – Губі́ниці, на Губі́ниці*).

Якщо основа оніма закінчується на приголосні /д, т, з, с, ц, л, н, д́з, р/, то в Д. та М. в. однини перед закінченням *-і* відбувається чергування твердої і м'якої приголосних фонем: /н/ – /н'/ (*Ба́штина – Ба́штині, на Ба́штині; Верши́на – Верши́ні, на Верши́ні; Вільша́на – Вільша́ні, на Вільша́ні*), /л/ – /л'/ (*Гінку́ла – Гінку́лі, на Гінку́лі; Гуркала – Гуркалі, на Гуркалі*), /д/ – /д'/ (*Лева́да – Лева́ді, на Лева́ді; Неда́йвода – Неда́йводі, на Неда́йводі*), /з/ – /з'/ (*Бере́за – Бере́зі, на Бере́зі; Борзна́ – Борзни́, на Борзни́*), /т/ – /т'/ (*Ма́рта – Ма́рті, на Ма́рті; Обес́та – Обес́ті, на Обес́ті*), /с/ – /с'/ (*О́льса – О́льсі, на О́льсі; Сві́са – Сві́сі, на Сві́сі*).

Варто звернути увагу на те, що словозміна власних назв водних об'єктів України може залежати й від впливу діалектного мовлення. Дослідниця З. Т. Франко стверджує, що «серед іменникових гідролексем рідко спостерігається варіантність їх парадигматичних груп: твердої і м'якої. Ця варіантність виявляється тільки в плані опозиції: літературного і говіркового. Це, наприклад, у басейні Дніпра літературна форма *Хухра* – історичний варіант і розмовна форма *Хухря* (*р. в бас. Ворскли*)» (Франко, 1979: 37).

Професор С. Л. Ковтюх, досліджуючи систему чинників для визначення відмінкових парадигм іменників у сучасній українській літературній мові, усього виокремлює 33 критерії, серед яких визначає основні (обов'язкові) та додаткові (факультативні), до останніх зараховує ті, що значно рідше впливають на словозміну субстантивів (Ковтюх, 2019: 87).

На нашу думку, важливими для відмінювання досліджуваних онімів є такі чинники: віднесеність до іменника як частини мови, іменниковий тип відмінювання; належність до пропріативного класу гідронімів, відповідно – віднесеність до категорії неістот, жіночий рід, перша відміна, тверда група відмінювання, неповна числова парадигма, однотипність акцентних парадигм, спільність флективних рядів, чергування приголосних фонем.

Ураховуючи релевантні чинники виокремлення парадигм українських власних назв водних об'єктів першої відміни твердої групи, зокрема однаковий наголос, наявність чи відсутність альтернатив приголосних у певних відмінкових формах, визначено 5 елементарних парадигматичних класів.

ЕПК № 1 (Альма) охоплює 53 назви, що мають нерухомий наголос на основі (11,8% від загальної кількості досліджених гідронімів): *А́льма, Боржа́ва, Ві́рва, Го́втва, Ду́ба, Да́мба, Ї́ква, Коді́ма, Заба́ра, Онóва* та інші. Долина **Вирви** переважно коритоподібна, річище слабо звивисте (з інтернет-видання). У цих назвах не відбувається чергування приголосних.

ЕПК № 2 (Аджамка) репрезентовано 337 назвами (74,8% від загальної кількості українських власних назв водних об'єктів жіночого роду першої відміни твердої групи): *Аджамка, Березі́вка, Вербі́чка, Га́ннівка, Дани́лівка, Ердéлівка, Журавлі́нка, Запрéтка, Ка́рбівка, Лелéківка* тощо, у яких нерухомий наголос на основі, наявне

чергування глоткової приголосної фонемі /г/ та задньоязикових /к/, /х/ із передньоязиковими м'якими свистячими /з'/, /ц'/, /с'/ у формах Д. та М. в. однини, що є наслідком П перехідного пом'якшення приголосних: *Байдаківка* (ВОК, 2011: 27) – *Байдаківці*, на, у (в), при, по *Байдаківці*, *Виноградівка* (ВОК, 2011: 44) – *Виноградівці*, на, у (в), при, по *Виноградівці*, *Гнилуха* (ВОК, 2011: 53) – *Гнилуці*, на, у (в), при, по *Гнилуці*, *Лепету́ха* (ВОК, 2011: 90) – *Лепету́ці*, на, у (в), при, по *Лепету́ці*, *Яру́га* (ВОК, 2011: 162) – *Яру́зі*, на, у (в), при, по *Яру́зі*. Наприклад: *В жорстокому бою загинув Георгій Аджим, на честь якого (на думку старожилів) село і річка було назване Аджамкою* (з інтернет-видання). *І цей шлях мусив спрямуватися по річці Березівці*, змінивши її течію на протилежну (з інтернет-видання).

ЕПК № 3 (Бакша́ла) охоплює 50 назв (11,1% від масиву гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи): *Бакиа́ла*, *Ви́сла*, *До́хна*, *Ма́рта*, *Обе́ста*, *Пу́ста*, *Ра́та*, *Са́рата*, *Ту́са*, які мають нерухомий наголос на основі. Характерна риса – наявність чергування твердої та м'якої кінцевої приголосної фонемі основи /н/ – /н'/, /л/ – /л'/, /д/ – /д'/, /з/ – /з'/, /т/ – /т'/, /с/ – /с'/ у формах Д. і М. в. однини перед закінченням -і: *Ба́штина* – *Ба́штині*, на, у (в), при, по *Ба́штині*; *Ві́льшана* – *Ві́льшані*, на, у (в), при, по *Ві́льшані*; *Фанта́ла* – *Фанта́лі*, на, у (в), при, по *Фанта́лі*; *Чу́ркала* – *Чу́ркалі*, на, у (в), при, по *Чу́ркалі*; *Репе́да* – *Репе́ді*, на, у (в), при, по *Репе́ді*; *Са́рата* – *Са́раті*, на, у (в), при, по *Са́раті*; *Бере́за* – *Бере́зі*, на, у (в), при, по *Бере́зі*; *Ольса* – *Ольсі*, на, у (в), при, по *Ольсі*.

ЕПК № 4 (Кума́) включає 3 назви (0,7% від загальної кількості досліджених українських власних назв водних об'єктів жіночого роду першої відміни твердої групи): *Кума́*, *Плотва́*, *Ропá*. *Західніше цього села – річка повільно плине широкою долиною на відкритій місцевості і вже на Тернопільщині впадає в Куму* (В. Говорун, О. Тимошук). У всіх формах однини нерухомий наголос на флексії, проте в Кл. в. однини він переміщується на основу.

ЕПК № 5 (Десна́) нараховує 7 українських власних назв водних об'єктів (1,6% від загальної кількості досліджуваних гідронімів жіночого роду першої відміни твердої групи): *Борзна́*, *Десна́*, *Косá*, *Пустовина́*, *Трясовина́*, *Шута́*, *Уда́*, що мають нерухомий наголос на флексії, крім кличного відмінка, чергування твердої та м'якої кінцевих приголосних фонем основи /н/ – /н'/, /т/ – /т'/, /с/ – /с'/, /д/ – /д'/ у формах Д. і М. в. однини перед закінченням -і: *Десна́* – *Десні́*, на, у (в), при, по *Десні́*; *Косá* – *Косі́*, на, у (в), при, по *Косі́*; *Пустовина́* – *Пустовині́*, на, у (в), при, по *Пустовині́*; *Трясовина́* – *Трясовині́*, на, у (в), при, по *Трясовині́*; *Шута́* – *Шуті́*, на, у (в), при, по *Шуті́*; *Уда́* – *Уді́*, на, у (в), при, по *Уді́*. Наприклад: *Скільки краси на Десні́, на сінокосі і скрізь – усюди, куди тільки не гляне моє душевне око...* (О. Довженко). У формі кличного відмінка однини наголос переміщується на основу: *Десно*. На особливість наголошування в кличному відмінку однини певної частини іменників вказує О. О. Тараненко: «Давня тенденція до відтягнення в Кл. наголосу назад на основу, яка звичайно реалізується паралельно з аналогічним відтягненням наголосу у формах мн. ... рідше – окремо від форм мн.» (Тараненко, 2003: 188).

У процесі порівняльного аналізу гідронімів, уміщених у Додатку 3 «Гідрографічний словник (водойми України)» до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (2005) зазначено, що гідронім *Борзна* – має наголос на основі (ГС, 2005: 1713). Цей самий гідронім у «Словнику гідронімів України» (1979) має наголос на флексії – *Борзна́* (СТУ, 1979: 64). У Додатку 3 «Гідрографічний словник (водойми України)» до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (2005) для гідроніма *Неретва́* запропоновано наголос на флексії (ГС, 2005: 1714). В електронному виданні «Словники України» вказаний гідронім засвідчено з

наголосом на основі: *Нерётва* (СУ 3.2). На наш погляд, Додаток 3 «Гідрографічний словник (водойми України)» до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (2005) потребує перегляду та деяких уточнень.

Висновки з дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. У статті проаналізовано головні чинники визначення морфологічних парадигм назв водних об'єктів жіночого роду першої відміни твердої групи: іменниковий тип відмінювання; родова віднесеність (маркованість категорією жіночого роду); належність до пропріативного класу гідронімів, відповідно – віднесеність до категорії неістот; утворення неповних словозмінних парадигм; однотипність відмінкових флексій; тотожність акцентуаційних парадигм (однаковий нерухомий наголос на основі та на флексії у відмінкових формах однини, крім вокатива в останньому випадку); морфонологічні явища, що виникають в основі лексем під час словозміни: (чергування фонем /г/-/з'/, /к/-/ц'/, /х/-/с'/ в Д. та М. в., чергування твердої та м'якої кінцевих приголосних фонем основи /н/ – /н'/, /л/ – /л'/, /д/ – /д'/, /з/ – /з'/, /т/ – /т'/, /с/ – /с'/ у формах Д. і М. в. однини перед закінченням -і).

Отже, гідроніми жіночого роду твердої групи поділяються на 5 ЕПК з урахуванням неповної парадигми, акцентуації та однотипності відмінкових закінчень у межах парадигми. Гідроніми, що належать до **ЕПК № 1 (Альма)**, **ЕПК № 2 (Аджамка)**, **ЕПК № 3 (Бакшала)**, мають нерухомий наголос на основі; оніми **ЕПК № 4 (Кумá)**, **ЕПК № 5 (Десна́)** характеризуються наголошеним закінченням, а у формі кличного відмінка однини – наголошеною основою. У словоформах Д. та М. в. однини гідроніми **ЕПК № 2 (Аджамка)** мають чергування глоткової приголосної фонем /г/ та задньоязикових /к/, /х/ із передньоязиковими м'якими свистячими /з'/, /ц'/, /с'/.

Чергування м'якої з твердою приголосних фонем характерне для **ЕПК № 3 (Бакшала)** та **ЕПК № 5 (Десна́)**. Словозмінна парадигматика назв водних об'єктів потребує комплексного детального вивчення з урахуванням новітніх підходів у мовознавстві.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВОК – Кривульченко А. І. Водні об'єкти Кіровоградської області. Частина І. Словник водних об'єктів. Частина ІІ. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків. Водосховища : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 356 с.

ГС – Гідрографічний словник (водойми України). *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, ІРПНЬ : ВТФ «Перун», 2005. С. 1713–1715.

СГУ – Словник гідронімів України / уклад. І. М. Железняк та ін. ; за ред. К. К. Цілуйка. Київ : Наукова думка, 1979. 781 с.

СУ – Словники України – інтегрована лексикографічна система, версія 3.2 : словозміна, транскрипція, фразеологія, синонімія, антонімія / В. А. Широков та ін. ; НАН України. Український мовно-інформаційний фонд. : Довіра, 2001–2022. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 09.01.2022).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
3. Авдеева С. Л. Становлення системи словозміни ойконімів української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровськ, 1997. 253 с.
4. Ковтюх С. Л. Акцентуаційний чинник як один із основних у визначенні морфологічних парадигм сучасної української мови. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. Випуск 59. С. 89–106.
5. Ковтюх С. Л. До проблеми вживання флексії -ей у родовому відмінку множини іменників І відміни. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки* / ред. кол. : О. А. Семенюк [та ін.]. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Вип. 154. С. 683–690.

6. Ковтюх С. Л. Система чинників для визначення словозмінних парадигм іменників у сучасній українській літературній мові. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики* : науковий збірник Катерині Григорівні Городенській / Інститут української мови НАН України ; упорядн. : Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 85–99. (Серія «Глибини рідної мови...»)

7. Ковтюх С. Л., Кашталян О. М. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : монографія. Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. 258 с.

8. Тараненко О. О. Словозміна української мови. Nyíregyháza, 2003. 199 с.

9. Франко З. Т. Граматична будова українських гідронімів : монографія. Київ : Наукова думка, 1979. 184 с.

10. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 402 с.

REFERENCES

1. Vykhovanets, I. R. (2004) Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: akademichna hramatyka ukrainskoi movy. [Theoretical morphology of the Ukrainian language: academic grammar of the Ukrainian language]. Kyiv : Pulsary, 400 p.

2. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiia ukrainskoi movy. [Morphology of Ukrainian language]. Kyiv : VTs «Akademiia», 336 p.

3. Avdieieva, S. L. (1997). Stanovlennia systemy slovozmyny oikonimiv ukrainskoi movy: dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. [Formation of the system of inflectional of oikonyms in the Ukrainian language]. Dnipropetrovsk, 253 p.

4. Kovtiukh, S. L. (2005). Aktsentuatsiyni chynnyk yak odyn iz osnovnykh u vyznachenni morfolohichnykh paradyhm suchasnoi ukrainskoi movy. [Accentuation factor as one of the main in determining the morphological paradigms of the modern Ukrainian language]. Naukovi zapysky. Seriiia : Filolohichni nauky (movoznavstvo). Kirovohrad : RVTs KDPU im. V. Vynnychenka. Vypusk 59, pp. 89–106.

5. Kovtiukh, S. L. (2017). Do problemy vzhvannia fleksii -ei u rodovomu vidminku mnozhyny imennykiv I vidminy. [The problem of using the inflection - ei in the genitive case of the plural form of nouns of I declination]. Naukovi zapysky. Seriiia : Filolohichni nauky / red. kol. : O. A. Semeniuk [ta in.]. Kropyvnytskyi : Vydavets Lysenko V. F. Vyp. 154, pp. 683–690.

6. Kovtiukh, S. L. (2019). Systema chynnykiv dlia vyznachennia slovozmynnykh paradyhm imennykiv u suchasni ukrainskii literaturnii movi. [System of factors for determining inflectional paradigms of nouns in modern Ukrainian literary language]. Hramatychnyi prostir suchasnoi lnhvoukrainistyky : naukovyi zbirnyk Kateryni Hryhorivni Horodenskii / Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy ; uporiadn. : N. H. Horholiuk, L. M. Kolibaba, V. M. Fursa. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, pp. 85–99. (Seriiia «Hlybyny ridnoi movy...»)

7. Kovtiukh, S. L., Kashtalian, O. M. (2012). Slovozminka paradyhmatyka ukrainskykh prizvyshch: monohrafiia. [Inflectional paradigm of Ukrainian surnames]. Kirovohrad : POLIMED-Servis, 258 p.

8. Taranenko, O. O. (2003). Slovozminka ukrainskoi movy. [Inflectional of Ukrainian language]. Nyíregyháza, 199 p.

9. Franko, Z. T. (1979). Hramatychna budova ukrainskykh hidronimiv : monohrafiia. [Grammatical structure of Ukrainian hydronyms]. Kyiv : Naukova dumka, 184 p.

10. Sherekh, Yu. (1951). Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. [Essay of the modern Ukrainian literary language]. Miunkhen : Molode zhyttia, 402 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Кучмак – аспірант кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: морфологічна парадигматика, ономастика української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kateryna Kuchmak – Postgraduate Student of the Department of Ukrainian Language and Journalism of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: morphological paradigmatics, onomastics of Ukrainian language.

УДК 811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-153-159

THE ROLE OF THE ANGLO-AMERICAN LOANWORDS IN THE UKRAINIAN COMPUTER SLANG AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Tetiana LELEKA (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-6134-4435

e-mail: tleleka@ukr.net

ЛЕЛЕКА Тетяна. РОЛЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ КОМП'ЮТЕРНОМУ СЛЕНГУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.

Стаття присвячена вивченню комп'ютерного сленгу в українській мові початку 21 століття на тлі процесу міжкультурної комунікації та міжмовної інтеграції. Основним матеріалом послуговували англо-американські запозичення комп'ютерної сфери, оскільки вони складають найбільший пласт зазначеного лексичного матеріалу. У роботі зроблено спробу дослідити види запозичень за способом творення та ступенем асиміляції у мові-реципієнті. Було проведено соціолінгвістичне опитування носіїв української мови різних вікових груп з метою встановлення рівня адаптації англо-американських запозичень у мовленні, що пов'язано з розвитком цифрової грамотності суспільства та технологічним прогресом. Основною гіпотезою дослідження стало положення про інтеграцію англо-американізмів в українську мову та інтернаціоналізацію англійської мови у світовому мовному просторі.

Ключові слова: запозичення, асиміляція, міжкультурна комунікація, міжмовна інтеграція, інтернаціоналізація мови.

LELEKA Tetiana. THE ROLE OF THE ANGLO-AMERICAN LOANWORDS IN THE UKRAINIAN COMPUTER SLANG AT THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY.

At the beginning of the 21st century, along with the processes of intercultural communication, the internationalization of the English language is taking place. Anglo-Americanisms have filled various fields of the modern society. Technological process has led to the emergence of new lexical units in the computer area. The names of the new digital phenomena and technological innovations have appeared in the recipient language. The development of the digital technologies has led to an increase in the amount of the lexical material connected with it. The article is devoted to the study of the computer slang loanwords in the Ukrainian language caused by the process of intercultural communication and language integration. The main material is the Anglo-American loanwords of the computer area. The attempt to investigate the types of the loanwords according to their forming and the degree of assimilation in the recipient language has been made. The sociolinguistic interview of the Ukrainian speakers of the different age groups has been conducted to determine the extent to which the Anglo-American loanwords are adapted to the speech, which is related to the development of the digital literacy in the Ukrainian society and the technological progress. The main hypothesis of the study is the integration of Anglo-American loanwords in the Ukrainian language and the internationalization of English in the world. The young people are well acquainted with the loanwords and use them in everyday life, the proportion of older people is smaller. Therefore, it can be concluded that the Anglo-Americanisms are actively used in the Ukrainian language, namely in the area of computer and IT-technologies, and this tendency indicates the processes of internationalization of English in the world.

Key words: loanword, assimilation, intercultural communication, language integration, language internationalization.

Introduction. Language is a dynamic phenomenon. It is constantly evolving: new words and expressions enhance, and the lexical material of any language is replenished with them. The various slangs and dialects are quite common for the language. But in recent years, the computer slang has received the main distribution.

The emergence of the loanwords is associated with the rapid growth of computer technologies since the second half of the 20th century and, in particular, the mass introduction of personal computers and computer devices into everyday life of an ordinary person (Gorshkov, 2008: 32).

The computer terminology is in constant development. The words, some commonly used lexemes change their meanings, while others become obsolete and out of use (Nechayevskiy, 2011: 67). Today, most of the computer vocabulary is borrowed, the loanwords come into the Ukrainian language mainly from English, which indicates the tendencies of its internationalization. This is due to the rapid and ubiquitous development of the Internet and network technologies.

Review of recent sources of research and publications. The communication with the help of the computer covers millions of people and changes not only the habitual way of life, but also our thinking. All these processes reflect the language. So, the researchers of various levels follow the development of the computer language with great interest.

The Internet as a unique linguistic phenomenon draws philologists' attention. Many of them actively studied the specificity of the computer discourse (Gorshkov, 2008; Nechayevskiy, 2011), the genre features of electronic (computer, network) communication, and a new form of language interaction in the Internet vocabulary (Yasynska 2009; Hoffer 2002). It has already become the subject of the special studies. So, an attempt to comprehend and interpret the words associated with the Internet is given in the series works by E. M. Beregovskaya and N. V. Vinogradova. The loanwords of the IT-area as the means of a game language are also considered (Shchur, 2001).

Setting an objective. Our work is devoted to its specific variety – the area of information technology. The processes of formation and development of the computer slang, its interaction with other varieties of the computer communication language are still not clear enough.

The object of study is the Anglo-American loanwords related to the area of information technology.

The subject of this research is to study the formation and development of the computer slang, its classification and the degree of its adaptation by the Ukrainian speakers.

The purpose of our work is to identify and describe the features of the Ukrainian computer language, to establish the reasons for its forming and the functions it performs. In addition, it was interesting for us to collect information about the ways to replenish the field of information technology, to draw some conclusions about the distribution and further development of such vocabulary.

The main tasks of the work are:

– to identify the role of the Anglo-American loanwords in the area of information technology;

– to analyze the ways of their formation and types of assimilation in the Ukrainian language;

– to determine the degree of their use by the Ukrainian speakers.

Presentation of basic material. Initially, the computer vocabulary was formed as a highly specialized one related to with the information technology industry. It was inherent to the professionals working in the area of high technology and was often understandable and applicable only in the specific environment (Shchur, 2001: 13). However, as IT-technologies spread and become common in the society, the computer vocabulary converts into generally accessible and understandable to many people, not connected with the area of information technology professionally.

The loanwords can be divided into two groups. The first group includes words-professionalism. They were previously used only by IT specialists. However, for twenty years they have entered the active lexical material of the Ukrainian language. Computer technologies penetrate our lives, and we can no longer imagine life without the Internet, computer, telephone (Beregovskaya, 2009: 37). Along with these objects, their names also have come, pervaded our speech. We can mention the words such as *комп'ютер* – computer, *вінда* – windows (windows), *мишка* – mouse. The second subgroup includes words that came to us along with the Internet. Their source is mainly English. This group of the loanwords not only has come into our language, but also replaced many Ukrainian words: *френд* – friend (друг), *юзер* – user (користувач), *софт* – soft (програмне забезпечення), *треш* – trash (мотлох).

The computer slang primarily consists of terms, but it also includes the professionalism used mainly in the speech of the specialists. As the information technology industry is constantly evolving, the computer vocabulary is also actively changing.

The rapid growth of the computer technologies since the second half of the 20th century, and in particular, the use of the personal computers and computer devices have introduced a huge number of the special words and expressions (Beregovskaya, 2009: 39). The English terms and abbreviations, often in English spelling, have filled the speech of the Ukrainians: *мережева мапа*, *мікропроцесор*, *операційна система*, *форматування*, *інсталяція*, *вінчестер*, *піксель*, *діалогове вікно*, *дісплей* and others.

Along with the new technology, computer games also infiltrated the human world, where certain individual designations of things are also present, such as *квест*, *RPG*, *дефматч* etc. Most of the technology comes from the USA, so the influence of the English language is very strong in this area.

However, unlike computer slang formed on the basis of the English language and functioning on the basis of Latin graphic system, the Ukrainian language has not only to borrow the elements of the foreign lexical and grammatical system, but also to adapt them to Cyrillic writing. Not only substantive, but also formal assimilation of the elements of the foreign language code, on the one hand, significantly complicates this task, on the other hand, makes it more diverse and interesting. This determines the specificity of the Ukrainian computer slang in comparison with the European languages that are structurally closer to English.

At first, unusual uses gradually become the norm, new words and meanings are fixed by dictionaries exactly in the form in which they are strengthened in oral and written speech (*CD-плеєр*, *ІВМ-сумісний*, *DVD-фільми*, *SMS-повідомлення*, *ІР-телефонія*, *ІТ-проект*).

In the conditions of the technological revolution, each new phenomenon must receive its verbal designation, its name. And since almost all of them (with rare exceptions) are invented in the USA, they naturally receive it in English (Beregovskaya, 2009: 33). And for their vast majority, of course, there is no equivalent in the Ukrainian language.

The people working with the computer technology are quite young specialists who often use the loanwords in their speech. Recently, there has also been a craze for young people in computer games. This is a powerful source of the new words (Gorshkov, 2008: 47).

The computer vocabulary has received the greatest influence from the English language. It is a branched system, which includes the names of: the computer specialists and users (*прогер* (*proger*), *юзер* (*user*), *геймер* (*gamer*), *флеймер* (*flamer*), *декодер* (*decoder*)); the human actions and computer responses (*намилити* (*mail*) – відправити по електронній пошті); computer failures (*бізувати* (*to bizz*) – не додзвонитись); the

computer components and parts (*toaster* – периферійний пристрій, *tru-killer* – принтер); the computer games (*Need for Speed*, *Call of Duty*).

One of the common ways, standing next to a certain terminology, is the transformation of the term, as a rule, large in volume or difficult to pronounce (*комп* — *комп'ютер* (computer), *вінт* — *вінчестер* (Winchester)).

The sources of such vocabulary can also be professional terms of the English origin, which already have an equivalent in the Ukrainian language (morphological rendering): *хард-драйв* (hard drive), *хард-диск* (hard disk), *хард* (hard drive); *конект* (connecting) and *конектитись* (to connect); *джойн* (join) and *джойнитися* (to join); *апгрейдити* (to upgrade); *програмер* (programmer); *юзер* (user) and *юзати* (to use); *клікати* (to click).

We can distinguish such types as the direct loanwords, calques, partial calques, translation and mixed borrowing (Vinogradova, 2001: 210).

The transferring the literal loanwords into the Ukrainian language computer terminology is *апгрейд* (upgrade); *байт* (byte); *браузер* (browser); *кеш* (cache); *адаптер* (adapter); *інтернет* (Internet); *сервер* (server), *девайс* (device), *хард драйв* (hard drive), *Аватар* (Avatar), *Баг* (Bug).

The semantic calques are the native Ukrainian words that have received the meaning of a foreign word as a result of the literal translation of the foreign words into Ukrainian: *висновок* (output); *завантаження* (loading; downloading); *вузол* (node); *швидкодія* (speed of operation).

The partial calques, or loan blends, translate some parts of a compound but not others: *прикладна програма* (application), *сідірмка* (CD-ROM), *анрег* (unregistered), *бекап* (backup), *Варик* (WarCraft), *гуглити* (google).

The type of translation is *інфекція*, *вірус* (virus), *буквар* (user's manual), *вікна* (Windows).

Mixed borrowing involves the simultaneous use of the direct and translated loanwords in the term, as a result of which hybrid terms are formed, such as: *тимчасовий файл* (temporary file); *кеш-пам'ять* (cache-memory); *поштовий сервер* (mail server); *відеокарта* (video card).

In the process of the translation, the mechanism of associative thinking works (Vinogradova, 2001: 212). The resulting associations or metaphors are very different:

- in the form of an object or device: *плитка* (adapter card);
- according to the principle of work: *латка* (patch file).

There is the group of the loanwords represented by acronyms. These are English by origin and by the method of formation they are compound abbreviated words, which are not yet involved in the process of their assimilation (Vinogradova, 2001: 213) in the Ukrainian language: *ака* (also known as); *гусак* (gravis ultra sound); *оля* (object linking and embedding).

These examples also prove that the computer slang tends to simplify, minimize and standardize language tools to a large extent (Yasynska, 2009: 235).

An interesting and new, previously uncharacteristic for the Ukrainian language, is such a way of forming compound abbreviated words, in which the word is replaced by an identically sounding name of a letter or number: *2-to*, *G2G* (got to go); *4-for*, *B4N* (bye for now).

A fairly large number of the words in this group came from various abbreviations: *айпішник* (IP); *ікспішка* (XP (Windows)).

The grammatical assimilation of some loanwords by the Ukrainian language is accompanied by their derivational adaptation (Nechayevskiy, 2011: 68): *зіпувати*, *зазіпований*, *зіповський* (zip); *юзерський* (from юзер), *юзаний* (from юзати) (to use).

In accordance with the fact that one of the characteristic features of the slang is the reduction of long and compound professionalisms, we can single out a technique of univerbation (Nechayevskiy, 2011: 68): *анрег* (unregistered), *бренд* (brandname), *софт* (software).

During the grammatical assimilation, the English term comes at the disposal of the Ukrainian grammar, obeying its rules. Nouns, for example, acquire case endings: *симка* (sim-card).

Due to the fact that the source language is analytical and the recipient language is synthetic, there is an addition of inflections to the verbs: *ангрейдити* (to upgrade); *гамати* (game); *гуглити* (google).

There is the classification of the computer loanwords according to their pronunciation. The first group is a direct transliteration of the English word while maintaining the main meaning of the lexeme: *гаджет* (gadget); *гейм* (game); *геймер* (gamer); *офтопик* (off topic).

The second group of the loanwords is represented by examples, regarding which we can no longer talk about transliteration, but about phonetic and grammatical distortion of the original word (Hoffer, 2005: 60): *дебажити* (debug), *гамати* (game); *гуглити* (google); *думати* (doom).

Many stylistically neutral Ukrainian words, being used and reinterpreted by the computer dialect speakers, acquire additional meanings. These are the Ukrainian words chosen for the reasons of phonetic similarity to the English originals: *батон* (button); *мускул* (MySQL); *пага* (page).

The phonetic mimicry (based on the coincidence of the semantically dissimilar common words and English computer terms) (Vinogradova, 2001: 213): *ерор* (error), *лазар* (laser printer), *джемпер* (jamper), *шаровари* (shareware), *батон* (button).

In order to study the problem of the Anglo-American loanwords assimilation in the area of information technology, a sociolinguistic survey has been conducted with the Ukrainian speakers. 100 respondents became its participants: 50 students (25 people at the age of 15-18 and 25 people aged 19-22) and 50 older speakers (25 people aged 23-30 and 25 people aged 31-50). The respondents were offered the Anglo-American loanwords from the area of IT-technologies, which are used not only by the specialists: *акаунт*, *конекшин*, *фоловер*, *скриншот*, *юзер*, *софт*, *браузер*, *кеи*, *аватар*, *гуглити*, *банити*, *клікати*.

The participants had to determine if they know the meaning of: all the loanwords, more than a half, less than a half (Table 1).

Table 1. General statistics of informants' answers to the definition of the meaning of the loanwords.

All the words, %				More than a half, %				Less than a half, %			
Age											
15-18	19-22	23-30	31-50	15-18	19-22	23-30	31-50	15-18	19-22	23-30	31-50
92	95	87	52	6	3	10	30	2	2	3	18

The difference between the first three groups is insignificant, because the young people are well aware of the loanwords meaning. Most people who do not know the meaning of all the words of the computer area in the fourth group. The study presented the data according to such age groups on purpose to show the difference. As claimed by the sociolinguistic research, we can confirm that the younger people use computer loanwords more than older ones. They take them for granted because the Anglo-Americanisms have become a part of their life. Despite this, the respondents of the fourth group also showed a high level of awareness.

The younger generation responds more quickly to the language changes. The development of digital literacy of the Ukrainian society caused a good adaptation of the loanwords of the computer area in the Ukrainian language.

Conclusions. The development of the information technologies has influenced the formation of the vocabulary of the modern generation, which led to the emergence of the computer slang in the language system.

However, the scope of the use of the computer language, including slang, is quite wide and will continue to expand even more in the future.

The Ukrainian computer vocabulary is rapidly changing. The loanwords of the IT-technology area is losing signs of slang and the Ukrainian Internet language is being formed. The functioning of the slang has an impact on the development of the Ukrainian language in all the areas of its use which shows the development of the English language internationalization in the world.

The prospects of the further study include the analysis of the ways to form computer slang and research it in the diachronic aspect.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языковедения. – 2009. – №3. – С. 32–41.
2. Виноградова Н. В. Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции / Н.В. Виноградова // Исследования по славянским языкам. – 2001. – № 6. – С. 203–216.
3. Горшков П. А. Сленг хакеров и геймеров в Интернете / П. А. Горшков. – Москва, 2008 – 180 с.
4. Нечаевский В. О. Влияние внешних и внутренних средств номинации на вариативность единиц лексического уровня языка (на материале компьютерной терминологии в славянских языках) / В. О. Нечаевский // Вестник ЮУрГУ. – 2011. – №22. – С. 65–70.
5. Щур І. І. Особливості комп'ютерного жаргону / І. І. Щур // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 10–15.
6. Ясінська О. В. Комп'ютерний елемент в аспекті лінгвістичних досліджень / О. В. Ясінська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 5. – С. 233–238.
7. Hoffer B. L. Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity / B.L. Hoffer // Intercultural Communication Studies, 2005. – 14(2), P. 53–72. <https://web.uri.edu/iaics/files/05-Bates-L.-Hoffer.pdf>

REFERENCES

1. Beregovskaya E. M. (2009). Molodizhnyi sleng: formirovaniye i funktsionirovaniye // Voprosy yazykovedeniya. [Youth slang: formation and functioning // Questions of linguistics]. №3. pp. 32–41.
2. Vinogradova N. V. (2001). Komp'yuternyi sleng i literaturnyi yazyk: problemy konkurentsii // Issledovaniya po slavianskim yazykam [Computer slang and literary language: problems of competition // Studies in the Slavic languages]. № 6. pp. 203–216.
3. Gorshkov P. A. (2008). Sleng hakerov i geimerov v Internetе [The Internet slang for hackers and gamers]. Moscow, 180 p.
4. Hoffer B. L. (2005). Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity. Intercultural Communication Studies. 14(2). pp. 53–72. <https://web.uri.edu/iaics/files/05-Bates-L.-Hoffer.pdf>
5. Nechayevskiy V. O. (2011). Vliyaniye vneshnikh i vnutrennikh sredstv nominatsii na variativnost' edinit' leksicheskogo urovnya yazyka (na materiale komp'yuternoі terminologii v slavianskikh yazykakh) // Vestnik YUUrGU [The influence of the external and internal means of nomination on the variability of the units of the language lexical level (on the material of the computer terminology in the Slavic languages) // Bulletin of the SUrSU]. №22. pp. 65–70.
6. Shchur I. I. (2001). Osoblyvosti komp'yuternoho zhargonu // Ridna shkola [The features of computer slang // Native school]. № 3. pp. 10–15.
7. Yasinska O. V. (2009). Komp'yuternyi element v aspekti lnhvistychnykh doslidzhen' // Naukovyi visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky [The computer element in the aspect of linguistic research // Scientific bulletin of Volyn National University named after Lesia Ukrayinka]. Lutsk, pp. 233–238.

ВІДОМВТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – кандидат філологічних наук/доктор філософії, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовні контакти, соціолінгвістика, психолінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Leleka – Candidate of Philological Sciences/PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: language contacts, sociolinguistics, psycholinguistics.

УДК 811.161.2'38

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-159-165

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Тетяна ЛІШТАБА (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-6060-0900

e-mail: tanya@lishtaba.com

Тетяна ОГАРЄНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-8400-1670

e-mail: tetogarenko@gmail.com

ЛІШТАБА Тетяна, ОГАРЄНКО Тетяна. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА.

У статті проаналізовано жанрові закономірності щоденникового тексту, визначено його лінгвостилістичні ознаки. Установлено, що точність і стислість викладу в інформаційному жанрі зумовлюється, перш за все, функціонуванням нейтральної суспільно-політичної лексики. Виявлено та проаналізовано мовні засоби, які сприяють посиленню загальної експресивності щоденникового тексту.

***Ключові слова:** щоденниковий дискурс; жанр; контекст; суспільно-політична лексика; емоційно-експресивна лексика; стилістична функція.*

LISHTABA Tetiana, OHARIENKO Tetiana. LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF VLADIMIR VYNNYCHENKO'S DIARY DISCOURSE.

The article analyzes the genre patterns of the diary text. Its linguistic and stylistic features (brevity, conciseness, fragmentary nature, unprocessed narrative, stylistic incompleteness of the phrase, subtext, abstractness, thesis, fragmentary nature, intimate nature of the narrative) are determined. It is established that the accuracy and brevity of the presentation in the information genre is determined primarily by the functioning of neutral socio-political vocabulary. In V. Vynnychenko's diary entries, the socio-political vocabulary is represented by two groups. The first reflects the author's views on the political situation in the country and the world. The second depicts the author's views on social issues. Using socio-political vocabulary, V. Vynnychenko raises various socially important issues of life of our country, as well as expresses a subjective attitude to certain social and political events, emphasizing the feelings of frustration and emptiness that dominate society. The linguistic means that contribute to the strengthening of the general expressivity of the diary text are identified and analyzed: tokens, in the very meaning of which there is an emotionally expressive shade; word-forming means, which within one token form a certain load; antonyms, synonyms, phraseologies; stringing of nominative sentences. Their use is quite justified and appropriate, because the author tried to convey their experiences, impressions, evaluate the events of that time. Socio-political and emotionally-expressive vocabulary in V. Vynnychenko's diary testifies to the individual-author's perception of the events of that time. It is a means of conveying the author's subjective attitude to the described people, actions, phenomena, processes, etc. Lexical and stylistic analysis of the studied texts gives the reasons to claim that V. Vynnychenko's diary is an example of an original and extraordinary genre. Each analyzed token of the writer's notes is a component of an extremely rich outline of the whole text. The

nominations successfully created by the master of the artistic word surprisingly accurately reflect not only the author's own worldview, but also figuratively reproduce the peculiarities of the national worldview, fill a certain linguistic and aesthetic niche in a specific speech situation.

Keywords: *diary discourse; genre; context; socio-political vocabulary; emotionally-expressive vocabulary; stylistic function.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У лінгвістичній науці останнього десятиліття щораз активніше починають обговорюватися проблеми щоденникового дискурсу. Це, перш за все, зумовлено його жанровими особливостями. Як зазначено в Літературознавчому словнику-довіднику, «щоденник – літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася. Він пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, у ньому нотуються переважно явища особистого життя, здебільшого в монологічній формі, хоча може бути й внутрішньо діалогічна (полеміка із собою, з уявним опонентом тощо)» (Літературознавчий словник-довідник, 2006: 731). Проте письменницький щоденник уже давно став фактом літератури.

На особливу увагу заслуговують щоденникові тексти одного з найвидатніших майстрів української прози першої ХХ ст., основоположника української модерної драми, видатного публіциста, політичного діяча – В. К. Винниченка. Їхня роль неоціненна для осягнення творчої спадщини митця. «Щоденник» допомагає з'ясувати політичні погляди В. Винниченка, дослідити філософське підґрунтя його романів, проаналізувати витoki драматичних творів письменника; презентує велику кількість записів про творчі плани митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою вивчення щоденникового жанру є літературознавчі розвідки М. М. Бахтіна, О. А. Галича, Г. О. Костюка, В. І. Кузьменка та ін. Мовознавцями цей жанр досліджений значно менше. Вивчення мови творів щоденникових записів розпочалося наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. і пов'язане насамперед із працями Л. І. Мацько, Т. В. Радзівської, М. М. Кожини та ін. Водночас не можна не вказати на новітній доробок фахівців у цій галузі. Останнім часом ця тема привертає увагу низки науковців, зокрема суттєвий внесок зробили Т. А. Космеда, А. В. Кочетов, Н. О. Хараман, Н. М. Момот, Л. М. Остапенко, А. М. Приймак та ін. Актуальним на сьогодні в лінгвістичній науці залишається питання особливостей стилістичної організації щоденникового тексту.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні функціонального навантаження характерних лексичних номінацій в «Щоденнику» Володимира Винниченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мемуарним творам (спогадам, щоденникам) властиві такі ознаки, як хронікальність і фактографічність (Українська літературна енциклопедія, 1995: 338). Проте, як зазначає Н. О. Хараман, «притаманна щоденникам документальність та історична достовірність не позбавляє автора права на художній домисел. Для стилю викладу щоденника характерні стислість і лаконічність, фрагментарність, необробленість оповіді, стилістична незавершеність фрази, більшість слів мають свій підтекст. Щоденники передають сутність, зміст вражень і подій, фіксують події без особливої стилістичної обробки, а тим більше – шліфування» (Хараман, 2017: 265). Отже, «щоденник – це своєрідна мовленнєва система, на формування якої впливають фонові знання, пресупозиція, фактор адресатності тощо. Щоденник має багато спільного з іншими жанрами епістолярного стилю (мемуарами, листами, автобіографією, сповіддю, записними книжками), але йому притаманні характерні властивості, особлива специфіка» (Хараман, 2017: 264).

Точність і стислість викладу в інформаційному жанрі зумовлюється, перш за все, функціонуванням нейтральної суспільно-політичної лексики, яка в щоденникових текстах В. Винниченка представлена двома групами.

Перша група відбиває погляди автора на політичну ситуацію в країні та світі. Активні події, які в цей час відбувалися в Європі, не могли пройти повз увагу й оцінку письменника, що мандрував. «Концепція всебічного розвитку нації та ідея національного відродження – центральні в ідіосвіті В. Винниченка. Автор моделює власний проект буття українського народу» (Домилівська, 2017: 157). То ж і не дивно, що нотатки автора сповнені віри в необхідність відстоювання свого – національного: *Або зупинити зовсім війну, або ж тоді йти й битись за своє, за свою національність* (Винниченко, 1980: 88).

Описуючи ці події, письменник постійно послуговується термінами, зокрема суспільно-політичними (*національність, інтернаціональний, громадянство, державність, національна незалежність, національний уряд*); на позначення філософських понять (*сатисфакція, метафізично, ортодоксальність, догмат*); термінами соціології (*індивідуалізм, колективізм, мізантроп*). Наприклад: *Звичай, мова, національна незалежність – все в руках ворожого національного уряду* (Винниченко, 1980: 88); *Здається, що зникло десь усяке громадянство, держави, наука, політика, торгівля, фабрики, зник усякий рух на землі, зосталась тільки дитина, і вони мусять її годувати* (Винниченко, 1980: 35); *Я мушу, нарешті, констатувати, що я занадто дорого заплатив за «творимую легенду» нашої державности* (Винниченко, 1980: 352).

Наскрізною в записниках є тема війни, яка вимальовується на основі лексем *війна, солдати, вартові, окопи, форт, рівчаки, дріт*: *Перші ознаки війни виявились верст на п'ять від Варшави. Почали попадатись окопи* (Винниченко, 1980: 112); *Ще трохи далі, з правого боку шосе, виднівся форт – вали з рівчаками. На валах сіріли дві солдатські постаті вартових. Форт також був обведений дротяною перепонною* (Винниченко, 1980: 112).

Поступово зорові неприємні асоціації автора, які виникають під впливом подій і картин війни, поступаються почуттям. Від зовнішнього відстороненого сприйняття автор доходить до глибокого внутрішнього переживання, яке підкреслюється лексемами *могила, мертвий* тощо: *Всю дорогу, зустрічаючи солдатів, я дивився на них з тим самим чуттям, як на тих, що лежали біля розритої могили. А скільки ж то таких могил було розсіяно по довгому-довгому, на 500 верст, фронті обох армій! І скільки їх буде ще до кінця війни! Тепер від кожної сіро-рудоді шинелі на мене дихає задубілими мертвяками. Кожний у такій шинелі для мене не людина, а щось безлике, безформене, моторошно-живе* (Винниченко, 1980: 118).

Проведений аналіз фактологічного матеріалу засвідчує також широке вживання автором назв військових професій, звань (*жовнір, січовик, отаман, офіцер, рекрут, комендант*): *Офіцер зараз же з шумом од шарпнув завісу на вікні, загрюкотів стільцем, застукав ефесом* (Винниченко, 1980: 53); *Високий, сивуватий, генеральської постави вахмістр немов не чує* (Винниченко, 1980: 77); *Тут, здається, повинні б бути більш ознайомлені наші газети й полководці* (Винниченко, 1980: 80).

Друга група суспільно-політичної лексики вимальовує погляди автора на суспільні питання. Письменник активно вживає іменники на позначення роду діяльності людей (*студенти, офіціанти, робітники* тощо): *Піп у рясі кольору фіолетового чорнила* (Винниченко, 1980: 61); *У газетника на животі шкіряна торбина, з якої стирчать газети і журнали до самого носа* (Винниченко, 1980: 61); *Самотою сидить худорлявий робітник* (Винниченко, 1980: 52); *Мабуть, офіціант з*

якого-небудь порядного ресторану (Винниченко, 1980: 57); *Городовики* в мундирах і картузах з туго, як дно бубна, натягнутим верхом кольору хакі, м'яко-зеленого (Винниченко, 1980: 61).

Досить часто в одному записі поєднується згадка про осіб декількох видів зайнятості. Це зумовлено особливостями форми щоденника: автор репродуктивно відтворює те, що бачить у ході своєї мандрівки. Наприклад: *Посмішка. Кондуктор і робітник* (Винниченко, 1980: 55); *Підходить жандарм з рядом медалів і балака з городовиком* (Винниченко, 1980: 85).

Використовуючи суспільно-політичну лексику, В. Винниченко порушує різноманітні соціально важливі питання життя нашої країни, а також висловлює суб'єктивне ставлення до тих чи інших суспільних та політичних подій, наголошуючи на відчуттях розчарування та порожнечі, які опановують суспільством.

Незважаючи на те, що жанр щоденника не розрахований на читача, слід відзначити, що записи В. Винниченка максимально образні та виразні. Для передачі емоцій, переживань, вражень та висновків про явища, предмети оточуючого середовища, оцінок служать експресивні одиниці мови. У «Щоденнику» В. Винниченка 1911–1920 рр. можна виділити такі лексичні засоби експресивності текстів:

1. Уживання лексем, у самому значенні яких міститься емоційно-експресивний відтінок: *Вода в ній брудна, зеленява, видно мертвих мух і корівок* (Винниченко, 1980: 67); *Я наздигнав якусь стару, дуже товсту, немов спухлу, жінку в довгому пальті і з палицею в руці. Вона посувалася ледве-ледве, опираючись ціпком об землю і переносячи ногу за ногою. У неї було товсте, жовте, благодуюшно-байдуже лице. Її ніщо, видно, не цікавило й не турбувало* (Винниченко, 1980: 72); *Голова в неї велика, покрита жовтим, м'яким і блискучим чубом. Личко дуже повне, здорового жовтуватого кольору, з темними оченятками між пухких великих щік* (Винниченко, 1980: 86).

2. Залучення словотворчих засобів, які в межах однієї лексеми формують певне навантаження. Зазвичай це суфікси із значенням неповноти вияву ознаки: *Личко в неї смугляве, кругленьке, і карі оченятка поблискують од сонця жовтим світлом* (Винниченко, 1980: 87); *Подекуди вже видно червоняво-рожеве листя* (Винниченко, 1980: 81); *Висохле, іконописне, довгасте лице з рідкою білявою бородою* (Винниченко, 1980: 65); із зменшено-пестливими суфіксами: *Крошка в ясно-голубій кохточці й такій самій спідничці. Голівка пов'язана білою хусточкою* (Винниченко, 1980: 87); *Ось худенька, жовта-жовта, як із старого воску, жіночка держить на руках маленьке дитинча* (Винниченко, 1980: 79); *От групка: маленький, вузькогрудий, з крихітним личком, запасний єврей* (Винниченко, 1980: 76).

Суфікси згрубілості можуть супроводжуватися лексемами з відповідним значенням, які посилюють чи підкреслюють негативний відтінок, наприклад: *По небі блукають величезні, кудлаті, сиві, з підпалом на краях хмари. Вони сердиті й брудні, як чабанські собаки* (Винниченко, 1980: 66).

3. Виразально-посилюючу функцію в авторському мовленні відіграє вживання антонімічних пар: *Замість свого, ще чужого взять собі на шию нема рації! Отже – воювати, битися во всю. Так, іншого виходу нема* (Винниченко, 1980: 88); *Але й російський уряд теж не відстає і ще з більшим завзяттям, але з меншим правом і підставами, хоче довести, що Варшава – руське місто* (Винниченко, 1980: 52); *Я зможу сказати собі: «Я не згодився на мале. Або все, або нічого. Всього не було, я взяв нічого»* (Винниченко, 1980: 52).

4. Важливим лексичним засобом створення експресивності тексту виступають синонімічні ряди: *І все здається від цього таким **спокійним, урівноваженим**, все буде добре* (Винниченко, 1980: 81); *Душно, парко, дихати трудно, неначе голова обкутана прозорим густим вуалем* (Винниченко, 1980: 66); *Гарно, затишно, любо до того під теплим сильним боком тата, що хотілося тоненько-тоненько, з захватом і щастям захищати* (Винниченко, 1980: 68); *Листя на деревах в'яле, кволе, рідке. Здається, що пройшов ураган і все **пом'яв, потер, поламав*** (Винниченко, 1980: 80); *Рівчаки стали якісь оголені, лисі* (Винниченко, 1980: 80); *Зникає цвірінькання птиць, шелест дерев, плескіт води – всі звуки зникають у **зверхприродному, нелюдському** грохоті залізних коліс по бруку провінціальної столиці* (Винниченко, 1980: 51).

5. До лексичних засобів експресивності щоденникового тексту слід віднести фразеологізми, які допомагають авторові дати оцінку подіям, фактам, вчинкам людей: *Трудовий Конгрес другий день уже **топчеться на одному місці**, не можучи розжувати питання про верховну владу* (Винниченко, 1980: 316); *Із оповідань пасажира (кацапа) про критику Росії, як свиня побила астронома в передсказанні погоди і як селянин вилікувався, «**брюхом на печі лежа**»* (Винниченко, 1980: 31).

Характеризуючи дійових осіб своєї розповіді, автор не завжди прямо називає риси їхнього характеру чи зображує певні їхні вчинки, наприклад: *Що далі буде, то трудно собі уявити. Епідемії захоплять всю державу і будуть гинути всі: і мирні, і воєнні, і власні, і безвласні. А дописувачі, **поети з «іменами»**, пишуть собі, вихваляючи бідну Русь* (Винниченко, 1980: 161). Подекуди він описує враження, почуття, які викликає ця людина в інших: *Дачна мода: велика кольорова хустка на плечах. Кольори: жовтогарячі, червоні, зелені, білі. Вся яскраво насичена фарбами. Дачниці нагадують «**малаявинських баб**»* (Винниченко, 1980: 212).

В. Винниченко модифікує фразеологічні одиниці, створюючи цікаві контексти. Автор використовує різні види трансформації, зокрема доповнює, розширює відомі вислови: *Формула «**гнати, як собак**» не задовольнила наші партійні кола* (Винниченко, 1980: 321). Змальовуючи поведінку персонажа своїх нотаток у конкретній ситуації, автор підводить читача до висновку, що така поведінка й визначає характер загалом: *Деякі закривали лиця хустками так, що було видно тільки очі; деякі, **потупивши голови**, ішли так, що виразу їх облич не можна було роздивитись* (Винниченко, 1980: 130); *Не можна одним наказам «волі» **бити головою в стінку**, або ні з того ні з цього **кидатися в смерть*** (Винниченко, 1980: 34).

6. Уживання автором росіянізмів, розмовної, просторічної та лайливої лексики: *Женщина, яку нічим не можна здивувати* (Винниченко, 1980: 31); *Виполощите, будьте такіє добренькіє, ротіка. Поверніте головку* (Винниченко, 1980: 61); *Євреї, з яким я балакав про бойкот євреїв у Польщі і в якого купував плед* (Винниченко, 1980: 51); *А ти як смієш **сволоччю** називати? Де тут **сволоч**? На кого ти так говориши?* (Винниченко, 1980: 77); *Бач, **сукини сини!** Ще «**жидівкою**» називає. А кого ж беруть, не «**жиди**» хіба? Він хіба не так само помирати буде?* (Винниченко, 1980: 78); *Сволочі, **бля-яді, растаку-вашу мати!** Я вам покажу **пособія**. Пошли вон **сцюдова!*** (Винниченко, 1980: 82).

7. Назви країн, міст часто мають характер узагальнення, уживаються для іронічного ефекту, є метоніміями і в тексті стають дійовими особами: *А момент гострий: **Антанта** наступила ногою на горло **Німеччині** й пхає її у руку перо – «підпишуй!». **Німеччина** корчиться, зціплює зуби, задихається під ногою, а пера не бере. Погляда в бік **Советської Росії**, яку теж уже хапають за пальці цупкі лапи*

Спрута-Антанти й реакції. Германія волеє задихнутись під ногою, а на самогубство не згоджується (Винниченко, 1980: 350); *Стара Європа глухо буркотить* (Винниченко, 1980: 351); *Для Англії вигідніше їсти рибку смаженою, а для Франції вареною...* (Винниченко, 1980: 352); *Звідки ж Германія братиме гроші для Франції?* (Винниченко, 1980: 352).

8. Показовим у плані посилення експресивності тексту виступає нанизування номінативних речень. Це дозволяє авторові створити панораму подій, де під кожним словом – підтекст, де кожне слово або фраза – це картина тогочасної дійсності: *Посмішка. Неділя в лісі. Концерт. Серйозний, чорномазій флейтист. Рухливість гармоніста. «Брязкало». Участь всіх у музиці. Танець молодиці біля криниці та її п'яний чоловік* (Винниченко, 1980: 65); *Тривожний гавкіт собак. Шаркіт ніг. Барабан* (Винниченко, 1980: 89); *Посмішка. Кондуктор і робітник* (Винниченко, 1980: 55); *Одлига, туман. Дратуючий спів птахи. Перше Кохине жалування* (Винниченко, 1980: 162).

Отже, мова щоденникових записів В. Винниченка багата на експресиви, які допомагають створювати індивідуально-авторську картину світу, надають тексту незвичної, нестандартної образності та емоційності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Щоденниковий дискурс є особливим мовним середовищем, яке дає найбільше можливостей для самовираження. Текст щоденникових записів В. Винниченка засвідчує своєрідність використання мовних засобів для вираження позицій, поглядів, настанов автора. Вдало створені майстром художнього слова номінації напрочуд точно відбивають не лише власне світобачення автора, а й образно відтворюють особливості національного світовідчуття, заповнюють у конкретній мовленнєвій ситуації певну мовно-естетичну нішу. Спектр аналізованих одиниць свідчить про домінуючі особливості мовотворчості В. Винниченка. Автор уводить у текст доволі контрастні за стилістичним забарвленням лексеми, що дає можливість письменнику порушити різноманітні соціально важливі питання життя нашої країни, висловити суб'єктивне ставлення до тих чи інших суспільних та політичних подій.

Лексико-стилістичні особливості великого масиву текстів щоденникової прози потребують подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Щоденник. Том 1. 1911–1920. Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. 500 с.
2. Домилівська Л. В., Біла А. А. Особливості вербалізації суспільно-політичних поглядів В. Винниченка (на матеріалі «Щоденника» В. Винниченка). *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 157–160.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ, 2006. 752 с.
4. Українська літературна енциклопедія : в 5 т. Київ, 1995. Т. 3. 496 с.
5. Хараман Н. О. Специфіка структури та стилістичні особливості жанру щоденника. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. № 12. С. 263–273.

REFERENCES

1. Vynnychenko, V. (1980). *Shchodennyk*. Tom 1. 1911–1920. [Diary. Volume 1. 1911–1920]. Edmonton-New York. 500 p.
2. Domylyvska, L. V. (2017). Osoblyvosti verbalizatsiyi suspilno-politychnykh pohlyadiv V. Vynnychenka (na materialy «Shchodennyka» V. Vynnychenka). [Peculiarities of verbalization of socio-political views of V. Vynnychenko (on the material of «Diary» of V. Vynnychenko). *Molodyy vchenyy*. No 5. P. 157–160.
3. *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk* / za red. R. T. Hromyaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. (2006). [Literary dictionary-reference book]. Kyiv. 752 p.
4. *Ukrayinska literaturna entsyklopediya*. (1995). [Ukrainian Literature Encyclopedia] : V 5 t. Kyiv. 496 p.

5. Kharaman, N. O. (2017). Spetsyfika struktury ta stylistychni osoblyvosti zhanru shchodennyka. [Specificity of structure and stylistic features of the diary genre]. *Systema i struktura skhidnoslovyanskykh mov*. No 12. P. 263-273.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Ліштаба – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, українська антропоніміка, проблеми культури та стилістики української мови.

Тетяна Огаренко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: структурно-семантичний аспект вивчення синтаксичних одиниць.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Lishtaba – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: onomastics, Ukrainian anthroponomy, problems of culture and stylistics of the Ukrainian language.

Tetiana Oharienko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: structural-semantic aspects of the study of syntactic units.

УДК 82(4).09:06.05

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-165-177

ÖSTERREICHISCHE NOBELPREISTRÄGER FÜR LITERATUR IN DER UKRAINE: KÜNSTLERISCHE INTERPRETATION UND KRITISCHE AUFNAHME

Jaroslav LOPUSCHANSKYJ (Drohobytsch, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-8872-1982

e-mail: jaro.lopuschanskyj@gmail.com

ЛОПУШАНСЬКИЙ Ярослав. АВСТРІЙСЬКІ ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ: ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ І КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ.

Стаття присвячена історико-літературному вивченню рецепції сучасної австрійської літератури на матеріалі творчості Ельфріди Єлінек і Петера Гандке в незалежній Україні після 1991 року, оглядові особливих досягнень українських перекладачів, літературознавців і мовознавців. Особлива увага зосереджена також на формах і шляхах рецепції та літературного посередництва, як наприклад: видавнича справа, сучасні засоби масової інформації та комунікації, книжкова торгівля, роль науково-освітніх і культурних установ тощо.

***Ключові слова:** сучасна австрійська література, рецепція, переклад, художній твір, автор, перекладач.*

LOPUSHANSKYI Yaroslav. AUSTRIAN NOBEL PRIZE WINNERS IN LITERATURE IN UKRAINE: ARTISTIC INTERPRETATION AND CRITICAL RECEPTION.

The article is devoted to the historical and literary study of the reception of modern Austrian literature (on the material of Elfriede Jelinek and Peter Handke) in independent Ukraine after 1991, as well as to the review of the special achievements of Ukrainian translators, literary critics and linguists. Special attention is also paid to the forms and ways of reception and literary mediation, such as: publishing, modern media and communication, book trade, the role of scientific, educational and cultural institutions and more.

Key words: Austrian contemporary literature, reception, translation, literary work, author, interpreter.

Einleitung. Die Rezeption der österreichischen Literatur in der Ukraine ist ein dauerhafter Prozess, dessen Anfänge in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts liegen. Um die Jahrhundertwende wurde dieser Prozess immer intensiver, so dass nicht nur einzelne Gedichte sondern auch epische und dramatische Werke österreichischer Autoren übersetzt und interpretiert wurden. Trotz vieler Bemühungen und Leistungen, dem ukrainischsprachigen Publikum die österreichische Literatur im Laufe des 20. Jahrhunderts vertraut und bekannt zu machen, blieben die Ergebnisse bis zum Fall des Eisernen Vorhangs bescheiden. Bis zur Auflösung der Sowjetunion und der Proklamation der Unabhängigkeit der Ukraine waren ukrainische Buchpublikationen österreichischer Autoren sehr selten, die meisten Werke, hauptsächlich „traditionsbezogen und ideologisch einwandfrei“ (Rychlo, 2011: 187-200), wurden in der Zeitschrift für fremdsprachige Literatur „*Vsesvit*“ [Universum] veröffentlicht (Микитенко / Гамалій, 2004: 19-20). „Moderne österreichische Literatur mit Hang zu existenziellen oder tiefenpsychologischen Problemen, zu unmimetischen Formen und Stoffen oder wagemutigen Sprachexperimenten konnte einfach durch das Sieb sowjetischer Zensur nicht durchkommen“ (Rychlo, 2011: 193).

Auf die ideologischen Schranken des totalitären Regimes, das die Popularisierung der österreichischen Literatur in der Ukraine vor 1991 verhinderte, ging auch Larissa Cybenko in ihrem Aufsatz „*Rezeption der österreichischen Literatur in der Ukraine heute*“ (Cybenko, 1996: 7-12) ein.

Forschungsmaterial und Methoden. Gerade nach 1991 werden die kulturellen Beziehungen zwischen der Ukraine und Österreich immer aktiver und es beginnt eine neue und auffallend aktive Phase in der Rezeptionsgeschichte der österreichischen Literatur in der Ukraine. Das Interesse an österreichischem Literaturgut wächst ständig und es wird viel übersetzt und geforscht. Bemerkenswert ist dabei, dass es sich nicht mehr um einzelne klassische Autoren (Adalbert Stifter, Stefan Zweig, Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Arthur Schnitzler, Robert Musil, Gustav Meyrink u. a.) bzw. bekannte Autoren des 20. Jahrhunderts (Heimito von Doderer, Leo Perutz, Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard, Ernst Jandl u. a.) sowie eine große Reihe von deutschsprachigen Autoren aus Galizien (Karl Emil Franzos, Leopold von Sacher-Masoch, Joseph Roth, Manès Sperber, Soma Morgenstern, Hermann Blumenthal u. a.) und der Bukowina (Paul Celan, Rose Ausländer, Georg Drozdowski, Alfred Margul-Sperber u. a.) handelt, sondern dass sich der Rezeptionsprozess vorwärts zu zeitgenössischen Schriftstellern bewegt. An dieser Stelle sollen die besonderen Verdienste von vielen ukrainischen Interpreten wie Petro Rychlo, Tymofij Havryliv, Larissa Cybenko, Jurko Prochas'ko, Oleksa Lohvynenko, Oleksandra Hryhorenko, Ihor Andruschenko, Ivan Mehela, Volodymyr Kam'janec', Natalia Ivanyčuk u. a. hervorgehoben werden, die einen großen Beitrag zur Popularisierung der österreichischen Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts in der Ukraine leisteten.

Zu den Autoren der österreichischen Gegenwartsliteratur, die in der Ukraine Ende des 20. – Anfang des 21. Jahrhunderts am meisten übersetzt werden, zählen vor allem die Nobelpreisträger Elfride Jelinek und Peter Handke, deren viele vielfältige und erlesene Werke längst zur Weltliteratur zählen.

Nachdem Elfride Jelinek 2004 mit dem Nobelpreis ausgezeichnet worden war, sind einige Werke wie *Die Klavierspielerin* (Єлінек, 2011, 2012), *Die Liebhaberinnen* (Єлінек, 2012), *Lust* (Єлінек, 2012), *Die Ausgesperrten* (Єлінек, 2013), *Was geschah, nachdem Nora ihren Mann verlassen hatte oder Stützen der Gesellschaften* (Єлінек, 2012), *Der Tod und das Mädchen I–V. Prinzessinnendramen* (Єлінек, 2015) u. a. in ukrainischer Übersetzung in Buchform erschienen. Zu ihrem 70. Geburtstag gab der Kharkiver Verlag

„Folio“ 2012 drei Romane (*Die Klavierspielerin*, *Die Liebhaberinnen* und *Lust*) heraus und brachte sich somit bei der kommunikativen Aneignung einer der provokativsten Schriftstellerinnen des 20. Jahrhunderts in der ukrainischen Literatur aktiv ein (vgl.: Якимчук, 2012). In ihrer Heimat wurde Jelinek lange Zeit wegen gesellschaftskritischer und als unanständig empfundener Romane und Theaterstücke als „Skandal-Autorin“ angefeindet (vgl.: Гаврилів, 2004). In der damaligen Begründung der Jury für die Preisvergabe hieß es: „Der Nobelpreis in Literatur des Jahres 2004 wird der österreichischen Schriftstellerin Elfriede Jelinek verliehen für den musikalischen Fluß von Stimmen und Gegenstimmen in Romanen und Dramen, die mit einzigartiger sprachlicher Leidenschaft die Absurdität und zwingende Macht der sozialen Klischees enthüllen“ (s. Bibliographie 91). Die österreichische Autorin erhielt damit als zehnte Frau überhaupt die seit 1901 vergebene bedeutendste Literaturauszeichnung der Welt.

Auch ein Auszug aus dem Roman *Die Kinder der Toten* wurde in der Anthologie der österreichischen Literatur des 20. Jahrhunderts veröffentlicht (Єлінек, 2005). Darüber hinaus publizierte die Online-Zeitschrift „Prostory“, ein Literaturprojekt von einer Gruppe ukrainischer Autoren und Übersetzer, Jelineks Essay zum Spielfilm *Antichrist* des dänischen Regisseurs Lars von Trier unter dem Titel *Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt* (Єлінек, 2010) und ihr erstes Stück *Schneewittchen* (Єлінек, 2008). Im Rahmen dieses Projekts wurden in der Online-Zeitschrift „Prostory“ viele Werke sowohl der Klassiker wie Franz Kafka, Alexander Granach, Thomas Bernhard als auch der österreichischen Gegenwartsliteratur in ukrainischer Übersetzung veröffentlicht, wie z. B. *Vorbereitungen für eine Hinrichtung* von Friedrich Achleitner (Jurko Prochas'ko), *Variationen in Prosa* von Michael Donhauser (Petro Rychlo), *Gedichte das grosse babel, n jetzt*, *psalm 159 (wer alles hat, lobt gern)*, *psalm 43 (was sehnt, das sehnt)* von Ferdinand Schmatz (Khrystyna Nazarkevyc'), *Martin Amanshausers Gedicht über den ersten mai* (Petro Rychlo), Fragmente aus den Romanen *Friedhof der bitteren Orangen* und *Die Verschleppung* von Josef Winkler (Nelja Vachovs'ka) sowie ein Fragment aus dem Buch *Der Tote im Bunker. Bericht über meinen Vater* von Martin Pollack (Nelja Vachovs'ka) u. a.

Eine der ersten Übersetzungen war jedoch der Roman *Die Klavierspielerin* (1983), der 2003 in der Zeitschrift „Vsesvit“ veröffentlicht wurde (Єлінек, 2003). Man müsste hier anmerken, dass in dieser Zeitschrift auch die österreichische Literatur insgesamt einen ziemlich großen Teil an Übersetzungen und literaturwissenschaftlichen Publikationen zu fremdsprachigen Literaturen einnahm. Zu den wichtigsten Texten gehören Romane von Joseph Roth (*Zipper und sein Vater*) und Christoph Ransmayr (*Die letzte Welt*), Novellen und Erzählungen von Leopold von Sacher-Masoch (*Don Juan von Kolomea*), Peter Handke (*Die linkshändige Frau*), Franz Kafka, Robert Musil und Thomas Bernhard, Gedichte von Rainer Maria Rilke, Georg Trakl, Gerhard Fritsch, Erich Fried, Paul Celan, Ingeborg Bachmann, Friederike Mayröcker, Ernst Jandl u. a. Viele von diesen Texten, hauptsächlich größere Erzählungen und Romane, die zuerst auf den Seiten der Zeitschrift „Vsesvit“ veröffentlicht wurden, sind später bei verschiedenen ukrainischen Verlagen in Buchform erschienen.

Dem ukrainischen Lesepublikum ist seit kurzer Zeit auch das Schaffen von Peter Handke, dem vielfach ausgezeichneten österreichischen Schriftsteller und Übersetzer, zugänglich geworden. Es wurden Erzählungen wie etwa *Die linkshändige Frau* (Гандке, 1999), *Der kurze Brief zum langen Abschied* (Гандке, 1999), *Wunschloses Unglück* (Гандке, 1999), *Das Umfallen der Kegel von einer bäuerlichen Kegelbahn* (Гандке, 2005), Theaterstücke wie *Publikumsbeschimpfung* (Гандке, 2006, 2007) und *Kaspar* (Гандке, 1999), die im Kyiver Akademietheater „Kolesso“ inszeniert und aufgeführt wurden, und

einige Gedichte wie *Neue Erfahrung* (Гандке, 2011), *Das Lied vom Kindsein* (Гандке, 2012) u. a. ins Ukrainische übersetzt.

Zu den ersten Übersetzungen zählt allerdings die Erzählung *Die linkshändige Frau*, die 1980 in der Zeitschrift „Vsesvit“ (Гандке, 1980) veröffentlicht und von einem umfangreichen Aufsatz von Dmytro Zaton's'kuj (Затонський, 1980: 125-138) zu Handke begleitet wurde.

Handke gehört zu den bekanntesten zeitgenössischen österreichischen Autoren, mit dessen Schaffen sich mehrere ukrainische Literatur- und Sprachwissenschaftler befassen. Handkes Kritik an Sprach- und Bewusstseinschablonen sowie seine Auseinandersetzung mit der Entfremdung zwischen Subjekt und Umwelt sind zum Gegenstand von Dissertationen (Орлова, 2008; Зимомря, 2011) und zahlreichen wissenschaftlichen Beiträgen (s. Bibliographie 17, 18, 47, 48, 51, 63-72) geworden.

Die umfangreiche Liste von Übersetzungen in Buchform kann durch einige Anthologien und Lesebücher ergänzt werden: *Zwanzig österreichische Dichter des 20. Jahrhunderts* (von Hofmannstahl bis Handke) (s. Bibliographie 32), *Die Kinder von Rainer und Maria. Anthologie der gegenwärtigen Wiener Poesie* (s. Bibliographie 33), *Österreichisches Lesebuch: Anthologie österreichischer Literatur des 20. Jahrhunderts* (s. Bibliographie 1), *Verlorene Harfe. Eine Anthologie deutschsprachiger Lyrik aus der Bukowina* (s. Bibliographie 45), *Anthologie österreichischer Prosa des frühen 20. Jahrhunderts* (s. Bibliographie 3), die dreisprachige *Anthologie der zeitgenössischen österreichischen Lyrik* (s. Bibliographie 4), die deutschsprachige Anthologie *Heimkehr. Anthologie der deutschsprachigen Literatur Galiziens und der Bukowina* (s. Bibliographie 86) u. a. Mit den angeführten Anthologien wurden dem ukrainischen Lesepublikum neben bekannten Klassikern sowohl anerkannte (Ingeborg Bachmann, Peter Handke, Elfriede Jelinek, Ilse Aichinger, Michael Köhlmeier, Josef Winkler, Josef Haslinger, Julian Schutting u. a.) als auch etwas jüngere gegenwärtige Autorinnen und Autoren (Daniel Kehlmann, Olga Flor, Eva Menasse, Andrea Winkler, Cornelia Travnicek u. a.) vorgestellt.

Die Anthologie *Österreichisches Lesebuch: Anthologie österreichischer Literatur des 20. Jahrhunderts* ist eine ukrainischsprachige Interpretation des von Anton Thuswaldner, dem Literaturkritiker und profunden Kenner der österreichischen Literatur, erstellten und 2000 in München herausgegebenen gleichnamigen Buches (s. Bibliographie 88) in der Übersetzung von Volodymyr Kam'janec'. Mit dem *Österreichischen Lesebuch* legte der Herausgeber eine bewusst subjektive Auswahl kürzerer Prosatexte vor, die sich zeitlich über das ganze 20. Jahrhundert erstreckt und berühmte Autoren ebenso berücksichtigt wie weniger bekannte. Von literarischen Größen wie Karl Kraus, Arthur Schnitzler, Robert Musil, Joseph Roth über Spracherneuerer wie Ingeborg Bachmann, Hans Carl Artmann bis zu heutigen Protagonisten wie Elfriede Jelinek, Peter Handke, Christoph Ransmayr und Marlene Streeruwitz reicht der weit gespannte Bogen. Insgesamt bilden die 46 Texte einen ergiebigen Querschnitt durch die österreichische erzählerische Literatur. Das Lesebuch ist in drei Abschnitte gegliedert, die große österreichische Themenkreise widerspiegeln: das Spannungsfeld zwischen Anpassung und Widerstand, den durch Freud geschulten Blick nach innen und die Auseinandersetzung mit der eigenen Geschichte. Es sei an dieser Stelle auch auf die besondere Rolle des Übersetzers verwiesen, der dem ukrainischen Leser einen ganzheitlicheren Blick auf die Identität der Wortkunst in Österreich und auf die Vielfalt der kreativen Palette ihrer Akteure ermöglichte (Зимомря, 2010: 29).

Zu den jüngsten Leistungen ukrainischer Übersetzer zählt die *Anthologie der gegenwärtigen österreichischen Prosa* (s. Bibliographie 5). Einer der Herausgeber und der Autor des Vorworts für ukrainische Leser – Wolfgang Müller-Funk – stellt fest, dass die meisten in der Anthologie gesammelten Texte von 13 Autoren zu einem klar definierten

Kanon der modernen österreichischen Literatur gehören (Wolfgang Müller-Funk, Vera Faber u. a., 2020: 8). Die Texte können in Form und Inhalt die Erwartungen verschiedener Leser treffen: derer, die im menschlichen Leben nach Psychologismus und Drama suchen; derjenigen, die sich für Handlungsprosa interessieren, die auf Beziehungen in der modernen Gesellschaft, gesellschaftspolitischen Konflikten, Problemen der Globalisierung, Auswanderung, Traumata der historischen Vergangenheit und einem so facettenreichen österreichischen Komplex wie „Hass und Liebe“ basiert, und derjenigen, die die Schönheit des künstlerischen Wortes bewundern und sprachintensive experimentelle Prosa und erotisch gefärbte Fantasien lieben. Dies sind Werke sowohl von aus Österreich stammenden Schriftstellern (Elfriede Jelinek, Barbara Frischmuth, Olga Flor, Norbert Gstrein, Paulus Hochgatterer, Eva Menasse, Robert Menasse, Andrea Winkler und Robert Seethaler), als auch von Autoren, die nach Österreich migriert sind (Dimitré Dinev, Julia Rabinowich, *Michael Stavarič* und Anna Kim).

Eine oder mehrere Anthologien können natürlich nicht alle Dimensionen österreichischer Literatur oder der Werke einzelner Autoren vermitteln, dafür aber einen schnellen Überblick verschaffen und eine Antwort auf die Frage geben, was denn die spezifischen Merkmale der österreichischen Literatur seien.

Zu einem wichtigen Rezeptionskanal der österreichischen Literatur in der Ukraine sind Lesungen und Buchpräsentationen bei „Buch-Arsenal“, der größten Buchmesse in Kyiv (seit 2011), am L’viver Buchforum (seit 1994), beim Lyrikfestival „Meridian Czernowitz“ (seit 2010), am Internationalen Literaturfestival Odessa (seit 2015) und bei den Österreich-Tagen in Drohobyč (seit 2011) geworden. Trotz der großen Entfernung zwischen der Ukraine und Österreich kommen immer mehr Literaten aus ganz Österreich zu diesen großformatigen Veranstaltungen, bei denen die kommunikative Aneignung der österreichischen Gegenwartsliteratur sowohl in deutscher als auch in ukrainischer Sprache erfolgt.

Bei der Kyiver Buchmesse „Buch-Arsenal“ fanden in den letzten zehn Jahren mehrere Lesungen und Buchpräsentationen statt, nämlich von Tanja Maljartschuk (Kultur Café, 2020), Klaus Streichert (Märchenlesung), Rhea Krčmářová (*Böhmen ist der Ozean, Mündungen und Moldauwellen*), Ljuba Arnautović (*Im Verborgenen*), Thomas Arzt (*Drei Monologe*) 2019, Marlen Schachinger, Klaus Streichert (Märchenlesung), Dimitré Dinev (*Engelszungen*) 2018, Bernd Schuchter (*Föhntage*), Susanne Scholl (*Emma schweigt*), Christoph Ransmayr (*Morbus Kitahara*), Thomas Glavinic (*Das Leben der Wünsche*), Erwin Moser (*Fantastische Gutenacht-Geschichten*) 2016, Susanne Scholl und Christoph Bauer 2015, Marianne Gruber (*Die Spur des Falben*) und Martin Pollack (*Der Tote im Bunker*) 2014, Josef Winkler (*Die Verschleppung*) 2012, Erich Schleyer (2011). Die Buchmesse „Buch-Arsenal“ bietet eine Vielfalt von Veranstaltungsformen wie Nacht der Literatur, Diskussionspanels, Lesungen, Filmvorführungen, Kinderprogramme und Musikaufführungen und leistet einen wichtigen Beitrag zum österreichisch-ukrainischen Literaturdialog.

Besonderer Beliebtheit erfreut sich das Lyrikfestival „Meridian Czernowitz“, bei dem sich ukrainische Rezipienten (Leser und Hörer) mit dem Schaffen von über 30 österreichischen Autoren vertraut machen konnten. Auch hier fanden wiederum zahlreiche Lesungen und Buchpräsentationen statt, so etwa von Richard Wall (2020), Wolfgang Hermann und Martin Waltz (2019), Bettina Baláka und Michael Hammerschmid (2018), Max Oravin und Hans Eichhorn (2017), Hans Raimund, Helmuth A. Niederle und Cornelia Travnicek (2016), Peter Waterhouse und Christoph W. Bauer (2015), Friedrich Achleitner, Robert Prosser, Evelyn Schlag, Erwin Einzinger und Eric Celan (2014), Karl Lubomirski, Martin Amanshauser, Michael Donhauser, Michael Stiller und Andrea Drumbl (2012),

Robert Schindel, Gerhard Rühm und Monika Lichtenfeld (2011), Franz Josef Czernin, Julian Schutting, Peter Waterhouse und Milena Findeis (2010) u. a.

Seit 1994 findet in L'viv eine der größten Buchmessen der Ukraine, das Lviver Buchforum bzw. das Forum der Verleger statt, welches zu den wichtigen literarischen Ereignissen in Osteuropa zählt. Das Forum verbindet eine Buchmesse und ein Buchforum und bietet ein ausgesprochen vielfältiges kulturelles Programm. Es umfasst literarische Lesungen und Diskussionen, Autogrammstunden von renommierten Autoren aus der ganzen Welt, Theateraufführungen und Musikabende. Seit 2001 beteiligen sich auch zahlreiche ausländische Literaten, weltberühmte Meister des künstlerischen Wortes, darunter auch Autoren der österreichischen Gegenwartsliteratur wie Martin Pollack (2012 und 2014), Karl-Markus Gauß (2016), Daniel Kehlmann mit der Präsentation seiner Bücher *Der fernste Ort*, *Unter der Sonne*, *Ich und Kaminski*, *Peter Marius Huemer* (2017) mit der Präsentation des Romans *Die Bewässerung der Wüste und dessen ukrainischer Übersetzung* (Гуємєр, 2020) sowie Marie Gamillscheg mit ihrem Debütroman *Alles was glänzt* (2018).

Bei dem Internationalen Literaturfestival Odessa haben sich solche Autoren beteiligt wie Anna Weidenholzer (*Finde einem Schwan ein Boot*) 2020, Dimitre Dinev (*Engelszungen*) 2019, Alois Hotschnig (mit den Kurzgeschichten *Vielleicht diesmal, vielleicht jetzt*, *Der Platz, an dem ich lese* sowie *Du kennst sie nicht, es sind Fremde*) 2018, Peter Stephan Jungk (*Die Dunkelkammern der Edith Tudor-Hart: Geschichten eines Lebens*) und Anna Weidenholzer (*Weshalb die Herren Seesterne tragen*) 2017, Bernd Schuchter (*Föhntage*) 2016 und Robert Schindel (2015).

Auch die Österreich-Tage in Drohobyč entwickelten sich seit 2011 zu einem großen internationalen Kulturforum und spielen bei der Popularisierung der österreichischen Gegenwartsliteratureine eine besondere Rolle. Sie bieten zahlreichen Besuchern und Interessenten ein vielfältiges Programm, dessen Schwerpunkte wissenschaftliche Kolloquien, Buchpräsentationen und Lesungen von österreichischen Autoren sind. Im Rahmen dieser Veranstaltung konnten sich bereits Richard Obermayr mit dem Roman *Das Fenster* (2012), Klemens Renoldner (2013), Bernd Schuchter mit seinen Romanen *Föhntage* (2015) und *Jacques Callot und die Erfindung des Individuums* (2017), Valerie Fritsch mit *Winters Garten* (2017), Karl-Markus Gauß mit *Die sterbenden Europäer*, *Das europäische Alphabet* und *Die Hundeesser von Svinia*, Erika Wimmer Mazohl, Christian Lorenz Müller und Petra Nagenkögel (2019) vorstellen. Die während der Österreich-Tage veranstalteten wissenschaftlichen Konferenzen sind zum großen Teil zeitgenössischen Autoren wie Martin Pollack, Karl-Markus Gauß, Peter Handke, Anna Mitgutsch, Wolf Haas u. a. gewidmet. Im Drohobyč'er Verlag „Posvit“ sind bereits neun Sammelbände der *Komparatistischen Forschungen zu österreichisch-ukrainischen Literatur-, Sprach- und Kulturbeziehungen* erschienen (Lopuschanskyj / Radchenko, 2012-2022).

Eine besondere Intensivierung des Rezeptionsprozesses der österreichischen Literatur begann seit der Unabhängigkeit der Ukraine mit der Gründung der fünf Österreich-Bibliotheken, die heute in solchen ukrainischen Städten wie Kyiv, Kharkiv, Černivci, L'viv Drohobyč und Kropyvnyč'kyj bestehen. Die Österreich-Bibliotheken im Ausland sind eine Verbindung von insgesamt 65 Bibliotheken in 25 Ländern Mittel-, Mittelost- und Osteuropas (mit Stand 2021), an denen österreichische Geschichte, Kultur, Wirtschaft und Politik präsentiert werden. Als Zentren für die österreichische Kultur im Ausland dienen die Bibliotheken im Allgemeinen einem kulturpolitischen Dialog mit den jeweiligen Ländern und stellen durch die Partnerschaft mit örtlichen Universitäten und Forschungseinrichtungen ein Wissenschaftsnetzwerk dar.

Das war wohl einer der wichtigsten Faktoren, der die Aktivitäten und das Interesse ukrainischer Leser, Übersetzer und Literaturwissenschaftler anregte, denn so wurden mit einem Schlag nicht nur zahlreiche Texte der schöngeistigen Literatur, sondern auch eine große Menge an Sekundärliteratur, Enzyklopädien, Nachschlagewerken, literarischen Zeitschriften usw. zugänglich. Für ukrainische Germanisten und Literaturhistoriker, die bis 1991 unter einer rigiden sowjetischen Informationsblockade forschen mussten, spielen diese Bibliotheken eine besonders wichtige Rolle. Sie geben einen neuen Impuls zur Verbreitung und wissenschaftlichen Auseinandersetzung mit der österreichischen Kultur und Literatur. Zum anderen wurde das kulturelle Angebot einer möglichst breiten Öffentlichkeit auf vielfältige Weise zugänglich gemacht.

Die Österreich-Bibliotheken in der Ukraine sind zugleich Institutionen, die einen überaus wichtigen Beitrag zum kulturellen Austausch zwischen Österreich und der Ukraine leisten, sowie Zentren und Vermittler der österreichischen Kultur in der Ukraine, indem sie regelmäßige Vortragsreihen, Buchpräsentationen, Konferenzen und Seminare zu wichtigen Aspekten der österreichischen Kulturgeschichte und Literatur veranstalten. Von einigen Bibliotheken werden selbständige Schriftenreihen herausgegeben und durch ihre enge Kooperation mit den Germanistik-Fachbereichen wird eine Vielzahl von Übersetzungen und Publikationen initiiert.

Für die Popularisierung der österreichischen Literatur in der Ukraine kaum zu überschätzen waren die Gründung und die Tätigkeit der Österreich-Kooperation, die viele Jahre von Bernhard Stillfried (1925–2011) geleitet wurde. Ihre Außenstelle in L'viv (Österreichisch-Ukrainisches Kooperationsbüro für Wissenschaft, Bildung und Kultur bzw. OeAD-Kooperationsbüro Lemberg) spielt für viele ukrainische Übersetzer und Wissenschaftler eine wichtige Rolle. Ohne ihre fördernde Tätigkeit wären viele Übersetzungen ins Ukrainische, wissenschaftliche Konferenzen, Buchprojekte und Ausstellungen, die im Laufe von über zwanzig Jahren zustande kamen, gar nicht möglich gewesen.

Seit Anfang der 1990er Jahre ist in der Ukraine eine beachtliche Anzahl von zeitgenössischen österreichischen Autoren in ukrainischer Übersetzung erschienen. Die meisten dieser Übersetzungen wurden von österreichischen Institutionen (Bundeskanzleramt der Republik Österreich, Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten, Botschaft der Republik Österreich in der Ukraine, Österreichisches Kulturforum Kyiv, OeAD-Kooperationsbüro Lemberg, Kultur-Kontakt u. a.) gefördert. Alle diese Institutionen sind danach bestrebt, insbesondere zeitgenössische österreichische Literatur und Kunst einer breiteren ukrainischen Öffentlichkeit zu präsentieren, und unterstützen organisatorisch, logistisch und finanziell die Anbahnung und Durchführung von Buchprojekten, Autorenlesungen, Vortragsreihen, wissenschaftlichen Konferenzen und Buchausstellungen in der Ukraine.

Dank dieser Förderung wurden dem ukrainischen Lesepublikum eine Unmenge von wichtigen Texten sowohl der österreichischen Literatur des 19. und des frühen 20. Jahrhunderts als auch der Gegenwartsliteratur zugänglich gemacht. Das Werk von Elias Canetti, Gregor von Rezzori, Thomas Bernhard, Elfriede Jelinek, Peter Handke, Christoph Ransmayr, Barbara Frischmuth, Robert Schneider, Josef Winkler, Martin Pollack, Karl-Markus Gauß, Daniel Kehlmann, Christine Nöstlinger, Karl Lubomirski, Bernd Schuchter und vielen anderen hat die ukrainische Literatur durch viele Übersetzungen und Interpretationen bereichert.

Einen anderen Aspekt der Rezeption der österreichischen Gegenwartsliteratur in der Ukraine bilden wissenschaftliche Forschungen – Dissertationen, Monographien, Sammelbände und andere Arbeiten zur österreichischen Gegenwartsliteratur. So wurden in

den dreißig Jahren der ukrainischen Unabhängigkeit Dissertationen zu österreichischer Literatur verfasst und angenommen, die folgenden Autoren gewidmet sind: Peter Handke (Maryna Orlova, 2008), Paul Celan, Thomas Bernhard, Elias Canetti, Elfriede Jelinek u. a. (Тимofij Havryliv, 2009), Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard, Peter Handke u. a. (Ivan Zymomrja, 2011) u. a.

Die Vermittlung und Rezeption der österreichischen Gegenwartsliteratur erfolgen auch durch mehrere Monografien, die inzwischen in ukrainischen Verlagen erschienen. Der Anfang dieser Bücherreihe wurde noch in sowjetischer Zeit von dem anerkannten ukrainischen Literaturwissenschaftler Dmytro Zaton'skyj gelegt, der als erster auf die Eigenständigkeit und Bedeutung der österreichischen Literatur hinwies. Seine Arbeiten *Franz Kafka und die Probleme des Modernismus* (Затонський, 1972) und *Österreichische Literatur im 20. Jahrhundert* (Затонський, 1985) wurden zwar auf Russisch verfasst und in Moskau verlegt, doch zählen sie auch heute zu den unentbehrlichen Leistungen der ukrainischen Literatur- und Kulturwissenschaft.

Mit seinen Monographien *Poetik des Dialogs. Paul Celans Dichtung als Intertext* (Рихло, 2005) und *Schibboleth. Jüdische Identitätssuche in der deutschsprachigen Dichtung der Bukowina* (Рихло, 2008) begann Petro Rychlo das Werk von Paul Celan und das Phänomen der deutschsprachigen Literatur der Bukowina für ukrainische Leser zu ergründen. Ein ähnliches galizisches Phänomen erforschte Larissa Cybenko in ihrem auf Deutsch veröffentlichten Buch *Galicia miserabilis und/oder Galicia felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur* (Cybenko, 2008).

Identitätsproblemen in der österreichischen Literatur widmete sich Tymofij Havryliv in seinen beiden umfangreichen Studien. Die erste wurde ebenfalls auf Deutsch unter dem Titel *Identitäten in der österreichischen Literatur des 20. Jahrhunderts* (Havryliv, 2008) publiziert, die zweite auf Ukrainisch verfasste Studie *Form und Figur. Identität im künstlerischen Raum* (Гаврилів, 2009) ist zur Gänze der Identitätsproblematik am Material der österreichischen Literatur des 20. Jahrhunderts gewidmet.

Einen wichtigen Beitrag zur Rezeption der österreichischen Literatur in der Ukraine bilden die von Tymofij Havryliv herausgegebenen Sammelbände zur österreichischen Literatur (Гаврилів, 2005, 2006, 2007) sowie seine Studie *Ein Entwurf zur Philosophie der Verwirrung: Österreichische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert* (Гаврилів, 2011), die zum großen Teil das Werk von zeitgenössischen Autoren wie Elias Canetti, Thomas Bernhard (vgl.: Ольховська, 2009), Elfriede Jelinek (vgl.: Нестер, 2015; Солощенко, 2013), Ilse Aichinger u. a. behandeln. Der Verfasser setzte sich zum Ziel, auch über einen engeren Kreis von ukrainischen Literaturwissenschaftlern hinaus eine breitere Leserschaft anzusprechen, das Interesse an der österreichischen Literatur zu wecken und so neue Leser zu gewinnen. Auch in zahlreichen Einzelbeiträgen von Havryliv werden verschiedene Aspekte der österreichischen Gegenwartsliteratur behandelt (s. Bibliographie 13, 15, 17-19).

Mit Ivan Zymomrjas Monografien *Kurzprosa von Thomas Bernhard: Rezeptions- und Genealogiekontext* (Зимомря, 2010), *Österreichische Literatur: Modelle der Textrezeption* (Зимомря, 2009) und *Österreichische Kurzprosa des 20. Jahrhunderts: Künstlerische Weltanschauung* (Зимомря, 2011) hat die ukrainische Germanistik Standardwerke der Moderneforschung und einen Einblick in genealogische Probleme der Novellenforschung erhalten.

Eine andere Form der produktiven Aneignung der österreichischen Literatur durch das ukrainische kulturelle Bewusstsein stellen wissenschaftliche Tagungen, Symposien und Schriftenreihen bzw. wissenschaftliche Sammelbände dar, die nach 1990 im Prozess der wechselseitigen kulturellen Beziehungen zwischen Österreich und der Ukraine von Bedeutung sind und eine große Leistung der ukrainischen Germanistik aufweisen. Eine der

ersten großen Tagungen dieser Art war das internationale Kyiver Symposium „Ukrainische Literatur in Österreich, österreichische Literatur in der Ukraine“, das 1993 vom Ševčenko-Literaturinstitut der Akademie der Wissenschaften der Ukraine und der Österreichischen Gesellschaft für Literatur organisiert wurde (s. Bibliographie 81, 87). Zahlreiche internationale Konferenzen zu aktuellen Themen der österreichischen Literatur finden seit Jahren an ukrainischen Universitäten, vor allem aber in L'viv, Černivci, Kyiv, Kharkiv, Drohobyč und anderen Städten statt.

Schlussfolgerungen. Abschließend lassen sich folgende Schlussfolgerungen ziehen, die auf die charakteristischen Merkmale der Rezeption der österreichischen Gegenwartsliteratur in der Ukraine hin abzielen:

1) Um die Jahrtausendwende lag der Schwerpunkt in der Popularisierung der österreichischen Literatur bei den Autoren des 19. – Anfang des 20. Jahrhunderts sowie bei den aus Galizien und der Bukowina stammenden deutschsprachigen Schriftstellern.

2) Seit etwa 2000 wird ein besonderer Akzent auf zeitgenössische Autoren gelegt, indem viele Übersetzungen in Buchform erscheinen und zahlreiche wissenschaftliche Forschungsergebnisse publiziert werden. Die Rezeption erfolgt sowohl auf der künstlerischen als auch auf der wissenschaftlich-kritischen Ebene.

3) Zu den wichtigsten Faktoren bei der kommunikativen Aneignung der österreichischen Gegenwartsliteratur in der Ukraine zählen die Gründung und Tätigkeit von fünf Österreich-Bibliotheken, die jährlichen Buchmessen in Kyiv und L'viv, das Lyrikfestival „Meridian Czernowitz“, das Internationale Literaturfestival Odessa, die Österreich-Tage Drohobyč und andere Veranstaltungen großen Formats.

4) Seit Anfang der 1990er Jahre sind viele österreichische Institutionen wie das Bundeskanzleramt der Republik Österreich, das Bundesministerium für europäische und internationale Angelegenheiten, das Österreichische Kulturforum Kyiv, das OeAD-Kooperationsbüro Lemberg, Kultur-Kontakt u. a.) bestrebt, einer breiteren ukrainischen Öffentlichkeit insbesondere zeitgenössische österreichische Literatur und Kunst zu präsentieren. Ohne ihre fördernde Tätigkeit wären viele Übersetzungen ins Ukrainische, wissenschaftliche Konferenzen, Buchprojekte und Ausstellungen, die im Laufe von über zwanzig Jahren zustande kamen, gar nicht möglich.

5) In zwei Jahrzehnten des 21. Jahrhunderts hat sich in der Ukraine das Verlagswesen intensiv entwickelt und bei vielen Verlagen wie „VNTL-Klasyka“ (L'viv), „Knyhy–XXI“ (Černivci), „Folio“ (Kharkiv), „Tempora“ (Kyiv), „Junivers (Kyiv)“, „Čoven“ (L'viv) u. a. ist auch die österreichische Gegenwartsliteratur zu einem wichtigen Schwerpunkt ihrer herausgeberischen Tätigkeit geworden.

6) Trotz großer Bemühungen von ukrainischen Übersetzern, Wissenschaftlern und Literaturhistorikern bleibt das Werk vieler zeitgenössischer Autoren (Michael Köhlmeier, Gerhard Roth, Hans Eichhorn, Anna Mitgutsch, Robert Schindel, Peter Henisch, Michael Scharang, Bettina Balàka, Valerie Fritsch, Franzobel, Daniel Wisser, Richard Obermayr u. a.) dem ukrainischsprachigen Lesepublikum kaum zugänglich. Es bestehen jedoch sämtliche Voraussetzungen dafür, dass der aktive Rezeptionsprozess und das starke Interesse an der österreichischen Gegenwartsliteratur in der Ukraine nicht nachlassen werden.

7) Nach der Erklärung der Unabhängigkeit der Ukraine hat sich eine große Kohorte von talentierten Übersetzerinnen und Übersetzern (Ihor Andrušenko, Larissa Cybenko, Tymofij Havryliv, Oleksandra Hryhorenko, Natalija Ivanyčuk, Volodymyr Kam'janec', Oksana Kurylas, Mykola Kušnir, Oleksa Lohvynenko (1946-2016), Natalija Losyns'ka, Ivan Mehela, Anatolij Mojsijenko, Chrystyna Nazarkevyč, Ljudmyla Nor, Halyna Petrosanjak, Jevhen Popovyč (1930-2007), Jurko Prochas'ko, Petro Rychlo, Natalija

Snjadanko, Maksym Solodovnyk, Ljuba-Paraskevija Strynadjuk, Ol'ha Sydor, Petro Taraščuk, Nelja Vachovs'ka u. a.) gebildet, die sich mit viel Enthusiasmus für das Bekanntwerden österreichischer Literatur in der Ukraine einsetzen.

BIBLIOGRAPHIE

1. *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Гусвальднера. Львів: Літопис, 2005. – 366 с.
2. Айхінгер, Ільзе (2005). *Сумніви щодо балконів* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Гусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 341–345.
3. *Антологія австрійської прози початку ХХ століття* / З нім. переклав Олекса Логвиненко, упорядкування: Вера Фабер, Якуб Форст-Баттаглія, Іван Мегела, Микола Воробей. Київ: Темпора, 2014. – 456 с.
4. *Антологія сучасної австрійської поезії* / Передмова Еріха Клейна. З нім. переклали Петро Рихло (українською) і Марк Белорусець (російською). Чернівці: Книги–ХХІ, 2016. – 244 с.
5. *Антологія сучасної австрійської прози* / Упорядкування: Вольфганг Мюллер-Функ, Вера Фабер, Іван Мегела; переклад: Марія Іваницька, Микола Ліпісівський, Іван Мегела та ін. Чернівці: Книги–ХХІ, 2020. – 256 с.
6. Вінклер, Йозеф (2005). *Якщо вже на те пішло* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Гусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 210–215.
7. Гаврилів, Тимофій (2004). *Добро вість зі Стокгольма*. – Поступ. – № 486. – 9 жовтня 2004.
8. Гаврилів, Тимофій (2009). *Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі*. Львів: ВНТЛ-Класика, 2009. – 480 с.
9. Гаврилів, Тимофій (2005). *Ідентичність художнього простору. Георг Траль у контексті часу, традиції і діалогу культур. Студії австрійської літератури* / Упорядник і редактор Тимофій Гаврилів. – Т. 1. Львів: ВНТЛ-Класика, 2005. – 144 с.
10. Гаврилів, Тимофій (2005). *Текст між культурами. Перекладознавчі студії*. Київ: Критика, 2005. – 200 с.
11. Гаврилів, Тимофій (2006). *Маска і метаморфоза. (Де)конструювання діалогічного мовлення і філософія метаморфози Еліаса Канетті. Студії австрійської літератури* / Упорядник і редактор Тимофій Гаврилів. – Т. 2. Львів: ВНТЛ-Класика, 2006. – 152 с.
12. Гаврилів, Тимофій (2007). *Факт як експеримент. Механізми фікціоналізації дійсності у творах Йозефа Рота. Студії австрійської літератури* / Упорядник і редактор Тимофій Гаврилів. – Т. 3. Львів: ВНТЛ-Класика, 2007. – 280 с.
13. Гаврилів, Тимофій (2007). *Жанрово-видові особливості «Неймовірних подорожей» сучасної австрійської письменниці Ільзе Айхінгер* // Питання літературознавства. Вип. 74. Чернівці: Руга, 2007. – С. 101–115.
14. Гаврилів, Тимофій (2009). *Феноменологія художньої ідентичності (на матеріалі німецької та австрійської літератури)*: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2009. – 437 с.
15. Гаврилів, Тимофій (2009). *Концепція інтегрального «я» в автобіографічній трилогії Еліаса Канетті* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції. Том ССLVII. Львів, 2009. – С. 365–382.
16. Гаврилів, Тимофій (2011). *Шкіц філософії сум'яття. Австрійська література у ХІХ і ХХ сторіччях*. Львів: ВНТЛ-Класика, 2011. – 354 с.
17. Гаврилів, Тимофій (2011). *Роль оповіді від першої особи в оповіданні Петера Гандке „Без бажання немає щастя“* // Питання літературознавства. Вип. 83. Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 98–105.
18. Гаврилів, Тимофій (2011). *Жанровірна функція вказівників простору і часу у книжці „Вчора в дорозі“ Петера Гандке* // Питання літературознавства. Вип. 84. Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 169–176.
19. Гаврилів, Тимофій (2011). *Мандрівка до себе. „Голоси Марракешу“ Еліаса Канетті* // Парадигма. Вип. 6. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2011. – С. 15–21.
20. Гандке, Петер (1999). *Жінка-шкульга. Короткий лист перед довгим прощанням. Без бажання немає щастя: Повісті* / З нім. переклали Олекса Логвиненко, Ігор Андрущенко і Олександр Плевако. Київ: Юніверс, 1999 (mit einem Vorwort von Dmytro Zaton's'kuj „Петер Гандке вчора і сьогодні“, S. 5–12).
21. Гандке, Петер (1980). *Жінка-лівша* / З нім. переклав Олекса Логвиненко // Всесвіт. – 1980. – № 2. – С. 84–124.
22. Гандке, Петер (2005). *Як п'яте колесо до воза. Оповідання* / З нім. переклав Володимир Кам'янець // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 104–113.

23. Гандке, Петер (2006). *Ображення публіки: п'єса* / З нім. переклав Іван Мегела. Київ: Науковий вісник „Курбасівські читання“. – 2006. – № 1. – С. 242–277.
24. Гандке, Петер (2007). *Наруга над публікою* / З нім. переклали Христина Алтухова, Любомир Бораковський, Галина Василюшин, Ольга Долішня, Анастасія Злобіна, Мар'яна Мисак, Марта Пастух, Олена Петрів, Оксана Смеречинська, Оксана Стойчук. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2007. – 32 с.
25. Гандке, Петер: *Каспар* / З нім. переклав Ігор Андрущенко. Київ, 1999.
26. Гандке, Петер (2011). *Новий досвід: Вірші зі збірки Внутрішній світ зовнішнього світу внутрішнього світу* / З нім. переклав Василь Лозинський. – Prostory, 22 листопада 2011.
27. Гандке, Петер (2012). *Пісня дитинства* / З нім. переклав Дмитро Очеретін. – АЖ-інтернет-видання про сучасне мистецтво. – 07. 2012 (das Gedicht *Das Lied vom Kindsein* wurde 1986 für den Film „*Der Himmel über Berlin*“ von Wim Wenders geschrieben, der das Kindsein als utopischen Idealzustand der Menschen andeutet).
28. Гандке, Петер (2005). *Як п'яте колесо до воза* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 104–113.
29. Гаслінгер, Йозеф (2005). *Інженер* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 118–132.
30. Голобородько, Ярослав (2017). Сексофонія Ельфріди Єлінек // *Слово і час.* – 2017. – № 1. – С. 98–103.
31. Гюмер, Петер Маріус (2020). *Зрошення пустелі* / З нім. переклала Ганна Гнедкова. Львів: вид-во Анетти Антоненко, 2020. – 192 с.
32. *Двадцять австрійських письменників ХХ сторіччя: Поезія* / Упор. Олега Жупанського. Київ: Юніверс, 1998. – 222 с.
33. *Діти Райнера і Марії. Антологія сучасної віденської поезії* / Упор. та пер. Сергія Жадана. Харків: Майдан, 2004 (нім. та укр. мовами).
34. Єлінек, Ельфріда (2003). *Піаністка* / З нім. переклали Олександр Плевако і Ольга Плевако. – Всесвіт. – 2003. – № 5-6, с. 12–69, № 7–8. – С. 65–136.
35. Єлінек, Ельфріде (2005). *Діти померлих* (уривок) / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 146–152.
36. Єлінек, Ельфріда (2008). *Білосніжка* / З нім. переклала Олександра Григоренко. – Prostory, 23 лютого 2008.
37. Єлінек, Ельфріда (2010). *З неволі чи з волі візьму тебе я* / З нім. переклала Катерина Міщенко. – Prostory, 11 січня 2010.
38. Єлінек, Ельфріда (2012). *Коханки* / З нім. переклав Ігор Андрущенко. Харків: Фоліо, 2012. – 222 с.
39. Єлінек, Ельфріда (2012). *Хіть* / З нім. переклав Ігор Андрущенко. Харків: Фоліо, 2012. – 286 с.
40. Єлінек, Ельфріда (2012). *Піаністка: роман* / З нім. переклала Наталка Сняданко. Харків: Фоліо, 2011. – 381 с.
41. Єлінек Ельфріда (2012). *Що сталося після того, як Нора покинула свого чоловіка, або Підпори суспільств* / З нім. переклав Тимофій Гаврилів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2012. – 180 с.
42. Єлінек, Ельфріде (2013). *За дверима* / З нім. переклала Оксана Курилас. Київ: вид-во Жупанського, 2013. – 216 с.
43. Єлінек, Ельфріда (2015). *Смерть і Діва I–V. Драми принцес* / З нім. переклала Олександра Григоренко. Чернівці: Книги – ХХІ, 2015. – 128 с.
44. Журнал іноземної літератури „Всесвіт” у ХХ сторіччі (1925–2000). Бібліографічний покажчик змісту / Укл. Олег Микитенко та Галина Гамалій. Київ: видавничий дім „Всесвіт”, 2004. – С. 19–20.
45. *Загублена арфа: Антологія німецькомовної поезії Буковини* / Концепція видання, переклад, передмова, біобібл. довідки Петра Рихла. Чернівці: Золоті литаври, 2002 (2-е видання у 2008 р.).
46. Затонский, Дмитрий (1972). *Франц Кафка и проблемы модернизма*. Москва: Высшая школа, 1972. – 136 с.
47. Затонський, Дмитро (1980). *Втрати, пошуки, знахідки: шлях Петера Хандке до реалізму* // Всесвіт. – 1980. – № 2. – С. 125–138.
48. Затонський, Дмитро (1982). *Петер Хандке і реалізм // Минуле, сучасне, майбутнє (про реалізм, традиції, новаторство)*. Київ: Дніпро, 1982. – С. 266–188.
49. Затонский, Дмитрий (1983). *Австрийский литературный феномен* // Вопросы литературы. – 1983. – № 2. – С. 45–90.

50. Затонский, Дмитрий (1985). *Австрийская литература в XX столетии*. Москва: Худож. литература, 1985. – 444 с.
51. Затонський, Дмитро (2000). *Творість Петера Гандке* // Вікно в світ. – 2000. – № 2 (11). – С. 125–131.
52. Захоженко, Ніна (2015). *Концепція театрального тексту Ельфріди Єлінек* // Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство. – 2015. – Т. 259. – № 247 – С. 155–119.
53. Зимомя, Іван (2009). *Австрійська література: Моделі рецепції тексту*. Дрогобич-Тернопіль: Посвіт, 2009. – 215 с.
54. Зимомя, Іван (2010). *Мала проза Томаса Бернгарда: контекст рецепції та генології*. Дрогобич-Тернопіль: Посвіт, 2010. – 164 с.
55. Зимомя, Іван (2010). *До питання про закономірність взаємодії літературних систем* // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 22. Ужгород, 2010. – С. 29.
56. Зимомя, Іван (2011). *Австрійська мала проза XX століття: генологічна парадигма і проблеми рецепції*: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2011. – 39 с.
57. Зимомя, Іван (2011). *Австрійська мала проза XX століття: художня світобудова*. Дрогобич-Тернопіль: Посвіт, 2011. – 396 с.
58. Канетті, Еліас (2005). *Як вибухнула війна* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури XX ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 276–280.
59. Кригель, Михайл (2000). *Слово умерло, да здравствуєт Словарь („Каспар“ П. Гандке на сцене киевського театру „Колесо“* // Вікно в світ. – 2000. – № 2 (11). – С. 169–171.
60. Кьольмаєр, Міхаель (2005). *Вервиця і радіо* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури XX ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 330–335.
61. Нестер, Лілія (2015). *Семіотичний аспект моди на прикладі роману Е. Єлінек „Піаністка“* // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 17. – Т. III (171). – С. 147–154.
62. Ольховська, Наталія (2009). *Прагматико-комунікативні та лінгвостилістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бернгарда*. Київ: вид-во КиМУ, 2009. – 203 с.
63. Орлова, Марина (2008). *Філософсько-естетична проблематика та поетика прози Петера Гандке*: дис. ... канд. філол. наук. Черкаси, 2008. – 199 с.
64. Орлова, Марина (2006). *Мотив дзеркала як літературний адекват теми двійника в повісті Петера Гандке „Жінка-шульга“* // Література в контексті культури: Зб. наук. праць. – Вип. 16. – Т. 1. – Донецьк: Видавництво ДНУ, 2006. – С. 204–210.
65. Орлова, Марина (2006). *Художні особливості роману П. Гандке „Короткий лист перед довгим прощанням“* // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія. Зб. наук. праць. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – № 10. – С. 103–107.
66. Орлова, Марина (2007). *Форми і засоби вираження „нової суб'єктивності“ в автобіографічному романі Петера Гандке „Дитяча історія“* // Питання літературознавства. – 2007. – Вип. 74. – С. 55–68.
67. Орлова, Марина (2007). *Повість Петера Гандке „Страх воротаря перед одинадцятиметровим“*. Проблема відчуження субекта у світі // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство“, 2007. – Вип. 11. – С. 157 – 164.
68. Орлова, Марина (2008). *Роман Петера Гандке „Повільне повернення додому“: нові аспекти взаємодії „Я“-субекта і зовнішнього світу* // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2008. – Вип. 13. – С. 117–123.
69. Орлова, Марина (2010). *Творчість Петера Гандке 70-х рр. у контексті літератури „нової суб'єктивності“* // Питання літературознавства. – Чернівці, 2010. – Вип. 79. – С. 38–46.
70. Орлова, Марина (2011). *Містичні символи в романі Петера Гандке „Короткий лист перед довгим прощанням“* // Питання літературознавства. – Чернівці, 2011. – Вип. 83. – С. 40–48.
71. Орлова, Марина (2012). *Трансформація легенди про Дон Жуана у п'єсі Макса Фріша „Дон Жуан, або Любов до геометрії“ та романі Петера Гандке „Дон Жуан (історія, розказана ним самим)“* // *Гуллівер у Швейцарії: Макс Фріш – інтелектуал на перехресті традицій і культур*. Київ, 2012. – С. 176–188.
72. Орлова, Марина (2012). *Інтермедіальні зв'язки роману „Хибний рух“ Петера Гандке* // Питання літературознавства. – 2012. – Вип. 85. – С. 181–188.
73. Рансмайр, Крістоф (2005). *Капрун, або Зведення муру* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури XX ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 76–89.

74. Рихло, Петро (2005). *Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст*. Чернівці: Рута, 2005. – 583 с.

75. Рихло, Петро (2008). *Шібболет. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини*. Чернівці: Книги–ХХІ, 2008. – 304 с.

76. Солощенко, Вікторія (2013). *Авторський стиль як засіб відображення світобачення письменниці (на матеріалі роману Ельфріди Єлінек „Піаністка“)* [Електронний ресурс] // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна. – 2013. – Вип. 38. – С. 121–122.

(Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_38_38).

77. Солощенко, Вікторія (2013). *Лексико-стилістичні засоби психологізації жіночих образів (на матеріалі творів австрійської письменниці Ельфріде Єлінек)* // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: КДПУ, 2013. – Вип. 117. – С. 262–265.

78. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні* / Матеріали міжнародного симпозиуму. Київ: Брама, 1994. – 174 с.

79. Фрішмут, Барбара (2005). *Щастя* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 241–248.

80. Штреєрувітц, Марлене (2005). *Манон в екзилі* / З нім. переклав Володимир Кам'янець, передмова Антона Тусвальднера // *Австрійська читанка: Антологія австрійської літератури ХХ ст.* Львів: Літопис, 2005. – С. 336–340.

81. Якимчук, Любов (2012). *Рима до слова «дрек», або Неприємна нобеліатка Єлінек*. – ЛітАкцент. – 03.12.2012.

82. Cybenko, Larissa (1996). *Rezeption der österreichischen Literatur in der Ukraine heute*. In: *Jura Soyfer. Internationale Zeitschrift für Kulturwissenschaften*. Wien: Jura Soyfer-Gesellschaft 1996, 5. Jg., Nr. 2/1996, S. 7–12.

83. Cybenko, Larissa (2008). *Galicja miserabilis und/oder Galicja felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur*. L'viv: VNTL-Klasyka / Wien: Praesens Verlag, 2008. – 220 S.

84. „Die Innenwelt der Außenwelt der Innenwelt“ zählt zu den kommerziell erfolgreichsten Büchern Peter Handkes. Es erschien 1969 als Band 307 der editionsuhrkamp und erlangte binnen kurzer Zeit Kultstatus. Handke versammelt darin 42 Texte unterschiedlichsten Zuschnitts – Gedichte, darunter *Die neuen Erfahrungen*, *Die verkehrte Welt* und *Unterscheidungen*, kurze Prosa, Readymades sowie Zeitungscollagen.

85. Havryliv, Tymofij (2008). *Identitäten in der österreichischen Literatur des 20. Jahrhunderts*. L'viv: VNTL-Klasyka, 2008. – 408 S.

86. *Heimkehr. Anthologie der deutschsprachigen Literatur Galiziens und der Bukowina* / Hrsg. von Jaroslav Lopuschanskyj, Natalija Daschko, Iryna Oschust. – Drohobyč: Posvit, 2016. – 500 S.

87. Kraus, Wolfgang / Zatonkyj, Dmytro (Hg.) (1995). *Von Taras Ševčenko bis Joseph Roth. Ukrainisch-österreichische Literaturbeziehungen*. Bern / Berlin u. a.: Peter Lang, 1995. – 257 S.

88. Lopuschanskyj, Jaroslav / Radchenko, Oleh (Hg.). *Komparatistische Forschungen zu österreichisch-ukrainischen Literatur-, Sprach- und Kulturbeziehungen*. Bde. 1–9. Drohobyč: Posvit, 2012–2022.

89. *Österreichisches Lesebuch* / Hrsg. von Anton Thuswaldner. München / Zürich, 2000. – 391 S.

90. Rychlo, Petro (2011). *Die Rezeption der österreichischen Literatur in der Ukraine*. In: *Österreichische Literatur: Robert Musil und einiges mehr* / Jahrbuch der Österreich-Bibliothek in St. Petersburg, Bd. 9 (2009/2010). St. Petersburg 2011, S. 187–200.

91. https://de.wikipedia.org/wiki/Elfriede_Jelinek (дата звернення: 12.02.2022).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослав Лопушанський – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: українсько-австрійські та українсько-німецькі літературні взаємини, компаративістика, історія німецькомовної літератури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yaroslav Lopushanskyi – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Languages and Translation Studies of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Scientific interests: Ukrainian-Austrian and Ukrainian-German literary relations, comparative studies, history of German-speaking literature.

УДК 373.5.016.821.161.

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-178-184

ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ В. СТУСА В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Інна ПЕРЦОВА (Україна, Кропивницький)

ORCID: 0000-0001-6236-430X

e-mail: ipertcova12@ukr.net

ПЕРЦОВА Інна. ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ В. СТУСА В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ.

У статті представлено методичні та ідеологічні особливості опрацювання творчості Василя Стуса в школі. Вивчення поезії митця в старших класах повинно бути реалізовано в координатах екзистенційної поетики. При розробці концепції вивчення творчості митця було дотримано основних загальнодидактичних вимог: урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, створення емоційно-актуальної атмосфери на уроці, використання активних методів навчання, апелювання до учнівського досвіду, знань, набутих раніше, вибір форм організації навчальної діяльності, що забезпечують максимальну самостійність старшокласників.

Ключові слова: екзистенціалізм, моральний вибір, трагічний стоїцизм, ідея національної свідомості, гуманізація освіти, українська самобутність, методологічне підґрунтя, віковий розвиток, цілісний підхід, культурологічний аналіз.

Inna PERTSOVA. PECULIARITIES OF ANALYSING EXISTENTIAL POEMS BY VASYL STUS WITHIN THE CONTEXT OF LITERATURE STUDY METHOD.

The article covers the methodological and ideological peculiarities of analysing Vasyl Stus' works in school. In the European historical and literary context, Vasyl Stus is a prominent representative of existentialist poets of the latter half of the 20th century. The poet reinterpreted the philosophy of Stoic tragedy based on existentialism, in his own unique way. The poet resorted to existentialism primarily due to his desire to create own philosophical concept to help him survive under totalitarianism, which would make the search for answers to eternal questions about the meaning of human existence, nature of moral decision, attitude towards death etc. The artist's poetry should be studied by high school students through a lens of existential poetics. This will work well if the Ukrainian literature teacher can improve students' understanding of existentialism, thus making them able to understand the peculiarities of existential poetry as an aesthetic phenomenon. Even in times of trials and tribulations, Vasyl Stus was always a poet who appealed to eternal human ideals – this is the conclusion students should come to when studying the life and works of this gifted poet. When developing the concept of studying the artist's work, the key general didactic requirements were met: the age and personalities of students were taken into account, an appropriate emotional atmosphere was created in the classroom, active learning methods were used, students' prior experience and knowledge were employed, educational activities with maximum independence for high school students were chosen. While driving learning, it is especially important to stir students' interest, which, being a prerequisite for learning, facilitates this process significantly. New material should be presented as a problem. Poems are much more difficult to analyse than prose. And this difficulty is primarily due to the perception subjectivity: each student perceives a work filled with emotions in their own way, developing their own feelings, emotions, thoughts. Analysis of fiction in high school requires a comprehensive approach, since it is important to determine both background and dominants of the work that will help formulate its theme and idea, describe the narrator, determine feature of the poet's unique style. The main emphasis is on the holistic perception of Vasyl Stus by students in his two images – a charismatic personality with a paradoxical worldview and an original poet.

Key words: existentialism, moral decision, Stoic tragedy, idea of national consciousness, humanisation of education, Ukrainian originality, methodological basis, developmental age, holistic approach, cultural analysis.

Постановка проблеми. На сучасному етапі літературної освіти відбуваються зміни в літературознавчій підготовці філологів. Сьогодні українська школа вступила

в новий етап свого розвитку, що характеризується посиленням демократичних процесів, зростанням ролі гуманізації освіти. Серед багатьох навчальних дисциплін у школі література продовжує залишатися тим предметом, який найбільшою мірою впливає на формування духовних цінностей молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі сучасні педагоги В. Андрущенко, С. Гончаренко, Н. Гузій, В. Загв'язинський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, Н. Ничкало, З. Равкін, О. Семенов та ін. у контексті нашого часу переосмислюють методологічні засади, наголошуючи на необхідності оновлення й перегляду концептуальних підходів вивчення літератури (Базиль, 2011: 5). Серед напрямів підготовки майбутніх учителів української літератури виділяють культурознавчий, етнокультурознавчий підходи, що сприяють забезпеченню діалогової взаємодії у полікультурному інформаційному суспільстві, сприяють духовному розвитку, вдосконаленню національної самосвідомості, формуванню української самобутності

Спостерігаються позитивні тенденції у зміні методології вивчення художнього твору. О. М. Семенов слушно зауважує: «Нарешті викладання літературних курсів здійснюється не заідеологізовано, засоціологізовано, а літературні твори сприймаються як мистецтво слова. У Переяслав-Хмельницькому ДПУ ім. Г. Сковороди практикується методика читання літературознавчих і методичних курсів на екзистенціально-діалогічній філософській основі (Г. Токмань), у Черкаському НУ – методика використання в курсі літератури елементів компаративного аналізу (А. Градовський), у Миколаївському ДУ реалізується навчально-технологічна концепція літературного аналізу (А. Ситченко). Ученими Центральноукраїнського державного педагогічного університету, що у місті Кропивницький, під керівництвом професора Г. Клочека розробляється ефективна навчальна технологія, побудована на принципі так званого «паралельного читання» (біографія письменника – вибрані твори та їхня інтерпретація), а кафедрою української літератури Луганського НПУ – триступеневий контроль за самостійною роботою студентів (керівник – професор О. Галич)» (Семенов, 2005: 81).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак і сьогодні науковці відзначають недостатній рівень підготовки випускників шкіл, які демонструють віддалене уявлення про літературу та літературний процес і, за словами І. Франка, світогляд зі «слимачним горизонтом». Дослідники вбачають причини цього в особливостях діючої шкільної програми. Стратегія вивчення літератури в школі в останні роки зазнала суттєвих змін, які знайшли відображення у програмі шкільного курсу. При формуванні програми відбулося своєрідне перевантаження, а результатом стало парадоксальне явище. Укладачі намагалися максимально ознайомити старшокласників з усіма здобутками літератури, сформувати ґрунтовні літературознавчі знання, уміння аналізу та інтерпретації художнього твору, але досягли абсолютно протилежного – занадто складний для сприймання навчальний матеріал викликав відторгнення і незрозуміння.

Калейдоскопічне вивчення літератури в старших класах фактично унеможливило позитивний навчальний результат, оскільки «йдеється про грубе порушення одного з фундаментальних принципів побудови програми, який полягає в тому, що на кожному етапі має виділятися той мінімум навчального часу, який давав би вчителю змогу організувати її ефективне вивчення» (Клочек, 2009: 27).

На думку відомого літературознавця Г. Клочека, «відсутність культу аналізу окремого твору» (Клочек, 2009: 27) – причина, яка впливає зі специфіки естетичної природи літератури: «на вивчення кожного твору має виділятися стільки часу,

скільки потрібно для досягнення як його змісту, так і джерел художності» (Клочек, 2009: 27).

Досі недостатньо вирішеним лишається питання застосування екзистенційного підходу як методологічного підґрунтя літературознавчої компетентності майбутніх учителів (Базиль, 2011: 5). Важливе значення для вирішення проблеми літературознавчої компетентності, зокрема при вивченні творчості Василя Стуса, на нашу думку, має усвідомлення майбутніми вчителями-словесниками екзистенціалізму як наукового підходу до розуміння й інтерпретації художнього твору.

Необхідно, щоб вчитель літератури усвідомлював суть цього підходу, оскільки із позицій екзистенціалізму можливо найбільш повно досягнути життєве кредо письменників, які, наприклад, творили в умовах тоталітарного режиму; усвідомити адекватність переконань, вчинків, зрозуміти їхні цілі та мрії. Цей підхід вимагає більш ґрунтовного залучення до аналізу твору культурологічного контексту, який обов'язково повинен мати системний характер. При цьому необхідно використовувати технологію вивчення літературного твору як тексту культури, розкриваючи сутність творчості окремого письменника як діалогу в культурі і діалогу культур.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей осмислення екзистенціальної поезії у старших класах та створення методологічної концепції вивчення поезії Василя Стуса в школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце в шкільній програмі з літератури в 11 класі займає поезія 60-х років ХХ століття. Вивчення літератури цього періоду – важливий етап у системі літературної освіти сучасних школярів. Поезія шістдесятників цінна зокрема тим, що в ній яскраво виражені риси переломної історичної епохи, відтворена суспільно-політична ситуація, відображені дух часу і правдива історія. В історико-літературному контексті другої половини ХХ століття самобутністю поетичного таланту, оригінальною філософською концепцією, в основі якої лежить життєствердна ідея, виділяється творчість Василя Стуса. Поезія митця, безперечно, є важливим компонентом формування духовності молодого покоління. Поету вдалося відтворити у віршах не тільки свої складні духовні пошуки, а й стан свого сучасника, що перебував в епіцентрі соціальних конфліктів, що вимагали від людини граничного напруження фізичних і душевних сил.

В останні роки значно зріс інтерес до творчості В. Стуса. З'явилися вітчизняні дослідження, в яких творчість Стуса розглядається як така, що багато в чому визначила розвиток культури ХХ століття.

Хоча літературний доробок В. Стуса порівняно давно включений до шкільних програм із української літератури, проте й досі бракує методичних посібників для його вивчення. До програми з української літератури для 11-го класу включено поезії Василя Стуса «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...» та «Господи, гніву пречистого...» (Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів). Осмислення, аналіз цих віршів вимагає чималих інтелектуальних зусиль учнів. Очевидним стає недостатній обсяг лірики для текстуального вивчення, адже після опрацювання двох поезій, учні не зможуть уповні відчувати художній стиль митця, у повній мірі зрозуміти художні особливості втілення основних мотивів його лірики. Саме тому вчителі української літератури часто вводять додаткові вірші (на свій розсуд) для вивчення на уроках.

Слід зазначити й те, що кількість годин, які може дозволити собі вчитель на вивчення творчості поета, дуже мала. На завершальному етапі літературної освіти

старшокласників, коли творчість В. Стуса вивчається в контексті шістдесятництва, було б доцільним, на наше переконання, збільшити тижневу кількість годин української літератури, що дало б можливість якісніше вивчати предмет в цілому й творчість В. Стуса зокрема. Окрім того, учні 11-го класу мають певний емоційний і життєвий досвід, володіють теоретико-літературознавчим арсеналом і, на відміну від учнів середніх класів, при належній підготовці здатні на глибокий аналіз ліричних творів.

До розуміння лірики Василя Стуса учень-читач може прийти шляхом системного та поетапного знайомства із творами письменника й особливостями його поезики, такими, як афористичність, трагізм, філософське осмислення світу, яскраво виявлена громадянська позиція, гуманізм, психологізм, парадоксальність, активне використання оксиморонів.

Віковий розвиток учнів обумовлює саме в старших класах посилення їхнього інтересу до психології письменника, уваги до внутрішньої динаміки його життя. Вивчення біографії письменника не є прерогативою літературної освіти старшокласників. Уже в основній середній школі учням необхідно усвідомлювати, що «твір створюється письменником, який спостерігає життя, який розмірковує над строкатістю її явищ, який намагається вселити читачам добрі почуття, сказати їм щось важливе» (Несвіт, 2012: 145).

Отже, основним предметом вивчення у старшій школі повинна бути світоглядна еволюція митця, що допоможе зрозуміти його громадянську позицію й глибніше осягнути твори. Вивчаючи творчість Василя Стуса варто, насамперед, зосередитися на тлумаченні його оригінальної філософської концепції, що ґрунтується на засадах трагічного стоїцизму, тому що Стусові ідеї життєво важливі для людини, яка формує свою систему цінностей. Важливо також через призму біографії висвітлити причини психологічної, а відтак і творчої своєрідності письменника. Моделювання у свідомості учнів неповторної творчої особистості автора, формування в них вміння визначати ставлення автора до зображуваного впливає не тільки на естетичний розвиток учнів, а й сприяє набуттю ними певного досвіду морально-емоційного ставлення до світу.

О. П. Міхно стверджує: «Вивчити особистість письменника – означає дослідити його покоління й епоху, в яку він жив і творив, побачити в особі митця типове й індивідуальне в їх діалектичних взаємозв'язках і взаємозумовленостях» (Міхно, 2008: 8).

Опрацьовуючи вірші В. Стуса, «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...» та «Господи, гніву пречистого...», учитель, на нашу думку, має зосередити увагу на наступному. Основний естетико-світоглядний контекст, у межах якого варто інтерпретувати поетичну творчість Василя Стуса, – екзистенційна проблематика, адже у поезії Стуса простежуються характерні риси екзистенціалізму: екзистенційне буття людини та буття нації, сенс власного буття й ставлення до смерті, свобода особистості.

Уже перший рядок вірша «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...» вказує на стан ліричного героя, що прагне пробудження. У цілому поезія звучить як декларація на тему екзистенційного вибору. Ведучи мову про відображену у вірші ідею національної свідомості, варто наголосити, що ліричний герой Стуса болісно шукає втраченої гармонії зі світом («Моя душа, запрагла неба» (Стус, 2005: 25), цілісності, яку треба виборювати дорогою ціною – пізнанням самого себе.

В основу вірша «Господи, гніву пречистого...» покладено канон, запропонований християнським богословом VIII ст. Іоаном Дамаскіном –

«сходження розуму до Бога, прохання потрібного в Бога». Варто звернути увагу учнів на парадоксальне прохання ліричного героя: він просить не милості, не полегшення страждань, а «*гніву пречистого*» (Стус, 1999: 50). Представлено християнський погляд на страждання як на випробування від Господа, котрі людина має витримати, аби виявити свої найкращі риси та загартуватися, стати духовно сильнішою.

Під час обговорення визначальних рис особистості ліричного героя (стійкість, мужність у життєвих випробуваннях) слід актуалізувати знання учнів про античну філософію стоїцизму.

Методи і прийоми, які доречно використовувати, – лекційний виклад з елементами коментованого читання та проблемно-діалогічного спілкування. Щоб сприйняття поезії не залишалося на рівні першопочаткових вражень, необхідно поглибити його постановкою додаткових запитань-завдань, які ведуть до філософського розуміння твору, усвідомлення авторської ідеї.

Якщо при першому читанні вірш здається учням далеким від їхніх переживань, потрібно прагнути посилити особистісне сприйняття. Досягти цього може допомогти самостійна робота школярів. На початку може бути проведена евристична бесіда, яка відкриває простір для самостійної діяльності або індивідуальна робота з питаннями, яка передбачає подальше колективне обговорення. У підготовлених класах, де учні вміють працювати з художнім твором, можна провести аналіз, запропонувавши одне ключове питання, яке створює проблемну чи пошукову ситуацію.

О. Глеб вважає, що рівень літературознавчої підготовки учнів варто перевірити: «З метою виявлення у старшокласників рівня сформованості умінь інтерпретації необхідно визначити рівень готовності учнів, визначити ступінь оперування поняттями «поетична мова», «віршована мова», «ліричний герой», «авторська позиція», «ліричний адресат», з'ясувати особливості індивідуальної творчої манери поетів» (Глеб, 2012: 19).

Цілісний підхід учнів до поезії повинен синтезувати в собі:

1. сприйняття твору як системно організованого тексту, в якому закладені смислові потенції, що постійно розкриваються протягом десятиліть і століть побутування твору, і які тому неможливо однозначно інтерпретувати;

2. розуміння естетичної сутності твору; усвідомлення твору як художньої реальності, в якій немає нічого зайвого, і яка будується за законами художнього мислення автора;

3. розуміння цінності та унікальності твору, його смислової глибини, художньої своєрідності;

4. співвіднесення засвоєного літературного твору з особистим духовним досвідом.

Підсумовуючи виклад матеріалу в 11-му класі, варто визначити основні мотиви поезії Василя Стуса в контексті екзистенційної проблематики, назвати найяскравіші поезії та домінуючі художні засоби і прийоми, які використовує письменник. І знову ми наголошуємо на доцільності під час аналізу поезій Стуса використання методу культурологічного аналізу, коли учні визначають різні культурні впливи у творі, вияви інших видів мистецтва, відображення ідей та свідомості культурної епохи.

Основні форми контролю засвоєння теми – поточне опитування, контрольна робота та заліковий тест. При поточному опитуванні варто зосередитися на аналізі конкретних поезій, дотримуючись при цьому орієнтовної схеми аналізу ліричного твору, яка передбачає висвітлення таких питань: відомості про автора, що

допоможуть краще зрозуміти специфіку твору; вид (громадянська, інтимна, релігійна, пейзажна, філософська лірика тощо); жанр (вірш, медитація, сонет, верлібр і т. д.); провідний мотив; композиція твору; ключові образи (образ ліричного героя, образи-мотиви, образи-деталі тощо); художні засоби (епітет, метафора, метонімія, гіпербола і т. д.) та прийоми (антитеза, повтор, градація, інверсія і т. д.); особливості віршування (віршовий розмір, римування, строфічна будова). Контрольна робота і заліковий тест повинні відображати як теоретичні, так і практичні аспекти вивчення поетичної творчості митця.

Висновки. Отже, вивчення творчості Василя Стуса в старших класах повинно бути реалізовано в координатах екзистенційної поетики. Воно буде ефективним, якщо вчитель української літератури зможе поглибити учнівське розуміння філософії екзистенціалізму й старшокласники зможуть осягнути особливості екзистенціальної поезії як естетичного феномену.

У підручниках варто подавати завдання, орієнтовані на з'ясування особливостей літературних зразків екзистенціалізму; у навчально-тематичних планах роботи курсів підвищення кваліфікації словесників передбачити лекції, семінарські й практичні заняття, що стосуються проблем, пов'язаних із вивченням української екзистенціальної літератури.

Неординарна особистість Василя Стуса набуває ще більшої актуальності у непростий для нашої держави час війни з Росією на сході України, коли дуже важливо формувати активну життєву позицію підлітків, патріотизм, сміливість і мужність. Саме тому, застосовуючи цілісну методичну систему необхідно актуалізувати творчість Стуса для старшокласників, які визначають свої життєві орієнтири, формуються як особистість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Базиль Л. О. Методологічні засади екзистенціалізму в розвитку літературознавчої компетентності. *Вісник Черкаського університету. Випуск 196. Серія «Педагогічні науки», 2011. С. 5. (5)*
2. Глеб О. Роль інтерпретації при вивченні ліричних ліро-епічних творів української літератури в старшій школі. *Актуальні проблеми викладання літератури у середній та вищій школі. Султанівські читання : збірник статей. Вип. 2 /* М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Симфонія форте. 2012. С. 16–20. (18)
3. Клочек Г. Д. Про сучасний стан шкільної літературної освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (літературознавство).* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 85. С. 19–33. (44)
4. Міхно О. П. Організація дослідницької діяльності учнів під час вивчення життєвого і творчого шляху В. Підмогильного. *Українська мова й література в школі. 2008. №2. С. 26–31. (61)*
5. Несвіт С. Концепт смерті у поезіях Олега Ольжича і Василя Стуса. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка /* голов. ред. В. Просалова. Донецьк, 2012. Т. 32 : Літературознавство. С. 14–20. (66)
6. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2005. 404 с. (91)
7. Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. / В. Стус. – Т. 3. – Кн. 1. – Львів : Просвіта, 1999. (102)
8. Стус В. Час творчості=Dichtensezeit. Київ : Дніпро, 2005. 704 с. (101)
9. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи (рівень стандарту) / *Навчальні програми для 10-11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv.pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).* (111)

REFERENCES

1. Basil, L. O. (2011) Metodolohichni zasady ekzystentsializmu v rozvytku literaturoznavchoii kompetentnosti. Visnyk Cherkaskoho Universytetu, Vypusk 196. Seria "Pedagogichni Nauky" [Methodological principles of existentialism in the development of literary competence. Cherkasy University Bulletin. Issue 196. Pedagogical Sciences Series]. Cherkasy, p. 5. (5)
2. Gleb, O. (2012) Rol interpretatsii pry vyvchenni lirychnykh liro-epichnykh tvoriv ukraiyinskoii literatury v starshii shkoli. Aktualni problemy vykladannia literatury u serednii ta vyshchii shkoli. Sultanivski

chytannia: zbirnyk statei. Vyp. 2 [The significance of interpretation while studying Ukrainian lyrical lyric-epic works in high school. Topical issues of teaching literature in middle and high school. Sultan's reading: a collection of articles. Issue 2]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, pp. 16–20. (18)

3. Klochek, H. D. (2009) Pro suchasnyi stan shkilnoi literaturnoi osvity v Ukraini. Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo) [On the current state of literary education in Ukrainian schools. Scientific transactions. Philological Sciences Series (Literary Studies)]. Kirovohrad: Editorial and Publishing Office of V. Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University, pp. 19–33. (44)

4. Mikhno, O. P. (2008) Orhanizaciya doslidnytskoi diyalnosti uchniv pid chas vyvchennia zhyttievoho i tvorchoho shliakhu V. Pidmohylnoho. Ukrainska mova i literatura v shkoli. [Organising research activities of students while studying the life and works of V. Pidmohylnyi. Ukrainian language and literature in school]. Pp. 26–31. (61)

5. Nesvit, S. (2012) Kontsept smerti u poeziyakh Oleha Olzhycha i Vasylia Stusa. Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka [The concept of death in poems of Oleh Olzhych and Vasyl Stus. Donetsk Bulletin of the Shevchenko Scientific Society]. Donetsk: Literaturoznavstvo, pp. 14–20. (66)

6. Semenoh, O. M. (2005) Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury: monohrafiya [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature: monograph. Sumy: Publishing House Mriya-1 LLC, 404 p. (91)

7. Stus, V. (1999) Tvory u 4 tomakh 6 knih, Tom 3, Knyha 1 [Works: 4 vols., 6 books. Volume 3, Book 1]. Lviv: Prosvita. (102)

8. Stus, V. (2005) Chas tvorchoosti=Dichtensezeit [Time of creation= Dichtensezeit]. Kyiv: Dnipro, 704 p. (101)

9. Ukrainska literatura. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 10-11 klasy (riven standartu) / Navchalni prohramy dlia 10-11 klasiv [Ukrainian literature. Secondary school curriculum. Grades 10-11 (standard level) / Curricula for grades 10-11]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv.pdf>. (access date: 23.08.2020). (111)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Inna Pertsova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department at the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: semasiology, stylistic, semantic aspects of translation.

УДК 81'25

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-184-188

ІДЕОЛОГІЧНО ВМОТИВОВАНА АСИМЕТРІЯ В ПЕРЕКЛАДІ ЯК ОСНОВНИЙ ПАРАМЕТР ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Наталія РУДНИЦЬКА (Сєвєродонецьк, Україна)

ORCID: 0000-0003-4596-8747

e-mail: rudnytska_nn2010@ukr.net

**РУДНИЦЬКА Наталія. ІДЕОЛОГІЧНО ВМОТИВОВАНА АСИМЕТРІЯ В ПЕРЕКЛАДІ ЯК
ОСНОВНИЙ ПАРАМЕТР ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.**

У статті обґрунтовано поняття ідеологічно вмотивованої асиметрії як основного параметру ідеологічного впливу на переклад. Визначено місце ідеологічно вмотивованої асиметрії в системі перекладацьких асиметрій, описано її види.

Ключові слова: переклад, асиметрія, ідеологія.

**RUDNYTSKA Nataliia. IDEOLOGICALLY MOTIVATED ASYMMETRY AS A MAJOR
PARAMETER OF IDEOLOGICAL INFLUENCE.**

The article explores the phenomenon of ideologically motivated asymmetry as a significant parameter of ideological influence on translation. The study is based on T. van Dijk's approach to ideologies as systems of fundamental, axiomatic beliefs that underlie the social representation of social groups, reflect fundamental

beliefs and values of the latter, and are the basis of discourse. The article provides an overview of asymmetry as a linguistic and translational category; it aims at establishing the essence of ideologically motivated asymmetry in translation and describing its types.

Contemporary researchers explore interlingual asymmetry as the cause of interlanguage interference, functional disproportion of systemically related language units, and language usage asymmetry. Asymmetry of linguocultures is researched on the basis of examining differences between linguistic world images, discrepancies between culturemes, etc. Ukrainian translation scholars employ the category of asymmetry relying upon its general scientific meaning as disproportion of objects in conjunction with certain operations – as a discrepancy between the source and target texts created through interlingual translation. ВСТУП Ideologically motivated asymmetry in translation can be defined as a discrepancy between the information in the original and translated texts caused by the conflict of the dominant ideologies of the source society and the target one, or the ideologies of the authors of the source and target texts, or a specific ideological purpose of the translation act. Such asymmetry can manifest itself not only as discrepancies between the source and target texts, but also as the application of different translation strategies while translating works of different literatures under the influence of ideology, and different approaches to the selection of texts for translation.

Keywords: translation, asymmetry, ideology.

Вступ. Осмислення ролі мовних засобів у формулюванні та розповсюдженні ідеологій, яке відбулося у другій половині ХХ ст. завдяки лінгвістичним і міждисциплінарним дослідженням, привернуло увагу перекладознавців до ідеологічного аспекту перекладу. В останні десятиліття було висвітлено вагомість ідеологічних чинників перекладу як такого (P. Faucett, B. Hatim, T. Hermans, A. Lefevre, L. Venuti) та їхню роль в окремих культурно-історичних і соціополітичних контекстах (А. Азов, Р. Зорівчак, О. Кальниченко, Л. Коломієць, В. Савчин, М. Стріха, О. Чередниченко, В. Baer, N. Ben-Ari, W. Burton, M. Calzada-Pérez, L. von Flotow, C. Rundle, S. Sherry, S. Witt та ін.).

У сучасному інформаційному суспільстві переклад використовується як ефективний засіб ідеологічного впливу, який формує образи інших держав/літератур/особистостей та може сприяти поляризації світу і спрямовувати рух суспільства в певному напрямку, що зумовлює актуальність вивчення цього явища. Метою статті є обґрунтування поняття ідеологічно вмотивованої асиметрії (ІВА) як основного параметру ідеологічного впливу на переклад та визначення її видів.

Поняття асиметрії (від давньогрецького *ασυμμετρία* — «неспівмірність») є загальноновживаним у значенні «брак або порушення симетрії; несиметричність, нерозмірність» (ВТССУМ, 2005: 42). Традиційно поняття (а)симетрії використовувалися в геометрії, але у ХХ ст. вони набули універсального значення, і сьогодні використовуються як загальнонаукові поняття і як терміни, специфічні для певної наукової галузі.

У сучасних лінгвістиці та перекладознавстві міжмовна асиметрія розглядається як причина інтерференції (Вайнрайх, 1979; Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі), інтерес дослідників викликають функціональна диспропорція системно співвідносних засобів різних мов (Гак, 1990; Гарбовский, 2004) та узуальна асиметрія (Дзенс, Перевышина, 2012; Карабан, 2017), які ускладнюють процес перекладу. Асиметрія лінгвокультур вивчається з позицій невідповідності культурем різних мов (Бухонкина, 2002), мовних картин світу (Оришак, 2009) тощо.

К. Клауді виділяє два підходи до вивчення поняття асиметрії: статичний і динамічний. Якщо в рамках статичного підходу асиметрія розглядається як невідповідність систем, динамічний підхід передбачає вивчення асиметричності перекладацьких операцій (Klaudy, 2017: 24). Згідно з обґрунтованою дослідницею «гіпотезою асиметрії», при перекладі між двома мовами експлікація та імплікація не є симетричними операціями через переважання експлікації незалежно від напрямку

перекладу (Klaudy, 2003). К. Клауді також виявляє подібну тенденцію щодо використання трансформацій додавання і вилучення; таку операційну асиметрію вона пояснює намаганням перекладача зробити перекладений текст якомога доступнішим у зв'язку з неможливістю у більшості випадків перевірити зрозумілість інформації для отримувача перекладеного повідомлення (Klaudy, 2009: 290).

Сучасні вітчизняні перекладознавці використовують категорію асиметрії, спираючись на загальнонаукове значення невідповідності об'єктів відносно певних операцій, і тлумачать її як розбіжність між первинним текстом (оригіналом) і вторинним текстом, створеним через операцію (інтерлінгвального) перекладу (Матюша, 2008; Некряч, 2006; Ярова, 2019).

Е. Прунч розглядає асиметрію як центральну перекладознавчу категорію, відносно якої він вибудовує загальну історичну траєкторію перекладознавчих досліджень: «На першому етапі відбулася переорієнтація від уявної симетрії мов до реальної мовної асиметрії. На наступному етапі було усвідомлено, що асиметрія мов ускладнена асиметрією культур. Розширення поняття “культура” завдяки включенню компоненту “влада” вивело на перший план питання асиметрії влади в історичному, локальному і глобальному контекстах» (Прунч, 2015: 417). Хоча центральність категорії асиметрії для перекладознавчих досліджень є контроверсійною, незаперечними є значущість останньої і доцільність її вивчення.

При вивченні ідеологічного аспекту перекладу доцільним видається спиратися на визначення ідеології Т. ван Дейка, який розглядає її як систему фундаментальних, аксіоматичних переконань, що відбивають базові норми та цінності і складають основу для (інших) соціальних репрезентацій членами соціальної групи (Dijk 1998: 313–314).

Ідеологія є потенційним чинником впливу на різні етапи перекладу. ІВА в перекладі можна визначити як невідповідність інформації, вираженої засобами вихідної мови і відтвореної засобами мови перекладу, спричинену конфліктом домінуючих ідеологій вихідного і цільового суспільств або ідеологій автора оригіналу і перекладача та/або наявністю специфічної ідеологічної мети перекладу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи місце ІВА в системі перекладацьких асиметрій, варто зазначити, що вона частково перетинається з міжмовною асиметрією: будь-яка ідеологія виражається мовними засобами різних рівнів, які набувають через те додаткового значення, притаманного лише для мов(и), що перебуває/перебувають під впливом цієї ідеології; саме це спричинює міжмовну асиметрію при перекладі мовою, що не зазнає такого самого впливу. Також ІВА частково перетинається з міжкультурною асиметрією, тому що остання спричинює додаткові труднощі та водночас уможлиблює альтернативні варіанти перекладу, і перекладацьке рішення часто визначається саме ідеологічними чинниками.

ІВА може проявлятися наступним чином: 1) через розбіжності між вихідним і перекладеним текстами; 2) відмінностях у принципах добору творів для перекладу; 3) відмінностях у принципах вибору перекладацьких стратегій, які застосовуються відносно різних літератур під впливом ідеологічних чинників. Відповідно, на основі наведеної вище класифікації асиметрії К. Клауді можна виокремити два типи ІВА в перекладі – статичну й операційну. У такому випадку статичну ІВА в перекладі можна визначити як незбіг змісту вихідного й перекладеного текстів, зумовлений невідповідністю ідеологічних настанов і уявлень, закодованих у вихідному тексті, ідеологічним настановам, відтвореним у тексті перекладу. Нетотожність перекладацьких стратегій і принципів добору творів для перекладу, які застосовуються відносно різних літератур, зумовлена домінуючою ідеологією

цільового суспільства та ідеологічною функцією перекладних текстів у ньому, є проявом операційної ІВА в перекладі.

Висновки. Таким чином, категорія ідеологічно вмотивованої асиметрії може слугувати основним параметром впливу різноманітних ідеологій на всі етапи перекладу. Перспективним видається дослідження ідеологічно вмотивованої асиметрії в перекладі не лише художньої, але й наукової літератури за різних суспільно-історичних умов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бухонкина А. С. Типы асимметрии культурем (на материале французского и русского языков) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Волгоград, 2002. 24 с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования [пер. с англ.]. Київ : Вища школа, 1979. 264 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Гак В. Г. Асимметрия в языке. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 47.
5. Гарбовский Н.К. Теория перевода : Учебник. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
6. Дзенс Н., Перевышина И. Теория перевода и переводческая практика с немецкого языка на русский и с русского на немецкий. Санкт-Петербург : Антология, 2012. 560 с.
7. Карабан В. І., Карабан А. В. Порівняльне узусознавство. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 51. Київ : Вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 190–197.
8. Матюша В.І. Асиметрія в українських перекладах сучасної англомовної драми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2008. 19 с.
9. Некряч Т. «Асиметрія» при перекладі фатичних реплік вітання у творах для театру (на матеріалі автоперекладів п'єс О. Вайлда, Б. Шоу та А. Крісті). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія»*. Київ : Вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2006. № 40. С. 20–23.
10. Оришак О. В. Факторы культурной асимметрии в лингвистическом сопоставлении и в переводе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2009. 223 с.
11. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : навч. посіб. / Карабан В. І. та ін. Вінниця : Нова книга, 2003. 478 с.
12. Прунч, Эрих. Пути развития западного переводоведения. От языковой асимметрии к политической. Москва : Р.Валент, 2015. 512 с.
13. Ярова, Лариса. Прецедентна асиметрія в аудіовізуальному перекладі. *Наукові записки. Кропивницький: Видавництво «КОД»*, 2019. Вип. 175. Серія : Філологічні науки. С. 738-742.
14. Dijk, T.A. van. Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*. 2006. № 11(2). P. 115–140.
15. Klaudy, Kinga. Languages in translation. Lectures on the theory, teaching and practice of translation : with illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian. Budapest : Scholastica, 2003. 473 p.
16. Klaudy, Kinga. Linguistic and Cultural Asymmetry in Translation from and into Minor Languages. *Cadernos de Literatura em Tradução*. 2017. N. 17. Pp. 22–37.
17. Klaudy, K. The Asymmetry Hypothesis in Translation Research. *Translators and their readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels : Les Editions du Hazard, 2009. Pp. 283–303.

REFERENCES

1. Bukhonkina A. S. (2002). *Tipy asimetrii kulturem (na materiale frantsuzskogo i russkogo yazykov)* [Culturemes Asymmetry Types (on the material of the French and Russian languages)]. (Extended abstract of a candidate's thesis). Volgograd State University. Volgograd [in Russian].
2. Busel, V.T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [The Large Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].
3. Gak, B.G. (1990). Asimetriya v yazyke [Asymmetry in a Language]. In *Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar* [Linguistic Encyclopedic Dictionary] p.47. Moscow: Sovetskaya encyklopediya [In Russian].
4. Garbovskij, N.K. (2004). *Teoriya perevoda* [Translation Theory]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta [in Russian].
5. Dijk, T.A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115–140.

6. Dzens, N., & Perevyshina, I. (2012). *Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika s nemeckogo yazyka na russkij i s russkogo na nemeckij* [Theory and Practice of Translation from German to Russian and from Russian to German]. Saint Petersburg: Antologiya [in Russian].
7. Karaban, V.I., Borisova, O.V., Kolodii, B.M., & Kuzmina, K.A. (2003). *Poperedzhennia interferentsii movy oryhinalu v perekladі* [Prevention of the Interference of the Original Language in Translation]. Vinnytsia: Nova Knyha.
8. Karaban, V.I., & Karaban, A.V. (2017). Porivnialne uzusoznavstvo [Comparative Language Usage Studies]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 51, 190–197 [in Ukrainian].
9. Klaudy, Kinga (2003). *Languages in translation. Lectures on the theory, teaching and practice of translation : with illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian*. Budapest : Scholastica.
10. Klaudy, Kinga (2017). Linguistic and Cultural Asymmetry in Translation from and into Minor Languages. *Cadernos de Literatura em Tradução*, 17, 22–37.
11. Klaudy, K. (2009). The Asymmetry Hypothesis in Translation Research. *Translators and their readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels : Les Editions du Hazard, pp. 283–303.
12. Matusha, V.I. (2008). *Asymetriia v ukrainskykh perekladakh suchasnoi angломovnoi dramy* [Asymmetry in Ukrainian Translations of Contemporary English Drama]. (Extended abstract of a candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv [in Ukrainian].
13. Nekriach, T. (2006). “Asymetriia pry perekladі fatychnykh replyk vitannia u tvorakh dlia teatru [“Asymmetry” in Reproducing Phatic Tokens in Dramatic Works]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia “Inozemna Filolohiia”*, 40, 20–23 [in Ukrainian].
14. Oryshak, O.V. (2009). *Faktory kulturnoj asimmetrii v lingvisticheskom sopostavlenii i v perevode* [Factors of Cultural Asymmetry in Linguistic Comparison and in Translation]. (Extended abstract of a candidate's thesis). Voennyj universitet. Moscow [in Russian].
15. Prunch, Erix (2015). *Puti razvitiya zapadnogo perevodovedeniya. Ot yazykovoj asimmetrii k politicheskoi* [Ways of Development of the Western Translation Studies. From Language Asymmetry to Political One]. Moscow: R. Valent [in Russian].
16. Vainraih U. (1979). *Yazykovye kontakty: sostoyanie i problemy issledovaniya* [Languages in Contact: Findings and Problems]. Kyiv : Vyscha Shkola [in Russian].
17. Yarova, Larysa (2019). Pretsedentna asymetriia v audiovisualnomu perekladі [The Precedent Asymmetry in Audiovisual Translation]. *Naukovi zapysky*, 175, 738-742.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Рудницька – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германо-романської філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Наукові інтереси: ідеологічний аспект перекладу, (само)цензура в перекладі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nataliia Rudnytska – PhD in Translation Studies, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Germanic and Romance Philology and Translation at Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

Scientific interests: ideology and translation, (self) censorship in translation.

УДК 378.147.811.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-188-195

ТИПОЛОГІЯ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ТЕОРІЇ АНАЛІЗУ ПОМИЛОК

Ганна СКЛЯНІЧЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000 – 0002 – 9076 – 7568

e-mail: anichka3@gmail.com

СКЛЯНІЧЕНКО Ганна. ТИПОЛОГІЯ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ТЕОРІЇ АНАЛІЗУ ПОМИЛОК.

У статті здійснено спробу аналізу помилок типологічного характеру, які допускаються українськими мовцями, що вивчають англійську мову та англійськими мовцями, які вивчають українську мову. Дається визначення типологічної помилки і її різновидів. Розгляд помилок проведено

на кожному мовному рівні. Результат аналізу свідчить, що у носіїв обох мов найбільша кількість помилок типологічного характеру викликана зовнішньомовною інтерференцією, найменша обумовлена внутрішньомовною інтерференцією. Для носіїв обох мов не характерно перенесення моделі рідної мови у цільову мову, якщо корелятивна модель іноземної мови є простішою.

Ключові слова: типологічна помилка; інтерференція; зовнішньомовний; внутрішньомовний; мовна модель.

SKLIANICHENKO Hanna. LANGUAGE TYPOLOGY AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE THEORY OF ERROR ANALYSIS.

The language error is characterized as a systematic deviation from the chosen rule or set of rules. Errors resulting from language interference are considered typological. Depending on the cause of the error, they are classified as the result of either foreign language or intralingual interference. Errors are considered at each language level. Phonological errors of native speakers of both languages are largely due to differences in the articulatory bases of the contrasted languages and the difference in the phonological oppositions of vocalic and consonantal systems of these languages. Differences within the semantic continuum of English and Ukrainian and the fact of ignoring semantic and syntactic distribution of a foreign word are the reasons of most lexical errors made by native speakers of both languages while learning a foreign language. An important reason for errors is formal explicitness of the semantic components of Ukrainian words and the tendency to their implicit expression in English words. Most grammatical errors are due to differences in the way grammar meanings are expressed in the contrasted languages: synthetically in Ukrainian and analytically in English. It is also due to the vividly expressed phenomenon of linguistic redundancy in the coordination of Ukrainian nominal parts of speech, formal and conceptual differences in the verb structure of the contrasted languages, violation of word order in the sentence, violation of expressing negation, breaking the patterns of two-member and one-member sentences. The result of the analysis shows that the greater part of errors made by native speakers of both languages are caused by foreign language interference, the least number of them occurs due to intralingual interference. The speakers of both languages do not transfer the model of the native language to the target language, if the correlative model of the foreign language is structurally simpler.

Key words: typological error; foreign language interference; intralingual interference; language model.

Постановка проблеми. Помилки є природним явищем у процесі вивчення іноземної мови, а їхній аналіз є необхідною складовою навчального процесу. Він полегшує розуміння і оволодіння іноземною мовою, допомагає подальшому запобіганню помилок. У сучасному мовознавстві існує спеціальний тип лінгвістичного аналізу, який отримав назву Теорія аналізу помилок, і який вважається класичним підходом стосовно дослідження помилок у процесі вивчення іноземної мови. Він розглядає помилки з точки зору їхньої типології та причин виникнення, а також цілей проведення такого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи Теорії аналізу помилок закладено в роботах О.Кордера, С. Сінклера, Г.Дюлея, Д.Річардза, Р.Еліса, Д.Крістала та інших. Так Р.Еліс (Еліс, 1999:26) визначає аналіз помилок як «засіб ідентифікації, класифікації та системної інтерпретації неприйнятних форм, вжитих тими, хто вивчає іноземну мову». Л.Сінклер (Сінклер, 2008) наголошує на можливих різних цілях проведення аналізу помилок, як от: а) дізнатися, наскільки добре учень студент знає мову, б) зрозуміти, як він вчить мову, в) отримати інформацію про типові труднощі у вивченні мови. Прихильники Теорії аналізу помилок Д. Річардз, М.Кашеваж (Річардз, 1973; Кашеваж, 2012) визначають наступні причини їх виникнення: 1) інтерференція рідної мови, 2) внутрішньомовні фактори розвитку іноземної мови, в) умови чи контекст, у яких вивчається мова, г) переважання комунікативних стратегій, що передбачає усвідомлене застосування спрощених лінгвістичних форм.

Виділення невирішених раніше частин проблематики. Мовна інтерференція є однією з основних причин виникнення помилок у процесі вивчення іноземної мови. Однак мало дослідженим є порівняльний аналіз помилок типологічного характеру,

які роблять носії мови Z, при вивченні мови Y, з помилками, що допускають носії мови Y, вивчаючи мову Z.

Формулювання цілей. У статті на засадах Теорії аналізу помилок розглядається виключно типологічний аспект аналізу помилок, що роблять україномовні носії при вивченні англійської мови та англословні носії при вивченні української мови.

Виклад основного матеріалу. Слідом за Г. Дюлеєм (Дюлей, 1982: 17). мовну помилку кваліфікуємо “як систематичне відхилення від вибраної норми або сукупності правил”. Більша частина помилок, що є результатом мовної інтерференції має типологічний характер. Такі помилки, на наш погляд, можна розділити на дві групи: а) помилки, викликані *зовнішньомовною* інтерференцією; б) помилки, викликані *внутрішньомовною* інтерференцією. У першому випадку мовні зразки рідної мови переносяться на іноземну мову. У останньому випадку неналежне знання іноземної мови сприяє перенесенню її нормативних мовних зразків на винятки з правил. Напр.: *вікни* замість *вікна*, *tans* замість *ten*. Найкращу, на наш погляд, картину типологічних помилок дає їх розгляд стосовно кожного мовного рівня.

На фонологічному рівні помилки типологічного характеру, які допускають українські мовці при вивченні англійської мови та англійські мовці при опануванні українською мовою великою мірою обумовлені різницею в артикуляційних базах порівнюваних мов та різницею у змісторозрізнявальних ознаках вокалічних та консонантних систем цих мов.

Артикуляційна база англійської мови характеризується як напружена апікальна. Напруженість проявляється у наявності в англійській мові довгих голосних, а також у більшій аспірації проривних та африкатів, ніж в українській мові. При вимові передньоязикових приголосних кінчик язика англійського мовця рухається у напрямку до альвеол, що є ознакою апікальності.

Артикуляційна база української мови характеризується як ненапружена дорсальна. Ознакою дорсальності є рух кінчика язика при вимові передньоязикових приголосних у напрямку верхніх зубів.

В англійській мові вокалічна система є більш розвиненою, ніж в українській, оскільки має більше фонологічних опозицій. Так, в українській мові голосні фонем розрізняються за а) горизонтальним рухом язика; б) вертикальним рухом язика; в) участю губ. В англійській мові - за а) горизонтальним рухом язика; б) вертикальним рухом язика; в) участю губ; г) довготою; д) поділом на монофтонги та дифтонги.

Натомість українська консонантна система є більш розвиненою, ніж англійська. В ній приголосні фонем розрізняються за а) місцем творення; б) способом творення; в) участю голос; г) м'якістю – твердістю. Остання із зазначених опозицій в англійській мові відсутня.

До помилок українських мовців, викликаних зовнішньомовною інтерференцією, належать: а) недотримання довготи англійських голосних, недостатньо напружена їх вимова; б) розщеплення дифтонгів, вимова їх як двох окремих звуків; в) заміна апікальної артикуляції на дорсальну при вимові англійських приголосних; г) можлива палаталізація англійських приголосних перед голосними переднього ряду; д) недостатня аспірація при артикуляції англійських проривних та африкатів; ж) порушення фразового наголосу, згідно з яким в англійській мові не всі повнозначні слова в реченні є наголошеними.

До помилок типологічного характеру, які допускають англословні студенти при вивченні української мови належать: а) недотримання палаталізації приголосних,

наприклад, вимова слів *життя*, *волосся* [жит'йа] [волос'йа]; б) неналежна диференціація у вимові голосних [и], [і] у більшості випадків після проривних приголосних, наприклад , вимова слів *зуби* [губі], *зуби* [зубі]; в) апікальна вимова приголосних переднього ряду замість дорсальної, г) неправильний наголос слова.

Мовні картини англійської та української мов є асиметричними, оскільки в них спостерігається розходження в межах **семантичного континууму**. У процесі номінації англійська мова надає перевагу словам загального (родового) значення - гіперонімам, яким у більшості випадків відповідають українські гіпоніми – слова, що відображають видову ознаку, конкретизують значення. Напр.: *coat* – *пальто*, *плащ*, *куртка*, *boat* – *човен*, *невеликий корабель*. Рідше спостерігається протилежне явище, коли українському гіпероніму відповідає англійський гіпонім. Напр.: *рука* – *hand*, *arm*, *нога* - *foot*, *leg*. Нерозуміння узагальненої номінації слова іноземної мови на відміну від рідної є однією з типових помилок при вивченні іноземної мови носіями обох мов. Середнє англійське полісемантичне слово більше семантично навантажене (10-15 значень), ніж середнє українське полісемантичне слово (4-5 значень). Цей факт, а також аналітичний лад англійської мови є причиною того, що англійське слово більше семантично залежне від контексту, ніж українське, що може породжувати помилки при перекладі англійського речення за відсутності необхідного контексту. Крім того аналітизм англійської мови та специфічність структури її слова спричиняє більшу розвиненість в ній омонімії, ніж в українській мові. Однією із труднощів при засвоєнні англійської лексики українськими мовцями, так само як і при засвоєнні української лексики англійськими студентами, є проблема лексико-семантичної валентності та семантичного наповнення обсягу іншомовного слова. Практика викладання іноземної мови засвідчує достатню кількість помилок щодо неправильного вживання слів, пов'язаних із незнанням дистрибуції іншомовного слова, його лексико-семантичної, а іноді й синтаксичної сполучуваності, оскільки остання також обумовлена семантикою одиниць, що сполучаються. У багатьох випадках такі помилки спричинені зовнішньомовною інтерференцією. Це є причиною виникнення помилок на кшталт: *грати футбол* (*to play football*) , *to enter into the room* (*зайти до кімнати*), *to join to the company* (*приєднатися до компанії*).

Неправильний вибір значення полісемантичного слова іноземної мови при перекладі також є типовою помилкою англійських мовців при вивченні української мови , а надто українських мовців при вивченні англійської мови. Наявність більшої кількості омонімів в англійській мові, ніж в українській часто стає причиною помилкового вибору слова у відповідному контексті. Особливо це стосується омонімів, що виникли на базі полісемії. Недоречне вживання посевдоінтернаціоналізмів також належить до типових помилок. Наприклад, переклад слова *complexion* (*колір обличчя*) як *комплексія* українськими мовцями або переклад слова *рецепт* як *ресейп* англійськими мовцями, тощо.

Структура українського слова належить до флективно-фузійного типу з чіткою різницею у словотворчих і формотворчих морфемах, де флексії виконують функцію його реалізації. У структурі сучасного англійського слова три одиниці різних рівнів – слово, основа і часто корінь – співпали в одній звуковій оболонці. Зазначені особливості є відображенням загальних напрямків розвитку дериваційних систем двох мов – вираженої формальної експліцитності семантичних компонентів українського слова та більшої тенденції до їх імплікативного вираження в англійській мові. Структура англійського слова, побудованого за допомогою афіксації чи словоскладання, є прозорою для українського мовця, де звичайні для

нього експліцитно виражені форманти часто допомагають зрозуміти значення англійського слова при його аудіо-візуальному засвоєнні. Українському мовцю важче зрозуміти англійські слова, форма яких не є прозорою. Особливо це стосується слів, утворених за допомогою конверсії, де формант виражено імпліцитно. Завдяки дуже невеликій кількості флексій в англійській мові такі слова можуть породжувати неоднозначність розуміння навіть у межах речення й іноді потребують ширшого контексту. Наприклад, речення *The French supply* можна перекласти і як *французи поставляють*, і як *французькі поставки*. Помилковим може бути розуміння значення слів, утворених шляхом лексикалізації множини *customs* (*митниця*), *customs* (*традиції*). Проблемною у засвоєнні англомовними студентами української лексики є велика кількість українських словотвірних синонімічних афіксів, яким у корелятивних словотвірних типах англійської мови часто відповідає один афікс. Пор.: *вчитель* – *teacher*, *учень* – *learner*, *слухач* – *listener*. Неналежна диференціація афіксів, особливо префіксів. Напр.: *навчати*, *вивчати* (*я навчаю медицину* замість *я вивчаю медицину*), *прийти*, *зйти*, *пройти* (*пройду о першій годині* замість *я прийду о першій годині*), вживання слова *лікарський* замість *лікарняний*.

Морфологічний рівень мови розглядає сукупність граматичних парадигм слова, характерних до певної мови. Засоби вираження граматичних значень є важливою типологічною характеристикою мови. Сучасна українська мова має виразну синтетичну структуру слова, у якій граматичні значення виражені в межах словоформи. Сучасна англійська мова має переважно аналітичну структуру, де граматичні значення виражені за межами словоформи. Іменні частини мови набагато виразніше граматикалізовані в українській мові, тобто виражені через більшу кількість граматичних категорій і значень. Так, в англійській мові відсутні граматичні категорії відміни, роду, істот-неістот, наявні в українській мові. Граматична категорія відмінка виражена в українській мові через сім граматичних значень на відміну від двох в англійській мові. До того ж в українській мові на морфологічному рівні виразно спостерігається явище мовної надлишковості. Наприклад, граматичні категорії роду, числа та відмінка наявні в усіх українських іменних частинах мови і потребують синтаксичного узгодження в реченні, в той час як в англійській мові основні іменні граматичні категорії виражені в іменнику, а інші іменні частини мови, як правило, лише семантично узгоджуються з ними. Все зазначене вище обумовлює наступні типологічні помилки, які роблять англомовні студенти, що вивчають українську мову. 1) Неналежне засвоєння формальних показників граматичної категорії роду іменних частин мови. 2) Неналежне засвоєння відмінкових закінчень іменних частин мови, намагання вживати їх переважно у називному відмінку, помилкове вживання форм чоловічого роду у родовому відмінку (напр. *бачу хлопчик*, за аналогією до *бачу стіл*), що пов'язане з недостатнім засвоєнням вираження граматичної категорії істот – неістот. 3) Зазначене вище обумовлює відсутність правильного узгодження іменних частин мови між собою та з дієсловом у межах речення та словосполучення. Напр. *малюю картина, великий кімната. Це дерево. Він росте у парку*. Помилками, спричиненими внутрішньомовною інтерференцією є: а) неправильна форма множини іменників середнього роду (*вікни* замість *вікна*, *дівчати* замість *дівчата*); б) неправильне вживання множини і однини в українських іменниках Pluralia та Singularia tantum у тих випадках, коли є розбіжність у порівнюваних мовах, наприклад, *груда* замість *груди* (*chest*).

Грамматично простіша у порівнянні з українською парадигма англійських іменних частин мови створює однак певні труднощі у її засвоєнні українськими

мовцями, що призводить до появи у них помилок типологічного характеру, викликаних зовнішньомовною інтерференцією. До таких належать: 1) неправильне вживання множини і однини у англійських іменників *Pluralia tantum* та *Singularia tantum* у тих випадках, коли є розбіжність у порівнюваних мовах (*money* замість *moneys*); 2) вживання присвійного відмінка стосовно іменників, що називають неістот (*book's cover*-книжна обгортка замість *book cover*); 3) заміна іменників, що називають неістот особовими займенниками, характерними у співвідносних їм за значенням іменниках української мови. Наприклад: *wall – she, table –he, window – it* ; 4) пропуски артиклів, нечітка диференціація означеного і неозначеного артиклів; 5) вживання аналітичної форми при творенні ступенів порівняння у односкладових англійських прикметників на кшталт: *more warm (sad ,long)*, іноді *more warmer (sadder ,longer)*. Прикладом помилок, що є результатом внутрішньомовної інтерференції, тобто коли помилка допускається під впливом існуючого в англійській мові зразка є такі:

1) додавання до запозиченого англійською мовою іменника у множині ще й англійського форманта множини *-s (datas, phenomenas)*;

2) хибне використання нормативної моделі артикля до винятків із загальних правил. Наприклад: *The Ireland, the Great Britain* як назви окремого острова за аналогією до назви архіпелагу *The British Islse*. *The Snowdon* як назва окремої гори за аналогією до назви гірських хребтів *the Cambrian mountains*.

Значно менша кількість видо-часових форм українського дієслова у порівнянні з англійським пояснюється чітким протиставленням у ній видових опозицій (доконаний – недоконаний). Історична ж трансформація англійської мови від синтетичного ладу до аналітичного сприяла зміні концепції виду (з доконаного – недоконаного на тривалий – нетривалий) та появі у мові значного числа форм часової відносності у дійсному та умовному способах, а також у всіх неособових формах дієслова. Відмінною рисою українського дієслова є наявність у ньому граматичних категорій, характерних для іменних частин мови: а) роду, притаманного дієприкметнику та формам дієслів минулого час; б) відмінка, який знаходить своє вираження у дієприкметнику.

Формальні та концептуальні розбіжності у структурі дієслова порівнюваних мов є причиною появи помилок типологічного характеру, які виникають у носіїв української мови при засвоєнні англійського дієслова та у носіїв англійської мови при засвоєнні форм українського дієслова. Основними труднощами для українських мовців часто є незрозуміння ними факту більшої диференціації часового континууму в англійській мові, ніж в рідній, результатом чого є наявність у ній більшої кількості видо – часових форм.

Зовнішньомовною інтерференцією викликані помилки у вживанні видо – часових форм, співвідносних з моментом мовлення. Часто не диференціюються між собою *Present Indefinite* і *Present Continuous*, *Past Indefinite* – *Present Perfect*. Форми *Perfect Continuous* часто замінюються формами *Continuous*. Проблемними для вживання є форми часової відносності (*Past Perfect*, *Future- in- the - Past*). Це виражається у недотриманні правила узгодження часів, у невживанні минулих форм умовного способу. Характерним є помилкове вживання майбутнього часу у підрядних часу та умови (*If you will come we shall study together* замість *If you come...*). Типовим для українських мовців є пропуск дієслова *to be* у теперішньому часі (*My mother a doctor* замість *My mother is a doctor*). Відмічається загальна тенденція до того, що українські мовці намагаються оперувати меншою кількістю видо-часових форм. Наприклад, є тенденція до вживання *Past Indefinite* замість всіх інших форм

минулого часу. При використанні Present Indefinite та Past Indefinite можуть опускатися допоміжні дієслова *do, does, did* у питальних та заперечних реченнях (*What he said* замість *what did he say*). Вплив рідної мови на англійську ілюструє відсутність диференціації вживання інфінітива та герундія після певних дієслів (*It is worth to see* замість *It is worth seeing*).

Значно менша кількість типологічних помилок спричинена внутрішньомовною інтерференцією. Прикладом може бути невживання флексії *-s* (*he work*) у дієслів Present Indefinite третьої особи однини, за зразком відсутності флексії у парадигмі цієї вищо-часової форми стосовно особових займенників на позначення інших осіб. Пор.: *I work, you work, we work, they work, he(she) works*.

При засвоєнні українського дієслова носії англійської мови, як правило, добре розуміють концепцію українського виду і префіксальне творення дієслів доконаного виду. На практиці проблемним є неправильне застосування префіксів у дієслів минулого часу, які одночасно є і показником доконаного виду, і можуть змінювати семантику дієслова. (*Виписати ліки* замість *прописати ліки*). Більшість помилок спостерігається при творенні його суфіксальних форм і їх вживанні на кшталт: *кинути- кидати, купити – купувати*. Типовим є неправильне вживання особових закінчень дієслів у теперішньому часі, особливо їх форм множини (*ви читаємо, вони читає*). Варто відзначити, що, як правило, перенос моделі рідної мови не відбувається, якщо корелятивна їй модель іноземної мови є простішою. Наприклад, англійські мовці легко засвоюють: а) модель українських речень, де опускається дієслово бути в теперішньому часі (*Я студент*) б) модель відсутності закону узгодження часів в українському реченні; в) вільний порядок слів українського речення; г)творення загальних і спеціальних запитань.

Більша частина **синтаксичних помилок**, характерних для українських мовців, спричинена різницею у граматичному ладі порівнюваних мов. Найтиповішою помилкою є недотримання прямого порядку слів у англійському розповідному реченні та інверсійного порядку слів у різних моделях англійських питальних речень, недотримання порядку слів щодо різного типу обставин. За аналогією до рідної мови українським мовцям притаманне порушення двоскладної структури англійського речення, що виражається у невживанні формального підмета у реченнях на кшталт *Necessary to go home* замість *It is necessary to go home*. Причиною зовнішньомовної інтерференції є заміна у ряді випадків семантичного узгодження підмета та присудка на граматичне. Напр.: *Twenty one person was present at the meeting.* замість *Twenty one persons were present at the meeting*. Тенденцією до синтаксичного ускладнення на рівні підрядного речення пояснюється заміна українськими мовцями англійських синтаксичних конструкцій, зокрема конструкції Complex Object, підрядними реченнями. Наприклад: *I saw that he crossed the street.* замість *I saw him cross the street* (*Я бачив, що він переходив вулицю*). Помилкою типологічного характеру, як уже зазначалося вище, є недотримання закону узгодження часів, а також намагання вживати більше одного заперечення у англійському реченні (*I don't know nobody there*). Для англійських носіїв типологічною є помилка уникання вживання заперечних займенників у заперечному реченні. Напр. *Я іще всюди* (замість *ніде*) *не був сьогодні*.

Я завжди (замість *ніколи*) *не роблю домашнє завдання вночі*.

Висновки. Отже, різниця в типологічному устрої рідної та іноземної мов є причиною переважної більшості помилок, які допускаються при вивченні іноземної мови. Як свідчить попередній виклад, більшість помилок типологічного характеру, які роблять англійські мовці при вивченні української мови та українські мовці при

вивченні англійської мови, викликані зовнішньомовною інтерференцією, значно менша їх частина обумовлена внутрішньомовною інтерференцією. Для носіїв обох мов не є характерним перенесення моделі рідної мови у мову цільову, якщо корелятивна модель іноземної мови є простішою. У протилежному випадку спостерігається тенденція до уникання складніших моделей іноземної мови, заміна їх простішими. Усвідомлення викладачем і студентом\учнем наявності помилок типологічного характеру і їх аналіз визначає подальші кроки обох сторін у процесі навчання. Серед них: розробка способів виправлення таких помилок, вибір підручника відповідного рівня, розробка стратегій вивчення іноземної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Dulay, H.C. Burt, M.K. and Kreshen, S. (1982). *Language Two*. New York: Oxford University Press.
2. Ellis, R. (1999). "The Study of Second Language Acquisition", *Oxford University Press*.
3. Gass, S. & Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition: An Introductory Course*, (2nd ed.). New York: Routledge.
4. Keshavarz, M. (2012). *Contrastive Analysis and Error Analysis*, (2nd ed.). Tehran: Rahamana Press.
5. Richards, J., "Error analysis and second language strategies". In: *Language Sciences* 17. 12-22. Überarbeitete Fassung in: OLLER/RICHARDS (1973), 114-135, und in: SCHUMANN/STENSON (1974), 32-53.
6. Saville-Troike, M. (2006). *Introducing second language acquisition*. (pp. 39-40). New York: Cambridge University Press.

REFERENCES

1. Dulay, H.C. Burt, M.K. and Kreshen, S. (1982). *Language Two*. New York: Oxford University Press.
2. Ellis, R., (1999). "The Study of Second Language Acquisition", *Oxford University Press*.
3. Gass, S. & Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition: An Introductory Course*, (2nd ed.). New York: Routledge.
4. Keshavarz, M. (2012). *Contrastive Analysis and Error Analysis*, (2nd ed.). Tehran: Rahamana Press.
5. Richards, J., "Error analysis and second language strategies". In: *Language Sciences* 17. 12-22. Überarbeitete Fassung in: OLLER/RICHARDS (1973), 114-135, und in: SCHUMANN/STENSON (1974), 32-53.
6. Saville-Troike, M. (2006). *Introducing second language acquisition*. (pp. 39-40). New York: Cambridge University Press.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скляніченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Донецького Національного медичного університету у Кривиницькому.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мови, методика викладання української мови як іноземної.

INFORMATION OF THE AUTHOR

Hanna Sklianichenko – candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of the Ukrainian language department of Donetsk national medical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: Contrastive typology of English and Ukrainian, methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

УДК 811.11.112

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-196-202

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ СТИЛІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЛОВЕСНОГО ТВОРУ

Тетяна ТОКАРЄВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0001-6898-821X

e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

ТОКАРЄВА Тетяна. ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ СТИЛІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЛОВЕСНОГО ТВОРУ.

У статті розглянуто діяльнісний аспект системи словесного твору з точки зору стилістики. Для розкриття зазначеної теми автором досліджені теоретичні аспекти питання, пов'язаного із поняттям «діяльність» з огляду її ролі та функцій у процесі стилізаційного творення, з позицій психології та філософії. Основну увагу акцентовано на характеристиці таких основних елементів діяльності, як суб'єкт, об'єкт та активність. Виділено та описано види діяльності: пізнавальну (гносеологічну), практичну (ціннісно-орієнтаційну) та спілкування враховуючи той факт, що вони утворюють систему, яку словесний твір містить в собі у згорнутому вигляді.

Ключові слова: діяльність, словесний твір, стиль, система, суб'єкт, об'єкт, мовленнєва діяльність.

TOKARYEVA Tetyana. ON THE QUESTION OF THE ACTIVITY OF THE STYLISTIC SYSTEM OF A VERBAL WORK.

The article considers the activity aspect of the system of verbal work from the point of view of stylistics. To reveal this topic, the author explores the theoretical aspects of the issue related to the concept of "activity" in terms of its role and functions in the process of styling, from the standpoint of psychology and philosophy. By elaborating the primary sources, it is established that the concept of "activity" is one of the fundamental in the study of style; the concept of activity is closely related to the concept of culture; activity is a specific form of human attitude to the surrounding world, its content is appropriate change and transformation of the world; activity has such semantic features as: social character, purposefulness, objectivity, awareness, productivity, etc. For many sections of modern humanities knowledge, the concept of activity plays a key role due to the possibility of universal characterization of the human world. Therefore, the explanation of style through language and speech activities is quite promising. The focus is on the characteristics of the main elements of the activity, such as subject, object and activity. The types of activity are singled out and described: cognitive (epistemological), practical (value-oriented) and communication, taking into account the fact that they form a system that the verbal work contains in a condensed form. The connection of style with the interaction of people in the process of communication is emphasized, the emotional component of which is important for the process of styling. The combination in the style of such aspects of activity as activity as activity as a labor process and activity as communication is emphasized, because as a result of their interaction a verbal work arises.

Keywords: activity, verbal work, style, system, subject, object, speech activity.

Постановка проблеми. Поняття «діяльність» є одним із фундаментальних у вивченні стилю, основою якого виступає аспект практичного застосування мови. Мова та її історія тісно пов'язані із суспільством та його історичним розвитком. Мова як інструмент та продукт взаємодії людини із об'єктивною реальністю є однією із передумов для існування та подальшого розвитку людського суспільства. Про те, що мова є суттєвою ознакою людини та складовою частиною суспільного розвитку, свідчить також той факт, що комунікативна діяльність як особлива форма соціальної діяльності принципово пов'язана з іншими видами суспільної діяльності. Комунікативна діяльність завжди є результатом потреб певного часу (Наєр, 2006:12-13). Кожна мова живе лише у своєму вживанні, отже, мовець або той, хто пише,

повинен знати, як саме йому необхідно використати відповідні слова та речення, як його зрозуміє партнер по спілкуванню, що саме й реалізується у стилістичній діяльності. Емоційна складова такого виду взаємодії також не може бути проігнорована (Heringer, 1989:9).

Поняття діяльності пов'язане із поняттям культури, яке у своєму широкому розумінні проєктується на різноманітні види людської діяльності, зокрема на релігію, право, ремесло, мистецтво, філософію, науку та мову. Слід зазначити, що у даному аспекті визнано існування деяких обмежувальних характеристик, одними з яких виступають наступні: обмеження, обумовлені можливостями і рівнем людської діяльності та обмеження, які зумовлюються певними здібностями людини, які вона має чи то отримує у певному суспільстві (Іваненко, 2011:9).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із діяльнісним аспектом стилістичної системи словесного твору, знаходили частково своє висвітлення у працях таких вчених, як М.Брандес, Т.Глушак, Е.Різель, та ін. У царині психологічної науки проблемам людської діяльності взагалі та мовленнєвій діяльності зокрема були присвячені наукові розвідки Л.Виготського, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна та ін. Філософське бачення діяльності як категорії пропонували у своїх наукових працях Б.Ананьєв, Г.Батищев, П.Копнін, В.Тугаринов, Е.Юдін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Питання саме діяльнісного аспекту стилістичної системи словесного твору залишається недостатньо висвітленим і потребує подальшого дослідження. Зокрема, аспект зв'язку особливостей мовленнєвої діяльності з урахуванням її філософського та психологічного підґрунтя, оскільки словесний твір має особливу стилістичну структуру, обумовлену як стилем автора, так і врахуванням потреб читача або слухача, у тому числі й потреб, які висуває рівень суспільного розвитку. Діяльнісний підхід у дослідженні стилетворення дає можливість більш точно відобразити систему практичного існування мови.

Метою статті є розгляд особливостей та ролі діяльнісного аспекту у словесному творі з точки зору стилістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічний підхід до вивчення проблем стилістики має у своєму арсеналі таке фундаментальне поняття як «діяльність». Діяльність – це людський спосіб бачення світу, це специфічна людська форма активного ставлення до оточуючого світу, зміст якої складає доцільну зміну та перетворення цього світу. Діяльність є цілісною та системною. Вона наділена такими змістовими ознаками, як суспільний характер (соціальність); цілеспрямованість (доцільність); усвідомленість; предметність; суб'єктність; суб'єктивність; плановість; систематичність; опосередкованість; продуктивність (Хохліна, 2014).

Для багатьох розділів сучасного гуманітарного знання поняття діяльності відіграє ключову роль завдяки можливості універсальної характеристики людського світу. Діяльнісний підхід до вивчення стилю трактує мовну систему як таку, яка реалізується у словесних творах, мова виступає тут як реальна мікросистема об'єктивного світу. Пояснення стилю через мовну та мовленнєву діяльність є доволі перспективним (Брандес, 1990:12). Мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, – це «найелементарніший зв'язок, найпростіше соціальне відношення, у якому діяльність як труд і діяльність як спілкування ще співпадають і не розділилися у відносно самостійні сфери» (Батищев, 1969:15). Мовленнєва діяльність являє собою системно-цілісний процес, який має певну структуру, що характеризується такими властивостями як багатоступінчатість, ієрархічність, різноспрямованість мікро- та

макроструктур і т. ін. (Миклин, 1975:90). При створенні завершеного тексту задіюються декілька функціональних механізмів мислення: одні з них створюють когнітивний зміст, інші – забезпечують функціонування цього змісту, треті – спрямовують його дію та вплив.

Стилістика є комплексною наукою про вживання мови, а стиль являє собою функціональну сторону мовної системи, співвіднесену із конкретними умовами комунікативно-мовленнєвого акту. Складовими стилю виступають: а) матеріальна структура, яка включає в себе всі виразні засоби мови, та б) правила використання цієї структури з певною метою. Зміст, який матеріалізується у системі тексту, в організації мовленнєвого твору, є результатом конкретної мовленнєвої діяльності. Категорія діяльності, її моделювання, допомагає прослідкувати становлення правил організації тексту, які виступають своєрідним принципом відбору та комбінування мовних засобів з метою перетворення ідеальної форми твору в матеріальну (Брандес, 1990:15).

Слід зазначити, що стиль як форма виконує у творі наступні функції: 1) організує мову таким чином, щоб виконувати практичну функцію вираження суб'єктивного змісту; 2) визначає тип зовнішньої форми змісту твору; 3) конструє функцію суб'єктивно-духовного (естетичного) впливу мовця на адресата. М.Брандес дотримується думки, що практична мова (*Stilsprache*) є результатом мовленнєвої діяльності, отже, у продукті мовленнєвої та мовної діяльності – словесному творі – матеріальне існування мови та її суспільне буття співпадають (Брандес, 1990:17). Діяльність зі створення змісту твору є формою творчої праці як специфічної людської діяльності, що має в собі естетичне начало, яке визначає найсуттєвіші характеристики стилю – своєрідність, індивідуальність, а також естетичні якості форми як продукту творчої праці. У мові твору зафіксована духовно-практична цілісність мовленнєвої діяльності автора, яка виступає як оформлена мова (*Stilsprache*). Оскільки ставлення людини до оточуючого світу обумовлене культурними надбаннями попередніх поколінь, її стилістична діяльність залежить від розвитку матеріальної та духовної культури певної епохи.

Діяльнісне трактування стилю словесного твору засноване на фундаментальній властивості діяльності, яка полягає у діалектиці опредмечування та розпредмечування. Ці процеси є протилежними, але водночас і пов'язаними між собою. Кожен із них передбачає у якості свого початку завершення іншого, вони взаємообумовлюють один одного. Вони також є взємопроникними, оскільки, щоб щось опредметнити, його необхідно розпредметнити. Саме ця єдність протилежностей і є діяльністю в її конкретному визначенні (Брандес, 1990:20). Діяльнісний аспект стилістичної системи словесного твору розкриває змістову сторону стилю – стилістичне значення.

Діяльність людини розуміють як складне системне утворення з певним складом елементів та притаманних їм структурних зв'язків. Основними елементами діяльності є: суб'єкт, наділений активністю та який спрямовує її на об'єкти або на інших суб'єктів; об'єкт, на який спрямована активність суб'єкта; сама активність, яка виражається у тому чи іншому способі оволодіння об'єкта суб'єктом і у встановленні суб'єктом комунікативної взаємодії з іншими суб'єктами, інакше – здатність до формування. Всі три елементи діяльності – суб'єкт, об'єкт та активність – можуть виступати у доволі значній кількості різних форм (Каган, 1974:70). Розглянемо більш детально вказані елементи діяльності. Суб'єктом діяльності є людина, яка здійснює процес пізнання, чуттєво-предметна, активно діюча та суспільна істота. Суб'єкт практичного ставлення до дійсності, який стосується безпосередньо розгляду стилю,

має складну структуру, яка має такі рівні: 1) *певна психо-фізіологічна* організація суб'єкта, яка забезпечує можливість формотворчої розумової діяльності. На цьому рівні суб'єкт виступає як індивід, тобто представник людського роду; 2) *соціальний рівень*, на якому суб'єкт виступає як елемент складної суспільної системи. Спосіб «входження» у цю систему характеризує його як особистість, яка є вираженням сутності людини; 3) *індивідуальний рівень*, на якому реалізуються ціннісні відношення як вибіркова здатність до сприйняття, переживання та оцінки дійсності, здатність до творчої уяви та діяльності (Новикова, 1984: 95). Суб'єктом мовленнєвої діяльності є людина, яка будує своє висловлювання або певний твір за законами власне мовленнєвої діяльності та спілкування. Даний суб'єкт персоніфікує процес мовлення, створюючи мовленнєвий текст як реальну цілісність.

Людська діяльність завжди є предметною, що, у свою чергу, є однією із найважливіших ознак діяльності. Предмет діяльності, вступаючи у взаємодію із суб'єктом, перетворюється на об'єкт діяльності. Отже, об'єкт діяльності – це предмет, включений у сферу діяльності людини. Звідси слід розрізняти поняття – «об'єктивна реальність» та «об'єкт». За визначенням П.В.Копніна, суб'єкт перетворює явища та речі об'єктивної реальності в об'єкт своєї дії (Брандес, 1990:52). Але людина, як істота суспільна, виступає у широкій системі соціальних зв'язків та відношень у ролі як суб'єкта, так і об'єкта діяльності. Її діяльність визначається суб'єктивним мотивом, у якому зафіксована потреба індивіда. Метою ж мовної діяльності є створення словесного твору, відповідно, мотивом виступає вплив цього твору на читача. Активність людини може реалізовуватися у різних видах діяльності. До недавнього часу в науковій літературі не існувало загальноприйнятого виокремлення основних видів діяльності. У лінгвістиці традиційно виокремлюються два види мовленнєвої діяльності: пізнавальна та комунікативна. В.Г.Ананьев розрізняє три «основних соціальних діяльності – працю, спілкування та пізнання», А.Н.Леонтьев – працю та спілкування; Г.С.Батищев – активність та спілкування; В.П.Тугаринов розрізняє три основних функції свідомості, які співвідносяться із такими видами діяльності, як пізнання, спілкування та практична дія. За М.С.Каганом, до структури діяльності включена ціннісно-орієнтаційна діяльність, що є необхідним для аналізу тих форм духовної діяльності людини, де ціннісним, емоційно-афективним та соціально-психологічним моментам надають не менш важливого значення, ніж гносеологічним та практично-перетворювальним (Брандес, 1990: 53).

Важливим етапом розгляду діяльнісного аспекту стилістичної системи словесного твору є аналіз діяльності з точки зору її видів. Загалом розрізняють декілька видів діяльності, серед яких на увагу заслуговують пізнавальна (гносеологічна), практична, ціннісно-орієнтаційна та спілкування (комунікація).

Метою гносеологічної діяльності виступає пізнання людиною предмету в його об'єктивній данності, незалежно від його значимості для суб'єкта. Практична діяльність реалізується на двох рівнях: реальному та ідеальному. У першому випадку, предмет, на який спрямовується діяльність людини, реально перетворюється, змінюючи форму свого буття, у другому – об'єкт перетворюється ідеально, лише у свідомості суб'єкта. Реальне перетворення охоплює всі види трудової діяльності; ідеальне перетворення – це праця уяви – створення проектів наступних реальних дій людини. Духовною діяльністю є також і ціннісно-орієнтаційна діяльність, яка відкриває цінність буття, цінність створеного людиною. У спілкуванні особистості обмінюються інформацією та виступають як партнери у єдиному процесі, і, як наслідок, спілкування – це не односторонній процес, він включає у себе прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами, які спілкуються (Брандес, 1990: 55-56).

Створення словесного твору також є діяльністю. Названі види діяльності утворюють систему, яку словесний твір містить у собі у згорнутому вигляді. Така система є надзвичайно складною та багатогранною, оскільки: 1) основні елементи людської діяльності (суб'єкт, об'єкт, активність) – реалізуються у великій кількості різних форм, включаючи їх диференціацію також за типами діяльності; 2) у завершеному словесному творі існують такі основні структурні компоненти як предметний, функціональний, «історичний». Кожний із цих компонентів для здійснення взаємодії у межах твору має свій набір засобів та правил їх використання; 3) будь-яка діяльність людини обов'язково включає в себе як внутрішні, так і зовнішні етапи. Діяльність виступає процесом надання форми змістові словесного твору, привнесенням людської суб'єктивності у зміст.

Стиль пов'язаний із взаємодією людей у процесі спілкування, оскільки соціальне буття людини включає її ставлення не тільки до предметного світу, але й до людей, із якими ця людина вступає у контакти. Специфічні людські емоції, які мають прояв у спілкуванні, є вагомими для процесу стилетворення. Специфічність цих емоцій полягає в тому, що вони властиві людині та представляють собою різні форми вираження реакцій на процеси та явища об'єктивної дійсності. На думку В.В.Виноградова, вони знаходяться у тісному взаємозв'язку із модальною оцінкою відношення висловлювання до дійсності (Брандес, 1990:108). Стиль пов'язаний із жанром сутнісним зв'язком, який існує між раціональним та емоційним взагалі, та утворює з ним єдність. Ця єдність означає не слідування одного за іншим у процесі створення прагматичної та естетичної функцій творів, а обов'язкову одночасну участь того й іншого у цьому процесі.

Стиль поєднує воедино різні аспекти діяльності – діяльності як трудового процесу та діяльності як спілкування, в результаті взаємодії цих двох видів діяльності виникає зміст взаємодії та його форма – словесний твір. На думку відомого психолога А.Н.Леонтьєва, такий зміст не просто вноситься у твір ззовні, а створюється в ньому художником. Процес творення цього змісту кристалізується та фіксується власне у структурі твору (Леонтьєв, 1975). Вказаний зміст має функціональний характер і являє собою результат взаємодії як предметних елементів, які визначають склад діяльності, так і діяльнісних відношень між собою: мотиву – цілі, цілі – засобу, дії – умови, дії – операції, мотиву – макросередовища, цілі – мікросередовища, зовнішнього – внутрішнього і т. ін. Цей зміст і є власне стилістичним значенням. На рівні діяльності зі створення словесного твору він виступає як внутрішній план, програма, внутрішньо-суб'єктивна форма буття діяльності як її перетворення. Іншими словами, у найзагальнішому розумінні (жанрово-) стилістичне значення – це функціональний інваріант мотива і цілі, розроблені у програму жанрово-стилістичної діяльності (Брандес, 1990:109).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок напряму. Отже, розглянувши діяльнісний аспект системи словесного твору з точки зору стилістики можна зробити висновок про те, що поняття діяльності є доволі різноплановим. Воно включає такі її види як: пізнавальна, практична, ціннісно-орієнтаційна та комунікативна. Ці види діяльності утворюють систему, яку словесний твір містить у собі у згорнутому вигляді. Саме людська діяльність, мовленнєва зокрема, є важливим фактором, який впливає на особливості побудови словесного твору у плані його стилістичної системи та відповідно мовного оформлення. Стиль поєднує різні аспекти діяльності, а саме, діяльності як трудового процесу та діяльності як спілкування. В результаті взаємодії цих двох видів виникає така форма як словесний твір. Подальші наукові розвідки у даному напрямку можуть

стосуватися особливостей діяльнісного аспекту текстів окремих функціональних стилів (художнього стилю, стилю повсякденного спілкування), де виявляється багатогранність діяльності людини як автора.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Батищев Г.С. Деятельностная сущность человека как философский принцип // Проблема человека в современной философии. М.: Наука, 1969. 432 с. (С.79-110).
2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 320 с.
3. Глушак Т.С. Функциональная стилистика немецкого языка / Т.С.Глушак. Funktionalstilistik des Deutschen / : [Учеб. пособие для фак. и ин-тов иностр. яз.]. Мн.: Выш. школа, 1981. 173 с.
4. Іваненко С.М. Інтеркультурна стилістика німецької та української мов. Курс лекцій (нім. мовою). К.: Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, 2011. 174 с.
5. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). М.: Политиздат, 1974. 328 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. 130 с.
7. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. К.: Вища шк. , 2003. 462 с.
8. Миклин А.М. Системность развития в свете законов диалектики // Вопросы философии. 1975. № 8. С.94-95.
9. Наер Н.М. Стилистика немецкого языка: Учеб. пособие / Н.М.Наер. – М.: Высшая школа, 2006. 271 с.
- 10.Новикова Л.И. Искусство и труд: учебное пособие по спецкурсу. М.: Высшая школа, 1984. 176 с.
- 11.Стилiстика сучасного нiмецького язика = Stilistik der deutschen Gegenwartssprache: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. / Н.А.Богатырева, Л.А.Ноздрина. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. 336 с.
- 12.Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології. Навчальний посiбник / Хохліна Олена Петрівна – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
- 13.Büntig, Karl-Dieter. Ratgeber. Stilsicheres Deutsch. Köln: Tandem Verlag GmbH, Königswinter, 2008. 320 S.
- 14.Göttert, Karl-Heinz, Jungen, Oliver. Einführung in die Stilistik. Wilhelm Fink Verlag GmbH & Co. KG, 2004. 288 S.
- 15.Heringer, Hans Jürgen. Grammatik und Stil. Praktische Grammatik des Deutschen. 1. Auflage. Cornelesen Verlag Hirschgraben, Frankfurt am Main. 1989. 384 S.

REFERENCES

1. Batischev G.S. (1969). Deyatel'nostnaja sushcnost' cheloveka kak filosofskiy printsip // Problema cheloveka v sovremennoy filosofii. [The activity essence of man as a philosophical principle // The problem of man in modern philosophy]. Moscow: Science, 432 p. (p.p.79-110).
2. Brandes, M.P. (1990). Stilistika nemetskogo yazyka. [Stylistics of the German language]. Moscow: Higher School, 320 p.
3. Glushak, T.S. (1981). Funktsional'naya stilistika nemetskogo yazyka / Funktionalstilistik des Deutschen. [Functional stylistics of the German language]. Minsk: Vysh. School, 173 p.
4. Ivanenko, S.M. (2011). Interkul'turna stylistyka nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov. Kurs lektsiy. [Intercultural stylistics of German and Ukrainian languages. Course of lectures]. Kyiv: National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, 174 p.
5. Kagan M.S. (1974). Chelovecheskaja deyatel'nost' (Opyt sistemnogo analiza). [Human activity (Experience of system analysis)]. Moscow: Politizdat, 328 p.
6. Leont'yev A.N. (1975). Deyatel'nost'. Soznaniye. Lichnost'. [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Politizdat, 130 p.
7. Mats'ko, L.I. ta in. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy. [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Higher School, 462 p.
8. Miklin A.M. (1975). Sistemnost' razvitiya v svete zakonov dialektiki. [Consistency of development in the light of the law of dialectics]. Questions of the philosophy: p.p. 94-95.
9. Nayer N.M. (2006). Stilistika nemetskogo yazyka. [Stylistics of the German language]. Moscow: Higher School, 271 p.
10. Novikova L.I. (1984). Iskusstvo i trud. [Art and labor]. Moscow: Higher School, 176 p.
11. Stilistika nemetskogo yazyka. (2005). N.A.Bogatyreva, L.A.Nozdrina. [Stylistics of the German language]. Moscow: Publishing Center "Academy", 336 p.

12. Khokhlina O.P. (2014). Metodolohichni y teoretzchni osnovy psykhohohiyi. [Methodological and theoretical foundations of psychology]. Kyiv: Natinal Academy of inneral Affairs, 232 p.

13. Büntig, Karl-Dieter. Ratgeber. Stilsicheres Deutsch. Köln: Tandem Verlag GmbH, Königswinter, 2008. 320 S.

14. Göttert, Karl-Heinz, Jungen, Oliver. Einführung in die Stilistik. Wilhelm Fink Verlag GmbH & Co. KG, 2004. 288 S.

15. Heringer, Hans Jürgen. Grammatik und Stil. Praktische Grammatik des Deutschen. 1. Auflage. Cornelesen Verlag Hirschgraben, Frankfurt am Main. 1989. 384 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарева – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми стилістики та лексикології німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Tokaryeva – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Languages and Teaching Methodology at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: actual problems of German stylistics and lexicology.

УДК 81.101:141.201

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-202-208

КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ СВІТУ У ВІДКРИТИХ ПРОМОВАХ ГРЕТИ ТУНБЕРГ

Юлія ФЕДОРОВА (Маріуполь, Україна)

ORCID: 0000-0001-8325-6439

email: julfedorova84@gmail.com

ФЕДОРОВА Юлія. КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ СВІТУ У ВІДКРИТИХ ПРОМОВАХ ГРЕТИ ТУНБЕРГ.

У статті розглядається проблема визначення та зіставлення картини світу та образу світу. Автор робить акцент на моделювання образу світу на основі відкритих промов Грети Тунберг, а також робиться спроба теоретичного обґрунтування та визначення категорії «образу світу».

Ключові слова: моделювання, образ світу, картина світу, всесвіт, світосприйняття.

FEDOROVA Yuliya. CONSTRUCTING THE IMAGE OF THE WORLD IN GRETA TUNBERG'S OPEN SPEECHES.

The article deals with the problem of defining and comparing the picture of the world and the image of the world. The author emphasizes the modeling of the image of the world based on the open speeches of Greta Thunberg, as well as an attempt to theoretically substantiate and define the category of "image of the world". In order to consider in more detail what exactly is the image of the world and what factors affect its perception by different linguistic cultures, we consider it necessary to pay attention to the historical origins of this concept. The author pays attention to the development of the categories "picture of the world" and "image of the world" as such. The aim of the article is to try to provide a theoretical basis for the category of "image of the world" on the speech of Swedish environmental activist Greta Thunberg, as well as to depict schematically how the worldview of the individual. Research conducted within the framework of general psychological theory of activity in relation to the category of the image of the world has led to the fact that the concept of "image of the world" can not be equated with "linguistic picture of the world" and "naive picture of the world". Concluding, we can assume that the image of the world is a dynamic phenomenon that affects the image of the world of a man. Based on the speech of Greta Thunberg, we can note the fact that before her loud speech, society was not so excited about climate change. However, after her emotional speech, the world reacted quite briskly, resulting in the emergence of currents, eco-organizations, fan clubs, support from top officials and celebrities around the world. Thus, we consider it necessary to note that the image of the world is based on the principle of perception of an ethnic group (which is static), which includes individuals of this

ethnic group, who, in turn, perceive the world in terms of its global (social, cultural, political, environmental, etc.) changes. Thus, as we see, any event is somehow reflected in the worldview of the individual who forms the image of the world. Concluding, it should be noted that in the future it is possible to identify the most important extralinguistic factors that will be the "driving force" in shaping the image of the world.

Keywords: modeling, image of the world, picture of the world, universe, worldview.

Постановка проблеми. Сучасний фонд англійської мови невинно зростає та змінюється у зв'язку із глобальними подіями, які впливають на мову та її сприйняття. Разом з тим змінюються й світосприйняття певних життєвих подій різними лінгвокультурами. Як наслідок, образ світу усвідомлюється людьми по-різному, в залежності від їх суб'єктивного відчуття тієї чи іншої події, ситуації, досвіду, з якою вона стикається. Однак для того, щоб більш детально розглянути що саме представляє собою образ світу та які чинники впливають на його сприйняття різними лінгвокультурами вважаємо за необхідне звернути увагу на історичні витoki даного поняття.

З давніх часів людина мала вузьке осмислення світу, але з плином часу, із технічним прогресом та відкриттям нових горизонтів, континентів тощо уявлення про оточуючий світ все більш розширювалось та змінювалось. Однак звернемо увагу саме на розбудову категорій «картина світу» та «образ світу» як таких.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час дуже актуальними є такі поняття як «картина світу», «модель світу», «образ світу», які намагаються трактувати різні діячі наукових сфер: фізики, математики, історики, соціологи, лінгвісти, психолінгвісти. Теоретичною основою дослідження слугували роботи таких видатних вчених як А.М. Леонт'єв, який робив акцент на побудову у пізнанні особистості образу світу, образ реальності. Результатами його наукових надбань знайшли витoki у інтерпретаціях дійсності національним, культурним та професійним товариствам (Гачев 1998; Гусев, Дубчук 2013; Найдофф 2011; Ханіна 2009 та інш.). Глибинний аналіз структурно-функціональних та змістовних компонентів категорії «образу світу» у роботах Е.Ю. Артем'євої, В.Ф. Петренка, В.В. Петухова та інш. виявив можливість вивчати та досліджувати мовне пізнання образу світу у різних його проявах (Уфимцева, Тарасов 2009).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

На думку вчених, картина світу складається в кожному історичному соціумі, при чому треба зазначити, що в сутність картини світу вкладається не тільки світосприйняття певної історичної епохи, а й специфіка образу життя кожного окремого народу, формуючи особливі уявлення про мету та сенс існування, про взаємодію з іншими людьми та народами, а також о системі взаємовідношень та взаємозв'язків між об'єктами, явищами та процесами оточуючого світу. Згідно з Лур'є С.В., культура етносу дає людині можливість визначити себе в світі та створити такий образ світу, в якому він зміг би діяти. Культура складає саме ту частину отриманої поведінки, яку людина розділяє з іншими членами цього етносу (Рогозіна, 2001). Таким чином, результати наукових звершень та відкриттів з питань картин світу оформлюються у відповідні галузі наукових знань, і як наслідок, отримують нові термінологічні поняття такі як, наприклад, фізична картина світу, біологічна картина світу, релігійна тощо (Рогозіна, 2001).

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба надати теоретичне обґрунтування категорії «образ світу» на матеріалі промови шведської еко-активістки Грети Тунберг, а також зобразити схематично яким чином відбувається світосприйняття особистістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спілкування людей у суспільстві можливе лише за умови взаєморозуміння та взаємопроникнення у духовні світи кожного, а перетин духовних світів людей відбувається за рахунок того, що існує загальна для них система світосприйняття. Однак при зміні глобальних картин світу, тобто коли відбувається зміна категоріального набору призводить до того, що змінюється наповнення та інтерпретація образу світу, як наслідок, відбувається розрив у порозумінні. Адже кожна картина світу зберігає певний образ світу, який ніколи не є дзеркальним відображенням світу. Картина світу є певним баченням дійсності, смисловим конструюванням світа у відповідності до певної логіки, світосприйняття та світоуявлення. Універсальність цих концептуальних та чуттєвих полягає в тому, що вони, будучи мінливими за своїм змістом, властиві людині на всіх етапах її історичного розвитку. Саме з цих категорій і будується в кожній окремій культурі своя особлива модель світу.

Першим науковцем, який звернув на це увагу став А.М. Леонт'єв, який просував ідею о розбудові проблеми сприйняття як проблеми психології образу світу. Він виокремлював два плани пізнання – пізнання як внутрішня діяльність та пізнання як відображення (образ), які виступали як два аспекти, дві сторони існування психіки. Вважалося, що зовнішня (матеріальна) та внутрішня (психічна) мають однакову структуру. Образ є невід'ємною частиною, тож, відповідно, будь-яка відповідність образів поза межами активізації їх в рамках діяльності відсутня. Така трактовка природи образів вилучає можливість їх самоактивності. Образи аmodalьні, що позначає, що та модальність, в якій вони виникають в пізнанні будуть визначатися тим видом діяльності, який створює сама людина, а не загальною домінантною сенсорною модальністю [Образ мира как мифологический символ (Берулава, 2001: 14-15)].

Основні тези, який вчений висуває є те, що образ світу не є сума перцептивних образів, в той час як образ не є «чуттєвою» картинкою. Образ світу опосередковує взаємодію суб'єкта з реальністю. За А.М. Леонт'євим в образі світу представлені не тільки об'єкти, які присутні в тезаурусі сприйняття суб'єкта, він також виражається у дещо відносному уявленні про реальність (Баксанский, Кучер, 2010: 26-27).

Дослідження, які проводяться в межах загальнопсихологічної теорії діяльності стосовно категорії образу світу призвели до того, що поняття «образ світу» не можна ототожнювати із «мовною картиною світу» та «наївною картиною світу». Адже, як вважають вчені, образ світу – це інтегральна структура, яка є результатом пізнання, в якому чуттєві образи під впливом реалістичної діяльності суб'єкта трансформуються в значення та змісти, які представляють вже обізнані об'єктивні зв'язки предметного світу та сприйняття, яке визначає світ людини. Більш того, як наслідок різноманітних діяльностей, що утворюють позаmodalьні системи, дозволяє виокремити в цілісній структурі «образу світу» три шари: перцептивний світ, семантичний світ та образ світу (Терентий, 2018).

На думку Г.А. Берулава, образ світу – це особистісно обумовлене, первісно неотрефлектованне, інтегративне відношення суб'єкта до себе та оточуючого світу, яке вміщує в себе існуючі у суб'єкта ірраціональні установки. це не є уявленням у вузькому розумінні, що передбачає виконання певних розумових операцій, які не мають ярко вираженої емоційної окраски. Мислення в процесі диференціації, що розглядається характеризується значенням процесу рішення задач та узагальненим відображенням дійсності. В такому контексті мислення завжди є теоретичною та рефлексивною діяльністю [Образ мира как мифологический символ (Берулава, 2001: 25)].

Особливий інтерес в плані теоретичного осмислення феномену образу світу викликає імовірно-смилова концепція пізнання, яку розробив В.В. Налімов. З

точки зору даної концепції, пізнання розглядається як деякий текст, носій смислів, який підлягає нашій трактовці та смисловій інтерпретації тобто «текст-смысл-мова». кожне слово при цьому завжди містить весь семантичний потенціал та відповідно набуває смислової розмитості та багатозначності. Образ світу з цих позицій представляється як універсальний та інтегральний текст, багатство та смисл якого відображено нашим пізнанням (Берулава 2001: 26).

Підсумовуючи вищезазначене, можна припустити, що всесвіт – це людина крізь її індивідуальне сприйняття. Візьмемо до уваги промову Грети Тунберг, 16-річної шведської школярки-активістки, яка люто висловила свою точку зору стосовно глобальних кліматичних змін з трибуни кліматичного Самміту ООН, який відбувався 22-23 вересня 2019 року. У її промові всесвіт сконструйовано як глобальна екосистема від якої потерпає молоде покоління, що опрідметнено у номінативних одиницях: “*Yet you all come to us **young people** for hope. How dare you! You have stolen **my dreams and my childhood** with your empty words. And yet I’m one of the lucky ones. People are suffering. People are dying. Entire ecosystems are collapsing*”; *We are daring of a **mass extinction**, and all of you can talk about is money and fairy tales of **eternal economic growth**; Because if you really understood the situation and still kept on **falling to act**, then you would be evil; But those numbers do not include tipping points, most feedback loops, additional warming hidden by **toxic air pollution** or aspects of **equity and climate justice*** (<https://www.npr.org/2019/09/23/763452863/transcript-greta-thunbergs-speech-at-the-u-n-climate-action-summit>).

Всесвіт подається у термінах екосистеми, яка страждає від зневоднення, розпадання, вимирання, токсичного забруднення тощо. Тобто така політична промова і усвідомлення всесвіту через такі поняття спричинила ланцюжкову реакцію по всьому світові. Як результат, її гучна промова зробила абсолютну зміну світосприйняття у всьому світі. Рік тому вона почала виходити на одиночні пікети проти кліматичних змін під стіни парламенту Швеції. До неї приєдналися шведські школярі. Акції протесту за збереження довкілля дуже швидко підхопили підлітки в усьому світі. Нині мільйони дітей регулярно виходять на масові акції протесту #ClimateStrike #FridaysForFuture у 150 країнах (<https://50vidsotkiv.org.ua/najvidomisha-ale-ne-yedina-greta-tunberg-i-politichnij-ruh-ditej/>).

Після виступу Грета та ще 15 підлітків зібрали прес-конференцію у штаб-квартирі ЮНІСЕФ, де подали скаргу на уряди 5 країн (Бразилії, Франції, Німеччини, Аргентини та Туреччини). У колективній скарзі йдеться про те, що згідно з Конвенцією ООН про права дитини, уряди цих країн порушують права дітей, забруднюючи довкілля (діти не подали скаргу проти США та Китаю, бо ці країни не підписали додатковий протокол, у якому прописана можливість подання індивідуальних скарг). Перед парламентськими виборами у Швеції, 9 вересня 2018 року, вона пішла на одиночний пікет до стін Парламенту й надалі три тижні продовжувала виходити з плакатом. Після виборів вона почала виходити щоп’ятниці.

До проведення шкільних страйків її надихнув приклад американських школярів, які вийшли на масові акції протесту з вимогою заборонити вільний продаж зброї після стрілянини у місті Паркленд. Грета намагалася вмовити своїх однокласників протестувати, але не знайшла охочих приєднатися, тому вирішила йти під стіни парламенту з одиночним пікетом.

Дівчина каже, що їй подобається ідея мовчазного супротиву. В інтерв’ю журналу Rolling Stone вона розповіла про Розу Паркс, американську громадську діячку, авторку автобіографії «Мовчазна сила», яка поклала початок боротьби за права чорношкірих у США. Так само як і Грета, Роза Паркс була інтроверткою, але

показала своїм прикладом, що й одна людина може спричинити великі зміни (<https://50vidsotkiv.org.ua/najvidomisha-ale-ne-yedina-greta-tunberg-i-politichnij-ruh-ditej/>).

Результатом її екологічного руху стало те, що вона пожертвувала нагороду у 100,000 доларів, яку вона отримала, ЮНІСЕФ, щоб купити мило, маски та рукавички з метою захистити дітей від пандемії коронавірусу, а 5 червня 2020 року: Тунберг і Fridays For Future запускають краудфандингову кампанію, щоб допомогти громадам у тропічних лісах Амазонки в Бразилії під час кризи COVID-19.

У 2019 році протести, збір коштів та активність Тунберг зробили її наймолодшою людиною, яка отримала нагороду журналу *TIME* «Людина року».

«Вона звичайна дівчинка-підліток, яка, набравшись сміливості говорити правду владі, стала іконою покоління», зазначається у статті, де оголошується титул Тунберг. «З'ясувавши абстрактну небезпеку з пронизливим обуренням, Тунберг стала найпереконливішим голосом у найважливішому питанні, яке стоїть перед планетою» (<https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>).

Як повідомляє *The Hill*, Тунберг була номінована на Нобелівську премію миру не один раз, а двічі. До її заслуги висувались два шведських законодавця, Єнс Холм і Хакан Свеннелінг, які розповіли про важку роботу тодішньої 17-річної дівчини, щоб відкрити очі таким політикам, як вони. Ця номінація, спеціально за екологічну активність, ставить її в ту ж категорію, що й колишній віце-президент Ел Гор, який переміг у 2007 році.

Грета Тунберг постійно виступає за молоде покоління. Тунберг також говорила про важливість захисту майбутніх поколінь від екологічних помилок, спричинених зміною клімату. За даними *Thomson Reuters Foundation*, Тунберг заявила, що зміна клімату є найбільшою загрозою, з якою сьогодні стикаються діти та молодь. Вона також заявила, що, швидше за все, молоді покоління повинні «прибрати безлад, який ви, дорослі, зробили...» (<https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>).

Як повідомляє *The Toronto Sun*, батьки Тунберг спочатку були проти її екологічної активності. Лише тоді, коли вони побачили всі ті гарні справи, що вона почала робити, вони долучилися до її активної громадянської позиції. У березні 2020 року Тунберги випустили книгу, яку вони написали у співавторстві, під назвою «Наш будинок горить: сцени сім'ї та кризи на планеті». І згідно з повідомленням у Facebook, написаному Тунберг, усі доходи від цієї книги йдуть на благодійність.

На сторону підтримки Грети Тунберг також виступили селебритіс всього світу. Так, наприклад, Енн Хетеуей зазначила на своїй сторінці в Інстаграм, щоб молода активістка була сильною та продовжувала робити свою гарну справу: «Люба @gretathunberg, будь ласка, знайте, що під кожним мостом, який коли-небудь був побудований, також є троль, який приходить із ним – іноді більше ніж один. Міст – тобто той, який з'єднує і підносить – важливіше, ніж троль». Вона також додала, щоб Грета залишалася сильною та продовжувала свою справу. (https://www.instagram.com/p/B2zs9m0ldBx/?utm_source=ig_embed&ig_rid=13e88cda-dcc1-4d3e-8545-fd9fa8e76660).

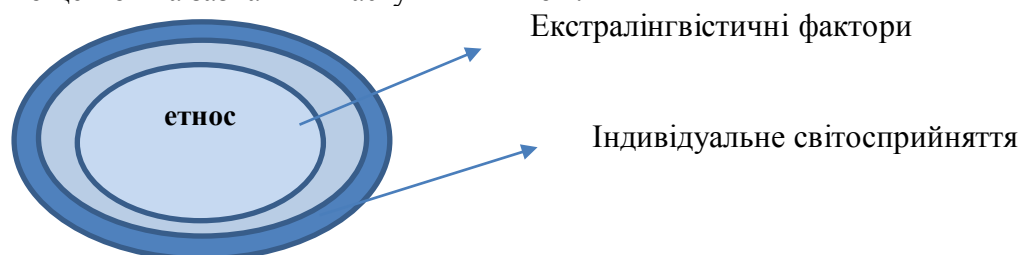
Однак не лише Енн Хетеуей підтримала еко-активістку. Також своє бачення з приводу екологічних проблем висловили такі знаменитості як Кріс Немсворд, Каміла Кабелло, Джо Джонас, Еллі Гулдінг, Пенелопа Круз та інші.

Леонардо Ді Капріо зазначив у своєму аккаунті в Інстаграм:

leonardodicaprio #Regram #RG @gretathunberg: "Right here, right now is where we draw the line. The world is waking up. And change is coming, whether you like it or not." My full speech in United Nations General Assembly. #howdareyou. (Саме тут, саме зараз

ми проводимо межу. Світ прокидається. І зміни прийдуть, хочеш ти того чи ні») (<https://www.instagram.com/p/B2xLf3RFcNP>).

Підходячи до висновку, можна припустити, що образ світу – це динамічне явище, яке впливає на світосприйняття людини. Якщо взяти за основу промову Грети Тунберг, то можна зазначити той факт, що до її гучного виступу суспільство не було настільки збуджуване з приводу кліматичних змін. Однак після її емоційної промови, світ відреагував доволі жваво, результатом чого стало виникнення течій, еко-організацій, фан-клубів, підтримки перших осіб держав та відомих людей по всьому світу. Таким чином, вважаємо за потрібне зазначити, що в основі світосприйняття покладено принцип сприйняття етносу (що є статичним), який вміщує індивідуумів цього етносу, які, в свою чергу, сприймають світ з точки зору його глобальних (соціальних, культурних, політичних, екологічних тощо) змін. Це сприйняття є динамічним адже кожен індивідуум сприймає по-своєму ту чи іншу подію. Схематично це можна зазначити наступним чином:

Висновки з даного дослідження та перспективи. Таким чином, як бачимо, будь-яка подія так чи інакше відбивається у світосприйнятті індивідуума, який формує образ світу. Безумовно, це відбивається в розвитку мови появою нових слів, виразів, оборотів тощо.

Підходячи до висновку, необхідно зазначити, що у подальшій перспективі вбачається можливим виокремити найбільш вагомі екстралінгвістичні фактори, які будуть «рушійною силою» у формуванні образу світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баксанский О. Е., Кучер Е. Н. Когнитивный образ мира : монография / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер // Москва. – Реабилитация, 2010. – 224 с.
2. Берулава Г. А. Образ мира как мифологический символ : учебное пособие / Г.А. Берулава // Москва : Пед. о-во России, 2001. – 45 с.
3. Жачек Н. Найвідоміша, але не єдина: Грета Тунберг і політичний рух дітей. Опубл. 30 верес. 2019. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/najvidomisha-ale-ne-vedina-greta-tunberg-i-politichnij-ruh-ditej>.
4. Рогозина И. В. Плюрализм картин мира / И.В. Рогозина // Ползуновский альманах. – Вып. 1–2. – Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2001. – С. 218–225.
5. Терентий Л. М. Психолінгвістическое изучение образа мира. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. № 2, ч. 1. С. 170–173.
6. Anne Hathaway in Instagram. URL: https://www.instagram.com/p/B2zs9m0ldBx/?utm_source=ig_embed&ig_rid=13e88cda-dcc1-4d3e-8545-fd9fa8e76660.
7. Krososky A. 5 of Greta Thunberg's Greatest Accomplishments to Date. Publ. 24 August 2021. URL: <https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>.
8. Leonardo DiCaprio in Instagram. URL: <https://www.instagram.com/p/B2xLf3RFcNP>.
9. More from Green Matters. URL: <https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>.
10. Transcript: Greta Thunberg's Speech At The U.N. Climate Action Summit Publ. 23 September 2019. URL: <https://www.npr.org/2019/09/23/763452863/transcript-greta-thunbergs-speech-at-the-u-n-climate-action-summit>.

REFERENCES

1. Baksanskij, O. E., Kucher, E. N. (2010). *Kognitivnyj obraz mira* [Cognitive vision of a world] : monografiya. Moskva : Reabilitaciya [in Russian].
2. Berulava, G. A. (2001). *Obraz mira kak mifologicheskij simbol* [The image of the world as a mythological symbol] : uchebnoe posobie. Moskva : Ped. o-vo Rossii [in Russian].

3. Zhachek, N. (2019, veresen 30). Naividomisha, ale ne yedyna: Hreta Tunberh i politychnyi rukh ditei [The most famous, but not the only one: Greta Thunberg and the children's political movement]. Retrieved from <https://50vidsotkiiv.org.ua/najvidomisha-ale-ne-yedyna-greta-tunberg-i-politichnij-ruh-ditej/> [in Ukrainian].

4. Rogozina, I. V. (2001). Plyuralizm kartin mira [Pluralism of world pictures] Retrieved from http://elib.altstu.ru/journals/Files/pa2001_1_2/pages/34/pap_34.html [in Russian].

5. Terentij, L. M. (2018). Psixolingvisticheskoe izuchenie obraza mira. [Psycholinguistic study of the image of the world] *Filologicheskie nauki. Voprosy` teorii i praktiki* (№ 2, ч. 1). (с. 170–173.) [in Russian].

6. Anne Hathaway in Instagram. Retrieved from https://www.instagram.com/p/B2zs9m0ldBx/?utm_source=ig_embed&ig_rid=13e88cda-dcc1-4d3e-8545-fd9fa8e76660

7. Krososfsky, A. (2021, August 24). 5 of Greta Thunberg's Greatest Accomplishments to Date. Retrieved from <https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>

8. Leonardo Dicaprio in Instagram. Retrieved from <https://www.instagram.com/p/B2xLf3RFcNP>

9. More from Green Matters. Retrieved from <https://www.greenmatters.com/p/greta-thunberg-accomplishments>

10. Transcript: Greta Thunberg's Speech At The U.N. Climate Action Summit (2019, September 23). Retrieved from <https://www.npr.org/2019/09/23/763452863/transcript-greta-thunbergs-speech-at-the-u-n-climate-action-summit>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Федорова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: дослідження розвитку англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yuliya Fedorova – PhD in Philology, Associate Professor, Head of the English Philology Department at Mariupol State University.

Scientific interests: studying the development of the English language.

УДК 811.16'373.2

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-208-215

ПРОЄКЦІЯ НАЗВ СВІТУ ПРИРОДИ НА СЛОВ'ЯНСЬКІ СОМАТИЗМИ

Ірина ШПІТЬКО (Дніпро, Україна)

ORCID: 0000-0003-4639-0537

Web of Science Researcher ID C-9598-2016

e-mail: iryna-shpitko@ukr.net

ШПІТЬКО Ірина. ПРОЄКЦІЯ НАЗВ СВІТУ ПРИРОДИ НА СЛОВ'ЯНСЬКІ СОМАТИЗМИ.

У руслі антропоцентризму представлено слов'янські соматизми, які відображають знання давніх слов'ян про навколишній світ, самих себе і свій організм. Як вторинні номінації ці лексичні одиниці засновані на прихованому порівнянні з об'єктами дійсності та побудовані за семантичною моделлю. В основі іменування частин тіла людини є метафоричні перенесення за подібністю форми, будови, ознак і властивостей, функцій предметів і явищ світу природи – назв рослин і рельєфу.

Ключові слова: антропоцентризм, давні слов'яни, соматизм, світ природи, світобачення, метафоричне перенесення.

SHPITKO Iryna. THE PROJECTION OF NAMES OF THE WORLD OF NATURE ON SLAVIC SOMATISMS.

In line with anthropocentrism, the issues of the relationship between the surrounding world, process of thinking and language, and the study of the processes of transforming the facts of extra verbal reality into the acquisition of the language system are important for modern linguistics. In this regard the study of somatisms in modern Slavic languages in the direct nominative sense is extremely relevant. Slavic names of body parts, inherited from the Proto-Slavic language and dating back to Indo-European proto-language, preserve inexhaustible knowledge of both the Slavs themselves and their worldview, "speaking" of themselves through

associations with phenomena and things of animate and inanimate nature. Most names of body parts at the present stage are perceived as primary units of language, because in morpheme terms they are structurally simple. Based on etymological analysis, comparison with other languages of the Indo-European language family, it is established that Slavic somatisms are secondary nominations that have a figurative basis and are often based on a hidden comparison with objects of reality. As a result of the work of linguocognitive mechanisms, the emergence of somatisms often occurred due to understanding the existing, long-used units of language, as a human being perceives the new through the prism of the well-imagined and known from previous experience. Studying human body, trying to verbalize its parts, our ancestors noticed the similarity of its individual parts with the phenomena and things of the natural environment. Accordingly, the nomination of Slavic somatisms is based on metaphorical transfers of similarity of form, structure, signs and properties, functions of objects of the natural world - plant names and relief. This is how a part of Slavic somatisms was formed: torso, eyebrows, waist, back, forehead, lips, hand. Their nominations are based on the names of the plant world (tree and its various parts, mushrooms, tassels) and the names of geographical objects (ridge, hump, chest, valley, pit). Thus, somatic vocabulary remains an inexhaustible source for linguistic studies, because by studying it, one can learn the deep mental secrets of the Slavs, who preserve and accumulate their languages, the creators and speakers of which they have been for millennia.

Key words: *anthropocentrism, ancient Slavs, somatisms, world of nature, worldview, metaphorical transfer.*

Постановка проблеми. Сучасна епоха характеризується появою великої кількості нових лексичних одиниць або нових значень у наявних слів, а мовознавство позначене періодом активного дослідження їх. Проте поряд із зацікавленням вивчення процесів найменування нових реалій, розвитку полісемії наявних мовних одиниць відзначаємо недостатність уваги мовознавців до загальновідомих, загальноживаних слів. Слушними видаються слова відомого фізіолога М. О. Бернштейна, який свого часу зазначив, що «в кожній галузі знань визначальними є два питання: 1) як відбувається явище та 2) чому воно відбувається» (цитата за О. Леонтьєвим) (Леонтьєв, 2008: 333). Ці питання є не менш важливими і для лінгвістичної науки, адже мовознавці мають з'ясувати «співвідношення навколишнього світу, мислення й мови, дослідити різноманітні засоби номінації, номінативну техніку, сам процес перетворення фактів позамовної дійсності в набуток системи та структури мови» (Языковая номинация, 1977: 3). Повний лінгвістичний опис мовних фактів неможливий без звернення до наукових доробків таких видатних науковців, як В. фон Гумбольдт, О. О. Потебня, В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, М. Е. Рут, В. М. Телія, О. А. Земська, та до сучасної лінгвістичної парадигми – антропоцентризму як особливого типу дослідження мови, коли «людина стала центром координат, які визначають предмет, завдання, методи, ціннісні орієнтації сучасної лінгвістики» (Попова, 2002: 69). Відповідно до цього в мовознавчих дослідженнях людина – головна, центральна величина, у зв'язку з чим конкретні лінгвістичні проблеми вирішуються з урахуванням людського фактору, тому актуальним у руслі антропоцентричної парадигми постає дослідження слов'янських соматизмів. Ґрунтовне етимологічне вивчення їх дає всі підстави стверджувати, що назви частин тіла людини в слов'янських мовах, які формувалися протягом тисячоліть і активно функціонують нині, у першу чергу відображають знання давніх слов'ян про навколишній світ.

Аналіз останніх робіт. З другої половини ХХ ст. науковці активно використовують термін соматизм у дослідженнях, спрямованих на вивчення мовних одиниць, які номінують частини тіла людини. Слов'янську соматичну лексику науковці досліджували в різних аспектах на матеріалі різних слов'янських мов: О. В. Старих, О. М. Маркова, Н. В. Масалева, Н. А. Власова, О. Моторний, Л. Мойсеєнко, К. Палкович, І. Ванькова, В. Вітковська, В. Чурдова, Д. Балакова, Я. Сятковські тощо. Більшість доробків спрямована на вивчення соматизмів як національно-культурних компонентів фразеологічної одиниці та когнітивних і

семантичних значень, які формуються на основі наявних соматизмів у тій чи тій мові. У нашому дослідженні ми прагнемо встановити, що постає основою творення самих соматизмів, пізнати світобачення давніх слов'ян, яке відобразилося в лексичній парадигмі назв частин тіла людини як однієї з найдавніших груп слов'янської лексики.

Метою нашої статті є виявлення тих елементів навколишнього світу давніх слов'ян, які стали основою номінації праслов'янських і зрештою слов'янських соматизмів. **Об'єктом** дослідження є лексичні одиниці на позначення частин тіла людини в сучасних слов'янських мовах, **предметом** – об'єкти світу живої й неживої природи, назви яких давні слов'яни перенесли на назви частин свого тіла.

Виклад основного матеріалу. Хронологічно соматизми є одним з найдавніших пластів лексики разом з назвами спорідненості, тварин, рослин, житла, господарських знарядь і занять, предметів харчування, дій і процесів, якостей тощо (Вступ, 1966: 500). Через давність свого походження, різноманітні зміни у структурі основи соматизми сприймаються як непохідні мовні одиниці, проте вони є похідними, вторинними, що, за твердженням В. М. Телії, може бути з'ясоване лише за етимологічного чи історичного аналізу (Телія). Як вторинні номінації соматизми мають образну основу й нерідко засновані на прихованому порівнянні з об'єктами дійсності та побудовані за метафоричною моделлю. Мовні метафори – це один з універсальних способів пізнання й номінації нових понять. У процесі називання нових реалій взагалі і соматизмів зокрема людське мислення здебільшого звертається до вже наявних в мові вербальних одиниць. У результаті роботи лінгвокогнітивних механізмів акустичний образ їх використовується для передачі нових смислів, а отже, і для найменування нових предметів і явищ. Як слушно зауважує В. М. Телія, метафора – один з найбільш продуктивних способів смислотворення, що виявляється на всіх значимих рівнях мовної структури – лексичному, синтаксичному та морфемному, але особливо активна метафора на лексичному рівні (Метафора в мові і тексті, 1988: 4). Цей мовний троп вибудовується на подібності предметів і явищ, тому в основі метафоричного перенесення є зіставлення та порівняння предметів, явищ на основі спільної для них ознаки. Метафора – це приховане порівняння, що з'являється як результат подібності двох реалій, які належать до різних категорій. Не становлять виняток і номени-соматизми, нерідко утворені шляхом метафоризації дійсності. Пізнавши навколишній світ і пізнаючи себе, давні слов'яни зіставляли об'єкти, явища, предмети дійсності, які вже мали назви, із тими, які підлягали номінації, тобто частинами свого тіла. У процесі етимологічного вивчення слов'янських соматизмів помічено перенесення назв із світу природи (живої й неживої) на частини тіла людини. Це дає підстави стверджувати, що давні слов'яни вбачали подібність між елементами світу природи та світом людини, оскільки назви елементів світу природи слугували назвами елементів світу людини – частин людського тіла.

Світогляд давніх слов'ян був дуже самотнім... Наші предки з трепетом ставилися до навколишнього світу... Справжнім храмом для них була природа, частиною якої вони себе вважали, гармонійно вписуючись у природне середовище (Гнатюк В., Гнатюк Ю., 2008: 3). Усе це позначилося на формуванні соматичної лексики.

Із усього світу живої природи, з яким злагоджено жили давні слов'яни, окремо постає світ рослин. Дерево в житті людини завжди відіграло й досі відіграє значну роль. У сучасній науці описано феномен дерева в культурі слов'ян, символіку дерев у слов'янській міфології та фольклорі, концепт дерева в мовних картинах світу

слов'ян, проте лексеми, які позначають частини дерева і стали основою номінації слов'янських соматизмів, ще не були ґрунтовно досліджені. Давні слов'яни проводили аналогії між елементами дерева, його властивостями і частинами свого тіла, що й слугувало мотивацією для низки соматизмів. Давнім слов'янам була знайома будова дерева, принаймні вони виділяли три його частини, що засвідчено давньою слов'янською міфологією (Кононенко, 2013), – коріння, стовбур і крону. У побуті давні слов'яни найбільше використовували стовбур дерева – це спричинило появу певних асоціацій цієї частини дерева з тулубом людини. Чеський дослідник В. Махек відзначає, що в давньочеській мові основну дерев'яну й нерозгалужену частину дерева, його стовбур, було позначено словом *trup* (ESJČ, 1968: 654). Цей номен має праслов'янське походження (**trupь*) і успадкований з індоєвропейського кореня **trou-p(o)*- «колода, пень» (ЕСУМ, т. 5: 657; HER, 1993: 642). Отже, звуковим комплексом **trupь* давні слов'яни номінують основну частину свого тіла між головою та кінцівками на основі подібності до стовбура дерева за схожістю будови (частина чогось цілого) і функції (бути основою чого-небудь). Зрештою лексема *trypn / trup* із значенням «центральна частина тіла, що не містить голову, шию, кінцівки» стає набутом лексико-семантичних систем південнослов'янських і південно-західних мов західнослов'янської групи (хорв. *trup*, словац. *trup*).

Дерево здавна в багатьох народів слугувало будівельним матеріалом: його стовбур використовували як перекладину, місток, який з'єднував два береги струмків, річок, урвищ тощо. Соматизм *брови* «волосся, розташовані дугою над очною западиною, а також виступ над цією западиною» науковці виводять з прасловнського **bry* (Р.в. **brъve*) з давнім значенням «колода, стовбур, кладка» (ЕСУМ, т. 1: 261; SESS, 2015: 84). Отже, слов'янський соматизм *брови*, який наявний у більшості слов'янських мов сформувався на основі метафоричного перенесення з назви частини зрубаного дерева, стовбура / колоди.

Із рослинним світом пов'язана словацька назва найвужчої частини тулуба людини – *driek* «талія». Словацький етимолог Л. Кралік припускає її зв'язок з литовськими *draikas* «довгий (про дерево)», *driekti* «розтягувати» та з праслов'янським дериватом **derkь*, що походить з індоєвропейського кореня **der-* «обтесаний стовбур дерева» (SESS, 2015: 134).

До світу рослин належить надземний вегетативний орган – *пагін* – тонка гнучка гілка. Слов'яни, напевно, вбачали подібність за кількома ознаками між молодою гілкою та власним хребтом: за властивістю (гнучкість), за функцією (пагін – основа для бруньок, листя, а хребет – головна вісь та опора тіла), за формою (і пагін, і хребет людини більш потовщені внизу та тонші вгорі). Результатом таких асоціацій утворився соматизм *спина*, споріднені зв'язки якого дослідники вбачають із латиським *spina* «прут», давньоанглійським *spīr* «довгий пагоніць», латинським *spīna* «хребет» (ЕСУМ, т. 5: 371). Різні семантичні зміни спостерігаємо в основі номінації лексеми *спина*, центром якої виступає хребет: довгий пагоніць > хребет людини > спина людини, що містить хребет.

Відомо, що давні слов'яни широко використовували в побуті кору дерева, а саме *луб* – внутрішню частину кори листяних дерев. Етимологи припускають зв'язок праслов'янської лексеми **lъbь* у значенні «череп; лоб, голова» (ЕСУМ, т. 3: 274) з праслов'янським **lubь* «луб» і виводять останню з індоєвропейського кореня **leubh-* «здірати (шкірку), знімати кору з дерева тощо» (ЭССЯ, т. 16: 227). Виходить, що семантичний розвиток слов'янських соматизмів із коренем *лоб-* пройшов шлях від позначення того, що знімається, до того, з чого знімається, тобто черепа: шкірка твердого предмета (дерева) > твердий предмет (голова, черепна коробка, череп).

Отже, в основі найменування черепа в словацькій і чеській (*lebka*), сербській (*лобања*), хорватській (*lubanja*), словенській (*lobanja*) мовах є метафоричне перенесення з позначення луб'яного, гладкого виробу на частину тіла людини.

Гриби як особливі представники світу живої природи також породжували певні асоціації у свідомості давніх слов'ян. Етимологи відзначають беззаперечну спорідненість значень «гриб» і «губа» (ЕССЯ, т. 7: 79). Спочатку номен *губи*, утворений з праслов'янського **goba*, слугував для називання грибів, що підтверджено його семантикою в інших слов'янських мовах: болг. *гъба* «гриб», чes. *houba* «гриб», словац. *huba* «гриб», рос. діал. *губа* «гриб», укр. діал. *губи* «гриби» тощо (ЕССЯ, т. 7: 78), а позначення ним частини тіла людини із значенням «кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, які утворюють краї рота в людей і тварин», має експресивний характер у зв'язку з перенесенням за подібністю ознаки «пористий, випуклий» на шкіряну складку рота. Цей соматизм функціонує лише в східнослов'янських мовах, який «посунув» інший слов'янський соматизм – *уста*. Проте лексико-семантична система словацької мови зберігає лексеми *huba* із значенням «рот, морда» (KSSJ, 2003: 201) й *gamba* «губи, у множ. рот» (KSSJ, 2003: 171), які в сучасній словацькій мові є пейоративними назвами до стилістично нейтральних *ústa* «рот» і *pera* «губа»: *držat' hubu* «мовчати», *zatvor hubu, drž hubu!* «мовчи»; *oduť, otročit' gambu* «надути, копилити губи».

Елементами хрестоцвітних рослин є *китиці* – скупчення квіток на одній гілці, на одному стеблі. У лексико-семантичних системах сучасних слов'янських мовах наявні слова із значенням «зв'язка, пучок рослин або волосся»: болг. *kita* «гілка», хорв. *kita* «гілочка з листям; пучок, зв'язка», словен. *kita* «коса (волосся); жгут із соломи; букет, пучок», чes. *kyta* «пучок пір'їв», словац. *kyta* «пучок льна, коноплі», пол. *kita* «пучок, зв'язка, кисть». Усі ці назви походять з праслов'янського **kyta* «китиця» (ЕССЯ, т. 13: 279; ЕСУМ, т. 2: 438). У східнослов'янських мовах значення «кисть руки» більш пізні, утворене в результаті метафоричного перенесення за подібністю форми: «зв'язка рослин» → «зв'язка пальців»: укр. *кисть*, рос. *кисть*, білор. *кісьць* (ЕСУМ, т. 2: 438; ЭСРЯ, т. 2: 240).

Другим світом природи, з якого давні слов'яни переносили назви на частини свого тіла, є світ неживої природи. Довкілля, у якому жили наші предки, осмислювалося ними та отримувало відповідні назви, які згодом ставали основою найменування нових понять, власне соматизмів. Наявність у праслов'янському лексиконі низки слів на позначення навколишнього ландшафту доводить, що наші предки освоїлися в непростому світі природи. «Людина з давніх-давен проводила аналогії між конфігураціями природних об'єктів і частинами тіла людини, що слугувало мотивацією для деяких соматизмів» (Маркова, 2013: 150).

Асоціативний зв'язок між рельєфом землі та частиною тіла людини простежується в слов'янському соматизмі *хребет*. Слово *хребет*, позначаючи спочатку одну з форм рельєфу земної поверхні, згодом стало позначати осьовий скелет людини в українській, російській і білоруській мовах (укр. і рос. *хребет*, білор. *хрыбет*) та задню частину тулуба людини, тобто спину, у словацькій (*chrbát*) і чеській (*hřbet*) мовах (в останній збереглося лише у сталих висловах – *ohýbat' hřbet* «гнути спину»). Лексема *хребет* праслов'янського походження (**chrъbъtь* «хребет, спина») і пов'язана з **chribъ* «горб, пагорб, хребет» (ЕССЯ, т. 8: 96; SESS, 2015: 223; ЕСУМ, т. 6: 208).

Географічний термін *горб* – основа соматизма *горб*. Російська дослідниця О. Маркова припускає, що значення «випуклість на спині» розвинулося із значення «підвищення на площині, бугор, пагорб» (Маркова, 2013: 150). Соматизм *горб* у

значенні «випуклість на спині» відомий українській (*горб*), російській (*горб*), чеській (*hrb*), словацькій (*hrb*), польській (*garb*) мовам, а в значенні «задня частина тулуба людини» болгарській (*грѣб*) і македонській (*грѣб*).

Поняття рельєфу, який піднімається над навколишньою поверхнею, перенесено й на передню верхню частину тулуба людини від шиї до живота, яка номінована в слов'янських мовах словом *груди* (болг. *грѣди*, серб. *груди*, словен. *grôd*, чес. *hrud*, словац. *hrud'*) або його дериватами – *hrudnik* «груди, грудна клітина» в чеській і словацькій мовах, *grudni koš* «грудна клітина» в хорватській мові. В основі цих соматизмів – праслов'янське **grōdъ*, яке, за переконанням етимологів, являє собою слов'янську лексико-семантичну інновацію й етимологічно тотожне з **grōda* «глиба, ком землі, бугор, підвищення» та **gręda* «довгасте підвищення» (ЕССЯ, т. 1: 148, 146, 121). Отже, соматизм *груди* – результат вторинної номінації за подібністю форми до географічного об'єкта.

Низькі ділянки землі, які протиставлялися підвищеним частинам суші, отримали в праслов'янській мові назви **dolъ* «діл», **dolina* «долина». Очевидним є асоціативний зв'язок за формою між низинним місцем на поверхні землі – *долиною* та слов'янським соматизмом *долоня* «внутрішній бік кисті руки людини», який утворився метафоричним шляхом: «низинне місце на земній поверхні» → «нижній бік руки» (Маркова, 2013: 151). Цей соматизм представлений в усіх слов'янських мовах різними фонетичними варіантами відповідно до змін, спричинених дією закону відкритого складу: **dolnъ* – укр. *долоня*, рос. *ладонь*, біл. *далонь*, болг. *длан*, макед. *дланка*, серб. *длан*, хорв. і словен. *dlan*, словац. *dlaň*, чес. *dlaň*, пол. *dłoń*. Назва цього ж географічного об'єкта стала основою номінації польського соматизма – *doły / dołeczki na policzkach* «як ямки на щічках».

Зв'язок між географічним об'єктом *ямою* «заглиблення в землі» і соматизмом *ямки на щічках*, *ямка на підборідді* людини та перенесення назви з географічного об'єкта на назву частини тіла людини за подібністю форми спостерігаємо в більшості слов'янських мов: рос. *ямки на чеушках*, білор. *ямкі на шчоках*, серб. *jame na obrazima*, хорв. *jame na obrazima*, словен. *jame na licih*, словац. *jamky na lícach*, чес. *jamky na tvářích*.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Світ живої й неживої природи, у тісному контакті з яким проживали наші предки, був когнітивно, ментально та вербально засвоєний одним із першим. Пізнавши його та пізнаючи себе, давні слов'яни використовували для номінації частин свого тіла форми вже наявної мовної одиниці як імені для нового позначення. Цими вербальними одиницями, що підтверджено етимологічними дослідженнями, є назви рослинного світу (*дерево та його частини, гриби, китиці*) і географічних об'єктів (*хребет, горб, груди, долина, яма*). На основі подібностей будови, форми, ознак і властивостей об'єктів і явищ світу живої й неживої природи та частин тіла людини сформувалася низка соматизмів у слов'янських мовах – *труп* «тулуб», *брови, driek* «талія», *спина, lebka / lobanja / лобања* «череп», *губи, кисть, хребет, горб, груди, долоня, ямка на щоках та підборідді / doły (dołeczki) na policzkach* тощо). Метафора виявилася одним з активних способів творення слов'янських соматизмів, які, пройшовши тривалий шлях свого розвитку, стали трансляторами різноманітних асоціацій, що відображають особливості світорозуміння та світосприйняття слов'ян. Отже, слов'янська соматична лексика залишається невичерпним джерелом для лінгвістичних студій, адже, вивчаючи її, можна пізнати глибинні ментальні тасмніці слов'ян, які зберігають і акумулюють у собі їх мови, творцями й носіями яких вони є вже не одне тисячоліття. Перспективу подальших досліджень, на наш погляд,

становить вивчення слов'янських соматизмів як репрезентантів світобачення самобутнього етносу – слов'ян – у колі індоєвропейців та виявлення етноспецифічних і універсальних ознак індоєвропейських мов у процесах вербалізації світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / За ред. О. С. Мельничука. К.: Наукова думка, 1966. 596 с.
2. Гнатюк В., Гнатюк Ю. Славянский ведизм и нумерология. Москва: Амрита-Русь, 2008. 152 с.
3. Кононенко О. А. Энциклопедия славянской культуры, письменности и мифологии. Харьков: Фолио, 2013. 30 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=223626> (дата звернення 04.01.2022).
4. Кубрякова Е. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). URL: <https://userdocs.ru/istoriya/15882/index.html?page=7> (дата звернення 04.01.2022).
5. Леонтьев А. Путешествие по карте языков мира. М.: ИД Мещеряково, 2008. 346 с.
6. Маркова Е. М. Метафорическое развитие славянской названий ландшафта // *Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского*. 2013. № 6 (2). С. 150–153.
7. Метафора в языке и тексте / за ред. В. Н. Телия. М.: Наука, 1988. 176 с.
8. Попова Е. Человек как основополагающая величина современного языкознания. *Филологические науки*. 2002. № 3. С. 69–77.
9. Телия В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Номинация. URL: <http://www.tapemark.narod.ru/les/336a.html> (дата звернення 04.01.2022).
10. Языковая номинация (Общие вопросы). М.: Наука, 1977. с. 360.

ДЖЕРЕЛА

- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: в 6 т. К.: Наукова думка, 1982–2012.
- ЭСРЯ** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / под ред. И предисловием Б. А. Ларина. М.: Прогресс, 1971.
- ЭССЯ** – Этимологический словарь славянских языков. Праoslavянский лексический фонд. URL: <http://essja.narod.ru/index.htm> (дата звернення 04.01.2022 – 18.01.2022).
- ČES** – Rejzek, J. *Český etymologický slovník*. Praha: LEDA, 2001. 752 с.
- ESJČ** – Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Československá Akademie Věd, 1968. 866 s.
- HER** – Gluhak, A. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: AC, 1993. 832 s.
- KSSJ** – *Krátký slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA, 2003. 986 s.
- SESS** – Králik, L. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2015. 704 s.

REFERENCES

1. Vstup do porivnyal'no-istorychnoho vyvchennya slov'yans'kykh mov (1966)/ Za red. O. S. Mel'nychuka [Introduction to the comparative and historical study of Slavic languages]. Kyiv: Naukova dumka, 596 p.
2. Gnatyuk, V., Gnatyuk, YU. (2008). Slavyanskiy vedizm i numerologiya. [Slavic Vedism and numerology]. Moscow: Amrita-Rus', 152 p.
3. Kononenko, O. A. (2013). Entsiklopediya slavyanskoy kul'tury, pis'mennosti i mifologii. [Encyclopedia of Slavic culture, writing and mythology]. Kharkiv: Folio. 30 p. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=223626>.
4. Kubryakova, Ye. Evolyutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine XX veka (opyt paradigmalnogo analiza). [The evolution of linguistic ideas in the second half of the twentieth century (the experience of paradigm analysis)]. URL: <https://userdocs.ru/istoriya/15882/index.html?page=7>.
5. Leont'yev, A. (2008). Puteshestviye po karte yazykov mira. [Journey through the map of world languages]. Moscow: ID Meshcheryakovo, 346 p.
6. Markova, Ye. M. (2013). Metaforicheskoye razvitiye slavyanskiy nazvaniy landshafta. [Metaphorical development of the Slavic names of the landscape] // *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta imeni N. I. Lobachevskogo*. № 6 (2). P. 150–153.
7. *Metafora v yazyke i tekste* (1988). [Metaphor in language and text] / za red. V. N. Teliya. Moscow: Nauka, 176 p.
8. Popova, Ye. (2002). Chelovek kak osnovopolagayushchaya velichina sovremennogo yazykoznaneya. [Man as a fundamental value of modern linguistics]. *Filologicheskkiye nauki*. № 3. P. 69–77.
9. Teliya, V. N. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar'. Nominatsiya. [Linguistic encyclopedic dictionary. Nomination]. URL: <http://www.tapemark.narod.ru/les/336a.html>.

10. Yazykovaya nominatsiya (Obshchiye voprosy). (1977). [Language nomination (General questions)]. Moscow: Nauka, 360 p.

SOURCES

ЕСУМ – Etymologichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: v 6 t. [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 6 v.]. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012.

ЭСРЯ – Fasmer, M. Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: v 4 t. / pod red. i predisloviyem B. A. Larina. [Etymological dictionary of the Russian language: in 4 v.]. Moscow: Progress, 1971.

ЭССЯ – Etimologicheskij slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond. [Etymological dictionary of Slavic languages. Proto-Slavic lexical fund]. URL: <http://essja.narod.ru/index.htm>.

ČES – Rejzek, J. Český etymologický slovník. Praha: LEDA, 2001. 752 s.

ESJČ – Machek, V. Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Československá Akademie Věd, 1968. 866 s.

HER – Gluhak, A. Hrvatski etimološki rječnik. Zagreb: AC, 1993. 832 s.

KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: VEDA, 2003. 986 s.

SESS – Králik, L. Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, 2015. 704 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Шпітько – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: славістика, словакістика, слов'янська лексикологія, ономасіологія, семасіологія, дериватологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Shpitko – Associate Professor, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Oles Honchar Dnipro National University, Department of General and Slavic Linguistics.

Scientific interests: Slavic studies, Slovak studies, Slavic lexicology, onomasiology, semasiology, derivatology.

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

Здійснюється підготовка до друку чергового випуску збірки наукових праць «Наукові записки. Серія: «Філологічні науки» (на комерційній основі), який зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat** та **Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers)**.

Редколегія перевіряє статті на плагіат.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЯКІ БУДУТЬ НАДХОДИТИ ДОРЕДАКЦІЇ

Вимоги до оформлення:

Стаття повинна бути написана українською, англійською, німецькою або російською мовами з дотриманням наукового стилю та без мовних помилок.

Електронний варіант статті в редакторі Word – 2003, шрифт Times New Roman, збереження у форматі **doc** або **rtf** українською, російською, англійською чи німецькою мовами.

Текст на аркуші А4, розмір шрифту 14, інтервал 1,5 пт; поля: зліва – 30 мм; праворуч – 15 мм; знизу і зверху – 25 мм. Обсяг статті не менше 0,5 друк, аркуша (10-12 сторінок).

Розміщення на сторінці:

У лівому верхньому кутку: **УДК**. Через один інтервал по центру великими літерами та жирним шрифтом – назва статті. Під низом по центру **прізвище, ім'я** (повністю) із вказівкою **в дужках міста та країни**, через інтервал нижче – **ORCID**, без інтервалу нижче – **Researcher ID, Scopus ID**, якщо автор має, без інтервалу нижче – **електронна адреса**.

Усім статтям журналу призначається цифровий ідентифікатор **DOI**.

Далі через рядок великими літерами назва статті розмір (кегель) 14 пт, анотація та ключові слова (5-10) – українською мовою, міжрядковий інтервал 1, розмір (кегель) 12 пт, шрифт - курсив.

До статті без інтервалу додається назва статті та реферат (анотація та ключові слова) англійською мовою обсягом 2000-2200 знаків (не менше 25 рядків), розмір (кегель) 12 пт, міжрядковий інтервал 1.

Стаття обов'язково повинна містити такі компоненти: **Вступ** (розкривається актуальність дослідження; здійснюється постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень і публікацій; формулюються мета і завдання). **Методи та методики дослідження** (висвітлюється процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження). **Результати та дискусії** (викладається основний матеріал так, щоб була зрозумілою суть теоретичного та/або емпіричного дослідження; дискусії щодо висвітленої проблематики). **Висновки** (здійснюється узагальнення результатів, передбачаються перспективи подальших досліджень).

Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела здійснюються за стилем АРА, наприклад (Білоус, 2020; Білоус & Пянковська, 2019; Best, Kalina, 2020); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Білоус, 2020: 45).

Через 1 рядок після тексту розміщується слово **БІБЛІОГРАФІЯ** та подається список використаних джерел (в алфавітному порядку) відповідно до «**Про новий стандарт «Бібліографічне посилання. загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302:2015)**» за стилем АРА.

Далі через рядок після бібліографії в алфавітному порядку подається слово **REFERENCES** та список використаних джерел. Прізвища авторів, назви джерел (книг, журналів, конференцій, статей тощо) транслітеруються латиницею, а в квадратних дужках подається переклад назв англійською мовою. Іноземні джерела, укладені латиницею, залишаються без змін (за стандартом АРА 5th (www.apastyle.org)).

Відомості про автора українською та англійською мовами (прізвище, ім'я, посада, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи) подаються без скорочень.

Наукові інтереси (українською та англійською мовами) – **обов'язково**.

РЕДКОЛЕГІЯ

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 424

Редактор: Білоус О.М.
Технічний редактор: Лисенко В.Ф.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 47,45''''''
Тираж ; : . Зам. № 166

Видавництво ТОВ «КОД»
25009, м. Кропивницький, вул. Соборна, 7а, тел./факс (0522) 322-326
Свідоцтво державного комітету інформаційної політики:
серія ДК № 995 від 24.07.2002 року.

Виготовлювач СПД ФО Лисенко С. В.
25029, м. Кропивницький, вул. Дворцова, 31, кв. 4

